

61139

T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

ALEV ALATLI ÖRNEĞİNDE 1980 SONRASI
TÜRK ROMANINDA ENTELLEKTÜEL POPÜLİZM
ve SOSYAL DEĞİŞME

DOKTORA TEZİ

61139

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

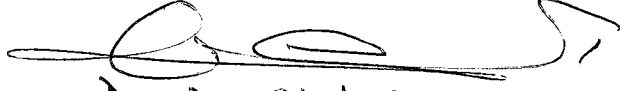
Hazırlayan:
Mustafa AYYILDIZ

Danışman:
Doç. Dr. Yavuz DEMİR

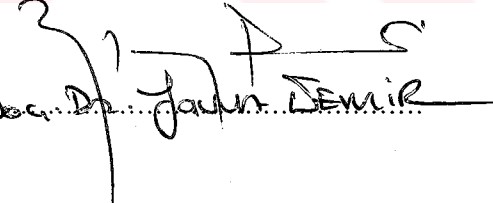
SAMSUN - 1996

Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne

İşbu çalışma jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalında
DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Celal TARAKCI

Üye: Doç. Dr. Nalan BEKİROĞLU

Üye: Doç. Dr. Jale DEMİR

ONAY:

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu
onaylarım. 06/01/1997

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
Prof. Dr. Dursun AKBULUT

İÇİNDEKİLER

Önsöz	I
İçindekiler	IV
Kısaltmalar.....	V
Giriş	1

I.BÖLÜM

1. Edebiyat, Sosyoloji ve Edebiyat Sosyolojisi	21
2. Roman Sosyolojisi	48
3. Popülizm, Sosyal Değişme ve Roman İlişkisi.....	70
4. Gerçeklik ve Romandaki Görünümü.....	83

II. BÖLÜM

1. Türkiye'de 1980 Sonrası Siyasî, Kültürel ve Ekonomik Değişim	100
2. Türkiye'de 1980 Sonrası Sosyal Hareketlilik	135
3. Türkiye'de 1980 Sonrası Entellektüel Popülizmin Yansımaları.....	148

III. BÖLÜM

1. 1980 Sonrası Romancılığına Genel Bakış.....	162
2. 1980 Sonrası Romanlar ve Örnek Romanlarda Sosyal Durum	181

IV. BÖLÜM

1. Alev Alatlının Romanlarında Entellektüel Popülarite	210
2. Alev Alatlının Romanlarında Sosyal Değişim ve 1980 Sonrası Durum.....	216
A. Sosyal Konular	216
B. Siyasi Konular	231
C. Kültürel Konular	242
D. Ekonomik Konular	255
Sonuç.....	271
Bibliyografya.....	273

ÖNSÖZ

Edebî türler içinde ilgi ve kabul görme açısından önde gelen roman, psikolojik boyutundan ziyade sosyal yönü öne çıkan bir tür olarak kabul edilir. Bu kabulden hareket edersek toplumların sosyal hareketliliğini, fikir ve sanat atmosferlerini, hayatın bütün manzarasının seyrini ve yorumunu romanlarda gözleyebilmek mümkündür. Ancak bu gözlem, tarihî vesika ve gazete haberciliğinden oldukça farklı boyutlardadır. Hayatın gerçekleri sanat eserinde yer alırken, sanatkârın ferdi tasarrufu sonucu değişime uğrar. Estetik bir gösterim, sübjektif bir yorumlanış ve seçme sonucu muhataba ulaşır. Romanla muhatap olan insanlar, gerçeklerin veya varolan şeylerin dil vasıtasıyla sunulmasını algırlar. Bu algılamaya bir güzellik, estetik ve hoşlanma duygusu katılır. Aynı zamanda kurmaca bir yapıyla da gerçekler üçüncü bir örtülü vaziyette sunulur. Dolayısıyla bütün sosyallik çok yönlü fayda unsuruyla beraber algılanır. İçinde yaşadığımızın çağı böylesi bir algılama ve yansıtma şüphesiz renksiz bir vesika niteliğindeki sunuştan çok daha isabetli ve çarpıcı olacaktır.

Karmaşık olduğu kadar hızlı ve baş döndürücü yaşanan son onbeş yılın bütün değişimi toplu olarak ele alınmalıdır ki, içinde bulunduğumuz kargaşayı anlamlandırmak mümkün olsun. Bu anlamlandırmayı estetik boyutta yapmak ise yaşadığımız zaman dilimini ele alan romanları incelemekle mümkündür. Bunun için gerçekliğin romanlarda nasıl ifadesini bulduğunun ortaya konması da gerekir.

Bu çalışma öncelikle siyasî, ekonomik ve kültürel hareketliliğin sosyolojik bakış açısıyla tespitinin, hareketliliklerin, günöbirlik popüler anlayışların ortaya konmasını, aynı zamanda da Alev Alıtlı romanlarında hangi şekil ve oranlarda yansıdığıının tespitini amaçlamaktadır. Bunun ötesinde devre tercümanlık yapan diğere anlatı ürünlerinin de mukayeseli incelemesini kapsamaktadır. Böylece isabetli

sonuçlara varmak için çerçeveyi gerektiği kadar genişletmeyi de göz önünde bulundurmaktadır.

Bu çalışma, edebiyat, özellikle de roman ve sosyal hayatın ilişkisini, tespit edilen zaman diliminin faal durumunu, devre rengini veren anlayışların romanlara giriş şeklini ortaya koymak ve sanatla hayatın münasebetine açıklık getirecek şekilde yorumlanmasını göz önüne sermek amacını gütmektedir.

Biz Gürsel Aytaç'ın deneme tarzı eleştirinin yaygınlaştırılması ve nesnel eleştirinin esas alınması görüşlerine dayanarak bu çalışmayı yapmaya karar verdik. Tarihselleşmiş süreçlerin mahsurlarını gidermek için, edebiyat tarihine katkı ve edebiyat teorisine yeni bir yaklaşım amacıyla eleştirel bir eser ortaya koymaya çalıştık. Ayrıca okurlar ve araştırmacılar için bu çalışmanın bir örnek teşkil edeceğini düşünüyoruz. Bu yolla roman sosyolojisi sahasında yapılan çalışmalar yeni bir ivme kazanırsa, romanın, özelde edebî eserin, hayatla irtibatının olduğu bir daha ispatlanmış olacaktır.

Araştırmaların, tenkitlerin eserle okur arasında köprü oluşturduğu gerçeğini hatırlarsak, bu tür çalışmaların bir okuma kılavuzu niteliğini kazandığını da ifade edebiliriz. Teorik verilerin örneklerle ortaya konduğu ve mühim ölçüleri derli toplu ihtiva eden bu çalışma romanı olduğu kadar onunla bağlantılı hayatı anlamaya da yardımcı olacağı kanaatindeyiz. İnsan, hayat ve sanat bağını bu minval çalışmalar sonucu temin etmek mümkün olacaktır.

Birinci bölümde, edebiyat ve romanın sosyolojik bir irdelenmesini, sosyoloji ve sanat eseri arasındaki alâkayı inceledik.

İkinci bölümde 1980 sonrası Türkiye ortamına siyasî, ekonomik ve kültürel açılardan ayna tutmaya çalıştık.

Üçüncü bölümde Türkiye'de 1980 sonrası romancılığı, devri dolaylı veya dolaysız konu alan on romanın tahlilini ve bu süreçteki sosyal gerçekliğin romanlardaki görünümünü tesbit ettik.

Son bölümde ise devrin net ve sosyal açıdan en iyi işlediğine şahit olduğumuz Alev Alatlının romancılığı, eserlerindeki sosyal gerçekliğin görüntüsünü detaylı bir şekilde mercek altına almaya çalıştık.

Bu çalışmayla ülkemizde örnekleri az görünen, edebî esere sosyolojik yaklaşıma bir katkı olmasını amaçladık. İrdelenen eser sayısının sınırlı tutulması bir mecburiyetin sonucudur. Daha detaylı ekip çalışmalarının anketlerle desteklenerek, ülkemiz edebî envanterinin çıkarılması, sosyoloji metoduyla tesbiti çok faydalı olacaktır kanaatindeyiz. Bu çalışmanın bundan sonra yapılacak çalışmalara bir örnek olmasını temenni ediyoruz.

Çalışmam esnasında yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Celâl TARAKÇI'ya, Doç Dr. Mustafa ÖZBALCI'ya ve tez danışmanım Doç. Dr. Yavuz DEMİR'e, Araştırma Görevlisi arkadaşlarıma teşekkürü borç bilirim.

Mustafa AYYILDIZ

Samsun- Aralık 1996

İÇİNDEKİLER

Önsöz	I
İçindekiler	IV
Kısaltmalar	V
Giriş	1

I. BÖLÜM

1. Edebiyat, Sosyoloji ve Edebiyat Sosyolojisi	21
2. Roman Sosyolojisi.....	48
3. Popülizm, Sosyal Değişme ve Roman İlişkisi	70
4. Gerçeklik ve Romandaki Görünümü	83

II. BÖLÜM

1. Türkiye'de 1980 Sonrası Siyasî, Kültürel ve Ekonomik Değişim	100
2. Türkiye'de 1980 Sonrası Sosyal Hareketlilik	135
3. Türkiye'de 1980 Sonrası Entellektüel Popülizmin Yansımaları	148

III. BÖLÜM

1. 1980 Sonrası Romancılığına Genel Bakış	162
2. 1980 Sonrasını Konu Edinen On Örnek Romanda Sosyal Değişim	181

IV. BÖLÜM

1. Alev Alatlının Romanlarında Entellektüel Popülarite.....	210
2. Alev Alatlının Romanlarında Sosyal Değişim ve 1980 Sonrası Durum	216
a. Sosyal Konular	216
b. Siyasî Konular	231
c. Kültürel Konular	242
d. Ekonomik Konular	255
Sonuç	271
Bibliyografya	273

KISALTMALAR

age.	: Adı geçen eser
agm.	: Adı geçen makale
Çev.	: Çeviren
KTB.	: Kùltür ve Turizm Bakanlığı
KKK. A.Ş.	: Kadere Karşı Koy A.Ş.
Nuke	: Nuke Türkiye
OKMT. Tamamdır	: O.K. Musti Türkiye Tamamdır
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
TYBY.	: Türkiye Yazarlar Birliği Yıllığı
Valla	: Valla Kurda Yedirdin Beni
Viva	: Viva La Murte
YKY.	: Yapı Kredi Yayınları

GİRİŞ

Türkiye kültürel ve sosyal hayatının onlu yıllarla tespit edilip tahlil edilmesinde, şüphesiz, siyasi iradenin net etkisi söz konusudur. Her ne kadar son yıllar "birbirine karışsa da" (1) aslında bütün dünyanın onlu ve yüzlü bölümlere özel bir işlev yüklediği söylenebilir. Türkiye'de 1940-50, İ. İnönü'nün, 50-60 A. Menderes'in, 60-70 siyasiler, askerler ve sokaklardaki gençlerin hafızalarda kalan karmaşasının ,80-90 ise başlangıcına askerler ve Özal'ın şekil verdiği bir dönem olmuştur. Askeri dönemin depolitizasyonundan 85'de kurtulan (!) Türkiye, devlet ve toplum olgusunu tartışmış ,sivil toplum arayışları on yıl sürmüş ama Demirel devri nasılsa her şeyi rafa kaldırmıştır. (2) Başlangıçtan beri, Osmanlı öncesi de dahil, bu siyasi tavır kültürel ortamın ve edebiyatın da rotasında etkili olmuş, bazı dönemlerde, özellikle Tanzimat ve Meşrutiyet yapılanmalarında , edebiyat öncü rolü üstlenmiş, diğer yapılanmalarda ya güdümlü bir form kazanmış ya da durum tespiti veya tenkidiyle kendi mecrasını oluşturmuştur.

Medeni tercihleri çoğunlukla idareciler yapınca, söz sanatının yapacağı, katacağı çok şey kalmamış, atmosfere intibak yaygın olarak görülmüştür. Ancak her devir ve çağda güçlü sanatçıların söyleyecek sözü ve söyleyişi olan duyarlı sanatçıların eleştirel tavırlarını korudukları, estetik iklime giden yolu hiç bir şeye değişmedikleri, inandıkları bu yola sadık kaldıkları söylenebilir. Yine unutulmamalıdır ki, sanatkar şahsi karakter ve insani dünyasından olduğu kadar, içinde hayatietini sürdürdüğü çevre ve ülkenin menfi veya müspet tesirini, dıştan aldıklarını içinde dönüştürerek, dışa veren, yaşadığı dünyanın gizemli veya aşikar yorumcusu olmuştur. "Sosyoloji gibi edebiyat da özel biçimde, insanın sosyal dünyası ile ilgilenir. Onun bu dünyaya uyum ve değiştirme arzusu bu ilginin merkezi noktalarını oluşturur. Bu sebeple , endüstri toplumunun en büyük edebi türü olan roman ,insanın

ailesiyle, politikayla, devletle ilişkili sosyal dünyasını yeniden yaratmaya kalkışan bir teşebbüs olarak kabul edilir. Hiç bir sanatçıyı devrinden tam olarak soyutlamak mümkün olamaz. Romancılar, "kendi çağlarının olaylarını yaratıcılık teknesinde yoğuran insanlardır." İnsanlık hangi gelişmelerden geçerse geçsin " tarih gelişir, sanat yerinde durur. Romancı bugün veya yarın zihninin potasında erittiği bulgularını yazacaktır." (3) Şu farkla ki, modern çağ, görece doğrularla ayrışan sürecinde; romanda çağa intibak etmekte " imgesi ve modeli " ni yenilemektedir.(4) Zaten " Romanın yolu Modern Çağın tarihine koşut gibidir." (5) " Romanın biçimi neredeyse sınırsız bir özgürlük olmuştur." (6)

1980-1983 yılları, askeri ara rejim ve Türkiye için kayıp, üstelik insana en ağır hakaretlerin yapıldığı en acı faturaların sunulduğu, 1983-1993 yılları menfi ve müspet çok hızlı ve farklı yıllar olarak, Özal' ın hanesine yazılacak ve adıyla anılacak yıllardır. Özal sonrası ise yeniden kayıp ve hedefsiz bir dönemin Türkiye'nin başına çöreklediğini halihazırda fark etmemek için çarkın içinde olmak gerekir. Şüphesiz bir edebi çalışma için edebiyatla ilgisi ikinci üçüncü dereceden konulardan bahsetmek bu kadar doğru değildir. Ancak edebiyatın kendi kuramsal çerçevesi dışındaki, diğer bilim sahalarıyla olan alışverişi, ister istemez çalışmaların seyrini kendi sınırları dışına çıkarır. İlimlerin birbirinden tamamen bağımsız olmadıkları, genel kabul görmektedir. Dolayısıyla ilimlerin birbirleriyle benzerliklerinden, ortak taraflarından farklı ilimler meydana çıkmaktadır. Mesela tarih ile sosyoloji izdivaç yapmış, "Tarih Sosyolojisi" doğmuştur. Yine "Sosyoloji" ile "Psikoloji" den de "Sosyal Psikoloji" meydana gelmiştir. Bu paralelde "Edebiyat Sosyolojisi" bir metod olarak doğmuştur. (7)

"Edebiyat ve sosyolojinin tamamıyla farklı disiplinler olmadığı söylenmesine rağmen bilhassa her ikisi toplum alanında birbirini tamamlarlar. İlk sosyologlar, Comte ve Spencer gibi ve 20.yüzyılda

Durkheim ve Weber, edebiyata göndermede bulunurken genel olarak onu sosyal yapı içerisinde görüyorlardı." (8) Edebiyatın sosyolojiyle ilgisi ve edebiyat sosyolojisi ağırlıklı bir çalışma ve yeni olan uygulama denemeleri mevzuu idareye, ekonomiye, kültüre kadar açılan yelpazeye götürmektedir. Günümüz sosyolojik yapısına yaklaşım, Post modernizmin açtığı durumu da değiştirme paralelinde yeni karmaşık bir şekil almak durumundadır. Yani postmodern bir sosyoloji ihtiyacı doğmaktadır. (9) Daha da öte edebiyat veya romanın sosyolojik incelemesi de, postmodern formu mecbur kılmaktadır. "Bu bağlamda toplumsallığı esas alan bir sosyoloji, günlük hayat tarzı üzerinde yoğunlaşan bir sosyoloji olmak zorundadır. Çünkü günlük hayat tarzının nasıl inşa edildiği ve bu hayat içindeki ilişkilerin nasıl anlamlandırıldığı anlaşılmalıdır; modernite ile postmodernite arasındaki gerilimin mahiyetini ortaya çıkarmak güçtür." (10) Ayrıca modernitenin toplumsal din yerine akılla izahı, bir çok şeyi tersine çevirmesi mi, yoksa, gelenekselin din esaslı sosyal olgu olayını mı öne çıkaracağız?" Yoksa postmoderniteler için bilgi kaynağı olan "dinsel cemaat" "dinsel cemaat"e mi dönüşmektedir?" (11) Bu noktada sosyologların "postmodernizmin geç kapitalizmin ürünü olduğu, onun tarafından mümkün kılındığı" fikri de dikkatten uzak tutulmamalıdır. Zaten pek fazla tartışmanın, yeterli izahatın yapılmadığı bu yeni izm "düraksama ve şüphe" uyandırdı. (13)

Bir devir eserlerin dışa yönelik yüzünü tespit etmek ancak devri anlamakla mümkündür. Bundan dolayı çok yönlü bir açılıma girilmeli, ama edebi eser merkez olmaktan uzaklaştırılmamalıdır. Sosyal olana yönelik incelemelerin edebi türlerden şiir ve denemeye bakması çok isabetli olmayacaktır. Böyle bir yönelme ister istemez romanda karar kılmalıdır. Her ne kadar "Roman gibi belirli değişimleri uzun sürede gerçekleştirebilen bir türün ürünlerini, ...hâlâ yaşıyor olanı değerlendirmek zor olsa da; bunu yapmak gerektir." (14) Zira şiirin içe

nazarı çoğunlukla romanda dışa aittir. Roman her ne kadar ferde yönelik psikolojik türleriyle hayattan tecrit olsa da, çoğunlukla neveleri sokağa, insan ilişkilerine, dünyaya ışık tutan, oralardan aldığı ya yalın ya da müphem sanatçının his ve muhayyilesinden geçirip, çoğunlukla kurmacada değiştirerek dışa vermesidir. Fark şurada ki, romanda değişenin aslını bulmak, değişimi tespit daha kolaydır. Bu değişimden önce sosyal hayatta değişen bir vakıanın sürekliliğinden, zamanlara göre değişik hızda olmakla beraber bu sürecin hep hayatiyet manasına geldiğini kabullenmek gerektiğinden bahsedilebilir. Romana yansıyan bu hayatiyettir.

Bu çalışma sosyal ve siyasi olayların romanlarda yer alışı, bunun roman sanatı bakımından değerlendirilmesi, itibari (fiction) noktalarda sosyal gerçek(lik) arasındaki ilginin tespitini amaçlamaktadır. Ulaşılabilen en tipik örneklerden yola çıkarak bir devrin sosyal ve siyasi değişmelerine girmek, sanatı ve sosyal tabakalarla ilişkisini tespit birçok çalışmanın esas kabul ettiği yöntemdir. (15) Bu açıdan bakmak öncelikle romanın varlığını sorgulamayı da beraberinde getirir. Tanzimat devrinde, devlet, fikir ve sanat adamlarının meydana getirdikleri edebi muhitte roman gittikçe artan bir itibar kazanmıştır. Çünkü roman, söylenilecek bir yeni düşüncenin faydalı bir taşıyıcısı görülmüştür. Tanzimat ve Servet-i Fünun nesli romanda insan, aile ve çevre münasebetinde fikri, siyasi düşüncelerden kısmen uzaklaşmıştır. Bilhassa Recaizade M. Ekrem Beyle başlayan bu anlayış sonra diğer romancıları da etkilemiştir. Olaylarda ev ve sosyal hayattaki değişmeler canlı bir şekilde çizilmiştir.(16) 1955'ten sonra gelişen yeni roman anlayışı bizde II. Yeni Şiiri'nin paralelinde "soyut, anlamsız, anti-roman" gibi nitelermelere maruz kalmıştır. Bu ilk heves denemelerini veren akımdan beri Türk romanı "klasik" denilen alışılmış tarzdan, mecazsız ifade ve kısa cümlelerden, apaçık konulardan, fikir yürütmelerden daima kaçtı. 1960-70-80 kuşakları ya bu yolda yeni deneyimler açmaya,

yahut her çıkan romanlarında daha cüretli davranarak, Batı'nın rüzgarlarına göre kendilerini yenilemeye devam ettiler. Dünya romanında görülmedik gelişmeler Avrupa ve Amerika'dan sonra Güney Amerika'da ve başka kıtalarda, ülkelerde de denendi. Bu çıkışlar "tercümeler" yoluyla bize de aktarıldı. Böylece taklit imkanları çoğaldı, hatta "yeni ilhamların" kökenini, kaynağını bulmak zorlaşmıştır. 80 sonrası kuşağı bu sürecin neticesidir. (17) Bu devirde "Türkiye'de yapılan çalışmaları ve yazılan kitapları izlememizi engelleyecek kadar süratli bir sosyal bilim faaliyeti, ayrıca sosyal bilimin gündemine oldukça yaklaşan çok yeni çalışmalar." (18) olduğundan net sonuçlara varmak zorlaşmaktadır.

Bütün bu gelişmelere rağmen "Bizde roman yoktur. Çünkü diye başlayarak okuyucu yokluğunu öne sürenler" "Bir Türk burjuvazisinin olmayışını bahane" edenler, "sanayi devrimini yaşamamamızı gerekçe olarak tespit" edenler ve "dinimizde bir günah müessesesinin olmadığını, bu yüzden de romanın olmadığını" iddia edenler mevcuttur. "Romanın asıl unsuru insandır. İnsanın kendisi, ailesi ve çevresiyle çatışması romanın asıl malzemesini oluşturur. Son iki yüzyıl içindeki bütün çatışma ve açılarımız ele alınarak büyük romanlar yazılabilirdi. Ancak bizdeki sanatçılar, romancılarımız başlangıçtan beri hep Türkiye'nin toplumsal gerçekliğini, bu gerçeklikteki değişimleri açıklamaya çalışmışlar; ama bunu genellikle romancı değil öğretmen gibi yapmışlar. Has romancı bireyi anlatırken gerçekliği de anlatmış" olmalıydı. (19) Elbette roman sosyal mayaya muhtaçtır. Gerçek dayanaklar eskiyince onlara dayanan roman örgüsü atıl, demode olmamalıdır. "Roman yaşanan hayatı yansıtmaz ise okuyucusu da olmaz." Ancak bu yansıtış romancı tavrıyla olmalıdır. (20) Böyle olunca H.Taine'in dediği "Roman öyle bir aynadır ki hayat ve tabiatın bütün vücutu onda in'ikas eder." iddiası gerçekleşmiş olsun.

Değişme; "bir önceki duruma göre farklı bir durumun ortaya çıkması" dır. "Sosyal değişme; bir toplumun yapı ve kurumlarında kurumları ve bireyleri arasındaki ilişkilerde ortaya çıkan ve eskisine göre farklılık gösteren yeni durum"dur. Bir değişimin toplumun çoğunluğu tarafından benimsenmesi, değişimi sosyal bir vakıa haline getirir. Değişmeler her zaman olumlu bir gelişme olmayıp değer yargılarına göre iki yöne eğilimli bir hususiyet söz konusudur. Ayrıca değişimin istendik, tabii seyri yanında bir şekil alması da mümkündür. Birincisinde cazibe, ihtiyaç, mecburiyet söz konusuyken, ikincisinde zorbalık, güdüm, acz söz konusudur. Teknolojik gelişmeler, üretim araçları, şehirleşme, birinci gruba girerken işgal, istila, ihtilaller, iletişim araçları, bunalımlar ikinci gruba girer. Değişimin devlet eliyle olanı çoğunlukla Türkiye'de zoraki değişimin öncülüğünü yapmış, sivil örgütler ise tabii değişimin tarafında olmuştur (21). "Türkiye'de toplumsal olgu ve süreçlerin sebep, sonuç ve etkilerinin sıhhatli olarak tutarlı ve bütünsel bir bakış açısıyla daha derinlemesine analizlerle ele alınabilmesi için; sahih düşünce geleneği bu geleneğin mümkün kıldığı pratik hayat biçimi içinden yaklaşımların geliştirilmesine ihtiyaç olacaktır. Çağdaş toplum yüz yıl öncesine oranla çok fazla kitleselleşmiş, dahası kültür, akıl almaz ölçüde görselleşmiştir." (22)

Böyle olunca işin içinden çıkmak zorlaşmıştır. Son yıllar bütün milletler; özelde Türkiye için de hızlı gelişmelere sahne olmuştur. Eskilerin beş asırda yaşadığını günümüz insanı beş yıla sığdırabilmekte, yerküre gittikçe küçülmektedir. Birbiriyle ilişkide bulunan milletler, medeniyetler, iç içe geçmiş bir hüviyetle ortaya çıkmaktadır. Bu yapıyı tespit etmek, anlamlandırmak gerekir. (23) Uydu yayınları, nükleer tehditler, dünyanın sona yaklaştığı yorumlarına kapı aralamaktadır. Bu anlamlandırmayı gerçekleştirdiğimiz ölçüde Türkiye'nin meselelerinin varoluşumuzun sebepleriyle ne kadar derinden bağlar taşıdığını daha fazla kavramaya başlayacağız." (24) Bu

sürece edebi açıdan da katkıda bulunmanın mümkün ve gerekli olduğu düşüncesi çalışmamızın temel esprisini oluşturur. "Bugüne kadar biriktirdiğimiz bilgiden, edindiğimiz teorik donanımdan, savuna geldiğimiz ahlaki tercihlerden" Türkiye'nin hızlı değişiminde uzun yıllar tesirini gösterecek, Nurdan Gürbilek'in ifadesiyle, içine doğup mecburen idrak ettiğimiz yakın geçmişi manalandırma gayesini gütmektedir. (25) 80'ler ise oldukça karmaşık insan ilişkileri, nesnelere algılanışı, "seyir ilişkisine, sözün kendisi bir vitrine dönüştü. Bir çok şeyin gösterildiği için ve seyredildiği kadarıyla var olduğu; sergilendiği için ve seyredildiği kadarıyla değer kazandığı bir toplum çıktı ortaya." Yepyeni bir görsel hayatı bu. (26) Bu devrin ruhunu "haz alma ve özgürlük vaadi" şekillendirmiş, her şey uluorta meydana yaşanmış, yarış ve kapışma hayatın merkezine oturmuştur. (27) Hayat ise iktisat, siyaset, kültür, hukuk veçheleriyle bir bütün. (28) Roman bütün bu yönlerin yanında "mantıklı ve entellektüel düşünceyi çepeçevre saran ve işleyen bir üslup ister." (29) Ancak Türk romanı sanat adına ideolojik bir yaklaşımdan ve bayağı duygulara fazlaca kapılmadan kurtulamadı. Bu yüzden akım kaldı. (30)

Acaba roman, bu tutumlardan dolayı bu seviyede kaldı, demek yeterli midir? Roman bizde hâlâ içselleştirilemeyen bir tür olarak duruyor. Kısmî başarılar bir ölçü olarak alınamayacağı için genelde Tanpınar'ın sorduğu soru hâlâ geçerli ve sık sık da soruluyor. "Bir Türk romanı var mı?" Yine gündeme getirilen, acaba bizim geleneksel anlatı ürünlerimiz mesnevi ve halk hikayeleri, tabii seyrinde değişime bırakılsa, müdahale ve aktarım olmasaydı bugüne kadar bir Türk romanı neşet eder miydi? Orhan Pamuk, Y. Hayat'ta ironik olarak hâlâ kendi sesinin duyulmasını bu türün oturmadığı şeklinde zikr eder. Ancak o noktada postmodern anlatımın gelenekselden yararlanmasını öne çıkardığını da açığa vurur. Aynı şeyi H. Yavuz "Kuyu"da yapmaktadır. Kemal Tahir, "Türk sanatlarının ve romanının yerli insanlar tarafından gerçek

temele ayak basana kadar zaman zaman çeşitli sarsıntılar geçirmesi olağandır" der. (31) Roman bizde, "Belirli bir okur kitlesinin beğenisine ve gereksinmelerine cevap vermek üzere değil, Batı'da yazıldığı için yazıldı." (32) Bu menfi gelişme bir tarafa genelde romanın, milli edebiyatı zenginleştirdiği, temel işlev ve formunun sabit kaldığı, ancak kısmî değişim geçirdiği ve istikbalde romanın etkili olacağı savı hâlâ geçerlidir. (33) Ancak "Türk edebiyatçısı ülkemizin geçirdiği sosyal ve siyasi değişimin insana, aileye ve topluma yaptığı çok yönlü tesire ayna tutmak, onu tarafsız bir şekilde değerlendirmek yerine, gelişmelerde açıkça taraf tutmak ihtiyacını hissetmiştir. Bu durum aktüalitenin sıcaklığının kaybolmasıyla ortaya konulan çalışmaların gerçek sanat değerlerinin tartışılmasına sebep olmuştur. İnsan ve insan davranışlarını anlatmak durumunda olan roman sanatının sosyal ve siyasi düşüncenin dışında kalması esasen düşünülemez. Bununla birlikte roman sanatının kendi kuralları, estetik anlayışı ve disiplini bu olaylara bir elbise gibi giydirilmediği sürece de sanat eseri ortaya çıkmaz." (34) Sanatın kitleye yönelik olması ya da olmaması salt çağımıza özgü bir sorun (da) değildir. Tarih boyunca böyle bir olgu her zaman var olagelmiştir. (35)

Türkiye 90'lı yıllar edebiyatı, bu gerekliliğe rağmen toplumsal değişime tam olarak ayak uyduramamıştır. (36) Halbuki; "Sanatçılar ve yazarlar cemaatin sinesine geri getirilmeli, eğer cemaat hasta olarak değerlendiriliyorsa hiç olmazsa onu iyileştirme görevine tahsis edilmelidir." (37) "Napolyon'un Rusya'ya seferi ve arkasından bu ülkeyi işgal etmesi, dünya klasiklerinden Tolstoy'un "Harp ve Sulh" romanının konusunu oluşturur. Fransız İhtilali, Victor Hugo'nun "Sefiller" romanını ortaya çıkartır. Bu romanlara benzer dünya klasikleri ölçüsünde tarihi realiteyi yansıtan romanlar bizde de var mıdır?" sorusuna cevap aramak gerekir. (38) Bir şeyler etkili olmak zorunda ve sanat bu etkide, estetik eğitimi ile yer almalıdır. Uygarlıklar yazı ile kurulur ve muhafaza

edilir. Bilgi ve iletişim bu yolla temin edilmelidir (39) Zira "modernliğin yapıları yeryüzündeki bütün kültürlerle kendilerini kabul ettirdiler, bütün alanlarda tahribat yaptılar ve sonunda algılama aygıtımızın içine sızdılar." (40)

Modernizm hiçbir şeyi ayırdetmeden her şeyi bulanıklaştırmıştır. Türkiye'de 1980'lerde modernizme itirazı ve alternatif çareleri yalnız Müslüman aydınlar sunmuştur. Ne var ki, çözüm noktası onlarda da çok açık ve uygulanır olmamıştır. Yer yer bu itirazı slogan, kalıplaşma şekline dönüştürmüşlerdir. Modern kainatı "sayıklama ve ironiye dönen", "dünyanın sihiri dağılınca simgelerdeki şifreyi çözmek" izah etmek zorlaşmıştır. (41) Müslüman aydınların gayreti de "bilinç dışı Batılılaşma" nın ortaya çıkardığı şartlar altında "dünyayı İslâmîleştirmek dahi bizi bir tür tersten Batılılaşmaya götürmektedir. " Dini çıkışlar, hakim olan Batılılaşmanın çektiği kulvarda mücadele etmekte, galiplerin koyduğu kurallar içinde oynamaktadır. Zira kabul ettirdiği bir hayat, hayatı ihata eden cazip imkanlar var. Böyle olunca İslam da dahil "Batı'nın karşısına dikileyim derken, kendisi Batılılaşmakta, dünyayı manevileştireyim derken, kendi kutsallıktan uzaklaşmakta ve tarihi reddedeyim derken bütünüyle tarihe gömülmektedir." (42) Türkiye Müslümanlarının kapital tutkusu 80'lerden sonra bu sürecin bir versiyonudur. Zaten "Bedenini ve ruhunu Batı'ya satan azınlık, köle ruhlu taklitçilerin" "Batı'dan daha Batılı kendi dili yerine yabancı dillerle konuşuyordu. İçlerinden bazıları kendilerini dünyanın lanetlilerinden iyice ayırmak için gizlice Hıristiyanlığı kabul ediyorlardı." (43) "Modernlik günümüzde geçilmesi imkansız olan açık bir gerçekliktir. Rahatsız eder, altüst eder, değiştirir ama; atadan kalma dirençler de yaratır ve paradoksal olarak kırıp geçirmek istediği kesimlerin rolünü kuvvetlendirir." (44) Batı medeniyetinin çevresinde kalan bu toplumlar, "değişim şenliklerine" katılmadıkları için tarihin ve bilginin gerisine çekilmişler ve bu, onlarda "kültürel şizofreni"

yaratmıştır. (45)

"Medeniyet veya şu sıralarda revaçta olan ifadeyle modernlik, insanoğlunun inşa etmekten ziyade maruz kaldığı bir fenomendir. İnsanoğlunun başına gelmiş bir şeydir... Başa gelmiş olanı ciddiye almak gerekir. Modernlik kolay oyuna gelmez. Onu topyekün benimseyenler, oyunu kaybettiler. Hem kabul hem red, ciddi ve uzun vadeli kollektif çaba gerektiriyor." (46) "... teknik alandaki hızlı gelişmenin öyle bir iç mantığı vardır ki, kitle bir sarsılmakta, bir topaklanmaktadır." (47) "Kitlenin sanatsal alışverişi sorunu çağımızda iletişimin hızla yaygınlaşmasıyla daha da karmaşıklaşmaktadır. Bu yoğun iletişim ortamında sorunları güncelleştirme gözlemleri; hatta kişi deneyimlerini bile ortaya koyma gereği doğmuştur." (48) "Türkiye'nin siyasal, toplumsal sisteminde (ise) temel dinamizmi sağlayan sosyolojik oluşum, Batı toplumlarında olduğu gibi din ve devlet arasındaki bölünmüşlük ve çatışma olmamış, bizde dinamizmi sağlayan, siyasal iktidarın örgütlenmiş olduğu "merkez" ile buranın etrafını çevreleyen "taşra" arasındaki çatışma ve ilişkiler olmuştur. Toplumsal değerlerde, davranışlarda, alışkanlıklarda, kurumlarda ve yapılarda tarih süreci içerisinde gözleme imkanı bulduğumuz değişme ve farklılaşma kaçınılması mümkün olmayan evrensel bir sosyolojik olgu olarak insanlık tarihinin belli başlı temel özelliklerinden biri şeklinde görülebilir. Değişme sözcüğü ile anlatılmak istenen esas itibarıyla bir kurum, yapı veya değerde iki ayrı zaman ve mekanda gözlenen farklılaşmadır. Bütün mesele söz konusu farklılaşmanın toplumsal beklentiler, idealler ve temel arzular yönünde olup olmaması, diğer ifadeyle değişmenin "iyi" veya "güzel" olarak tavsif edilen formda ortaya çıkıp çıkmamasıdır." (49) Roman ise bu dünyanın destanıdır. (50) Romanlarda insan duygularını buluyor; romanlar duyguları yaratmıyor (51) Artık roman, kurmaca, üst kurmaca fiktif bir dünya olarak algılanmaya başlanmıştır. "16.yüzyıl sonu ve 17. yüzyıl

başlarında İngiltere'de "roman" sözcüğü hem gerçek hem de kurmaca olaylar için kullanılıyor"du. (52) Jameson; "dünyayı anlatılanların dışında düşünmenin oldukça zor olacağını Yapılar'(ın) kavramsal kurgular olarak çok yararlı" olabileceğini, ancak gerçekliğin bize daima öyküler biçiminde yansıyacağını söylemektedir. (53) Alev ALATLI ise, Rodoplu'ya "yaşanan gerçeklik matematiksel bir kesinlikle saptanıp tasnif edilmeli, sosyolojinin metrisi ile debeleneceğine üniversite bununla uğraşmalı." (54) diye söyler. Bu iki tezat ifade, bu çalışmanın gidip geleceği kavram ve çelişkilerin izahını da içermek durumunda kalacaktır.

Gözlerimizi toplum yapımızdaki değişme ve gelişmelere, bunların daha iyiye yöneltmesi çarelerine çevirecek edebi ve fikri çalışmaların gerekliliği isabetli sonuçlara yol açacaktır. (55) Yaşadığımız ülkede "edebi, sosyal, siyasi kurumları oluşturarak ayakta kalabiliriz." "Şehrin insanına nefes verecek felsefi, psikolojik, sosyal rüzgarların" (56) edebi nevilere sunulacağına inanmak gerekir. Özellikle sosyal ilimlerin metotları Batı menşeleri dikkate alınmakla beraber, Türk sosyal yapısının farklılığı esas gözetilerek çalışmalar yapılmalıdır. Türkiye değişimini tespit için bugün şu sorulara cevap aramak gerekir: "Değişen Türkiye'de ordu sistemin neresinde, değişen şartlar ve anayasa tecrübeleri değişim karşısında Kemalist ilkeler ve demokrasi, Kemalizm nasıl bir siyasal projedir? Devleti küçültmek özgürlük sorunu, değişen toplum-direnen devlet, üniversite ve eğitim problemi", (57) Türkiye'nin sosyolojisi, edebi dünyanın bu yapıyla ilgisi, kendi şartları içinde ele alınmalıdır. (58) Bu yapılırken Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan zorlamalara ilaveten resmi sosyoloji bilimi icat etmek gibi sakat tutumlardan elbette uzak durmak gerekir. (59) Bu arada, sıradan, "zihinsel uyanıklık" tan uzak romanların, sosyal bünyeyi yansıtmaları ne güzel ne de başarılı olur. Türk okuru "emek sarf edilen ve zihinsel uyanıklık" gerektiren romanları artık benimsemiş de olmalıdır. (60)

Türkiye'de "önümüzdeki yıllarda bir yandan kapitalist ilişkileri gittikçe karmaşıklaştırıp yayarak sanayi burjuvazisinin nasıl egemenleştiğini, bir yandan da işlevini ve önemini yitiren köylülüğün nasıl şehirlileşip işçileştiğini içeren büyük romanlar yazılacaktır," (61) diyen A. İlhan, bir başka vizyondan romanın kompleks estetik yapı kazanacağına işaret ediyor. Roman, insan hayatında bir yer tutuyor, duygulara tercüman oluyorsa, insanlar arasında iletişim sağlayacaktır. Böyle de olmalıdır. (62) "Sanatı yansıtma olarak anlayan kuramlar, edebiyatın dünyaya ve topluma tutulmuş bir ayna gibi gerçekliği yansıttığını söylerler. Sanat eseri gerçekliği yansıtırken tümelleri belirttiği için insanı ve hayatı açıklayıcı bir rol oynar. Bazı düşünürler ise gerçekliğin yansıtılmasını sanatın değerini açıklamak için yeterli bulmadıklarından bunlar, genellikle faydacı ve didaktik diyebileceğimiz bir tutum benimserler. Sanat eseri gerçekliği yansıtmakla kalmamalıdır, ahlaki, sosyal veya politik bakımdan eğitici olmalıdır." (63) Bundan Cumhuriyet Dön. yapıldığı üzere romancı ve diğer sanatçıların güdüme alınması manası çıkaran anlayış ise çok yanılgılı bir iz tutturmuştur. (64)

Roman "belli şeylere değinir ve kalanı için okurdan bir dizi boş alanı doldurarak işbirliği yapmasını ister." (65) Dolayısıyla, ima edilen, boş bırakılan kısımları doldurmak incelemeyicinin de yapması gereken bir iş olacaktır. "Eleştirinin görevi yapıtın bir yorumunu vermek (de) değil, onun sessizliğini konuşmaktır." (66) "Karşı çıkmak değil, açığa çıkarmak, anlamaktır." (67) "Eleştirmen, eleştirdiği yapıtla okuyucu arasında köprü kurmaya çalışır." (68) "Eleştirmen yazarla okuyucu arasına girmezse eleştiri müessesesi varlığını sürdürebilir mi?" (69) Bunun için de G. Aytaç'ın yaptığı gibi, eleştiri ve incelemenin bir arada yürütülmesi uygun düşer. Bunu yaparken alakasız ilgiler kurmak, çıkarımlarda bulunmak doğru olmaz. Yapılması gereken anlatı dünyalarının rahatlığıyla "dünyanın kendisini bir romanmış gibi okumayı" denemektir. Veya "tıpkı gerçek dünya gibi karmaşık, çelişkili

ve kışkırtıcı anlatı dünyaları kurmaya çalışma"lıyız. (70) Romanın ölmesi bir yana, ona ihtiyacı olan insan ne kadar çoktur. (71) O, eski genç kızların ve cahillerin okuduğu kanaat artık terk edilmek durumundadır. (72) Ancak asla romana "gerçekten olmuş mu?" sorusunu sormamalıdır. (73) "Bir tarihçi size olmuş olan olayları anlatır. Buna karşılık Raskalnikov'un cinayeti hiç bir zaman açığa çıkmamıştır. Roman gerçekliği değil varoluşu inceler." (74)

Bu ifadelere ihtiyatla yaklaşmak gerekir. Zira Tanrıyı yitiren Batılı insanın, romana yüklediği yitik cennet hayali, ideal devlet psikolojisi, gerçek Tanrıyı arayışı, romanda izahını bulmaktadır. Bu arayış, modern Batı'nın romanda tecrübesidir. (75) Kemal Tahir'in tespitiyle; "Türk toplumunun Batıdakinden farklı, kendine özgü bir romanı olması" tarihi, sosyal ve ekonomik gerçeklerinden kaynaklanması gerekir. (76) "Edebiyat eseri çağının tanığıdır" ifadesi yanılmamalıdır; romandaki tanıklık birebir eşlemeye uymaz. (77) "Edebi eserin yapısı bir belge olarak, bugün neyse gelecekte de aynı kalacaktır." (78) diyen Ramazan Kaplan, bu belge oluşu, vesika, mesnet değil ondan yorumlar, tamamlamalar, çıkarımlar yapmak suretiyle sosyal gerçeğin de çıkarılacağını söylemektedir. Dikkat etmek gerekir ki; "Roman, tam olarak anlaşılması imkansız bir türdür ve roman sahasına bir "bilim dalı sahası" olarak bakılmalıdır. (79) Ve "Sanat, sanat olarak eğitici değildir." (80) Sanata sanatsal yönü dikkate alınmadan, başka işlevler yüklenmesi doğru değildir.

1980'lerin başında hayatın durağanlığı, sonucu devrin cezaevleri dışında romanlara can veren bir yönü görülmez. Devir romanı güncelden uzak, hesaplaşmanın, muhasebenin ve özlem duyulan yılların hatırlanması şeklini alır. 90'lara doğru kırılan bu kısırlık olgun eserlere hâlâ kapı aralamış değildir. Roman, nitelik olarak da nicelik olarak da gerileme yaşamıştır. Buna rağmen mevcutlar içinde "toplumsal fotoğraf" olan romanlara, kısmi başarılarla da

rastlanmaktadır. Bu romanlardan hareket edilerek bazı verilere ve sonuçlara ulaşmak mümkündür. (81) "Türkiye'de toplumsal değişimin roman üzerinde, romancı üzerinde elbette önemli etkileri var." (82) Her ne kadar romanın doğuşunda burjuvazinin bireyciliği yatsa da roman zamanla sosyale yatkın ve yakın kalmıştır. (83) Yine zaman, romana gereksiz, doldurma lafın yerine sağlam örgüler kurmayı da, çok şey söylemeyi de, ritmi ve estetiği de öğretti. (84) Bu yeni çizgi fert ve toplum gerçeğinde buluşmuş oldu. (85)

Türk romanında ise; A. Mithat'la başlayan bu süreç, zaman zaman toplumla ve insanla buluştu, zaman zaman da her ikisinin veya birinin uzağına düştü. Asrın ilk yarısı için dengeyi iyi tutturun "Mai ve Siyah, Kiralık Konak, Yaprak Dökümü, Yaban, Sinekli Bakkal, Üç İstanbul, Matmazel Noralyan'ın Koltuğu, Huzur, Yorgun Savaşçı" artı ve eksileriyle yer edindiler. (86) Türk romanı da Batı'daki gibi yıkılan geleneğin üzerine modern bir tez olarak oturdu. Bu yeni anlayış hayata, mektebe ve insana sirayet ettiği oranda roman ve diğer anlatılarda da başarı kaydetti. Başlangıçtan beri roman Tanzimat'la başlayan sosyal çözümleri, yabancılaşmayı, modernizmi işledi. Cumhuriyetle beraber red üzerine ve yeninin yüceltilmesi idealine malzeme edildi. Bu yıllar Batı'nın Tanrı arayışı gibi, roman Türk varoluşunu, felsefesini temellendirmeyi üstlendi. Yeni romanın tek doğrusu Batı olmuş, gerçek değerinde yalnız parçalanmayı ve sosyal yabancılaşmayı anlatmıştır. Bunu yaparken de yeterli bir bilgi ve objektif bir bakış açısı, isabetli bir dünya görüşü ve tarih malumatı olmadığı için büyük yanılgılara düşmüştür. (87) Gerçekçi bir kültür felsefesi sanatın somut dünyası içinde işlenmemiştir. "Yanlış Batılılaşmayı reddeden" (88) bu romanlar, yeni ideolojinin kültür anlayışının propagandasını yaparken sanki aynı noktaya çıkan Batılılaşan bir yapı kurmadılar mı? Aynı saplantıyı dikte ederek işlemek, roman ve sanat adına ne kadar kıymetli olabilir? Zira milli olanın doğru kabul edilen değerlerin ne mutlaklığı, ne homojen bir

kabulü söz konusudur. Doğru hep izafi noktaya indirgenmiştir. Romancı, estetik olmak zorunda; ancak neyi anlattığıyla taraf da olmaktadır. (89)

Cumhuriyet yıllarında roman Batı'daki çıkış yollarına yakın burjuvazinin elinde bir form kazanabilmiştir, demek yanlış olmaz. "1950'lerde başlayan Anadolu romanı"nın daha gerçekçi sosyal problemlere açık olduğu söylenebilir. "Sınıflaşma, haksız düzen, sosyal çelişkiler" le (90) bu yıllarda da bir başka ideolojinin bayraktarı olmuş; ama doğru hadiseler de değinmiştir. Sınıflaşma ve sınıflar arası çatışma, Marksizm'e yönelme tamamen Cumhuriyet ideolojisinin politik yönelimleri sonucudur. (91) Zaten Cumhuriyetin ideolojisi temelde pozitivizme dayanır. Romanlarsa bu anlayışın göstergesini üstlenir. Bu miras roman açısından 19.yüzyıl gerçekçi romanlarının temellerinde de kalmıştır. (92) İlk bakışta romanın bu yıllarda halka yöneldiği, milli edebiyat tesiriyle temalar seçtiği söylenir. (93) Ancak telkin ve dikte edilen yeni hayat anlayışı hiç de halkın değerleriyle örtüşmez; tam aksine dine tam bir aksülamel söz konusudur. Yani 1950'ler Cumhuriyetin hem sebebi hem sonucudur. "1923-1950 arasında Türkiye'de sömürünün, sınıflaşmanın ve tek parti rejiminin getirdiği haksız düzen, romanda da Batılılaşma'nın yerini, düzene dönük yeni bir sorunsalın almasına neden oldu." (94) Genelde mevcut düzeni sorgulamayan Cumhuriyet dönemi romanlarına aykırı olarak Anadolu'yu sorunlarıyla, "Kuyucaklı Yusuf"ta S. Ali dile getirmiştir. Öncelik aslında H. Edip, Y. Kadri ve R. Nuri'de görülür; ancak bu yazarlar, yine Anadolu'ya açılışı Batılılaşma sorunsalı paralelinde ele alırlar. İdeolojik tutumlar sonucu, gerici-ilerici, yobaz-aydın gibi basmakalıp konular hakim unsurdur. (95) 1950'lerden farklı olarak 1970 ve 80 sonrası roman şehre inmiştir. Ağanın yerini kapitalist sınıf almıştır. Cumhuriyet sonrasında üçüncü aşaması olarak kabul edilecek bu son 30 yıl, 50'lerin kurmaca ve tek yönlü Marksist ideale bağlı romanından daha

gerçekçidir. Her ne kadar ideal saplantılar devam etse de roman hayatın içini idrak etmiştir. (96)

"1980'lerin romanında gerçekçi bir yaklaşımla dış dünyayı yansıtmak artık" cazibesini yitirmeye başlamıştır. (97) Bu çalışmanın eksenini 80'ler olduğu için ilgili bölümlerde detaylı ele alınacak. Bu çalışma Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinin ihmal ettiği bir anlayışa,(98) basmakalıp ve tarih olmuş konularda karar kılınmasına muhalif bir çıkış olarak algılanabilir.

DİPNOTLAR

1. Adair, Gilbert, *Postmodernci Kapıyı İki Kere Çalar*, (Çev.: Nazım Dik baş,) İletişim Yay. İst. 1993 s.29.
2. SARIBAY, Ali Yaşar, *Postmodernite Sivil Toplum ve İslâm*, İletişim Yay. İst. 1994 1.bas. s.119 .
3. FORSTER, E.M., *Roman Sanatı*, (Çev.: Ünal Aytur,) Adam Yay. İst. 1985 s.220-221 .
4. KUNDERA, Milan, *Roman Sanatı*, (Çev.: İsmail Yerguz,) Afa Yay. İst. 1989 s.14 .
5. KUNDERA, *age*. s.17 .
6. *age*. s.97 .
7. KURT, İhsan, "Edebiyat Psikolojisi İhtiyacı," *Dergâh*, Temmuz 1993, S,41,
8. Laurensen Diana, Alan Siwingewood, (Çev. Yavuz Demir) *The Sociology of Literature*, London 1972, ss.11.12, *Akademik Açı*, 1996/2 s.98 .
9. SARIBAY, *age*. s.34 .
10. *age*.s.135 .
11. *age*.s.36 .
12. *age*.s.107 .
13. Madam, Sarup, *Post - Yapısalcılık ve Post Modernizm*, (Çev.: Baki Güçlü,) Arkadaş Yay. 1.bas. İst. 1995 s.23 .
14. TOSUN, Necip, *Türkiye Kültür ve Sanat Yıllığı*, 1988, Türkiye Yazarlar Birliği Yay. Ank. 1988 s.229.
15. YALÇIN, Alemdar, *Cumhuriyet Devri Türk Romanı I* Ank. 1992 s.III
16. *age*. s.11.
17. KABAKLI, Ahmet, "Orhan Pamuk'un Romanlarına Bakışlar," *Türk Edebiyatı*, Eylül 1992, S:227,
18. MARDİN, Şerif, "Türkiye' de Sosyal Bilim Çalışmaları" *Yer: Şafak*, 13 Aralık 1995
19. YALÇIN, *age*. s.6 .
20. Bardakçı, İlhan, "Roman Ölüyor mu?" *Türk Edebiyatı*, Ekim 1994, S:252 .
21. BULAÇ, Ali, "Sosyal Değişme ve Kültür Politikaları," T.Y.B. Yay. 1989, s.104 .
22. OKTAY, Ahmet, *Toplumsal Değişme ve Basın, Bilim - Felsefe - Sanat* Yay. İst. 1987 s.20 .
23. ECO, Umberto, *Günlük Yaşamdan Sanata*, (Çev.: Kemal Atakay,) Adam Yay. İst. 1993, 3.bas. s.14-24 .
24. ACAR, Mustafa, "Türkiye Ekonomisindeki Gelişmeler Üzerine Bir Değerlendirme," T.Y.B.Y. 1989 s.33 .
25. GÜRBİLEK, Nurdan, "Vitrinde Yaşamak," *Metis* Yay. İst. 1992, s.10 .
26. *age*. s.25 .

27. age. s.68
28. ACAR, Mustafa: age. s.34 .
29. BUĞRA, Tarık, "Soruşturma," T.Y.B.Y. 1985 s.271 .
30. YALÇIN, Alemdar, "1984'te Roman," T.Y.B.Y. 1985 s.271 .
31. TAHİR, Kemal, *Notlar / Batılılaşma*, Bağlam Yay. (Yayına Haz. Cengiz Yazoğlu,) İst. 1992 s.12 .
32. BELGE, Murat, *Edebiyat Üstüne Yazılar*, Y.K. Yay. İst. 1994 1.bas. s.17 .
33. GÜMÜŞ, Semih, *Yazının ve Tarihin Bilinci*, Y.K. Yay. İst. 1994, 1.bas. s.16 .
34. YALÇIN, age. s. I-II .
35. TANSUĞ, Sezer, *İnsan ve Sanat*, Altın Kitaplar Yay. İst. ? s.21 .
36. TEZCAN, Gülcan, "Doksanlı Yıllarda Şiir Yazmak Daha Zor", Yeni Şafak, 3 Aralık 1995 .
37. LYOTARD, Jean - François, *Postmodern Durum*, (Çev.: Ahmet Çiğdem,) Ara Yay. İst. 1990 s.88 .
38. KAYMAZ, Ahmet, *Romanda Milli Mücadele*, Akçağ Yay. Ank. 1991, s.70 .
39. OKTAY, *Türkiye'de Toplumsal Değişme*, s.13 .
40. SHAYEGAN, Daryush, *Yaralı Bilinç*, (Çev.: Haldun Batur,) Metis Yay. İst. 1993 . 2.bas. s.67
41. age. s.76 .
42. age. s.87 .
43. age. s.83 .
44. age.s.174 .
45. GÖLE, Nilüfer, *Modern Mahrem*, Metis Yay. İst. 1994 5.bas. s.13 .
46. ÖZEL, Mustafa, "Ümraniye Yazıları", Yeni Şafak, 13 Aralık 1995 .
47. TANSUĞ, age. s.19 .
48. age. s.26 .
49. DURSUN, Davut, *Laiiklik Siyaset ve Değişim*, İnsan Yay. İst. 1995 s.115-116 .
50. GÜRBİLEK, age. s.90 .
51. CHOMSKY, Noam, *Modern Çağda Entellektüellerin Rolü*, (Çev. Selahattin Ayaz), Pınar Yay. İst. 1994 1.bas. s.27 .
52. EAGLETON, Terry, *Edebiyat Kuramı*, (Çev. Esen Tarım), Ayrıntı Yay. İst. 1990 s.26 .
53. SARUP, Madam, age. s.211-212 .
54. ALATLI, Alev, *Viva La Muerte!* Boyut Yay. İst. 1990 s.21 .
55. İLKER, Mustafa, "Edebiyat ve Sosyal Değişme," *Doğuş Edebiyat*, Ağustos 1982 s:4 .

56. GENÇ, Nihat, "Aydın Yangın Yeridir," (Konuşan, Mustafa Şahin) *İzlenim*, Ağust. 1993 S:8,
57. DURSUN, Davut, *age*. s.115-116 .
58. BAYKAN, Sezer, "Kemal Tahir Türk Sosyolojisi ve Doğu Batı Çatışması," *Dergah* Mart 1992, s:14, s.25 .
59. MERT, Nuray, "Laik Cumhuriyet' in Resmi Bilimi: Sosyoloji," *Dergah*, Ocak 1993 S18,
60. BEKİROĞLU, Nazan, "Hayat Tarih ve Roman Arasında Perişan Yazarlar ve Hocalar: Romantik Bir Viyana Yazı," *Dergah*, Kasım 1994 , s.57.
61. İLHAN, Attila, *Hangi Edebiyat*, Bilgi Yay. İst. 1993 1.bas. s.171 .
62. MORAN, Berna, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, Cem Yay. İst. 1981 s.100 .
63. *age*. s.245 .
64. ÇELİK, Naci, *Romanda Hesaplaşma*, Türkiye Defteri Yay. Ank. 1971 s.10 .
65. ECO, Umberto, *Anlatı Ormanlarında Altı Gezinti*, (Çev. Kemal Atakay,) Can Yay. İst. 1995 s.9 .
66. GÜMÜŞ, Semih, *Roman Kitabı*, Adam Yay. İst. 1991 s.11 .
67. İPŞİROĞLU, Zehra, *Eleştirin Eleştirisi*, Cem Yay. İst. 1992 s.9 .
68. *age*. s.29 .
69. AYTAÇ, Gürsel, *Edebiyat Yazıları III*, Gündoğan Yay. Ank. 1995 s.257 .
70. ECO, Umberto, *age*. s.133 .
71. GÜMÜŞ, Semih, *age*. s.10 .
72. FORSTER, *age*. s.11 .
73. NOBAKOV, Vladimir, *Edebiyat Dersleri*, (Çev.: Fatih Özgüven, Nihat Akbulut), Ada Yay İst. 1988 s.11 .
74. KUNDERA, *age*. s.53 .
75. KANTARCIOĞLU, Sevim, *Türk ve Dünya Romanlarında Modernizm*, K.T.B. Yay. Ank. 1988 1.bas. s.35 .
76. MORAN, Berna, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış II*, İletişim Yay. İst. 1991 2.bas. s.130 .
77. TURAL, Sadık, *Edebiyat Bilimine Katkılar*, Ecdat Yay. Ank. 1993 s.164 .
78. KAPLAN, Ramazan, *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy*, K.T.B. Yay. Ank. 1988 s.V .
79. GÜMÜŞ, Hüseyin, *Roman Dünyası ve İncelemesi*, K.B. Yay. Ank.1989 s.19 .
80. GÜMÜŞ, Semih, *age*. s.148 .
81. ARICI, Caner, "Bugünün Romanı," T.Y.B.Y. 1994 s.255-256 .

82. NACI, Fethi, *100 Soruda Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme*, Gerçek Yay. İst. 1990 2.bas. s.25 .
83. AYTAÇ, Edebiyat Yazıları III. s.31 .
84. age. s.33 .
85. age. s.43 .
86. BARBAROSOĞLU, Fatma KARABIYIK, *Moda ve Zihniyet*, İz Yay. İst.1995 s.3 .
87. age. s.45 .
88. age.s.49 .
89. AYTAÇ, Gürsel, *Çağdaş Türk Romanları Üzerine İncelemeler*, Gündoğan Yay. Ank. 1989 s.24 .
90. MORAN, Berna, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış III*, İletişim Yay. İst. 1994 s.9 .
91. age. II. s.8 .
92. age. s.197 .
93. age. s.243 .
94. age. s.12 .
95. age. s.17 .
96. age. III.s.116 .
97. age. s.51 .
98. AYTAÇ, *Edebiyat Yazıları III*, s.206 .

I. BÖLÜM

1. EDEBİYAT, SOSYOLOJİ ve EDEBİYAT SOSYOLOJİSİ

Edebiyat, her şeyden önce dile dayalıdır, dile tasarrufla farklı bir saha olmak zorundadır. Edebiyat, duyguların, dil yoluyla ifadesidir, demek de yeterli değildir. Sanatın ilmî çerçevesi sistematik kurallarla tespit edebilir mi? Tespit edilemezse bir sanat şubesi olan edebiyatı ilmî prensiplerle nasıl irdeleyeceğiz? Yoksa onu ilmî saymayarak sanat kategorisinde tecrit mi edeceğiz? Şüphesiz bu sorular oldukça fazla sorulup tartışılmış; ancak hâlâ devam eden bu tartışmalara rağmen edebiyat, metodolojisiyle bir ilmî saha olma yolundaki gelişimini tamamlamıştır. Manon Maren, edebiyat ilmini; "yedi ana başlık altında inceliyor. Bunlar sırasıyla;

1. Pozitivist yöntem
2. Manevi bilim yöntemi
3. Fenomenoloji yöntemi
4. Egzistansiyalist yöntem
5. Morfoloji yöntemi
6. Sosyoloji yöntemi

7. İstatistik yöntemi" (1) şeklinde maddeleştirilebilmekle beraber, yeni olan edebiyatın sahasıyla yakın ilmi alanların ilişkisinin tespitiyle tamamlanacaktır. Daha başka söyleyişle birbiri içine geçmiş sosyal bilimlerin karşılıklı birbirini tamamlayarak tekâmülü aranmaktadır. Bu noktada ilmin bölünmezliğini tekrar etmek, modern çağın grup tasnifinin, bir çok ayrıntıda faydasına rağmen, nihai, topyekün algılamada pek de faydalı olmadığı sonucuna varılabilecektir. Ontolojik bir yeterlilik, gelecek asırda bu ihtiyacı açıkça ortaya koyacaktır. "Türkiye'nin sosyal tarihini yazacak olanların ilk sağlam kaynağı şüphesiz ki edebiyat olacaktır. (2) Edebiyat toplumun bugününü anlatan, yarınını hazırlayan bir kuvvet'tir. (3) Edebiyatın tarihle,

antropolojiyle, siyasi tarih ve mitolojiyle, dinler tarihi ve psikolojiyle çok yakın işbirliği içinde olması, bu ilimlerin de kendi içlerinde buna ihtiyaç duyuyor olması tartışma götürmez bir gerçektir. Edebiyat ideolojilerle ise iç içe bir seyir takip eder. Edebi eserlerin dünya görüşünü bilmekle beraber onları yok saymadan dikkate almak, toplumun eserde ifadesini nasıl bulduğunu tespit etmek gerek. (4)

Edebiyatın bunların yanında sosyoloji ile yakınlığı, sahalarının içiçe geçmişliği söz konusu olmaktadır. Toplumsal yapının incelenmesini esas alan sosyoloji "toplumsallık kavramının genişliğini düşünürseniz zamanla din sosyolojisi, bilim sosyolojisi, siyaset sosyolojisi gibi alt dalların doğuşunu" hazırlamıştır. "Ancak edebiyat sosyolojisinin edebiyat tarihinin veya eleştirisinin mi, yoksa sosyolojinin mi alt dalı olduğu konusunda bir belirsizlik var"dır. Bu tür yaklaşımın sosyal olgulara vücut verdiği yönü veya sosyal olanın edebi eser ışığında ele alınması gibi aksine yorumları söz konusudur. Batıdaki örneklerin edebiyat tarihçilerince tercih edilmesi, güncel sosyolojik yaklaşımın zorluğu, eleştirel edebiyatın sosyolojik yönüne kapalılık getirmektedir. Türkiye akademik çevreleri de Batının bu tutumunu devam ettirmektedir. Dolayısıyla yetkin isimlerin bu aktüel edebiyat sosyolojisine eğilmediği, sahanın âtil kaldığı söylenebilir. Batıda Taine'in ve Ceherder ve Madame de Stael' in de mazisi çok eski olmayıp, 18. yüzyıla kadar uzanır. Marks ve Engels'in ise eseri toplumsal yapının bir üst parçası olarak alışları, bu alanda ikinci yaklaşımdır. Marksist anlayışın, edebiyatı, üretim ilişkileri, sınıf mücadelesi gibi dar alana hapsetmesi, edebiyat sosyolojisinin güdük kalışındaki etkenlerdendir. (5)

"Edebiyat -sosyoloji ilişkisinin tarihsel açılımlarını 18. yüzyıla kadar götürmek mümkündür. Özellikle Taine'den beri pek çok edebiyat tarihçisi, eleştirmeni, bireysel hayatlardan ve dönemlerden şöyle ya da böyle etkilendiğini kabul etmişlerdir. Bu yazarlar, "eser" in

yaşananlardan bağımsız, kopuk bir olay olmadığını, aksine "dış etmenler"ın eseri etkilediğini, zaman zaman da belirlediğini ileri sürmüşlerdir." Şüphesiz bu yeni disiplin edebiyat adına gerekli ve olumlu sonuçlara yol açmıştır. Ancak Türkiye açısından bakılınca edebiyat sosyolojisi namına yeterli bir açılımın olmadığını söylemek mümkündür. Halbuki bizim gibi hızlı değişim ve zengin kültürel yapıya sahip ülkelerde - farklı medeniyet çizgisinde duran bir millet için - elzem bir çalışma sahası olması gerekirdi. Bu manada Türk hikayesinde olduğu gibi Türk romanında da sosyolojik yaklaşımların gerekli olduğu muhakkaktır. (6)

Yer yer ülkemizde de sosyologlar sahalarını edebiyat alanına genişletme temayülünde olmuş, bu arada edebiyatçılar da belki bu minval çalışmalarıyla sosyoloji alanına biraz fazlaca girmişlerdir. Tarih, sosyoloji, psikoloji ve benzeri ilim şubeleriyle edebiyat ilmi arasındaki sınırları biraz da olsa belirleyebilirsek, en azından edebiyat sosyolojisi ve psikolojisi üzerinde" yapılacak çalışmaların faydası aşikârdır. (7)

S. Kemal TURAL, 60' lı yılların sonunda İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde Nurettin Şazi KÖSEMİHAL' in çalışmalarını bu konuda ilkler arasında sayıyor. KÖSEMİHAL, Sosyoloji Dergisi'nde Escarpit' in ^(*) kitabını esas alarak "Edebiyat Sosyolojisine Giriş"adlı bir makale yayınladı. Bu yazı edebiyatın toplum emrinde bir işlev görmesi gerektiğini temel düşünce olarak işler. Bu arada meseleyi tamamen sosyoloji sahasında ele alır ve edebiyatçıya pek yer vermez. Bu anlayışın uzantısı olarak beş adet bitirme tezi de yaptırır. Bu tezler "Halkın Kitaba Karşı İlgisi", "Eser Türleriyle Okuyucular Arasındaki İlişki", "Tanzimat'tan Sonra Türkler' deki Yazarların Doğum Yerleri Yönünden Dağılımı", "Yazarlarla Doğum Yerleri Arasındaki İlişki", "Yazarların Yazdıklarıyla İkinci Meslekleri Arasındaki İlişki" adlarını taşır. KÖSEMİHAL, bu tezlerden hareketle, 19 Eylül 1968'de Roma'da

(*) "Edebiyat Sosyolojisi", Escarpit.

"Yurdumuzda Edebiyat Sosyolojisi ile İlgili Araştırmalar" adlı bildiri sunar. Ancak bu bildiride dergideki yazıyla alakalı bir şey bulunmaz. Bu arada aynı yıllarda Kemal KARPAT'ın "Türk Romanında Sosyal Konular" adlı kitabı yayınlanır. TURAL, bir anekdotta KARPAT'ın bu uğraşısını anlatır. Bir tartışma esnasında KARPAT, TURHAL' a şöyle der: "O zamanlar edebiyat eserlerinden sosyolojik yargılar çıkarma modası vardı. Ben de onu benimsemiştim. Kitap güzeldi, çok da basıldı, çok da satıldı. Herkes böyle şeyler seviyormuş ; ama o kitaptaki tespitlerime gösterilen ilgi daha çok ideolojik tatmin arayanların sevgisi gibi göründü bana." (8)

Bunlardan başka müstakil esere rastlamıyoruz. Makaleler, değerlendirmeler şeklinde görüşler, gerek dipnotlarımızda gerekse bibliyografyada gösterilmiştir. Özellikle dikkat edilmesi gereken şey, edebiyatın olduğu kadar sosyolojinin de genel alanının ayırımına açıklık getirmektir. Öncelikle edebiyatın, estetik yönü öne çıkar. Edebiyat, duyguların işlendiği, güzelliğin, bedii hazzın insanların hayat anlayışının üst noktalarına yerleştirilmesi, hakikate yalancının "fiction" penceresinden, gölgenin zımnından yol arayan, aratan bir uğraşıdır. Onun mutlaklığı olmadığı gibi o mutlak iddia peşinde de değildir. Zira onun dünyası yalancından hareket etmekle başlar. "Her yazı, bizi düşler ülkesine götürdüğü, içinde yaşadığımız şartları unutturduğu veya aksine düşündürdüğü; kültürümüzü artırdığı -ki bu kültürümüzü artırması karşılıklı olmalıdır- ölçüde edebilik niteliği kazanır... Bazen de bir kitap, estetik bir zevk duyma, kültürel bir kazanç elde etme gayelerinden başka" beklentilerle okunabilir. "Edebiyatın sert bir tanımı, yazar ve okuyucunun gayelerinin aynı noktaya yönelmesi şartını koyar. Daha yumuşak bir tanım, en azından gayelerin uyuşabilmesini şart koşar." (9) Edebiyatın bir seçme işlemi olduğunu da unutmamak gerekir. O, konusunu hayattan, fikir, his veya hayalden seçer. Bu seçme durumunda hayatı örtülü olarak ele alabilir. Edebiyat ilmi, teori, tenkit

ve tarih şubeleriyle sahasını genişletirken kendi alanını tespit etmiş ve terminolojisini kurmuştur. Bu arada özellikle genç bir saha olarak edebiyat sosyolojisi çalışmalarıyla da alanına bir şube daha açma ihtiyacı doğmuştur. (10) Edebiyat sosyolojisinde olduğu gibi edebiyat psikolojisi de birey ve toplumla yakından ilişkilidir. Bireyin diğer bireyle ve toplumla münasebetinde genel kurallar kadar duyguların da etkisi olduğundan, aslında üç şubenin birlikte incelenmesi gerekmektedir.

Edebiyat psikolojisinin sistemleştirilmesi edebiyata da sosyolojiye de bir şey kaybettirmez; bilakis çok şey kazandırabilir. "Bu sebeple psikologlar, sosyologlar, eğitimciler edebiyat ürünlerine genellikle birer toplumsal ve psikolojik belge gözüyle bakmışlardır." Bu bakış açısı bazı araştırmacılar için günümüzde de geçerlidir. Hatta sanatçının çağına şahitlik ettiği görüşünden hareket edenler, edebiyat eserlerinin şahitliğine de başvururlar. Edebî eser insanı ruhu ve tabii çevresiyle uyum ve uyumsuzluklarıyla ele veren önemli bir veridir. Daha da ötesi insanı "güzelin tadına ve farkına varma gücünü", kabiliyetini geliştirir. Sosyoloji, psikoloji gibi sahalarda yeterli derecede malumat olmadan verilecek kararlar eksik kalmaya mahkumdur. (11) Sosyoloji, insanların birlikte yaşıyor olmaları temeline dayandırılmış bir bilim dalıdır. İnsanlar birlikteliğin gerektirdiği yükümlülükleri ister istemez kabullenmek; toplumun bir üyesi olmanın gerektirdiği normlara uymak zorunda kalmaktadır. Toplum oluşumunun kendi içinde kural ve temayülleri vardır. Bu ilişkiler yığınınına şekil veren özün incelenmesi yanında bunca gönüllü birlikteliğin gerektirdiği kabullere uymayan sapmalar ve bu sapmaların sebep ve sonuçları, sosyolojinin konusu dahilindedir. Özellikle normal hedef edinen bu bilim dalı, herhangi bir problem karşısında tespit, teşhis ve çözüm üçlüsünü işletmekle kendini sorumlu tutmaktadır. Sosyal vakanın her nevine izah getiren sosyoloji, "kırka yakın alt dal: R. Aron'dan sonra aydınlar sosyoloji " diye bir başka dal da oluşturmuştur. Dinamik bir yapıya sahip olması gereken sosyoloji,

halen yaşananı ve yaşananın sebebini incelemek durumundadır. (12) Bu irdeleme, insanların birbirleriyle olan ilişkilerinin bilimsel açıdan değerlendirilmesi şeklinde gerçekleştirilir. Sosyoloji de insanı esas alır; insanın davranışlarına bir filozof, sanatkar, gazeteci gibi de yaklaşır. (13) Bu işlemi üç aşamada gerçekleştirir; birey, bireyin davranışları ve grup içindeki rol dağılımı. Bu tespittir ki, toplumun planlı değişimini de kontrol de tutacaktır. (14)

Sosyoloji kamu düzenini esas alırken düzene şekil veren otoritenin nasıl organize edildiğini de araştırır. Temelde insan olduğundan, insanın, birlikte yaşayışını, hem cinsleriyle münasebetini, insan gerçeği ve toplum olma zorunluluğunu esas kabul eder. İnsanın birlikte oluştta oynadığı rolü dikkate alır. Ancak insanda olduğu gibi sosyalleşmede de yalın bir durum değil, çok katlı karışık bir durum söz konusudur. Onun için sosyoloji insanların özel eylemlerini ikinci derecede ele alıp önceliği "olagelen sosyal ilişkiler" üzerine odaklaştırır. Davranışların istisnasını değil devamlılık arz edenini inceler. Bu davranış ise yaşananla çok irtibatlı olandır. Her an, her yerde yaşanmakta olanı, yaşayanı irdeler. Ancak bir farkla sahasını tespit eder ki, "davranışı anlayabilmek için nerede yerine getirilmiş olursa olsun davranış eylemlerindeki bir benzerliği belirginleştiren genelleşmiş kavramları formlaştırır." (15) Sosyoloji, insanın yaşadığı somut gelişmelerle sosyal ve kültürel iletişimi şart koşar. Sosyoloji, gerçek zeminde hareket etmekle beraber sosyal olguların gerçekliğini ispat etmeyi kendine vazife saymaz. Mevcut olanı hazır veri kabul eder. Bu mevcudun varlık sebebini felsefecilere bırakır. (16) İnsan davranışının sosyal boyutunu tespit edip soyut hale getirir ve bu soyutluluk üzerine dikkati kesifleştirir. (17)

Sosyoloji, felsefeyle yakın alışverişte bulunmuş; özellikle varlık bilime ihtiyaç duymuştur. Aynı zamanda kendi metodunu da kurmuştur. Sosyolojinin de diğer ilim sahalarıyla alışverişi mümkün olmuştur.

Ancak sosyoloji, August Comte'un tanımlamasıyla; "dil, din, ırk" gibi ve daha fazlasını havi olduğu iddiasıyla ortaya çıkmış, "felsefenin ve dinin alanlarını", kendi inisiyatifinde kabul ediyordu. Tabii olarak bu duruma itirazlar da yükseldi. (18) "Sosyoloji, bilimsel bilginin dinsel bilgi yerini alması sürecinin ve dolayısıyla modernleştirme sürecinin kaçınılmaz bir aşaması olarak" (19) etken duruma gelmiştir. "Bilgi sosyolojisi" nin tarihe aşırı bir önem vermek gibi bir kusuru da vardır. "Objektifliğini", sentezleme ve dolayısıyla da çatışan görüşleri yatıştırmak ve uzlaştırmak suretiyle elde edileceği tezini savunmasına rağmen bilgi sosyolojisi, en sonunda şüpheli sonuçlara varmıştır. Aynı zamanda bilgi sosyolojisi, edebiyata uygulandığında "muhteva" ile "şekil"i bağdaştırmaktadır. Bilgi sosyolojisi de Marksizm gibi akıl dışı izah tarzları ile haddinden fazla uğraştığından estetik yoluyla tenkit ve değerlendirme için akla dayanan bir temel sağlamaya muktedir olamamıştır. Bu, şüphesiz edebiyata dıştan gelen bütün yaklaşımlar için de geçerlidir. Sebepleri araştıran hiçbir inceleme, bir edebi eserin tahlilini, tasvirini ve değerlendirilmesini gerektiği şekilde yapamaz. (20)

Ancak, "toplumcu gerçekçiliğin bilimsel bilgiyle sanatsal bilgiyi özdeşleme yanlışı"na düşülmemelidir. (21) "Sosyoloji, modern toplumun teolojisi olmaya yüz tutmuş; hatta modernleşmeyle özdeşleşmiştir de. Modern toplumda yalnız önceleri dinsel çerçevede tanımlanan insan ve toplum gerçekliği değil, dinin kendisi de sosyolojik "açıklama"ya tabi kılınmıştır. Böylelikle dinsel tanım saf dışı bırakılmakla" kalmayıp açıklamaya muhtaç duruma indirgenmiştir. Sosyoloji bu çıkışıyla "hayatın her alanı için geçerliliğini vurgularken ahlaki değerler ve inançlar dahil hiçbir şeyin bu değişimden soyutlanamayacağını belirtiyor... Sosyolojinin en önemli çıkış noktası insanlığın eriştiği bugünkü düzeye gelene kadar geçirdiği safhaları bu çerçevede saptamak ve insanlığın "ilkel" düşünce aşamalarından uygar/akılcı düşünceye varışını izlemektir." "Modern toplumun ve düşüncenin bir

ürünü olan sosyolojik düşünce, özellikle klasik şekliyle kendini toplumsal hayatın bilimi olarak tanımlamış ve bu tanım, kabul edildiği ölçüde bu geniş anlamıyla ve tarafsız "bilimsel" iddiası tabiatıyla ideolojiktir." (22) Dinin; özellikle İslâm'ın modernite ile olan net zıtlaşması hatırlanınca sosyolojinin iddia ve yayılma sahası daha da tartışma götürcektir.

Bu noktada sosyolojinin edebiyatla münasebetine bakmak gerekir. Edebiyatın gerçekliğe, yaşanmış, yaşanan, yaşanacak veya muhayyel olana dayanması, bu mesnede hangi şekilde yansıdığı bir tarafa, edibin insan olması hasebiyle eserin insani olması kaçınılmazdır. İnsan her haliyle edebiyattadır. "Ya Allah'la ya tabiatla veya ikisiyle birden münasebet halindedir. Bu münasebetteki aksamalar, düzelmeler, oluşlar ve duyular, edebiyatın konusudur..." Edebiyat eseri, bir devrin ilişkiler ve tipler karakteristiğini, duygularını, ümit ve ye'islerini, arayışlarını en iyi yansıtan eserlerdir. (23) "Sanat insanları yaklaştırır ve kaynaştırır." (24) "Modern insanı ortaya çıkaran, romanla tiyatrodur." diyen Max Nordau için Fatih Andı "bu sözün altında bir gerçek yatmaktadır: Yalnız hayatın kendisi edebiyatı şekillendirip oluşturmaz. Yalnızca hayatı aksettirmez edebiyat. Bunun tersi de vakidir." der. (25) Hangi sanatla, hangi tecrit felsefesiyle hareket ederse etsin nüve de üzerinde yaşadığımız dünyadan, aralarında bulunduğu insanlardan, toplumdan izler taşır ve topluma yön veren, onun varlık sebebine aydınlık getiren düşünceler de özellikle ferdidir. "Evrensel bildiri, başlangıçta kişisel bildiriler değil miydi?" (26)

Bu noktada belirtilmelidir ki, yazarlar da bir ideolojinin, bir felsefi anlayışın sınırlarında bulunurlar. (27) Dolayısıyla bu insanlığa mesaj ulaştırmanın topyekün etkisinden bahsedilemez. Öyle değil midir ki, nihayet sanatkar çıktığı çevrenin de bağımlısıdır. (28) Bu saha, edebiyat sosyolojisi şubesidir. "gerçekten de o meşhur deyimle çağın tanıklığını yapan sanatçı ülkedeki toplumsal, siyasal çalkantılardan, bunalımlardan

etkileniyor. Bu da şöyle ya da böyle eserine yansıyor. Yakın geçmişte yaşanan güncelin etkilerini sanat edebiyat eserlerinde açık bir şekilde görmemiz mümkündür." (29) "Edebiyat, vasıta olarak sosyal bir özellik taşıyan dili kullandığı için sosyal bir müessesedir. Sembolizm veya vezin gibi ananevî edebî unsurlar mahiyet itibarıyla sosyal bir karakter taşırlar. Bunlar, ancak bir toplum içinde ortaya çıkabilen normlar ve yerleşmiş kurallardır. Ayrıca edebiyat, "hayat"ı temsil eder; "hayat" ise geniş ölçüde sosyal bir gerçek; hatta tabiat ve insanın iç veya sübjektif dünyasını da "taklit" etmektedir. Şair, toplumun özel bir statüye sahip olan üyesidir. O, bir dereceye kadar toplumda rağbet ve takdir görür ve gerçekte var olmasa da bir dinleyici topluluğuna hitap eder. Aslında edebiyat, çok kere bazı belirli sosyal müesseselerle yakından ilgili olarak ortaya çıkmıştır. Hatta ilkel toplumlarda bile şiiri, dini merasimden, büyüden, iş yahut oyundan ayırt edemeyiz. Edebiyatın bir de sosyal görevi ve "fayda"sı vardır ki bunların sadece şahsî olmaları mümkün değildir. Böylece edebi çalışmanın ortaya çıkardığı bu gibi meselelerin büyük bir çoğunluğu, en azından sonuçları bakımından veya taşıdıkları mana dolayısıyla sosyal meselelerdir. Bunlar "geleneklere ve yerleşmiş kurallara, normlara ve edebi türlere, sembol ve mitlere ait meselelerdir..." diyen Wellek, Tomars' dan aldığı şu ifadelerle, edebiyat ve sosyoloji ilişkisine açıklık getirir; "Estetik müesseseler, sosyal müesseselere dayanmazlar; onlar sosyal müesseselerin parçası da değildir. Onlar bir çeşit sosyal müessese olup diğer sosyal müesseselerle sıkı sıkıya bağlıdır." (30) Ama unutmamak gerekir ki; edebi eserdeki malzeme seçilmiş, değiştirilmiş, başkalaşmış bir gerçektir. Michael Butor, onun için; "Bizle dünya, bizle başkaları, hatta bizle biz arasında ne kadar da hayal var." der. (31) Edebiyatın edebî eseri yerinde tespit ve yorumlama yoluna giderken sosyolojinin uğraşına ister istemez değinmiş olur. Ancak sosyolojinin yalnız tespiti söz konusuysa edebiyatçının yorum hakkı onu farklı kılar (32) Bu yeni

açtığı saha edebiyata özgürlük hakkını verirken onun tenkit etme fırsatını da korur.

Edebiyat sosyolojisi edebiyat biliminin bir dalı olmak şartı ile lüzumlu bir araştırma sahasıdır. Edebiyat sosyolojisi, önce edebiyatçıların veya edebiyat hareketlerinin dünyasını tanımak, yorumlamak ve değerlendirmekte yardımcı olacağı için faydalı ve gereklidir. Edebiyat bilimci "Edebiyat hayatı"nı tarihi varlığı bakımından tespit edip "edebiyat tarihi"ni yazmak zorunda olan kişidir. Edebiyat sosyolojisi bu alana genişletici, zenginleştirici, tamamlayıcı bilgiler getirecektir. (33) Edebi nüfusun meydana çıkışı genişlemesi konusunu ele alan bilgi dalına edebiyat sosyolojisi deniliyor. (34) Okuyucunun neyi, nasıl okuduğu, nasıl etkilendiği, hangi oranların söz konusu olduğunun tespitiyle edebiyat sosyolojisinin temel meselesi ortaya çıkar. (35) Edebiyat sosyolojisinin çerçevesi "... yazarlık mesleğinin ve edebi kurumların sosyolojisi, edebi üretimin ekonomik temeli meselesi, yazarın sosyal kökeni ve toplumdaki yeri, sosyal ideolojisi -ki bu, edebiyat dışı söz, yazı ve faaliyetlerinden çıkarılabilir; sonra sosyal muhteva, edebi eserlerin kendisindeki imalar ve sosyal amaçlar problemi; son olarak da edebiyatın hitap ettiği kitle ve toplum üzerinde yaptığı etkinin tespit edilmesiyle" çizilebilir. Bu şekilde edebi esere yaklaşmanın, eserin estetik boyutuna zarar verdiği ve bu eser dışı çalışmaların gerekli olduğu düşünceleri arasında gidip gelen anlayışlar söz konusudur. "Milliyetçi ve sosyalist ideolojiler" daha çok edebiyatın sosyal fonksiyonunu ortaya çıkarırlar. "Az gelişmiş ülkelerin edebiyatları ise sanatın varlık sebebini yine sanatın kendinde arayan görüşleri ile sanatı umumiyetle lüks olarak kabul etmektedir."(36)

Edebi esere toplumun değer yargıları, açık veya örtük biçimde yansırken, yansıyan gerçeklere "atıf ve mutabakatların hissî yönü" bilimdekinden daha farklı özellik gösterir. (37) Bu noktada Gürsel AYTAÇ'ın deyimiyle "sosyolojik eleştiri"

şekli oluşur. Sanatı ve edebiyatı sosyal olaylarla irtibatlı, ya eserlerin sosyal olaylardan doğuşu, ya da sosyal olayların eserlerde yansıma şekli araştırma konusu edilir. Bu tavır, daha çok Marksist eleştiride gün yüzüne çıkmıştır. Gerçi edebiyatın hiçbir ilişkilendirmeye tâbi tutulmayacağını, estetik yönün hayattan da değerli olduğunu, hayatın sanat için olduğunu söyleyenler de mevcuttur. (38) Nermi UYGUR ise; "olan değil olması gereken üzerinde bilgi sağlar edebiyat. Yaşamadır edebiyatın işlediği yaşamayı belli bir düzene ulaştıracak bilgiler üretir edebiyat."(39)der. Meral ÖZBEK, daha farklı bir gerçeğe dikkati çekerek, "Sanatçı bu dünyayı "evi" olarak görmeyen ve estetik yeni bir dünya yaratarak, bu dünyaya "hayır" diyebilendir." demektedir. (40)

Edebi eserin aldığı ve verdiği şeyler, veriş şekli veya alış şekli bir yana sosyal alan içinde bir realite oluşu kesindir. Sanatın güzellikten (estetik yönden) gelen bir değeri vardır; ama aynı zamanda sosyal yan etkilerden bir değeri de vardır ve ağır basan ikincisidir. Çünkü hayatta estetik değerden daha önemli şeyler, toplum davaları vardır. (41) Edebi eserde bilgiye dayanan anlam ve hakikat bulunmasına bulunur ama bu hakikat, "(toplumsal, felsefi ve ahlaki vb.) esere sanat yönünden ne kadar" ilgilenmiştir irdelenmesi gerekir. (42) "Yazının yaşamın kendisi olmadığı, olmayacağı şöyle dursun (yazınsal yapıt kurmacadır) çünkü bir yazın çağına tanıklık ediyorsa onun yaşamla ilgisi olmadığı nasıl söylenebilir?" (43) Hilmi YAVUZ, bunu söylerken Wellek de "edebiyat toplumun bir ifadesidir." der. Ancak edebiyatın, basın bülteni, ajans olmadığını, edebiyatın sosyal realitenin bazı yönlerini tasvir ettiği ifadesinde yersiz olduğunu, asıl olanın hayatın bir yönü veya bir kısmını yorumlamak olduğunu, gerçeği anlatırken zaruri olarak tarihi ve "sosyal gerçekleri dile getirdiğini ifade eder. Edebiyat, gerçekte sosyal olayların bir yansıması değil; fakat bütün tarihin ruhu, özü ve özetidir." (44)

Böyle olunca edebiyatın gölgede kalan bazı yönlerine de dikkat çekmek, çevresini aydınlatmak icab eder. Bu açıdan bakınca eserin

vücut buluşu, sanatkar, onun hayatı idamesi, yayıncı, pazarlamacı, okur gibi bir sürecin bu dünyayı tamamladığı görülür. Özellikle asrın başında bu tür meraklarla ilmi çalışmaların bu sahaya yöneldiğini görürüz. Böylece edebiyat sosyolojisi veya sosyolojik edebiyat şubesi açılmış oldu. (45) Edebiyatın, belirli bir sosyal durum, ekonomik, sosyal ve siyasi sistem ile olan ilişkileri hakkında meseleler ortaya atılır. Toplumun edebiyat üzerindeki tesirlerinin açıklanmasına, edebiyatın toplum içindeki yerinin tayin ve tespitine çalışılır. Edebiyata böyle sosyolojik bir açıdan bakanlar, özellikle belirli bir toplum felsefesine inanan kimselerdir. (46)

Bu sürecin para boyutunu, ekonomik yanını da işin içinde düşünmek gerekir ki bu, çok etkili bir husustur. "Günümüzde yazı yazmanın yaratma üzerindeki tesirleri görmezlikten gelinemeyecek iktisadi yapıların çerçevesi içinde sürdürülen bir meslek, hiç değilse para getiren bir meşguliyet olduğunu kabul etmeyen yoktur." Daha da öte bu uğraş bir ticari sistem şeklinde de ele alınmakta, "okumanın kitap endüstrisinin tüketim kısmını meydana getirmesi gibi edebiyatın da bu endüstrinin üretim kısmını meydana getirdiği inkâr edilemez." (47) Bu sahanın cazibesi gerek Rusya, gerekse Amerika'da saltanat süreçleriyle ilişkilendirilmiş, toplumun nabzı, hedefi hesaplı olarak bu çalışmalara bağlanmıştır. İdaresi altındaki insanların güdümlü, homojen bir kültür etrafında kümelenmesini de bu yolla mümkün görmüşlerdir. "Sovyet Rusya'nın güdümündeki ülkelerde sistemin yayıcısı, koruyucusu, Batı Avrupa'da ise sanatın tecellisinin ve yazarların ölçüsü... Amerika'da ise devletin kültürünün ne derece korunduğunun göstergelerinin araştırılması işini üstüne almış"tır. (48) Zaten "her şey gibi sanat da politikanın dışında kalmaz." (49) "Metinler, felsefeler ve diğerleri iktidarı, Gromsci'nin "sağduyu dünyası"na nüfuz etme ve yayılma, bu dünya üzerinde hegemonya kurma diye betimlediği şey vasıtasıyla elde ederler." (50)

Edebiyat sosyolojisi, edebiyat vakıasını, daha geniş bir açıdan ele alır. Sanatkarın psikolojik, ahlaki, felsefi yapısına, estetik yanına, dilin kullanım şekline, muhatabın konumuna eğilir. Bilim bize soyutlamalar verir; edebiyat ise somut bir kerelik şeyler gösterir. "Bilim kısmen bilgi verirken edebiyat tam bilgi soyutlama yıkıcıdır. Sanat ise zekâ ile duygu bağından ya da soyutlama ile duyumsama arasındaki gerilimden kaynaklanır." (51) Toplumun sosyal, siyasi, iktisadi yapısını da inceler. (52) Bunu söyleyince sosyologların itirazı söz konusu olmaktadır. Ancak daha önce söylendiği gibi bu itiraz gerektirecek sahaya müdahale söz konusu değildir. Edebiyat açısından bakılınca ilim dallarının kendilerine saha ayırıp sınırlarını kesinleştirdiğinde edebiyat çerçevesi daralmaya başlar, edebiyat işlevsiz "zevk ve vakit geçirme aracı" gibi bir lükse irca edilir ki, bu da edebiyatın hak etmediği bir sonuç olur. Halbuki bir çok estetik boyutunun yanında..."cemiyet hayatına kopmaz şeklinde bağlanmalıdır. Bu bağların arka tarafında yazarı etkileyen tarihi ve sosyal etkenler vardır... Edebiyat sosyal bir olaydır; edebiyat gerçeğin yaratıcı muhayyilenin içinden süzülerek idrakidir." (53)

Wellek ise edebiyatın sosyal meseleleri ele alışını, ileri sürdüğü gayeleri, okuyucunun meselelerini ve edebiyatın etkisini dile getirirken edebiyatın sosyal vakıayı ne derece dile getirdiği, etkide kaldığı problemini üç bölümde tasnif eder: "1.Yazar sosyolojisi 2.Edebi eserlerin sosyal konusu 3.Edebiyatın topluma tesiri". (54) Edebiyat sosyolojisi, sanatkar, kitapçı, yayıncı, kitleyi etkileyen, edebi vakıanın kendine haslığını muhafaza eden bir sistemdir. (55) Bu sistemin Escarpit'e göre üç ayağı vardır: Kitap, okuma, edebiyat. (56) Bu üçlüyü "edebiyatçı, yayıncı - dağıtımçı, okuyucu" şeklinde ele almak uygun görülmüştür. (57) Yazar, kitabı "sürelili olmayan 49 veya daha fazla sayfalı yayınlar" diye tanımlar. (58) Bir kitap tek kişi için olamaz. Onun okurlar grubu vardır. Ancak bu grup edebi eseri amaç olarak okur,

ondan fayda yerine ihtiyaca cevap bekleyerek okur ki, edebilik de bu noktada saklıdır. (59) Her şeye rağmen "bir edebiyat eseri okuyucuyu diyaloga bir yabancı gibi sokar." (60)

Hemen belirtmek gerekir ki, okur grupları farklılık arz eder. Edebi okur nüfusu "üstün okuyuculara hitap eder." "Genellikle yaş ilerledikçe erkeklerin de kadınların da okumaları edebileşmektedir.(61) İnsanları dünyalarına estetik endişelerle çeken güzel sanatlardan yalnız edebiyattır ki, okurun sorunu, hürriyetini kendine bağlayıp duygularını disipline eder.(62) Bu okuyucu gruplarını "çevre, kültür seviyesi, cinsiyet, yaş, fikrî ve hissî yapan seviyeler tespit eder." (63) Aynı şekilde yazarlar da farklı özellik gösterir. Birbirine yakın kuşaklar biyolojik olmayıp belli prensipler etrafında yığılmalarla oluşurlar. Edebiyat sosyolojisi bu oluşan grupları, kuşakları; siyasi, kültürel, sosyal şartları incelemeyi de üstlenir. "Yazarların cemiyet içinden geldikleri yerleri ve meslekî kaynaklarını belirten istatistikleri de düzenlemelidir." (64) Edebiyatın yazarın para ihtiyacını karşılayan bir yazı olduğu ise daha önce de söz konusu edilmiştir. Para dağılımının tespiti küçümsenmeyecek bir husustur. Edebiyat, geçim kaynağı olmalı, hayatı devam ettirmeye yaramalıdır. "Edebiyata ekonomik açıdan bakmayı da ihmal etmemelidir." (65) Artık sığıntı veya himayenin olmadığı çağımızda bu husus daha da mühimsenme durumundadır. Telif ücretleri meselesinde yazarlara gadretme durumunda olduğunda sistemin etkilendiği gözden ırak tutulmamalıdır. (66) Escarpit, edebiyat sosyolojisinde yayıncıya; "sevmek, yapmak, dağıtmak" görevlerini yerine getiren kurum olarak bakarken, bu kuruma "edebi komite, yapım bürosu ve ticari kısım" gibi şubeler de tayin eder ve edebiyat sosyolojisinin çerçevesine alır. (67) Bu arada yayıncının ideal hedefini ise "takip edilecek bir yazar bulmak" olarak tespit eder. Ayrıca bu sektörü şiddetle etkileyen baskı kalitesi, dizayn, kapak resmi, tanıtımı gibi hususları da dikkate sunar. Ahmet Oktay da bu tanıtımı kitle

kültürünü yaygınlaştıran sektör olarak zikreder. (68)

Umberto Eco ise "best - seller' in (ister şık kapaklı ister ucuz bir baskı söz konusu olsun) nasıl kurulduğu ile ilgili son zamanlardaki tartışmalar, yazar ve yayın dünyası arasındaki ilişkiler ile (kitabın ortaya çıkmasından önce) kitap ve piyasa arasındaki ilişkileri (kitap çıktıktan sonra) araştırmayı amaç edinen edebiyat sosyolojisinin sınırını ortaya koymaktır" diyerek bu gerçeği tespit eder. (69) Eserin tespitine muhtemel okuyucu sayısından önce okurun çeşidini, ihtiyacını, ruhi yapısını dikkate almalıdır diye de ekler. (70) Bu sürecin tamamlanması kitabın satışıyla son bulur. (71) Ama unutulmamalıdır ki, bütün bunlara rağmen edebiyat bir çoğaltma değil bir yaratma işidir. (72)

Satış için ise bir başka merhale dağıtımdır. Dağıtım, okuyucu topluluğunun varlığına; dolayısıyla kitabın varlığına sıkı sıkıya bağlıdır. Öyle olunca okuyucu kitlenin durumu mercek altına alınmalıdır. Okuma yazma bilen veya yüksek okul dahi bitirmiş milyonların okumadığı dün olduğu gibi bugün de bir gerçektir. Okuyucuların farklı temayülleri vardır. "Okumuşların kitap satın aldıkları, kitapçı dükkanı bir fikir değiş tokuşu yeriyken halkçı devrelerin temel kuruluşu basit bir satış yeridir. (73) Edebiyatın seçimini yayımcı yapıp, tayin ederken kitapçı, bu okurlara göre sınıflandırmayı üstlenmiş olur. (74) Sınıflandırmayı vitrine de yansıtan kitapçılar müşterilerinin ihtiyacına göre bir düzenleme yapar. Bu düzenleyiş, o civarın "sosyal-meslekî" konumunu yansıtır. (75)

Edebiyat vakıasının önemli noktasında bulunan eleştirmen de bu sistemin bir parçasıdır. Kitap, sanatkar, yayınevi üretimin afişe edilişi, ortaya konması, aradaki bağlantıların sağlanmasını eleştirmen üstlenir. Kimin, neyi, nasıl okumasında rol sahibi olan eleştirmen gönüllü pazarlamacıdır da. Ancak eleştiri övme ya da yerme anlamının dışında

"nesnel bir temele dayandırılmıyorsa o zaman eleştirimen eleştirinin özünü oluşturan anlama sürecini yaşamadan yalnızca ilk izlenimlerinden yola çıkarak bir değerlendirmeye" varır. (76) "Toplum kafası yerçekimi etkisiyle her zaman aşağıya inmeye çalışan su gibidir. Sanatçı daha yüksek duyarlılık ve algı düzeyini aramak için çırpınarak bu bataklıktan çıkmayı başarır. Geri göndereceği iletiler çoğunlukla kalabalığın anlayamayacağı niteliktedir. Sonra düşünürlerle eleştirimenler gelir, yorumlarlar bu iletiyi." (77) Edebiyat sosyolojisi kimin neyi okuduğuna ilaveten kitabın nasıl temin edildiğine, hangi durumlarda okurun neyi okuduğuyla da ilgilenir.

S. Kemal'e göre kitabı para vererek alan bir okuyucu kitlesi oluşmuşsa yayın nüfusu dengelidir, sağlıklıdır.(78) Kitap almayı her şeyden önce çekici kılan şeyler mevcuttur. "Kitaplarla ilişkide ilk izlenimin önemini bilen yayıncılar, bir kitabı çekici kılmak için renkli kapak, resimlendirme vb. türü çeşitli olanaklardan yararlanırlar." "Kimi yayıncıların en ağırbaşlısı bile kitapları şaşırtıcı kapak resimleriyle piyasaya sürerek kitabın alım gücünü artırmayı amaçlamaktadırlar."(79) Kitabın bir kaçış olması insan için mümkünken, tam aksi sosyalleşmesine de katkıda bulunabilir ve okumalar çoğunlukla toplumsal olarak kritik, tedirgin toplumlarda daha yaygındır.(80) Okuma şekilleri de ayrıca tasnif edilebilir. "Ders okumaları, hastane, (81) tatil, özent, ideolojik, güven" gibi okuma şekillerinden bahsedilebilir. "Edebiyat sosyolojisi, okuyucu/dinleyicilerin benzeşen özelliklerini, benzeşen eğilimlerini arar, hükme bağlar. Edebiyat sosyolojisi, diğer taraftan yazarları dil ve üslupları, yaşları, cinsiyetleri, eğitim ve öğrenimleri, yaşadıkları tabii ve sosyal çevreleri ile geçinmelerinde yazarlığın yeri bakımından gruplandırır." (82) Dahası edebiyat sosyolojisi, edebiyat akımlarının tercüme faaliyetlerini, devletin ve üniversitelerin edebiyata bakışını, programlarını, ödülleri sosyal - kültürel hayata katılma oranlarını ve şekillerini de tespit eder.(83) Bu

arada devlet politikalarının destekleme yoluyla yazarları kontrol ve denetimde tuttuğu; hatta kendi resmi söylemine havari olarak kullandığı da realitenin bir parçası olmuştur. (84)

Daha önce bahsi geçen Wellek'in üçlü tasnifi, edebiyat sosyolojisine biraz daha farklı bir yaklaşım sergiler. Yazar sosyolojisi başlığı açan Wellek'in sistemine genel olarak bakıldığında, öncelikle her yazarın bulunduğu toplumun üyesi olmasından hareket edildiğinde, yazarın biyografisinden onun çevresi, kültür ortamı, ekonomik yapısı aydınlığa kavuşabilir. Bu tür yaygın çalışmaların sonucu istatistik verilere "İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü"nü'nün yaptığı 1969 yılındaki bitirme tezi bir örnektir. İbrahim Kiras, bu alandaki çalışmaları zikrederken şu listeyi verir:

"Mehmet Nahit: Hayatımızın Edebiyatımız Üzerine Tesirleri, 1930 , Sabahattin Aksal: Harp ve Edebiyat, 1943, Nihal Ar: Roman-Cemiyet Münasebetleri Üzerine, 1953, Rezan Pesen: Kemal Tahir'in Romanlarında Sosyolojik Sorunlar, 1964 , Meral Nesin: Fakir Baykurt'ta Köy Sorunları , Sabahattin Güllülü: Toplumsal Açından Yunus Emre, 1967, Mai ve Siyah ve Aşk-ı Memnu Romanlarının Sosyolojik bir İncelemesi, Ümit Sunan: Halkın Kitaba Karşı İlgisi,1968, Emin Ersoy:Türk Şiirinde İkinci Dünya Savaşı, Ahmet Şanlık:Tiyatro ve Toplum Arasındaki İlişki Üzerine Bir Deneme, 1968, Sabiha Demir: Bazı Gözde Yazarların Romanları, Bu Romanların Okuyucuları, 1969, Abdullah Dikici: Yapıt Türleri ile Okuyucular Arasındaki İlişki, 1969 , Zeynep Adam: Halk Katmanları Arasında Okunan Kitaplar, 1970, Şirin Sonbay: Tevfik Fikret'in Şiirlerinin Sosyolojik Yönden Açıklanması, 1970,Erkan Göktürk: Mehmet Akif'te Sosyal Tema, 1970, Naci Kibar: Ankara'da Okuyucu Kitap İlişkisi, 1971, İsmet Öktem: Türk Tiyatro Yazarlığı ve 27 Mayıs 1960 Hareketi, 1971, İhsan Özgün: Yazar ve Baba Mesleği Arasındaki İlişkiler, 1971, Canan Özer: Yaban Romanının

Sosyolojik Açıdan Eleştirisi, 1972, Abdullah Ögütçen: Türkiye'de Sanat İlişkilerine Sosyolojik Açıdan Bir Bakış, 1972 " (85)

Ancak bunlara ilaveten çok daha detaylı ve kollektif çalışmalar yapılmalıdır. "Sosyal çevre, sosyal ideoloji ve bu ideolojiye bağlılık o yazarı kesinkes bağlamaz. Zira yazarın sosyal mevkii, ideolojisi ve sosyal sınıfına bağlılığı meselelerinde sosyal menşeyinin rolü pek azdır. Sanat, sanatçıyı yalnız kalmamaya zorlar; onu en önemsiz ve en evrensel gerçeğin buyruğuna verir ve kendisinin ötekilere kıyasla başka olduğunu duyduğu için sanatçı kaderini seçen de çoğunlukla sanatını ve değişikliğini ancak ötekilere olan benzerliğini itiraf ederek besleyebileceğini anlamakla seçemez. (86) Zira sanatçının görevi özgürlük ve gerçeğe hizmet etmekle çok sayıda insanı bir araya getirmektir. (87) Şurası açıktır ki, yazarlar çok kere kendilerini bir başka sınıfın hizmetine verirler. Birçok saray şairleri, daha alt tabakaya mensup olmalarına rağmen hizmetlerinde buldukları kimselerin ideoloji ve zevklerini benimsemişlerdir. (88)

Bu genellemenin özellikle Batı için olduğu; Osmanlı şairleri için çok da geçerli olmadığı söylenebilir. Mesela Divan edebiyatına Osmanlı değerleri bir dereceye kadar yansımıştır. Yazarın tanınmasında bu ardıl etkenlere ilaveten onun biyografisi ve içinde bulunduğu çağ ve toplumun durumuna getirdiği fikri beyanları da etkilidir. Bu tanınmanın handikapları için Camus; "Toplumumuzda tanınmak isteyen sanatçı bilmektedir ki, tanınacak olan kendisi değildir, kendi adını taşıyan bir başkasıdır." der. "Sosyal menşe ve sosyal sınıfa bağlılık, ideoloji gibi meseleler sistemleştirildiği takdirde bizi bir tip olarak yahut belirli bir yer ve zaman içinde bir tip olarak yazarın sosyolojisine götürür." (90) Yazarın bulunduğu çağ ve toplumdaki konumunu bulmak, tarihi verilerle destekleyecek durumu netleştirmek yazarlar sınıfının envanterini çıkarmak edebiyat sosyolojisinin görevlerindedir. (91) Yazar içinde doğduğu toplumdan etkilendiği kadar o toplumu etkiler,

hayatı şekillendirir. İnsanlar eser kahramanlarını özdeşleştirme yoluna gider. (92) Halk şiirinde çok yalın, açık olarak sosyal hayatın kültür ikliminin seyri takip edilebilir. Tanzimat sonrası ise özellikle siyasi (93) ve kültürel manzara hem şiirde hem de romanda yerini alır. Gerçi O.Pamuk hariç, günümüzde kitaba bu kadar dervişane bir teslimiyet ve sağlıklı yaklaşan okur kaldı mı! Ama bir kitap değil belki, fakat kitaplar, hele roman hâlâ hayatı şöyle veya böyle etkiliyorlar." (94) "Edebiyatın ekonomik temeli ve yazarın sosyal durumu üzerinde yapılacak bir araştırma, yazarın hitap ettiği ve mali desteğine muhtaç olduğu okuyucunun da araştırılmasına ister istemez eğilmek zorundadır." (95)

Bu okuyucu gruplarının okuduğu yayınlara göre tasnifi de edebiyat sosyolojisinin konusudur. Lise çağındakiler, yalnız yaşayanlar, kadınlar grup oluştururken okunan eserlerin de farklılığı söz konusudur. Günlük gazeteler, haftalık dergiler, macera hikaye ve romanları, aşk hikayeleri, yayın organları gibi. Bir kitabın hangi grupta olduğu, hangi okura hitap ettiğinden başka kitabın etkisi, şöhreti, kalıcılığı da sosyal bir olgudur. Eserin şöhreti, dolayısıyla yazarın da şöhretidir. Yazarın etki sahası eleştirmenin esere gösterdiği tepki ile ölçülür. "Eleştirmen yapıtta hangi beklentilere cevap aradığını saptayarak o dönemdeki okur tepkilerinin açıklanmasını yapar." (96) Bu tepki ise zamanın geçerli kabul edilen normlarıyla ortaya çıkar. "Etraflı bir inceleme, bir edebi eserle onu başarıya ulaştırmış olan belirli okuyucu topluluğu arasındaki gerçek uyuşmayı araştırabilir; satılan kitap sayısı ve baskı adedi rakamlar toplanabilir." (97)

Toplumun sosyal tabakaları, zevklerin de tabakalaşmasını gerektirir. Temayül olarak üst sınıfların zevk ölçüleri -ki bu ölçülerden, Wellek, "L. Schickina'nın, Sociology of Literary Taste, (Edebi Zevkin Sosyolojisi) adlı eserinde bahsedildiğini söylüyor- alt tabakaları etkilese de zaman zaman folklor ve ilkel sanatta olduğu gibi tersi bir yönelim de görülebilir. Her sınıf kendi estetik ölçüsünü tayinle bir başka

katmana da çıkabilir. Yaş, meslek ve mensubiyetler zevk anlayışını etkilediği gibi moda da önemli bir etken sayılır. Estetik tercih, sanatkarı olduğu gibi bazen okuru da bohem boyutla toplumdaki soyutlayabilir. Özellikle bohem hayat, sosyolojik bir maraz olarak incelenmelidir. (98) Bu noktada sanatkarın deha olduğunu unutmamak gerekir. "Deha" bir sakatlık, bir yaratılış aykırılığıdır. Çünkü bir ayrılık simgesidir. Dahi insanlarda uyum yoktur. Bunun içindir ki dengesizlikleriyle başkalarına acı çektirirler." (99)

Okurların eserlerden etkilenme şekline bakıldığında gençlerin yaşlılara nazaran daha fazla etkilendiği, gençlerin edebiyatın bir yorum olduğu gerçeğini pek fark etmedikleri gözlenebilir. (100) Bu arada okuru, "piyasa yazınından ucuz televizyon dizilerine değin halkın ilgisini gerçek sorunlardan uzaklaştırmak, halkı uyutmak amacıyla ortaya çıkan çeşitli örneklerin" etkilediğini de unutmamak gerekir. (101) Bazen "piyasa-yazını gibi magazin" yazının da kitleleri etkilediğini, "çağımızda yoğun stres ortamında yaşayan insanların gevşemeye, rahatlamaya gereksinimleri olduğundan yazınsal bir yapıt yerine, anlamak için çaba harcamaları gerekmeyen piyasa yazınına yöneldikleri gözlenir. İnsan ilişkilerinde olduğu gibi kitaplarla ilişkide de beğeniler değişir. Kimi insan yalnızca polisiye romanları okur vs." (102)

Wellek' in ikinci ana şube olarak ele aldığı edebiyat sosyolojisinin edebi esere yönelik diğer bir özelliği, edebi eserin sosyal olayların göstergesi olduğu anlayışıyla birer vesika gibi incelenmesi gerektiğidir. Wellek, bu tutumun, edebiyatı sistematik olarak ele alan araştırmacılar tarafından ilk kullanılan yöntem olduğunu, Thomas Warton'un edebiyatın bir çağın özelliklerini sadakatle kaydeden ve insan davranışlarını en güzel ve en anlamlı bir şekilde ortaya koyan kendine has bir özelliği olduğunu iddia ettiğini söyler. Yine aynı görüşte olan bazı bilim adamları, edebiyatın, folklorun göstergesi, taşıyıcısı, medeniyet tarihinin vesikası olduğu görüşün dedirler. Bu şekilde

kullanılan edebiyat , "sosyal tarihin ana hatlarını ortaya koyacak şekilde kullanılabileceğini" (103) gösterir. Ancak "sosyal tavır ve emelleri inceleyenler, gerektiği şekilde tefsir etmeyi bildikleri takdirde edebi malzemeden de faydalanabilirler." (104)

Üçüncü şube, romanın edebiyat ve toplumu etkilemesi, onun kültürün bir parçası olması, sosyal ortamda gelişebileceği kabulünden hareketle izah edilir. (105) Wellek, Taine'in (ırk, ortam, zaman) üçlemesinden, -"Nabokov, bu üçlüyü kalıtım, çevre ve bilinmeyen olarak zikreder." (106)- yola çıkarak önce ırkın milli karakteri, milli ruhu yansıttığını, zamanın ise ortam içinde eridiğini, zamandaki değişimin ortamdaki değişimi ifade ettiğini söyler. (107) Mehmet Fuat, "Sanatçı, çağının damgasını yer." derken bunu anlatıyor olmalı. (108) "Analizi güç olan asıl mesele, ortam kavramını çözmek istediğimizde ortaya çıkmaktadır. Bu durumda bir eserin en yakın çevresinin onun dayandığı dil ve edebiyat geleneği olduğunu kabul etmek zorundayız." (109) der. Bu geleneğin de bir kültür iklimiyle bağını dikkate almalıyız, diyen Wellek çekince koyarak şöyle der: "İster insanın yaratılışını iklim, biyoloji ve sosyoloji açısından ele alan Taine'in teorisi olsun, ister tarihte her şeyin tek sebebi olarak ruhu kabul eden Hegel ve Hegelcilerin; yahut da her şeyi üretim tarzları ile açıklamaya çalışan Marksistlerin görüşü olsun belirli bir insan faaliyetini diğer bütün insan faaliyetlerinin çıkış noktası olarak tayin ve tespit eden bir görüşü kabul etmek mümkün değildir.

Ortaçağın başlangıcı ile kapitalizmin doğuşu arasında kalan yüzyıllar boyunca kültürel hayat ve bilhassa edebiyat çok derin değişikliklere uğradığı halde teknolojide hiçbir köklü değişiklik olmamıştır. Edebiyat bile her zaman bir çağın teknolojik değişmelerinden kısa zamanda haberdar olmamıştır. Kabul etmek gerekir ki, sosyal durum, estetik değerlerin kendilerini değil, ancak bu değerlerin gerçekleşme imkanını tayin eder. (110) Jauss ise; yapıtı

tarihsel ve toplumsal bağlamına yerleştirmeyi şart koşuyor; ama edebiyat formlarının gelişmesini ekonomik ve toplumsal koşullara değil, aşınan edebiyat öğelerinin yinelenmesi gerekliliğine bağlıyor. Bunu yapan da radikal yenilik getiren yapıtlardır diyor. O halde Jauss'a göre bir edebiyat yapıtı hem yazıldığı tarihsel dönemin (beklentilerin) ürünüdür ve bu yönüyle edildir; hem de yenilikçiye tarihi etkiler. Çünkü yeni beklentiler yaratarak ilerdeki dönemlerin toplumsal bağamlarını belirtmekte etkin bir rol oynar... Eğer bir yapıt yazıldığı dönemden daha önceki bir dönemin beklentilerine yakınsa o modası geçmiş bir yapıttır. (111)

Sonuç olarak; sosyal hadiselerle hiçbir alakası olmayan eserler mevcuttur. Az ilgili olanı vardır ve "sosyal konulu edebiyat sadece bir edebiyat çeşididir ve eğer edebiyatın bir taklid olduğunu kabul etmezsek sosyal konuları işleyen edebiyatın edebiyat teorisinde önemli yeri yoktur. Fakat diğer taraftan edebiyat da sosyoloji veya politikanın yerini almaz. Edebiyatın da kendi gayesi ve yeri vardır." (112) Unutmamak gerekir ki, "Edebiyata güzel olanın dışında yüklenen görevler ölçüyü kaçırmamalıdır." Her şeyden önce "insanı" dile getirmeyi amaçlayan edebiyat, çeşitli dönem ve akımlarda çeşitli görevlerle yüklenmiştir. Onu belli dünya görüşlerinin tanıtılıp benimsenmesi için elverişli gören dönemler vardır. Ya da toplum gerçeklerinin yansıtılıp gözler önüne serilmesi için etkili bir araç sayanlar olmuştur. Bilimlerin uğraş alanını doğrudan ilgilendiren birçok konuya edebiyatın sahip çıkması, bir bakıma onun bu konularda arkadan gelme durumunu kabullenmesi demektir. Mesela sosyolojik alandaki bilimsel bir eserle sosyoloji açısından eşdeğerde olmayacaktır. Aynı durum psikoloji, tarih vb. bilimler için de söz konusudur. Ama edebi eserin değerini ve belki de üstünlüğünü belirleyen fark, onun işlediği konuya estetik boyut kazandırmasındadır. (113)

Dikkat edilmelidir ki, sanatçı somut realiteleri estetik imaj şeklinde algılar ve yansıtır. Onun nesnelere bakışı, o nesnelliği "artistik özne biçimler halinde yansıtılmasını sağlamaktır." (114) Bir başka deyişle sanatçının yaptığı sembolleştirme "sanatçının dış dünyanın kaosuna empoze ettiği anlamlı ve ahenkli bir düzendir." (115)

DİPNOTLAR

1. AKKAYMAK, Ebubekir, "Bilim Olarak Edebiyat", Yeni Şafak, 24 Ocak 1996.
2. KARPAT, Kemal, "Çağdaş Türk Edebiyatında Sosyal Konular", Varlık Yay. Ank.1971, s.15.
3. age. s.8.
4. age. s.9.
5. KİRAS, İbrahim, "Okuma Notları", Yeni Şafak, 30 Aralık 1995.
6. TOSUN, Necip, "Öykü ve Sosyoloji", Yeni Şafak, 8 Haziran 1996.
7. AKTAŞ, Şerif, "Edebiyat ve İlim", Doğu Edebiyat, Ağustos 1983.
8. Edebiyat Bilimine Katkılar, s.167-168.
9. ESCARPİT, Robert, Edebiyat Sosyolojisi, (Çev: Ali Türkay Yazıcı), Remzi Kitabevi, İst. 1968, s.7.
10. Edebiyat Bilimine Katkılar, s.160-161.
11. KURT, İhsan, "Edebiyat Psikoloji İhtiyacı", Dergâh, Temmuz 1993, S:41.
12. Edebiyat Bilimine Katkılar, s.158.
13. FICHTER, Joseph, Sosyoloji Nedir, (Çev.: Nilgün Çelebi), Toplum Yay. Konya,(t.siz) s.1.
14. age. s.14.
15. age. s.4.
16. age. s.5.
17. age. s.6.
18. Edebiyat Bilimine Katkılar, s.156.
19. MERT, Nuray, "Lâik Cumhuriyetin Resmi Bilimi: Sosyoloji", Dergâh, Ocak 1993, S:35.
20. WELLEK R. - WARREN A. , Edebiyat Biliminin Temelleri, (Çev.: Ahmet Edip Uysal), K.T.B. Yay. Ank. 1983, s.145.
21. GÜMÜŞ, Semih, age. s.25.
22. MERT, Nuray, agm. Dergâh, S:35.
23. İLKER, Mustafa, "Edebiyat ve Sosyal Değişme", Doğu Edebiyat, Ağustos 1982, s:5.
24. EAGLETON, age. s.101.
25. ANDI, M. Fatih, "Roman ve Hayat", Dergâh, Nisan 1995, s:62.
26. ESCARPİT, age. s.115.
27. age. s.117.
28. age. s.121.
29. TOSUN, Necip, "1990'da Türk Romanı", T.Y.B. Y. 1991 s.336.
30. WELLEK, age. s.123.

31. BUTOR, Michel, Roman Üstüne Denemeler, (Çev.: M.Rifat-S.Rifat), Düzlem Yay. İst. 1991, s.130.
32. Edebiyat Bilimine Katkılar, s.161.
33. age.s.175.
34. TURAL, S. Kemal, Zamanın Elinden Tutmak, Ötüken Yay. İst. 1982, s.10.
35. age. s.15.
36. ŞAHİN, İbrahim, "Huzur Romanı Etrafında Sosyolojisi Açısından Bir Deneme", Türk Yurdu, Mayıs 1996, s:105.
37. Edebiyat Bilimine Katkılar, s.163.
38. EAGLETON, age. s.247.
39. UYGUR, Nermi, İnsan Açısından Edebiyat, Remzi Kitabevi, İst. 1985 s.80.
40. ÖZBEK, Meral, Popüler Kültür ve Orhan Gencebay Arabeski, İletişim Yay. İst. 1994, s.63.
41. MORAN, Edebiyat Kuramları, s.69.
42. age. s.201-202.
43. YAVUZ, Hilmi, Yazın Üzerine, Bağlam Yay. İst. 1987, s.85.
44. WELLEK, age. s.124-125.
45. Edebiyat Bilimine Katkılar, s.165 (Aynı konuyu Escarpit de ele alır. Escarpit, age. s.5.)
46. WELLEK, age. s.124.
47. ESCARPIT, age. s.7.
48. Edebiyat Bilimine Katkılar, s.166.
49. ÇELİK, Naci, Romanda Hesaplaşma, Türkiye Defteri Yay. Ank. 1971, s.68.
50. SARUP, Madam, age. s.216.
51. AYTAÇ, Gürsel, Edebiyat Yazıları I, Gündoğan Yay. Ank. 1990, s.169.
52. ESCARPIT, age. s.5.
53. age. s.10-11.
54. WELLEK , age. s.126.
55. ESCARPIT, age. s.17.
56. Edebiyat Bilimine Katkılar, s.19.
57. age. s.9.
58. ESCARPIT, age. s.20
59. Edebiyat Bilimine Katkılar, s.172-173.
60. ESCARPIT, age. s.113.
61. age. s.135

62. age. s.137 .
63. *Zamanın Elinden Tutmak*,s.11 .
64. ESCARPIT, age. s.47 .
65. WELLEK, age. s.142 .
66. *Edebiyat Bilimine Katkılar*, s.174 .
67. ESCARPIT, age. s.70 .
68. OKTAY, Ahmet, *Türkiye'de Popüler Kültür*, Y.K. Y. İst. 1994, s.20 .
69. ECO, Umberto, *Günlük Yaşamdan Sanata*, s.170 .
70. ESCARPIT, age. s.75 .
71. age. s.76 .
72. BELGE, Murat, *Edebiyat Üstüne Yazılar*, Y.K. Y. İst. 1994 s.23 .
73. ESCARPIT, age. s.85 .
74. age. s.86 .
75. age. s.89 .
76. İPŞİROĞLU, age. s.13 .
77. age. s.16 .
78. *Zamanın Elinden Tutmak*, age. s.9 .
79. İPŞİROĞLU, age. s.16 .
80. ESCARPIT, age. s.138 .
81. age. s.145 .
82. age. s.171 .
83. *Edebiyat Bilimine Katkılar*, s.173 .
84. WELLEK, age. s.132 .
85. KIRAS, İbrahim, "Bitirme Tezlerinde Edebiyat Sosyolojisi", Yeni Şafak, 24 Ocak 1996.
86. CAMUS, Albert, *Sanatçı ve Çağı*, (Çev.: Yıldırım Keskin), Bilgi Yay. Ank. 1965, s.15 .
87. age. s.16 .
88. WELLEK, age. s.127 .
89. KARPAT, age. 35 .
90. WELLEK, age. s.128 .
91. age. s.129 .
92. age. s.135 .
93. ANDI, Fatih: "Roman Okumak Erkek İçin Ayıp", Y. Şafak, 7 Aralık 1995 .
94. agm.
95. WELLEK, age. s.131 .

96. MORAN, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış III*, s.52 .
97. WELLEK, *age*. s.133 .
98. *age*. s.134 .
99. AYTAÇ, Gürsel, *Edebiyat Yazıları I*, *age*. s.29 .
100. WELLEK, *age*. s.139 .
101. İPŞİROĞLU, *age*. s.17.
102. *age*. s.18 .
103. WELLEK, *age*. s.136 .
104. *age*. s.138 .
105. *age*. s.140 .
106. NOBAKOV, *age*. s.12-
107. WELLEK, *age*. s.140 .
108. FUAT, Mehmet, *Eleştiri Sorumluluğu*, Y.K. Y. İst. 1994, s.11 .
109. WELLEK, *age*. s.140 .
110. *age*. s.141 .
111. *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış III*, s.52-53 .
112. WELLEK, *age*. s.147 .
113. AYTAÇ, Gürsel, *Çağdaş Türk Romanları Üzerine İncelemeler*,
Gündoğan Yay. Ank. 1990, s.31 .
114. *age*. s.35 .
115. KANTARCIOĞLU, *age*. s.21 .

I. 2. ROMAN SOSYOLOJİSİ

Roman, edebiyatın önemli bir şubesi olmanın ötesinde toplumla irtibatın penceresi de olmak görevini başından beri üstlenmiş bir türdür. Başlangıçta romancılar birer filozoftu ve romana ideoloji 19. asır sonunda bulaştı. İlimlerin gelişmesi romanın sırtından bilgi yükünü kaldırdı. (1) Makalenin ciddiyeti ve yalnız edebi bir tür olmaması, denemenin soyut ve çoğunlukla ferdi hürriyeti, hikayenin alanına sosyalin çok az yansımaları; hele şiirin temelindeki müphemiyet, ferdi kalış, üst lisan edebiyatı, romanı sosyale en açık olma keyfiyetine zorlamıştır. "Roman, dünya edebiyatına burjuva sınıfının getirdiği bir türdür. Bütün sanatların bir anlamda sınıflar üstü oldukları söylenebilir. Gene de sanatsal türleri yaratan toplumsal oluşumlardır. Damgalarını vururlar o türlere." (2) Roman karakteri "Toplumsalı yansıtır ama; önce kendi hayatını da yaşar." Toplumsal bir edebiyatı savunanlar romanda "tip" yaratmayı mühimserler. (3) Nihayet "roman, edebiyatın genelden özele, evrenselden tikele dönüşümü sonucunda ortaya çıkmış bir türdür." (4)

Romancının asıl anlatmak istediği geniş bir insani durumun simgesel bir yoğunlaştırma ile sunumudur. (5) "Romanlar okuyarak, gerçek dünyayla ilgili bir şeyler söylemeye çalıştığımız an bizi kuşatan o kaygıdan kurtulmuş oluruz." (6) Bütün bu ifadelerin istisna karakteri ve örnekleri bir tarafa, genel görünüş, temayül ve malzeme bize bu hükümleri vermeye müsait zemin hazırlamaktadır. (7) "Roman insanoğlunun sosyo - psikolojik hayatında çıkmaza düştüğü an başlar ve ancak çıkmaza düşmüş insanın dramına doğru genişleyip derinleşebilir... Roman yaşadığımız hayatın tam içine denk düşüyor." Bu örtüşmeyi Türk romanı için kolaylıkla söyleyemiyoruz. Ancak genelde "canlı roman kişileri, bireysel açıdan kendilerini ortaya koyarken toplumlarını ve çağlarını da yansıtmışlardır." "İnsan, çağ ve

sanat birbirlerine sıkı ilişkilerle bağlıdırlar çünkü. Her biri ötekinin iticisi ve aynı zamanda etki alanı durumundadır.. Doğaldır ki, değişen insan ve toplumsal yapı karşısında roman da kendini yenileme yolları arayacaktır." Romanın "bireyci kent soyluluğun ortaya çıkardığı bir tür olmaktan çok karmaşık toplumsal çatışmalardaki insan durumunun çocuğu olduğunu unutmamalıyız." Manes Sperber'in dediği "Romandaki mantık hangi çağ olursa olsun en eski dönemleri bile sanki yavaş yavaş akan şimdiki zamanmış gibi okuyucuya yaşatmayı başarır." ölçüsünü de dikkate almak gerekir. (8) "İyi bir romancı, insanın sosyal gerçeğini bütün boyutlarıyla yansıtmak zorundadır." "Geçmiş hal içinde görebilmeli, tecrübenin denetiminden geçebilen değerleri kabul etmeli."(9)

Örnekleri 50'li yıllarda dünyada, son yirmi yılda da bizde görülen "Yeni Roman" anlayışına paralel, sanat yönü ağır basan, son on yılda denemeleşen seyriyle, roman, hakkında sosyal olgu hükmünü tamamen etmiş değildir. "Roman yaşayan hayatı yansıtmaz ise okuyucu da olmaz." (10) Ancak "Bir romanı; daha doğrusu bir anlatıyı günlük yaşamdan ayıran en önemli özellik, günlük yaşamın gelişigüzel hareketlerle, konuşmalarla vb. dolu olmasına karşılık romanda en küçük ayrıntıya kadar her şeyin 'işlevsel' olmasıdır." (11) "Romanın toplumsal değişimin anlatımı için tek uygun biçim olduğuna inanmak da olanaklıdır." (12) Romanda hâlâ ferdi olanın yanında sosyal olanın yansımaları arıyoruz. Kemal Tahir'in deyimiyile; ferdin dramında toplumun dramını görmek. "İnsanın dramı kişiseldir ama kişiliğinden değil toplumsallığından gelir." "Toplumda görülen tabakalaşmalar sınıf değil, uyumsuzluklar, çatışma değil uyum içindedir. Ayrıca benim insanım toplumda yalnız kalmıyor. O halde ben romanda Batı'nın anladığı dram dışında bir dram anlayışına varmam gerekir. Belki Batı'nın kişi dramına karşılık ben toplumun dramını işlersem kendi romanımı vereceğim." (13) Başarılı ürünlerin bu metotla verileceğini

iddia edenlerimiz hâlâ mevcut. "Fertlerin hikayesi aynı zamanda bütün insanlığın da ortak hikayesi olduğu ölçüde bir bütün olarak görülebilir." "Her insan kendi dünyasında yaşar. Bu dünya başka bir kişinin de dünyası olabilir." (14)

Bu noktada sorulması muhtemel bir soru; diğer edebi türler farklı bir yol mu takip eder? Temelde hayır; ama teferruatta, metotda farklılık, dile tasarrufta aykırılık, gerçeği tecridde ayrıcalık, imajı yaratmadaki ferdilik ve keyfilik, imajı sembol kabulüne yükseltmedeki başarı, diğer türleri değişik bir mecraya mecburen itmekte, onları romanın rolünden uzaklaştırmaktadır. "Roman insan ilişkilerini ele almakta kusursuz bir araçtır. Bize yaşamakta romandan daha çok yardımcı olabilecek hiçbir şey yoktur." (15) "İyi bir roman yazarı, uygun yöntemler bularak değerlere göre geçen yaşamı da göstermek zorundadır." (16) "İnsanla roman içiçedir; bu gerçeğin yol açacağı yüceltici ya da alçaltıcı durumlardan kurtuluş yoktur." (17) Romanı zamanın buyruğundan tam olarak kurtardınız mı artık hiçbir şey dile getiremez olur." (18) Roman sosyal olan veya sosyal olabilecek, muhayyel hangi türü olursa olsun bir dünya sunar insana. Bu dünya romanı sosyal olgu olarak incelemeyi gerektirir. Ama bu incelemelerin kökünde romanın kurmacalık vasfının unutulmaması gerekir. İncelemeler ister roman dünyasına yönelik, isterse o dünyanın ayakları yere basan dünyasına yönelik olsun eğer kurmacalık unutulursa işin içinden çıkılması imkansız hale gelir. Sonuçlar ise hoş olmayacak şekilde yanılıgyı beraberinde getirir. Fethi Naci; "Roman bir kurmacadır, tamam; ama bir iddiayı doğrulamak için... yakın bir dönemin gerçekleri tahrif edilemez." derken; Tahsin Yücel ona; "... gerçek yaşamda ya da romanda kişinin bir olayı anlatırken öncelikle kendi ilgi nesnelere vurgulamasından daha doğal ne olabilir?" diye cevap verir. (19)

F.Naci'nin romanla içli dışlı, ciddi uğraşına rağmen "Peygamberlerin Son Beş Günü" için sayıp döktüğü gerçek arayışları,

bütün bunca esere rağmen hâlâ ideolojik saplantıları söz konusu edildiğinde nasıl basit arayışlar içine girdiğine çok iyi bir örnektir. Kaldı ki Tahsin Yücel yapmadığı halde bazı gerçekleri roman gerçeği içinde değiştirse bile bu romancıyı sorgulamayı gerektirmez. "...kimileri "yazınsal"ın hakkını "yazınsal"a vermemekte kendi beylik kalıplarına uymayan herkesi düşman saymakta direniyor" diyen T. Yücel, bu ayrıma varmanın gereğini ortaya koyarken;(20) "Romanla gerçeği birbirine karıştırıp durursak eleştirinin gerçeği ve geçerliliği nerede kalır?" Unutulan şey romanın "gerçeği ve yalnız gerçeği" söyleyen bir tür olmadığıdır(s.21), der. Romana yönelen araştırmalar çoğunlukla kendi içinde tamamlanır. Kurmaca dünya, olay örgüsü, kişileri, zamanı, mekanı veya anlatım özellikleriyle sınırlı kalır. "Unutulmamalıdır ki, edebiyat bir şeyi anlatmak değildir. Eğer öyle olsaydı sosyoloji ve psikoloji ilmi ortaya çıktığı andan itibaren romanın da görevini tamamlaması gerekirdi. Çünkü iyi bir romanın ne anlattığı yanında nasıl anlattığı da çok büyük önem taşır." (22)

"Romanın gerçek amacı, yaşamı göstermektir. Bu bakımdan roman tarihtir; yazar tarihçi gibi insan yaşamını anlatmaya çalışmalıdır. Ancak roman sanat olduğundan içindeki kişiler, olaylar, olayların geçtiği yerler, konuşmalar bir bütün oluşturacak biçimde kaynaşmak zorundadır. Roman da her canlı varlık gibi yaşayan, kendi içinde bütünlüğü bulunan varlıktır."(23) "Yaşam dağınık, tutarsız ayrıntılarla dolu, başı sonu olmayan bir süreçtir. Roman ise seçme, düzenleme ve yoğunlaştırma yoluyla bu dağınıklığa biçim ve anlam kazandırma işlemidir."(24) "Yaşamdaki olaylar ile romandaki olaylar arasındaki ayırım, birini doğrulayabilir olmamız, öbürünü ise ancak kaynaklandıkları metnin aracılığıyla kavrayabilir olmamız değildir yalnızca."(25) "Kurmaca dünyalar gerçek dünyanın asalaklarıdır; ancak gerçek dünya hakkında bildiklerimizin çoğunu ayraç içine alıp bize bizimkine benzeyen ama ontolojik açıdan daha yoksul, sınırlı ve kapalı bir dünya

üzerine yoğunlaşma olanağı verirler." (26) gerçeğini unutmadan bazı eksik yönlere de değinmek mümkün.

Romanın yayın, dağıtım gibi edebiyat sosyolojisini ilgilendiren yönleri bir yana, onun tüm olarak neyi, ne kadar etkilediği, nasıl okunduğu, neden etkilendiği ve nasıl etkileyip etkilendiği ayrı bir uğraş alanı olarak çok az; hatta yok denecek seviyelerde kalmıştır. Bunlar öylesi tereddütlerdir ki, çoğu zaman "Roman okumalarının bir dirhem bal (ufuklar açma, estetik haz alma) uğruna bir çeki odun çiğneme uğraşısı olup olmadığı" "... roman okumak hiçbir ruhu zenginleştirmezdi. Romanlardan belki alınan zevk için ödenen bedel, pek yüksek olurdu, en üstün kişilikleri bile bozardı romanlar. Romanlar sayesinde insan, kendini her türlü insanla özdeşleştirmeyi öğreniyordu...Kişilikler parça parça çözülüp hoş giden kahramanların kalıbına giriyordu." (27) denilecek raddeye gelmiştir. "... hâlâ 19.yy'dan bugüne romanı, tecessüsleri okşayan, insanlara hoş hoşça vakit geçirten problemsiz "sabun köpüğü" bir tür olarak görme temayülü var. Yahut bir kesimde hâlâ roman okuyanın hayalci, melankolik, hoppa, züppe olup çıkacağı düşüncesi hakim." (28) Böyle olunca roman incelemesi çok daha karışık bir alanı içine almak zorunda görünüyor. Romanın bütün edebi eserlerden daha fazla topluma hitap etmesi söz konusudur. Roman çok özel şartlarında doğduğu gibi aynı özel ortamlarda da okunuyor. Roman okuru, romanla aynı frekansta buluşur. "Kaplardaki mayı kanununu andıran bir hizalaşma zaruretiyle romanın seviyesini romancının ve okuyucunun seviyeleri beraber tayin ederler." (29)

Bir kere roman şehirli insanın şehirleşmesinin bir parçasıdır. O, insan topluluğunun şehirleşmesiyle paralel incelenmelidir. "Romanın yazımı ve okunuşu 'özel' kavramını ihtiva eder. Roman, oldukça üst düzeyde organize edilmiş toplumda ve endüstride üretilir ve tüketilir. Hatta onun sosyolojisi toplum ve bireyi bir araya getirir. Bu birleşme ki estetiğin kalbi olarak kabul edilir." (30) Şehirli romanın dili de bir üst

dildir ve "yüksek üslup" söz konusudur. (31) "Roman tecrübesizlikten tecrübeliliğe, cehaletin mutluluğundan hayatın gerçeklerini kabullenen bir olgunluk seviyesine geçiş sürecini bu dil vasıtasıyla "hikaye eder." (32) "... romanın muhtevasını oluşturan sosyal gerçek, pek tabiidir ki, romancının kendi hayat görüşünü, kendi felsefesini temsil eder. Böyle bir hayat görüşünü aksettirebilmek için romancının seçtiği değerleri ve vardığı sonuçları romanında yarattığı karakterler, durumlar ve seçtiği kelimeler ifade eder. (33)

Bütün üçüncü dünya ülkelerinde olduğu gibi bizde de şehirleşmenin kültürel altyapısıyla, entellektüel dokusuyla gelişmediği gerçeği ve bu durumun karmaşık bir yapı arz etmesi araştırmaları daha da zorlaştırmaktadır. Türkiye'de şehirler yüzbinlerle ifade edilen köy olmaktan kurtulmuş değildir ve insanı şehirli olmaya mecbur ve mukimdir. Medeniyet şehirde yükselip adını o mekana vermiştir. Şehre kimliğini kazandıran ise kültürdür, evrensel bilim ve duyuştur. Okumayan toplum şehirli olamaz. Attila İlhan ise bu süreci, şehirleşme ve roman ilişkisini kapitalistleşmeyle, burjuvaziyle paralel olarak ele alıyor: "Ticaret kapitalizmi, giderek sanayi kapitalizmi olunca yurt yüzeyinde ilişkiler kapitalist ilişkilere dönüşüp egemen sınıf olarak burjuvazi, karşı sınıf olarak proletarya ağırlığını koyunca hem şehirleşme alıp yürüyor hem onunla koşut olarak gerçek bir roman ağacı boy atıp serpiliyor." (34) Serpiliyor serpilmesine ama K. Tahir, ısrarla bu serüvenin bize has yapısına dikkat çekiyor, sınıf kavramını, burjuvazi, soylu, feodal, derebey kavramlarının bizde karşılığının olamayacağını ünlüyor. (35)

Batılı-şehirli insanın okuma uğraşını bir tutku olarak sürdürmesi, romanla ilgisinin ciddi seviyede oluşuyla, menşei kendisi olan ve kendi şartlarından doğmuş bulunan romanın Türkiye'de ne kadar yol kat edeceği meselesi de ayrı bir husustur. Tanpınar, romanın istenilen seviyede olmayışını cemiyete bağlayan determinist anlayışa

cevap verirken biraz da şehir-roman ilişkisine temas ediyor. Romana aksetmeyen ne kalmıştır? Her şey tezadıyla, uyumuyla, psikolojisiyle romanda yer alıyor. Ancak bütün bu hayat parçalarına rağmen romandaki sunilik ve cansızlık yıkılmış değildir. Roman "realite ile arasında bir münasebet tesis edebilmiş"de değildir.(36) Deterministlerin hayatın dar ve cansız, tam intikal etmemiş bir devresindeyiz ve oturmuş, kararlı, hedefli bir hayatımız yok, deyişlerine Tanpınar, yalnız bu tespit ettiğiniz durumu yazmak roman için yeterlidir, der."Dar, karışık her neyse yaşanıyor, nefret, ıstırap, ölüm. Bir romancı için bu kadarı yetmez mi? Bir tek insanın ıstırap çektiği yerde insanlara söylenebilecek her şey vardır." (37) Olmayan şey sanat hayatının canlılığıdır. (38)

Roman sosyolojisini netleştirmek için çerçeveyi çizmek ve bu çerçevede teferruatı izah etmek gerekir. Bu izah ve anlamlandırma toplumsallığın ve organize şehirleşmenin de izahı veya seviyesini ortaya koyacaktır. Ancak her şeyden önce "Roman sosyolojisi daha çok basımevi aracılığı ile sağlanan yazar ve okuyucu arasındaki pazar ilişkisine dayanır." (39) Fakat mesele bununla sınırlanamayacak kadar geniştir. İmaj olarak toplumumuzda hâlâ menfi çağrışıma sahip oluşu romanın başlı başına bir incelemesinin yapılmasını gerektiriyor. "Roman daha uzun bir süre soydaşı roman'ın koşullandırdığı bir tutumun etkisi altında yalnız genç kızların, bilgisiz kimselerin vakit öldürme aracı sayılmıştır." (40) ve en iyimser tabloya romanın eğiticiliği öne çıkarılmış, onun somut yönü gözardı edilmiş, ders aracı sayılmıştır. (41) Önceki örneklerinin Tanzimat yıllarındaki tercüme, taklit, aykırı, dikteci, toplumdan soyut roman örnekleri hâlâ onu gereksiz, boş, hatta zararlı konumunda tutmaktadır. Roman, en büyük işlevlerinden biri olan eleştiri görevini Servet-i Fünun döneminde yitirir. (42)

"Eski eserlerimizde bizden kişiler vardı elbet. Ama bilinçle romana yerleştirilmemişlerdi." (43) Menfi imaj halk nezdindedir diye araştırma dışı tutulabilir mi? Vakıa bir sorun vardır ve ne olduğu, niye olduğu

irdelenmelidir. Nasıl düzeltilmesi gereği üzerine kafa yorulmalıdır. Eğer romanın olması, olmadan yapılamayacağı kabulü varsa yanlış yargılar irdelenmelidir. Bu problem Batı'da zamanla çözülmüş; "roman salt ahlak dersi vermek için bir araç sayılmayıp çağdaş toplum, felsefe ve siyaset konularının ele alındığı bir form olarak görülmeye başlamış(tır). Bu saygınlığın kazanılmasıyla romanın sanat yönüne duyulan ilgi de art(mış)... eğiticilik işlevi sanatsal gereklerle birlikte düşünülür olmuştur." (44) Bu irdeleme roman sosyolojisinin bir problemi olmalıdır. "Türk toplumu kendi hayatını, dünyasını, manevi zenginliklerini, iç dünyasını anlamlandırmak için roman okumuyor." diyen O. Pamuk buna gerekçe olarak dini hayatı gösterip hayıflanıyor. Bu hayıflanma noktasında başlıyor insanımızla romancı arasındaki kopukluk. İnsanımıza asla sempatik bakamayan romancı, o hayatı estetik yoldan desteklemek yerine başka mecraları zorlayınca, roman hayatın anlamını sergileyemiyor. (45) Anlam sezdirmesi yerine teşhire, ifşaya başvuran roman , C. Meriç'in haklı tenkidine çarpıyor ve daha çok çarpacağa benziyor. Asıl yapılması gereken "çağdaş romanın farklı yollardan giderek bugünkü durumumuzda dünyanın nasıl kavrandığını anlamaya çalışması, bu durumu" (46) değişmesi gereken yerde değiştirmenin, yeniliği gerektiren yerde yenilemenin, derinliği gerektirdiği yerde derinliğe inmenin yolunu araştırmaktır. Bunu yapmak için o toplumu iyi bilmek ve yansıtmak gerekir. Türk romanında toplumsal yapının açık seçik, "tipik kişiler" in olmayışı (47) onu asıl noktaya inmekten alıkoymaktadır.

Türk romanının yalnız geçmişiyle sınırlı olmayan bir süreci de var. Türkiye için çok da kabul görüyor denemez. Bu kabul göremeyişe Türkiye'nin az okuyan bir toplum oluşu, şehirli olamayışı tek sebep değildir. Roman hâlâ Türk insanından uzak iklimlere tercüman oluyor. Teknoloji, karmaşa, ekonomi, iletişim araçları romanı dışlıyor. "Bugünün dünyası artık romanı sevmiyor". (48) Pozitivizm fikri olmasa da fiili

yaşayan insanlar genelde sanata; özelde romana açık kapı bırakmıyor. Bu kadar olumsuzluk içinde romancı ne yapıyor, ne yapması gerekiyor? Şimdiye kadar kimler, hangi romanlar, nasıl ve ne kadar zoru aşmıştır? Bunlar da istatistik verilerle irdelenmelidir. Roman sosyolojisi bunu üstlenmektedir.

Roman okuru, neyi, niçin, nasıl okuyor? Eser hangi etkenlerle okuyucuyla buluşuyor; kim neyi okuyor diye sorulacak sorular ise roman sosyolojisinin okur-eser ilişkisine açıklık getirecektir. "...okurun bir beklentiler ufku" ya da "beklentiler yelpazesi" vardır." (49) Zira Türkiye ölçeğinde "Yılda kaç roman basılıyor, nasıl dağıtılıyor, nasıl duyuruluyor, hangi kesimler tarafından okunuyor, eleştirmenlerin, ödüllerin, basın, yazar ve sendikaların katkıları nedir, bu romanların ortak yanlarından bahsedilebilir mi, insanlar okuduklarından nasıl etkileniyor?..." "... romanın Türk toplumu içindeki yerini ve düşünsel bir faaliyet olarak ekonomik tahminleri" nelerdir? sorularının sorulması ve cevaplarının bulunması gerekir ki romanın geleceği sağlam bir yolu bulabilsin. Türk romanı biraz "ay ışığından ilham aramaktan vazgeçer, etrafına bakmayı öğrenir, yorumlayacak cesareti toplar, özgür ve özgün olmaktan korkmazsa" o zaman bu sorulara da cevap arayabileceğiz. Önce romancı kendine iyice bakmak durumundadır. (50) Bu konuda okur envanterine cevap veren Naci ÇELİK, üç maddeyle Türk okurunu tespit eder:

- a. "Orta dereceli öğrenim yapanlar, lise son sınıfa kadar Cumhuriyet klasikleriyle uğraşırlar.
- b. Yüksek öğrenim yapanlar, en çok adlarını duydukları Türk romancılarıyla Nobelci'leri okurlar; üniversiteden sonra okumaya fırsat bulamadıklarından yakınırırlar.
- c. Öğrenim yapmamış okur- yazarca , kadınlar başta olmak üzere soyguncu romanları seçer." (51) der. Bu tasnifin otuz yıl önce

yapıldığı dikkate alınırsa değişen değil, ilave edilecek şeylerin olduğu hesap edilebilir.

Aslına bakılırsa Türk romancıları kendine bir okur da oluşturmuş değil. "Son yirmi yılın en büyük eksiği" "okur denilen kitleyi oluşturan yazın türünün roman olduğu" gerçeğidir. (52) Beşir AYVAZOĞLU, ilginç bir tablo çizerken hakiki okurun hâlâ yokluğuna da dikkat çekiyor. Fuarı gezenler, yazarlar, entellektüeller, öğrenciler, şöyle bir uğrayan vatandaş, dolduruşa gelenler, nerede sabah orada akşamcılar ve araklayanlar, diye bir okur panoraması çizer. (53)

Yine Türk Edebiyatında Roman dosyasında tv' nin roman fonksiyonunu üstlendiği belirtilirken romana özel uygulanmasa da genelde kitap okuma oranlarına ilginç istatistikler verilmiş. Tahmin edildiği gibi okuma oldukça az ve roman , okumanın çok daha azıdır. (54) "Romanın tek rakibi şimdilik televizyondur." (55) Romancı etrafına bakınca Rusya'nın Dostoyevsky ve Tolstoy'un yansıttığı Rusya'yı tarihçilerden çok daha net ve farklı görmekteyiz. (56)

"Turganyev ile Tolstoy'un romanlarında 19.yüzyıl Rusyası görülür, Cehov'un hikaye ve oyunlarında tüccar ve aydınları; Sholokov'da kollektif çiftlik hayatını buluruz." "...on dokuzuncu yüzyıl Amerikan romanında mal sahipleri ile kiracılar arasındaki ilişkiler" gibi konular "romanda sosyal olan birçok şeyi ele verir. (57) Tutanaklarda ise "Fransız toplumundaki 19.yyıl sorunlarına pek çok gönderme vardır" (58) ve "Folkner, Amerikalının meselesini romana sokmuştur. Amerika'daki toplumsal olaylar Amerikalı'nın gözünden verilmiştir." (59) Hep söylene geldiği gibi bizde de aranan bundan ibarettir. Elimizdeki mevcut tartışmasız yeterli kabul görmektedir. Sonuçta "yalnızca hayatın kendisi edebiyatı şekillendirip oluşturmaz. Yalnızca hayatı aksettirmez. Bunun tersi de vakidir. Hem de çoğu zaman. Yani edebiyat da hayatı şekillendirir." (60) "Erişilmesini istediği amaçları bir bir göz önüne serer kimi romancı. Gerçekleşmesini dilediği değerlerin

girdisini çıktısını anlatır kimi kısa öykücü." (61) "Sosyalin kendini bireylere dayatması kadar bireylerin de mikro düzeyde bu dayatmayı yorumlamaları ve kendi gerçekliklerine göre yeniden anlamlandırmaları söz konusudur" (62) Bizim hayatımızı hangi edebiyat ve roman şekillendirme iddiasında oluyor veya romanımız hangi amaçları güdüyor, neleri yansıtıyor? Tabii "...yansıtıyor, denince hemen ifade etmek icap eder ki, edebiyat hayatın sadece bir aynası ya da kopyası, dolayısıyla sosyal belge olarak farz edildiği müddetçe bu çeşit incelemelerin pek fazla değeri yoktur. Bu gibi çalışmalar, incelenen romancının sanat metodunu bildiğimiz takdirde bir anlam taşır ve anlatılanların sosyal duruma ne derece uyduğunu, sadece genel anlamda değil; fakat kesin olarak gösterebilir" (63)

Bir vakit Tanpınar, hayat mı, romancı mı suçlu diye sormuş ve hayatın her halükarda roman çıkaracağını söylemişti. "Türkiye gibi birkaç toplumsal aşamayı ardarda yaşayarak, birkaç toplumsal değişikliğe aynı anda maruz kalan bir ülkede sanatın da bu değişikliklere bigâne kalması düşünülemez. Türk romanı da özellikle son otuz yıldır her değişikliği ve yaşanan her bunalımı neredeyse günü gününe izliyor." (64) Yine Tanpınar, "Türk romanı günü gününe yaşayışımızla alakadar. Fakat bütün bunlara rağmen bu, romanı çok defa suni bulmamak, okurken cansızlığına isyan etmemek; hatta realite ile arasındaki bir münasebet tesis edebilmek de pek az mümkün."(65), der. Böyle olunca eleştirmen, tarihçi, araştırmacı ve de romancı aynı yerlerde yazıyor. Bunun araştırılması ise hâlâ ciddi boyutlarda bekliyor. Roman sosyolojisi buna cevap bulabilir mi? Bütün bu sorular da roman sosyolojisinin çerçevesini çizmede cevaplayıcı işlev yüklenir.

Bir başka sosyolojik durum ise, çoğunlukla sosyal gerçekliğin bir zaman sonra romana yansıdığıdır. "Endüstri devriminin belirtileri, iktisatçılar ve sosyal düşünürlerce açıkça sezildikten uzun süre sonra, ancak 19.y.yılın ortalarına doğru İngiliz romanına girmiştir." (66) Öyle

olunca bu durumu etkileyen sebepler, araştırma mevzuu edilmelidir. Bütün bunlar bir yana tam aksi de varittir. Muhtemel geleceği de roman ele alabiliyor. "1984" çok da yanılmadı yıllar önce çizdiği manzarada.

Türk romanına Cumhuriyet dönemiyle sınırlı "siyasi" sosyal ve edebi gelişmeleri eksen alıp dönemler tespit eden R.Kaplan'ın (67) eserindeki konu başlıkları romanımıza nelerin yansıdığına açıklık getirecektir. "Toplum ve onun meseleleri romana en yoğun biçimde Milli Edebiyat dönemi'nde (1911-1923) girer." (68) Aslında "Türk romanı ilk örneklerinden itibaren sosyal meselelere ilgisiz kalmamıştır. Hatta yazdıkları dönemin şartları gereği sosyal meselelerle içice olmuşlardır." (69) Ancak 80 sonrası için bu sürecin inkita'ya uğradığını söylemek durumundayız.

Romana yansıyan sosyal gerçeklik meselesi irdelendiğinde K. Tahir'in teorik ve pratik uygulamaları bahse değer hususlardır. Kemal Tahir, romancının Türk romanının topluma yönelik yüzünü, "oluş yasalarını incelemesi ve açıklaması" ama romancı olarak algılayıp sunması gereğini söyler. B. Moran, onun bu görüşünü sonraları romancı olmaktan ziyade, kısmen ilim adamı tavrıyla araştırması gerektiği, şeklinde değiştirdiğini söyler. (70) Ancak, bu yanlış bir yorumdur. K. Tahir'in dediği romancının tarihi romanla isabetli, mesnetli ve tutarlı araştırmalar üzerine kurmacayı şekillendirmesi gerektiği teorisidir. (71) K. Tahir, romancı ilim adamının atladığı ayrıntıda gerçeği, hayatı yapan şeyi, doğru tespitle farklı olanı işlemelidir, der. "Gerçek vesikaları (da) bir fon olarak" kullanır. (72) Kemal Bilbaşar da yakın bir görüşle "Doğu uygarlığından Batı'ya geçen Türk toplumunda her inkılap hareketi nasıl başlamış, nasıl gelişmiş bunları yazmak bugünkü sanatkarın hem işidir hem vazifesidir." der. (73)

Bu işi üstlenen sanatkârların yerini çoğunlukla akademisyenler almaktadır. Jale Parla, "Babalar ve Oğullar" adlı çalışmasıyla bu devrin, bu geçişin romandaki temellendirilmesini yapmaktadır. Geçiş

dönemini en bariz şekilde "yansıttığı toplumsal gerilimlere rağmen olanca gücüyle eski bir epistemolojiyle bağlı olarak ortaya çıkan Türk romanında" gözlemek mümkündür. (74) Ferman'dan 36 yıl sonra esere kavuşan Tanzimat romanı devrin sosyolog, felsefeci ve ekonomist rolünü üslenir. Ancak Tanzimatçıların romancılık yönleri çok isabetli bir çizgide gelişmez. Halbuki; "Romancı memleketin meselelerine bir iktisatçı, bir sosyolog, bir felsefeci gibi eğilecek; ama mutlaka bir romancı gibi bakacak" (75) diyen Naci ÇELİK; "Tanzimat romanlarımız insanımızı aramışlar, insanımızla diyaloga girişmeye yanaşmamışlar; Batılı Türk'ün nasıl olması gerektiğini yazmışlardır." Batı'yı tercihini yanılığını başlattığı bu dönem romanı; "Gerçeğin yerine yönetimce isteneni yazmış"tır. Bizim hayatımıza uymayan Batıcılık'ın ardı ardına çıkmazlar getirdiği çıkmazları gören romancıların bu durumu tenkidi görülür. Ancak derinliğine inilememiş hatta onlar kendi tercihlerinde de son kararı verememişlerdir. Böyle bir çıkış, romancılıklarına da kendi tenkitleri olacaktı. Tanzimat romancıları birçok şeyi birbirine karıştırmış, sağlıklı bir terkip yerine birçok olguyu karmaşık ele almışlardır. (76)

Kırlı yıllarda ise bir cümleyle romanda "Anadolu insanı özülle sözüyle bu romanlar(da) işlenememiştir." Enstitülüler "Yaşadıklarının yerine öğrendiklerini yazmışlardır." Halbuki "romancı memleketini dillendirmekle yükümlüdür." Diyen, Durali Yılmaz bu devre, H. Edip, R. Nuri, Y. Kadri'yle başlayan güdümlü romanın uzantısı olarak bakar. (77) Bizim romanımıza en çok yaklaşan K. Tahir, "savlı romanı Batı'daki örneklerinden ayrı bir tutumla işlemiştir. Sav için roman yazmamış, roman için savı kullanmıştır. Bu bakımdan bizde romancıya düşen görevi tam anlamıyla K. Tahir'in düşündüğünü ve uygulayarak gösterdiğini..." söyleyen N. Çelik, "Ekonomik ilişkilerdeki sarsıntı, memlekette zengin, yoksul ayrımının açıkça belirmesi 1945'le devrim kavramını romana soktu." der.

Durali Yılmaz da; "Sınıfların arasındaki çatışmalar arttıkça toplumların dengesi bozuldukça daha bir önem kazanmıştır roman sanatı." (78) diyerek hem genel kanıyı tekrar eder hem de Batı'dan bilinen örnekleri zikreder. (79). Bu kanının doğrulayıcısı olarak 19.y.yıl romancılarından bahseder ve onların içinde buldukları ortamın meselelerine "soğukkanlı", "filozof", "sosyolog", iktisatçı gibi bakarak "köklü, sağlam değerler yakalayabildiklerini", "Binlerce sorunla karşı karşıya gelen, yalnız kendi toplumunun değil, bütün insanlığın umutlarını, umutsuzluklarını, sevinçlerini, acılarını yüreğinde duymaya başladıklarını." söyler. Romancının bu tutum içinde olması gerektiğini D. Yılmaz, T.Y.B. 84 Yılığında da tekrar eder. (80) K. Tahir'in "Anadolu insanının yozlaşmış dönemlerindeki ruh durumunu incelemiş, hastalıklarına çare aramış... Sonraları büyük şehrin pisliklerini, çirkefliliğini işlemiş" olduğuna dikkat çeker. (81) Sağlam temellere dayalı dünya görüşü net oluşmamış Cumhuriyet dönemi romancısı ve onun toplumda yer bulamamış roman kahramanı olarak, "fert, kendi iç sorunlarını da çözümleyememiştir tabii olarak. Böylesi bir toplumda önce kendi insanı üzerinde düşünen romancı sonra da bu insana özgü bir dünya görüşü önerecektir." (82) İşte K. Tahir'in denediği romanda insan modeli ile fertler iç huzura kavuşacaklar, toplumdaki yerlerini alacaklardır. (83) Romancı bunu yaparken içinde doğduğu toplumun rengiyle renklenecektir. (84) Belki bunu başaracak P. Safa idi; ama onun içine kapalı kalması, dış dünyaya açılmaması, çevresini görememesi bu şansı yok etmiştir. (85) K. Tahir'in dünya görüşü olarak sunduğunu, pratiğe yansıttığı ise çok tartışma götürür bir meseledir. Mesela K. Tahir'in Osmanlı açısından reddettiği sınıf kavramını Tanpınar, roman için gerekli görmektedir. (86)

"Bir yazın türü olarak roman bir tür tarihi evrimin ürünüdür. Buna karşılık kendisi de bu tarihi yansıtmış ve bir ölçüde de etkilemiştir." (87)
 "Toplumsal bir konuyu işleyen roman, bir sosyoloji

eserine bilgi açısından denk olmaz." (88) "Romancının bir aydın olarak sosyal değerleri eleştirmesi ve onları insan hayatının ihtiyaçlarına göre ayarlaması, romanın yapısında karakter unsurunu ön plana çıkarmıştır."(89)

Aslında roman sosyolojisinin asıl sorunu felsefi temellendirmeyi yapamamış olmasındadır. Bu sorun çözülmeyen dış etkenlere pek kapı aralanamayacaktır. Onun pazar yönü ancak bu problem aşıldıktan sonra halledilebilir. O zaman yayın, tanıtım, okuma şekli, okuma katmanları, beklentilerden tutun da kitabın dizildiği harf karakterine kadar bir sürü somut etmenler ele alınabilir. "Harf karakterinin zerafeti eğer metnin kendisi kadar bir anlam yayıyorsa bu anlam aynı derecede bilinçli ve amaçlıdır." (90)

Romanın kökenine inip bir gerçeği hâlâ geçerli yönleriyle irdelemek gerekir. "Roman kadınların yarattığı, kadınsal bir türdür de." (91) Bizde bayan okurların romana hâlâ erkeklerden çok fazla ilgi gösterdiği söylenebilir. (92) "Çağımız insanının zamanı yoktur. Onun için edebiyat sarayı iki kapılı oldu. Roman ve deneme, romanın bir güzelliği daha var, pijamalı. Deneme biraz daha ciddi, o da felsefenin, tarihin, sosyolojinin yerine geçmiştir. İnsanı kaçıran istilahlardan uzak. Roman ise başından beri kadınlardır, kadınlar için yazılmıştır ve kadınlar tarafından yayılmıştır." Cemil Meriç ise bu gerçeğe şöyle değinir; "Bizde halk hikaye ve masallarının kadınlar tarafından yaşatılması hatırlanmalıdır. Çağımız insanı vakitsiz; ama tecessüsü var. Tecessüsü az olan roman okur, daha çok olan ise deneme okur." (93) Çağın insanının elinden zaman adeta kaçıyor. Romanı denemeye dönüştürmüş olmakla bu mahzuru telafi ediyor. Tecessüsü olanlar sıradan romanlara yönelmiyor, roman ise bunun farkında ve denemeleşiyor." (94) Bu gerçeği son on yılın romancılarına bakarak değerlendirme imkanına kavuşuruz. Ayrıca sosyolojiyle roman ilişkisinde "Sosyolojideki gelişmelerin de romana yansiyarak özel roman

türlerini yaratmıştır. Mesela "büyük şehir romanı", "feminist roman " vb. (95) türler de ortaya çıkmıştır. Özellikle son yirmi yıl bu türlere müsait gelişmelere tercüman olmuştur. Ancak Türk edebiyatında hâlâ başarılı, güzel eserlerin kitlelere ulaştırılması müşkül olmakta, gecikmelere, görülmemeye, siyasi düşünceler amil olmaktadır. Bir dünyaya açık olanlar diğer dünyaya kapalı olup kendinden olanın kalitesini eğil, ideolojisini öne çıkarıyorlar. "Oysa roman verdiği mesaj ne olursa olsun iyi bir sanat dokusunu, titiz bir işçiliği , soluklu bir ifadeyi, zengin ve derinlemesine bir kültür birikimini taşımalıdır." (96)

Bunca teorik husus yanında bazı pratik neticelere de dikkat çekmek gerekir. "Romanda aranan şey nedir? 1965 yılında bir derginin (*) yaptığı anket çerçevesinde refah seviyesi yüksek ve nispeten kültürlü bir çevreden orta yaşlı ve genç on kadar okuyucu -iş adamları, belli kadro sahipleri, doktorlar- "gerçek roman"; yani kendilerinin hoşlandıkları bir tür olarak roman konusunda kendilerine has düşünceleri ifade ederler." (97) Yine "insanın roman okumasının sebebi bazı tecrübe yetersizliklerini telafi etmek içindir." (98) Aynı anlayış üniversite öğrencilerinden alınan cevaplarda şu şekilde dile gelmektedir. (**)

- 1.Ortaöğretim talebeleri az okuyorlar.
- 2.Ödevlerinin dışında okumaları pek söz konusu değil.
- 3.Müfredat dışında okudukları eserler daha çok popüler nitelikte.

Üniversite öğrencilerinin romana yönelik tavrında ise ilgisizlik yoğunlukta olup televizyon vb. sosyal uğraşlara zaman harcadığına, az da olsa okunan romanların estetik ağırlıklı olduğuna; ancak bu eserlerde bile fikri beklentinin, estetize edilmiş şekliyle tercih edildiğine rastlanıyordu. Romanın televizyonla olan mücadelesi

(*) Bahsi geçen dergi, Andre Marissel "Que Veulend Les Lecteur Du Roman?" (Roman okuyucuları ne istiyor?) Revue de Paris, Mayıs 1965 s.86-93

(**) Ondokuz Mayıs Üniversitesi öğrencilerine tarafımızdan uygulanmış anket.

filmle yarışır. Zaman zaman filme yenik düşen roman çağın görüntüye dayanan ilgisi sonucu filmin bazı tekniklerini kullanma yoluna gitmektedir. (99) Çağın romanı dışlayıp dışlamadığına dair sorumuza bir kısmının modern çağın romanı dışladığı ve diğer bir kısmının dışlamadığı cevabı verdiğine bakılırsa, pek net fikir de elde edemiyoruz. Günümüz okuru kahramanın hayatını kendi hayatıyla özdeşleştirmede gibi somut faydadan ziyade zevk ve tatmin beklentisini öne çıkarıyor. Ancak Hüseyin GÜMÜŞ, "okuyucu, cemiyet ya da ahlakın kendisine yasakladığı davranışlar romanda yapma imkanı bulur. Cinsel arzularını tatmin etme, güç ve zenginlik kazanma, kanun ve kurallardan uzak yaşama ve gerçekleştirilmesi zor tecrübeler bakımından zengin bir hayat tarzıdır roman . Roman yoluyla azalan veya tamamen ortadan kaldırılan bir suçluluk duygusu yasak meyveyi tatma arzularına karışır... Korkularımıza ve arzularımıza bir şekil verebildiği anlamda roman okumak bizlere serbestlik kazandırır." demektedir. (100)

Ayrıca roman okuru "hem yalnızlığın oluşması hem de insanın yalnızlıktan kurtulmasını sağlar. Böylece okuyucu, sosyal şartların, yaşadığı devrin şahsiyetsizliklerinin veya tesadüflerin kendisine vermediği hayat tarzlarını yaşama imkanı bulur." (101) Nihayet "kitaplar (özelde romanlar) bizleri hayatın içine sokmuyorsa, orada susuzluğumuzu gidermiyorsa neye yarar?.. Bir kitap alıp okumaya başlamakla hepimizin ortak umudu, gönlümüze göre bir insanla karşılaşmak, kendi hayatımızda yaşamaya cesaret edemediğimiz acıları ve sevinçleri yaşamak; hayatı daha heyecanlı hale getiren hayalleri düşlemek, belki de bizleri tedirgin eden deneyim ve problemleri göğüslemeye imkan veren bir hayat felsefesi tarzını keşfedebilmektedir." (102)

Sonuç yerine, "eğer roman, sanat ve bilgiye bağlı olarak çeşitli ilim sahalarından faydalanıyorsa, aynı zamanda bu ilim dallarını zenginleştiriyor demektir. Karşılıklı mübâdele imkanı veren roman

türünün "bilinen özelliği", birleştirme becerisi, değişik miktarlarda en tutarsız unsurlar -incelenmiş belgeler, fabllar, felsefi düşünceler, ahlak fikirleri, şarkılar, tasvirler - arasında belirli bir sınırın olmayışı roman türünün başarısını sağlayan unsurlardır. Herkes kendince aradığını romanda bulur ve böylece roman türü uzun bir ömür sağlamış olur... Roman türünün aşırı esnek bir tür olması, karşılaştığı buhranların altilmesinde kolaylık sağlar. Roman türünü tarif etmek için girişilen her türlü teşebbüs, yukarıda arz edilen özellikler nedeniyle bir çeşit maceradan başka bir şey değildir.(103)

Bütün bunlara ilaveten roman sosyolojisinin çokça yaygın bir ilgi görmediğini söylemek gerekir. Türk edebiyatında bu alanda müstakil bir çalışmaya rastlamıyoruz. Yalnız başka teorik çalışmaların alt başlığı olarak kalan roman-sosyoloji ilişkisi, P.Safa'nın 1942'de kaleme aldığı bir yazısında ele alınır. Batı'da 1941'de Buenos- Aires'te "Roper Caillais" tarafından "Romanın Kudretleri= Pulssances da Rouman" adıyla kaleme alınmış ilk örnek olduğundan bahsedilir. P.Safa, bu eserden hareketle romanın bir isyan olduğunu, aileye, cemiyete, düzene karşı bir başkaldırı olduğundan dolayı sosyal bir yönün temel öge olduğunu söyler. Çeşitli dünya klasiklerinden örnekler verirken yatak odaları, cinsellik gibi mahrem konuların aslında cemiyetteki aksaklıkları anlatmak için mevzu edildiğini, intiharların bir cemiyet bunalımının tezahürü olduğunu söyler. Romanın fert ve cemiyetin aynası, cemiyetten etkilenen ve cemiyeti etkileyen bir türü olduğunu ifade eder. (104) C. Meriç, Balzac'ın sosyolog olduğunu, başarısını bu yönüne bağlayarak anar. (105) Bu ifade roman ve sosyoloji ilişkisi için çok manidardır. Sosyolojinin imkanlarını kullanan K. Tahir'in, neslinin en ciddi romancısı, romancılığa haysiyet kazandıran bir isim oluşu da bu meyanda önemlidir. (106)

DİPNOTLAR

1. MERİÇ, Cemil, *Sosyoloji Notları*, İletişim Yay. İst. 1993 s.339 .
2. BELGE, Murat, *age.* s.15
3. *age.* s.21 .
4. *age.* s.31 .
5. *age.* s.32 .
6. *Anlatı Ormanlarında Altı Gezinti*, s.100 .
7. BELGE, Murat, *age.* s.15 .
8. BAŞÇILAR, Seyfettin, "Roman Üzerine," *Türk Dili*, Mayıs 1975, s:284, .
9. KANTARCIOĞLU, *age.* s.21 .
10. Bardakçı, İlhan, "Roman Ölüyor mu?" *Türk Edebiyatı*, Ekim 1994 s.252 .
11. NACI, Fethi, *Roman ve Yaşam*, s.12 .
12. ANDAÇ, Feridun, *Yazınsal Gerçekliğin Boyutları*, Ümit Yay. Ank. 1995 s.83 .
13. *Eleştirel Bakış II*, (Notlar I, K. Tahir), s.132-133 .
14. PACI, Enzo, *Çağdaş Roman Üzerine Düşünceler*, (Çev.: Halil Uslu,) *Doğuş Edebiyat*, Ocak 1985, Ş:25,
15. FORSTER, *age.* s.21 .
16. *age.* s.23 .
17. *age.* s.62 .
18. *age.*s.81 .
19. YÜCEL, Tahsin, *Tartışmalar*, Y.K.Y. İst. 1993 s.107 .
20. *age.* s.110 .
21. *age.* s.121 .
22. YALÇIN, Alemdar, *age.* I ("Gray" 1984 s.159)" s.8 .
23. FORSTER, *age.* s.17 .
24. *age.* s.18 .
25. BUTOR, *age.* s.21 .
26. *Anlatı Ormanlarında Altı Gezinti*, s.98
27. LEKESİZ, Ömer, "Yalan Roman," (E.Caneti - Körleşmek), Y. Şafak, 4 Nisan 1996 .
28. ANDI, Fatih, *agm.* Y. Şafak, 7 Ar. 1995.
29. SAFA, Peyami, *Sanat Edebiyat Tenkit*, Ötüken Yay. İst. 1979 s.223 .
30. HOWTORN, Jeremy, *Hudying The Novel An Infroduction*, London 1985, s.7 .

31. AYTAÇ, *Çağdaş Türk Romanı Inc.* s.26.
32. KANTARCIOĞLU, *age.* s.24 .
33. *age.* (Allen, 1457, 11) , s.26 .
34. İLHAN, Attila, *Hangi Edebiyat*, Bilgi Yay. İst. 1993, s.170 .
35. *Eleştirel Bakış II*, s.131 .
36. TANPINAR, A.Hamdi, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Dergah Yay. İst. 1977, s.46 .
37. *age.* s.48 .
38. *age.*s.50 .
39. HOWTORN, *age.* s.9 .
40. FORSTER, *age.* s.13 .
41. *age.*s.15 .
42. NACI, Fethi, "Türk Romanı Nereye Gidiyor," *Dergah*, Mayıs 1991, §15,.
43. ÇELİK, Naci, *age.* s.16 .
44. FORSTER, *age.* s.15 .
45. PAMUK, Orhan, "Roman Çağı Başlıyor," (Soruşturma,) *Türk Edebiyatı*, Şubat 1994, Sayı: 244 .
46. PACI, Enzo, *agm.* s.22 .
47. NACI, Fethi, *Dergah*, *agm.* §13.
48. PAMUK, Orhan, *Türk Ed. agm.* s.8 .
49. *Eleştirel Bakış III*, s.52 .
50. ALATLI, Alev, "Türk Romanında Fetret Devri," *Türk Ed.* Şubat 1994, Sayı: 244 .
51. ÇELİK, Naci, *age.* s.51 .
52. ANDAÇ, Feridun, " Romancılığımıza Romanesk Bakışlar", *Varlık*, Kasım 1995 .
53. Ayvazoğlu, Beşir, "Bir kitap Fuarının Ardından," *Zaman*, 13 Kasım 1995 .
54. İBRAHİMHAKKIOĞLU, Belkıs, "Şimdi Roman Vakti," *Türk Ed.* Şubat 1994, S. 244, .
55. *Sosyoloji Notları*, s.342 .
56. İLKER, *Doğuş Ed.*, *agm.*
57. WELLEK, *age.* s.137 .
58. *Anlatı Ormanlarında Altı Gezinti*, s.155 .
59. ÇELİK, Naci, *age.* s.16 .
60. ANDI, *agm.* *Dergah* 42, .
61. UYGUR, Nermi, *age.* §80-81 .
62. SARIBAY, Ali Yaşar, *Sivil Toplum*, s.103 .

63. WELLEK, *age.* s.137 .
64. TEKŞEN, Adnan, "1988'de Türk Romanı," T.Y.B.Y. 1989 s.325 .
65. TEKŞEN, Adnan, "1985'te Roman," T.Y.B.Y. 1986 s.345 .
66. WELLEK, *age.* s.137 .
67. KAPLAN, Ramazan, *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy*, K.T.B. Yay. Ank. 1988 s.IV .
68. *age.* s.2 .
69. *age.* s.3 .
70. *Eleştirel Bakış II*, s.136-137 .
71. TAHİR, *Notlar I*, s.121 .
72. *Eleştirel Bakış II*, s.141 .
73. ÇELİK, Naci, *age.* s.18 .
74. PARLA, Jale, *Babalar ve Oğullar*, İletişim Yay. İst. 1990 . s.9 .
75. ÇELİK, Naci, *age.* s.19 .
76. OKAY, *age.* s.358 .
77. YILMAZ, Durali, *Romanımız ve İnsanımız*, Nakışlar Yay. İst. 1976 s.12 .
78. *age.* s.7 .
79. *age.* s.8 .
80. YILMAZ, Durali, "Roman Kavramından 1983'ün Romanlarına," T.Y.B.Y. 1984 s.259 .
81. ÇELİK, Naci, *age.* s.26 .
82. YILMAZ, Durali, *age.* s.14 .
83. *age.* s.15 .
84. *age.* s.45 .
85. *age.* s.84 .
86. TANPINAR, *age.* s.50 .
87. TİMUR, Taner, *Osmanlı - Türk Romanında Tarih Toplum Kimlik*, Ata Yay. İst. 1991 s.194 .
88. AYTAÇ, *Türk Roman İnc.* s.221 .
89. KANTARCIOĞLU, *age.* s.29 .
90. ADAIR, Gilbert, *Postmodernçi Kapıyı İki Kere Çalar*, (Çev.: Nazım Dikbaş,) İletişim Yay. İst. 1993 s.42 .
91. *Edebiyat Kuramları*, s.15 .
92. AYYILDIZ, Mustafa, "Roman ve Roman Okuruna Roman Sosyolojisi Açısından Bir Yaklaşım" *Yedi İklim*, Kasım 1994, S.56 .

93. MERİÇ, *Sosyoloji Notları*, s.37 .
94. AYYILDIZ, *agm.*
95. *Edebiyat Yazıları III*, s.223 .
96. YALÇIN, *age.* s.8 .
97. GÜMÜŞ, Hüseyin, *Roman Dünyası ve İncelemesi*, K.B.Y. Ank.
1989 s.12 .
98. *age.* s.14 .
99. BATUM, Oya, "Çağdaş Roman ve Yeni Yaklaşımlar," *Türk Dili*, Şubat
1992 82 .
100. GÜMÜŞ, Hüseyin, *age.* s.14-15 .
101. *age.* s.16 .
102. *age.* s.17 .
103. *age.* s.18 .
104. SAFA, *age.* s.218-219 .
105. TAHİR, *Sosyoloji Notları*, s.338 -
106. *age.* s.341 .

I.3. POPÜLİZM, SOSYAL DEĞİŞME ve ROMAN İLİŞKİSİ

Romanın sosyal yönünü ve onun bir sektör olmasını incelerken aslında kısmen de olsa romanın popüler yönüne veya popüleritenin romana yansımalarına kapalı şekilde temas edilmişti. Bu bölüm, popülist romanın tanımlanmasından ziyade, popüler olanın etkisindeki romanı ve romandaki görüntüsüne ayrılmıştır. Burjuva demokrasilerinin yüklemesiyle, bu demokrasilerin popüler seçim özgürlüğüne bağımsızlığa dayanan meşruluk iddiasıyla ve bunun siyasal alanda ifadesi olan seçim süreciyle birlikte popüler terimine belli bir anlam yüklendi. Bu anlamda popüler yönetici etkinliklerin ve programların (televizyon programları dahil) tek yetkilisi oldu. Popüler terimin bu tür anlamı tek başına ve zaman zaman kültürel ve popüler askerî başkaldırıları tarafından tehdit edilmektedir. Popülerin bu egemen kullanılışı, popüler alandan kültürel alana da yayıldı ve bu egemen tanımı yeni alanlara taşıyarak, yeni ifade biçimleri vererek ve toplumsal sistem için yeni dayanak rolü sağlayarak devam etti. (1) "Düşünmenin, okumanın, tartışmanın azaldığı bir noktada popüler kültür başlar." Popüler kültürün geçici, yüzeysel karakteri kapitalistleşmeyle, yığınsallıkla, kırsal ve kentselin ilişkisi sonucu "karmaşık sonuçlarının mesaj, imaj, fetiş ve kurgu olarak kitleye yayıldığı sentetik bir gündelik yaşam kültürüdür." "Bu devre, türlü propaganda yöntemiyle kitlenin umumileştirilmesi" sürecidir. (2)

Biz romandaki popüler kavramını avamın veya yığınların alternatif tepkici üretimi olan, kabullenmeye çalışılana karşı kendine has yaratma popülizmi kullanmaktan öte, gündemi tayin edenlerin, statükoyu tespit edenlerin oluşturduğu bir popülizm manasında kullanacağız. Zaten romanla ilişkisi olan bir popülizm biraz da aydın popülizmidir. Zaten Romanda halka ait zevklerden ziyade yeni zevkler türetilmekte, sinemayla özdeşleşen bir dünya, yeni giyim kuşam

modaları, davranış şekilleri kurmaktadır.(3) Bu manada popülizm, moda olan, günübürlük, aktüel, geçici ama anlık cazibesi olan, dikkatleri üzerine çeken, sahte olgulardır. "Bütün görünen kültürel biçimler ve pratiklere rağmen, popüler kültürün ne olduğunu belirlemek veya neyi içerdiğini saptamak, aynı anda popüler kültür olmayanları da belirlemeden mümkün olmaz." "Popüler kültür, halk üzerine empoze edilmiş kitle kültürüdür. Ticari aygıtlar tarafından üretilir veya dağıtılır; halk birbirinden farklı olmayan atomlaşmış kitle olarak görülür. Halkın bu üretim ve dağıtımda hiç bir denetimi yoktur ve halka hiç bir yaratıcı ve verimli girişim olanağı verilmez"... Diğer bir yaklaşım ise popüler kültürün halkın karşıt bir kültürü olduğu yönündedir. Statükonun dikte ettiği kültüre basit de olsa kendi temayüllerinden ürettiği bayağı kültürdür. Bu "folk kültürünün çağdaş bir şekli" olduğu gibi, "halkın kendilerini doğrudan ifade ettiği ve bu ifadelerin kültür endüstrisinin yozlaştırmasından geçmeksizin geri döndüğü yerdir."(4)

Ancak iletişimin çok etkili olduğu günümüzde, protestocu folk - popülerin yerini, statükonun dikte ettiği yeni bir popülizm almıştır. Bu popülizm , aktüel olandır da. Yaşanan aktüelin o an için gerçekliği var gibi görünürse de, zaman dilimine dağılınca büyüsünü hemen yitirecek, ucuz, basit, sıradan olgular olduğu anlaşılacaktır. Zira en büyük popülizm çözücü, zamandır. Popülist kavramlardan, olgulardan, siyasetin, müziğin, kültürün payını alması gibi roman da almıştır. Hatta roman hem bir tür geliştirmek hem de hayata tercüman olmakla bu payı biraz fazla hissetmiştir. Bu etkilenme bir defaya mahsus hiç olmamış, yenilenen, tekrarlanan bir durum almıştır. Bugün ve yarın bu durumu çok da değiştirecek gibi görünmüyor. İnsanlar popülist olanı yaşadığı müddetçe, veya insanlara popülist reçeteler kabul ettirilmeye devam ettiği müddetçe, roman veya daha genel ifadeyle anlatı da bu süreci yenileyecektir. Roman - yayın - okur, sektör olarak alındığına göre, okurun arzına cevap vermek bu döngüyü tamamlama gereğini canlı

tutacaktır. Bu arada popülizm yaşanan sosyal değişimle ayrı düşünülemez. Başka deyişle sosyal değişim fiili durumda popülerdir. Çok hesaplı, farkında bir değişim değildir. Özellikle iletişim çağı denilen yüzyılın son çeyreği ve son on beş yıl kontrolden kaçan gelişmelere sahne olmakta, değerler habire kısa sürede eskimekte, yerini bir başka değer, veya değersizlik almaktadır.

Bu süreci takiple elbette ilk etapta popülist roman ilgilidir."Bu kitaplar okuyucuyu daha ilk anda saran çarpıcı bir konu üzerine kuruludur, estetik kaygıları yoktur. Amaç okuyucuyu oyalama, hoş zaman geçirmesini sağlamaktır. Bu tür kitaplar bir kezdir, ikinci kez okunmazlar, tıpkı insanlar arasında anlık yakınlaşmalar, gelip geçici ilişkiler gibi" (5) Bu türün batıda ilk örnekleri romans adıyla anılmakta, ciddi yazar ve okurların önemsemediği romansa bugünkü anlamda romanın bir tepki olarak ortaya çıkmış, uzun süre romansa alışmış genç kızlar ve bilgisiz insanların romanı da bir vakit öldürme aracı görmelerine sebep olmuştur. (6) Böyle görünse de, yer yer, ister istemez estetik romana emek verenler de bu rüzgara kapılmaktadır. Zira neyin popülist, neyin değişim olduğu ayırımı da bir birine karışıyor. Sosyal değişmeyi, sosyal olguyu dile getirirken zamanın popülist verilerine de değinmek durumunda kalıyor. Kundera'nın deyimiyle biraz "Kitsch basmakalıp düşüncelerin budalalığının güzellik ve heyecanın diliyle anlamı"na başvuruyorlar. Kundera Kitsch için "Hoşa gitmek ve böylece en çok sayıda insanın dikkatini çekme buyurgan gerekliliği uyarınca kitle iletişim araçlarının estetiği kaçınılmaz olarak Kitsch estetiği olmaktadır. Yakın bir döneme kadar modernizm basmakalıp düşüncelere ve Kitsch'e karşı konformist olmayan bir başkaldırı gibi görülüyordu. Bu gün modernlik kitle iletişim araçlarının olağanüstü canlılığıyla karışmıştır ve modern olmak, güne uymak, uyumlu olmak için çılgınca bir çaba harcamakla eş anlamlıdır. Modernlik Kitsch'in kılıfına girmiştir." (7) demektedir.

İdarî, siyasi, kültürel, ekonomik bir çok şey aslında gerçeği net yansıtmamak prensibine dayanınca veya gündemi tespit edenlerin kendi yakın hesaplarına göre gidişâta rota çizme, kendi bildikleriyle, idare ettiklerinin, tebaalarının bildiğinin farklı şeyler olmasını istedikleri müddetçe bu yanılğı, mecbur bırakılan bir dünya olacaktır. Daha fazla iddia olmasından çekinilmese, birilerinin bir çoklarını oyuna getirmesinin adına popülizm demek yanlış olmayacak ve bu yanılmanın, rotayı elde tutmanın bugünle de sınırlı olmayan, bir tarihinden bahsedilebilecektir. Dünya sistematığının sözcüsü işlerin tabii seyirinde, değişmekte, devam etmekte, gelişmekte olduğunu sık sık tekrar ediyor ve romancı aydın da çoğunlukla olup biteni istemese de genel kabulün istendik göstergesini yapıyor. Roman eleştirel olmak gibi bir hususiyeti olması gerektiği halde, eleştirel tutumu öne çıkardığı zaman bile, bir başka popülizm adına hareket etme yanılığısına düşmektedir. Halbuki sanatın gayesi, aktüelin, popülerin, yalın gerçeğin ötesinde, hakiki olanı, hem de bir yalan içinde ima etmek, ona iz buldurmaktır. Roman yalanın içinden, bir başka yalanla, bir alternatif dünyayla sıyrılmak olmalıdır. Ama ayakları güne basan, varolanı idrak eden ondan hareket kabiliyeti kazanan bir düzenek. Yani "Kurmaca bir olayı anlatıyor olsa bile, insanın yaşama bakış biçimini etkileyebilen"(8)dir.

Bu formu yakalayamayınca, yine aktüel yalan denebilecek siyasi izimler, hep olduğu gibi engel de oluyor."Bir dünyaya açık olanlar diğer dünyaya ne yazık ki kapalı olup kendinden olanın kalitesini değil ideolojisini öne çıkarıyorlar. Oysa roman verdiği mesaj ne olursa olsun iyi bir sanat dokusunu, titiz bir işçiliği soluklu bir ifadeyi, zengin ve derinlemesine bir kültür birikimi taşımaktadır." (9) "Toplumun bunalım / çözülme dönemlerinde sanatın / sanatçının işlevi yol / yön tayin etmektense; kendi varoluş çizgisini derinleştirmek, yoğunlaştırmak olmalıdır." (10) Aslına bakılırsa popülere kaçmadan, sosyal olanı yeterlilikle ele alan eserler ancak yaşayıcı olmuştur. "...Roman, hikaye

tiyatro dramatik yapıları itibariyle sosyal ve siyasi değişmelerle yakından ilgilidir. Avrupa'da roman Fransız ihtilalinden sonra (ihtilal esnasında değil) Fransa'daki sosyal ve siyasi değişmenin cemiyet ve insan üzerine etkilerini işleyen bir edebi tür olarak kendisini göstermiştir. Balzac'ın romanlarının, Fransız toplumunun sosyolojik bir laboratuvarı kabul edilmesi bu görüşümüzü belgelemektedir. Sanayileşmenin Avrupa insanı üzerindeki Zola ve Dickens'in romanlarında yaşaması bu türün insan, aile ve toplum açısından önemini göstermesi bakımından son derece ilgi çekicidir." (11)

Popüler olan, toplumdaki ziyade, toplumun küçük birimleri olan gruplarda etkindir. Gruplar tamamı temsil etmemekle beraber, bir araya geldiklerinde, yığınlaşırlar, popülerizm yığınları rahatlıkla peşinden sürükler. Zira yığınlar, kalabalık, mob (hem içsel hem dışsal kontrolden uzak), izleyici, gösterici, oturan işlevsel, farklı konumlarına rağmen çoğunlukla, tek kategoride, rasgele ve genellikle şuursuz birlikteliklerdir. Ne varlık sebepleri ne de hedefleri net ve müşterektir. (12) Popülist roman, bu yığınların romanda bulunduğunu rahatlıkla televizyon ve basında bulmasıyla, bu tür roman varlık alanını yitirmeye başladı. Ancak bunun yanında ne bu okurlar ne de yeni okurlar estetik, olgun romana yöneldi. Romancı, okurunu yaratmadı. Son onbeş yılın estetik ve hikayesinde kadınların rol oynamış olması, özellikle romanda onların popülizme eskiden olduğu gibi eğilimli olmalarını önleyemedi. Yine eski okurları ayarında popülizme yönelik, cinselliğin, feminizmin, bayağı ilişkilerin romancıları esir aldığı görülüyor. Bu manada "popüler yazın ve kitle kültürü, bir yandan kadının özgürleşmesini bir yandan da erkekle bütünleşmesini öngören bütün bu romantik ve gerçek üstü düşü sona erdirir. Popüler yazının aşk romanları da kitle kültürünün özgürleşmiş cinselliği de son kertede, kadını dizgenin uyumlu bir üyesi olarak yaşamayı seçmeye zorlar."(13) Anlatımdaki başarı, kurmacadaki

sağlamlık onları basit aktüele düşmeden, ilgi alanı olan popülizmden men etmiş sayılmamalıdır.

Artık popülizmi Türk sinemasına yansıyan şekliyle sınırlı tutmamak da gerekir. Otuz yıl önceki popülizm, elbette bugün değişmiş, dolayısıyla romandaki popülizm de farklı form kazanmıştır. Her ne kadar hâlâ o eski benzerlerine ilâve romanlar yazılsa da, bunları roman türü içinde değerlendirmek oldukça zor. Ve hâlâ "sırf yazmış olmak için yazan, yazsam, benim hayatımdan kaç roman çıkar" "gibi iptidaî bir mantıktan hareket eden, ya da bu tür iyi para getiriyor diyerek yola çıkan ve dolayısıyla diğer edebi türlerin dar dünyasından, daha geniş ve insanı çabuk şöhrete ulaştıran bir tür olduğu için, romana bulaşan kişiler ve eserleri" de var. (14) Bu tür eserlerin değerli olmaması bir yana XIX. asır da olduğu gibi batının popüler tercümelerinin yaptığı menfi tesirleri de söz konusudur. (15) Batıda romancılar, "yaşadıkları toplumun karmaşık yapısı herkesi kendi yeteneğine göre ilham kaynağı oluyordu. Osmanlı toplumu ise ne gerçek bir aydınlanmadan geçmiş, ne de Batı'dakine benzer bir sınıfsal yapıya ulaşmıştı. Bu durum Osmanlı aydınını ve romancısını "kitabî" kalmaya mahkum kılıyordu." (16) Son yıllarda ise; etrafında bir avuç suda fırtına koparılan "Şeytan Ayetleri" popülizmin, reklamın kazandığı yeni şekile numûne teşkil etmektedir.(17) Ve bu yolla yoksul kitleleri umutsuzluğa sürüklemeleri, eserleri okuyanların gözünde yücelmeleri bir yana, kendileri oldukça da büyük meblağda para kazanmaktadır. (18) Edebi değeri düşük kitaplar, ne yazık ki, eğitim seviyesi fazla iyi olmayan bizim gibi toplumlarda çok alıcı buluyor. (19)

Dikkat etmek gerekir ki, bütün gösterişe, bir çok etkinin ablukasına rağmen insanın yalnızlığı, bir sessizlik faslı bulup, daha da yoğunlaşıyor. Biraz da korkutarak artan yalnızlık, dışarıdaki yıpratmadan, televizyon ve basının üstüne gelmesinden kaçıp, romana

sığınması beklenmelidir. Bu sığınma popülist romana daha yakın durmaktadır.

Türkiye ölçeğinde baktığımızda; bizim "gibi bir kaç toplumsal aşamayı ardarda yaşayarak bir kaç toplumsal değişikliğe aynı anda maruz kalan bir ülkede sanatın da bu değişikliklere bigâne kalması düşünülemez. Türk romanı da özellikle son otuz yıldır her değişikliği ve yaşanan her bunalımı neredeyse günü gününe izliyor". Son on beş yılın çoğunlukla 12 Eylülü az veya çok işlenmesi bunun bir örneğidir. (20) Bunun yanında yeni popülizm "liderler, meşhur yazarlar, futbolcular, sporcular, ev kadınları, ana babalar, çocuklar, bira veya sabun markası" Tanrı hakkında bilgileri açıklamak gibi yelpazelere açılmıştır. Anlatıda popülizm "kolay teselliler, uzlaşımçı fantazyalar ürettiğini ve büyük ölçüde eğlenceye dönük olma özelliği kazandığını..." "popüler yazının bir kaçış yazını" olmaktan "kurtulma fikri, kaçış değil, tersine yüceltme" olduğunu kabul etmeliyiz. (21)

Bütün bunlara rağmen "Kesin konuşmak zor. Sıradan gerçeklerin de bu dünyada nice romanları, nice şiirleri beslediği" (22) hesaba katılmalıdır. Umberto Eco da ucuz romanın, dünyayı olduğu gibi verdiğini (23) bir çok ünlü popüler roman kaynaklık ettiğini; inandırıcı olduğunu söyler. (24) Ne var ki, bu yazın, küçük şeyleri tecritle aşkın hakikate ulaşabilmiş olmalıdır. Zira "Yaşamın o zamana kadar bilinmeyen bir yanını keşfetmeyen roman ahlaka aykırıdır. Romanın tek ahlakı bilgidir." (25) Öte yandan "propaganda amacıyla ya da basit mizah uğruna... klişeleşmiş tipleri kullanmak..." "ne propagandayı, ne de basit mizahı kalıcı edebiyat" durumuna getirmez. (26)

Sosyal bünyedeki değişiklikler, Türkiye açısından yüzyıllar ve son yüzyıl içinde, toplumun tepkisi edebiyat yoluyla gündeme gelmiştir. (27) Köylü kasabalı yanında Osmanlı aydını, bakiyesinin nasıl bir değişim yaşadığını A.H.Ş. Hisar'ın eserlerinden takip mümkündür. (28) Şehir hayatının çok net olmadığı romanlar, H. Edip'in Sinekli Bakkal'ıyla

başlar gibi olmak üzereyken pek işlenmemiştir. Hikayede ise şehir, M. Şevket Esendal'da, hem Sait Faik'de görülür. (29) O. Akbal, H. Taner, O. Hançerlioğlu, O. Kemal isimlerinin hikayelerinde de şehir işlenmiştir. (30) Aslında Türkiye gerçeği kasaba kökenlidir. Türk toplumsal yapısı, medreselerde şekillenen kasabalarda yeşermiştir. Osmanlı temellendirmesinin numunelerini hep bu muhitler taşımıştır. Y. Kadri'nin "Panorama"sı, İ. Tarus'un "Yeşil Kaya Savcısı" N. Cumali'nin "Mine" A. İlhan'ın "Sokaktaki Adam", ve K. Tahir ile O. Kemal'in bazı romanları, kasabanın medreseden getirdiği islami düşüncenin izleriyle çatışan yeni idare aydın ve köylü arasındaki zıtlaşmayı işlerler. Devlet anlayışından ve köylüler sınıfında yer alan bu romancılar, S. Karakoç'un (31) model olarak övdüğü, ümit beslediği kasabaya savaş açarlar. Aydınlar idarenin yanında yer alıp, kasabalı anlayışı karşısında "sosyolojik olmaktan çok siyasi ve dogmatiktir." (32) Bu aydın tutumunu tamamen menfaat ve çıkar için takınır. Halbuki dikte edilen devrimlerin tutarsızlığı "saçma tedbirler"dir. Aydınlar ise kültürel kökene yabancı tiplerdir. (33) Bu aydınların romanları sosyal bünyeyle çatışmayı gelenekselleştirmiştir. Öte yandan çokça işlenen nesiller arası çatışma, Türk romanında eskimez bir tema olmaya devam etmiştir. Farklı dünya görüşleri, karşılıklı çekilen ıstırap bu çatışmanın temelini teşkil etmektedir. Aslında nesil çatışmaları, Türkiye açısından eğitimin olduğu kadar edebiyatın getirdiği farklı anlayışlar dolayısıyla körüklenmiştir. Edebiyat'a toplumsal bir yön katmak hükümet müdahalesiyle 1932 - 1934 Kadro dergisi eliyle gerçekleştirilmeye, sosyalist bir tavır takınmaya daha o yıllarda başlamıştır. (34) 80'lerin doruğa çıkardığı ferdiyetçilikten kaynaklanan, değer çatışmaları, menfaat sürüşmeleri de yeni insan modellerini Cumhuriyetin ilk yıllarıyla gündeme gelmiştir. (35)

Cumhuriyet dönemi Türk romanına baktığımızda sosyal değişmeyi genel olarak ilk etapta çok okunan *Küçük Ağa*, *Sinekli*

Bakkal, Ateşten Gömlek, Esir Şehrin İnsanları, Yeşil Gece, Miskinler Tekkesi, Yaban, Kuyucaklı Yusuf, Yağmur Beklerken, Yılanların Öcü, Hanımın Çiftliği, İnce Memet gibi romanlarda görmek mümkündür. "İstanbul'un Bir Yüzü adlı romanından başlayarak savaş yıllarının getirdiği yıkımı toplumumuzdaki değişimleri güçlü gözlemleriyle" R.Halit'te eserlerinde yansıtır. Bu karmaşada neyin iyi, neyin kötü olduğu karışmış, harp zenginleri türemiş, her şey yapmacık hale dönüşmüştür. (36)

Kuyucaklı Yusuf'u asıl değerli kılan, köy hayatını işlemesinden çok "toplumsal yapının yarattığı değerleri ve görüşleri" vermesi, romanlarda işlediği konuların "1950'lerden sonraki Türk romanında düzenle uzlaşmayan kahramanların da ilk örneği" olmasıdır, denebilir. (37) Orhan Kemal ise eserlerinde "Türkiye'nin en hızlı değişim alanlarından biri olan Çukurova'yı", aynı yaklaşımla ele almıştır. (38) Toplumsal yapıyı tam bir problem olarak ele alan Kemal Tahir'in teorisi ve pratiği ise daha önce zikredilmiş olduğu gibi en yeterli alanı roman ve sosyal yapıyla ilgilidir. Ve eserlerinde bu durumu sürekli dikkate almıştır. Ancak onun teorisini ve pratiğini Berna Moran hep yetersiz olarak zikreder. (39) Mesela "Kurt Kanunu" için "Cumhuriyetin ilk yıllarında Halkçılar ile muhalefet arasındaki iktidar kavgasını, halkçıların teröre kayışını sergiler ve bu tarihsel gelişimin (Kemal Tahire göre) nedenlerini açıklar. Dolayısı ile, yazar Kara Kemal'in son günlerini romanlaştırırken İzmir suikastı olayını, diktatörlüğe sapan Halkçıları okurun gözünde suçlamak için kullanır." (40) *Yorgun Savaşçı*'da ise "tarihsel doğruluktan çok ideale yönelir ve bundan ötürü, romans özellikleri ağır basan bir anlatı yazar. Göreceğimiz gibi kurgulamada ve kişilerin çizilişinde bu idealleştirme kaygısı apaçık ortadadır." (41)

"Köy Enstitüsü çıkışlı yazarlar ise, aslında çok iyi bildikleri, köy gerçeğini Cumhuriyet ideolojisinin kendi kafalarında oluşturduğu köy anlayışına uygun olarak dile getiriyorlardı. Geri bırakılmış yoksul

köylünün durumuna, köydeki yaşam koşullarına, sömürü düzenine eğilen bu yazarlarımız, aynı zamanda köyün kalkınması sorunlarına çözüm aramayı da görev bildikleri için, romanı bu yolda bir araç olarak kullandılar. Türk romanında özellikle sosyal durumun açık şekilde görülmesi, 40'lı yılların köy gerçekliğine dayalı romanlarında köyün ekonomik, kültürel ve siyasi yönelimleri, sosyal durumu taraflı da olsa enine boyuna yer alır. İnanışlar, entrikalar, yokluk, beklentiler insan tipleriyle ele alınır. Tam bir memleket manzarası panoraması olan devir romanı, yalnız peşin doğrularını öne çıkarmakla romana zarar vermiştir. İdari yapıyla sürtüşen anlayışlarda romancı hep taraf olmuştur. Genelde Cumhuriyet yılları "edebiyatın ana sorumluluğu toplumun devrimci ve artistik bir biçimde eğitilmesiydi." (42) 80'lerin en azından bu meyanda bir roman anlayışı olmamıştır. Kişileri, çatışmaları ve çözümleri belirleyen de yazarın toplumcu çizgideki bu görüşleri olunca, yaşamı ete kemiğe büründürecek insan yerine, Fethi Naci'nin de dediği gibi, "koşulların betimlemesinde araç sayılan kişilerle yürütüldü roman" (43) Bu dönem "Toplumsal gerçekçilik yani bir dünya görüşünün roman yoluyla nasıl yansıtılabileceğini araştırırken, kentsoylu romancılar üçüncü yöneme varmışlardı... Demek ki bu hem bir belirsizlik arayışını, bağlandığı sınıftan umutsuzluğu açık açık savunulması, "kaçınılmaz" olan sağlıklı düşünceler bulamamayı, hem de bir gelişmeyi, bir ustalaşmayı gösteriyor." (44)

Hemen söylemek gerekir ki, "Köy romanlarının büyük bir kısmı, düşünce derinliği bulunmayan, sığ bir gerçekçilik peşinde olan popüler edebiyat örnekleridir... İnsanı ve meseleleri derinden kavramaktan uzaktırlar" (45) Yakın dönemde "12 Mart romanı (ise) gerçek yaşamı olduğu gibi aktarmak peşindedir... 12 Mart romanın belli bir dönemde ilgiyle ama sonra ancak tarihsel değeri için okunan sosyolojik romanlar sınıfına kattı. (46) "12 Mart romanları... haksız düzen, sağ - sol çatışması, polis baskısı ve işkence gibi konuları işlerken, dile getirmek

istedikleri toplumsal gerçekleri ön plana almış, romanı bu yolda bir araç olarak görmüşlerdir." (47) Hal böyle olunca bu dönem romanları geniş bir hayat kesitini sunmuş olamaz. Aynı şey 27 Mayıs romanları içinde geçerlidir ve "bütünlükten koparılmış bir "toplumsal mesaj" bile tek başına gereğince değerlendirilmiş olmaz." (48) Aslına bakılırsa; "çağdaş roman" hayat hakkında pek fazla bir şey söylemez oldu." (49) "Newton nasıl yetersizleştiyse, çağdaş bilimin sınırlarını çizdiği dünyada ampirik kalıplarla insanı vermek de o kadar güçleşti. Bu çağın ana düşünce akımlarına göre, insanı hem psikolojik boyutlarıyla, hem de politik - tarihi belirlemeleriyle açıklama zorunluğu ortaya" çıktı. Psikolojik derinlik öne çıkınca sosyal taraf, inkitaya uğramaktadır. (50)

DİPNOTLAR

1. KORKMAZ, Alemdar - ERDOĞAN, İrfan, Popüler Kültür ve İletişim, Ümit Yay. Ank. 1994 s.99
2. ÖZCAN, Ahmet. "Popüler Kültür," Yeni Şafak 27 Kasım 1995
3. GÜMÜŞ, Hüseyin, age. s.8
4. KORKMAZ - ERDOĞAN, age. s.107
5. İPŞİROĞLU, age. s.17
6. FORSTER, age. s.12-13
7. KUNDERA, age. s.186
8. Toplumsal Değişim ve Basın, s.15
9. YALÇIN, age. s.8
10. ANDAÇ, agm.,Varlık, Kasım 1994
11. YALÇIN, age. s.11
12. FICHTER, age. s.47-48
13. OKTAY, Popüler Kültür, age. s.131
14. TURİNAY, Necmettin. "1982'de Roman ve 1982'nin Romanlarına Bakış," Sufle Kültür Sanat Yıllığı, 1983 s.67
15. ANDI, agm. Dergah, s.9-10
16. TİMUR, age. s.43
17. İŞİNSU, Emine. "Romanın Yarını Yok", Türk Ed. Şubat 1994, S.214
18. Toplumsal Değişim ve Basın, s.15
19. AYTAÇ, Edebiyat Yazıları III , s.256
20. TEKŞEN, Adnan, agm. T.Y.B.Y. 1989 s.325
21. OKTAY, Popüler Kültür, s.30
22. YÜCEL, Tahsin, Yazın Gene Yazın, Y.K.Y. İst. 1995 s.13
23. Anlatı Ormanlarında Altı Gezinti, s.134
24. Anlatı Ormanlarında Altı Gezinti, s.155
25. GÜMÜŞ, age. s.58
26. BELGE, age. s.23
27. KARPAT, age. s.57
28. age. s.83
29. age. s.84
30. age. s.85
31. KARAKOÇ, Sezai, "Kasaba Edebiyatı," Yeni İstanbul, 2.4.1964 (Karpata age. s.7)
32. KARPAT, age. s.80
33. age. s.81

34. age. s.46
35. age. s.79
36. YILMAZ, age. s.66 .
37. *Eleştirel Bakış II*, s.34 .
38. age. s.58 .
39. age. s.136 .
40. age. s.141 .
41. age. s.158 .
42. KARPAT, age. s.43 .
43. *Eleştirel Bakış II*, s.182 .
44. FUAT, Memet, age. s.77 .
45. KAPLAN, R., age. s.317 .
46. *Eleştirel Bakış II*, s.16-17 .
47. age. s.33 .
48. BELGE, Murat, age. s.81 .
49. age. s.46 .
50. age. s.58 .

I.4. GERÇEKLIK VE ROMANDAKİ GÖRÜNÜMÜ

Romanda gerçeklik oldukça fazla tartışılmış bir konudur. "Sanatın özünde çarpıtılmış gerçeği, gerçeğiyle yansıtmak" (1) gibi muğlak izahlar yapılmıştır. Meselenin kökeninde sanat eserinin muhayyele kaymasının istenmedik bir durum olması, öte yandan özellikle romanın dokusunda gerçeği muhayyele doğru zorlayan bir yön olması yatar. Hem kurgu bir dünya kuracaksınız, şahsi muhayyelenizle bir yapı oluşturacak, hem de bu muhayyelenin içine gerçeği, bir şekilde yerleştireceksiniz, bu gerçek çoğunlukla gerçeğin aynı olmayacak. Bu noktada gerçeğin bir hal kazanması, değişime uğraması, soyutlanması veya teşbih yoluyla farklılaştırılarak yansması gerekiyor. Ancak bu aksettiriş gerçeği kesin çağrıştırmakla başarı da kazanmalıdır. İşte ihtilaf bu yapılması gerekenin devirlere, sanat anlayışlarına göre farklı yorumlanması ve oranlamada ortaya çıkmaktadır. Bu husus şiirde de tartışılmakla beraber, onun bir özel yapısı olması özgür bir saha kazanmasına yol bulmaktadır. Roman ise bir ucu sanatkarın zihninde öbür ucu avama kadar uzanan bir yelpaze arasında dolaştığından, işin merkezinde durmaktadır. Ne var ki; hayatın içinde ama "Tarihin yükü insana bulaşmıyorsa romanlaşmış olur." (2) Roman en özgür, ve "büyük bir uysallıkla gerçeğe sınımsız sarılmış" bir türdür. (3) Yalnız, gerçeğin yansıtılmasında, hayatın gerçeğinin, yazarın gerçeğinden daha mantıklı olduğu, zira yazarın nihayet bir ideoloji veya dünya görüşü perdesinden bakıp, gerçeklik doğrusu tespit ettiği dikkate alınmalıdır. (4)

Öncelikle hakikatle aktüel gerçekliğin farklı şeyler olduğunu kabul etmek gerekir. Aktüel, gerçek, dıştan bakılınca doğru olan, zaman ve mekana bağlı doğruluğu olan mefhumdur. Çoğunlukla intiba olup, duyu organlarının algılamasına bağlıdır ve romanda genellikle mevzu edilen de bu gerçektir. Hakikat ise mutlaklık manasını taşıyan, zamana,

mekana, akımlara bağılı olarak değişmeyen, görünenin arkasındaki ideadır. Bazen olup bitenin, eşyanın arkasında duran ve görünmek için farklı bir bakış, algılanmak için farklı bir his, anlaşılmaq için derin bir düşünce gerektirir. Özellikle de günübirlik, algı, düşünce ve yorumdan sıyrılmayı, doğru diye beklentilerin bir manada reddini en azından o hazır kalıpların dışında bakmayı gerektirir. Bu hakikat bir manada Eflatun'un ideasıyla da alakalıdır denilebilir. Aslında "en gerçekçi sanatçı Tanrıdır." Öteki sanatçılar ister istemez gerçeğe sadık olamayacaklardır. (5) Bazı gerçeklerin romanda yeri alıp almadığını, başka yoldan edindiğimiz bilgiyle ölçer, hayal ve gerçek olanı böylece ayırt etmiş oluruz. Sanatçının metodunu bilmezsek bu ayrımı da yapamayız. (6) "Edebiyatçının yaptığı tecrübeyi hayat anlayışını, yoğunlaştığı parçalar olarak anlatmaktadır" ve iyi bir hayat ayırımına varır. (7) Bilimsel gerçekleri ise, bilimle uğraşanlar akıyla izah ederken, romancı bu bilgileri "kendi harcına katar; aklını sevgilerini kullanır" (8) Aktüel olanın fikri hayata ket vurduğunu ifade eden Tanpınar, böyle bir ortamda, edebiyat aleminde romancının işinin zorluğuna dikkat çeker. (9) Hakikat daha çok şiirin gizeminde olan bir durum olduğu için, romanda biraz daha ayakları yere basan gerçek aranmaktadır. Ancak bu ifade hakikatin tamamen silinmesi manasına da gelmemelidir. Amacı "özgürlük ve gerçeğe hizmet etmek" (10) olmalıdır.

Sanat, gerçeği teşbih, telmih, istiare gibi sanatlar yoluyla ya da", (tecrit) dışarıda bırakmalar, (tadil) değiştirme, (tahlil) ve ilaveler yaparak özel bir yapı, estetik" (11) doku oluşturarak farklı kılar, ama roman bu manada bir sanat eseri olamaz. Manayı ve duyguyu çok daha yakın, gerçeği daha sığ örtülerle vermek durumundadır. Bu durum bir biyografinin dayandığı belge ve yararlılık gibi olamaz. "Romanın bu denli soğukluklara ve roman ötesinde gereksizliklere ihtiyacı yoktur." Roman gerçeği uyarlar," farklılaştırır, farklı bir dünya olarak kurduğu roman dünyasında konumlandırır." "Nasıl görüyorsa, nasıl görmeyi

istiyorsa kahramanlarını öylesi durumlara getirir, kendi istediklerini yaşatır; o durumlara uygun davrandırır, konuşturur, özel tavırlar takındırır" (12) "Gerçeklik, dünyayı aynen kopya etmek değildir. Tabiata da; insana da hadiselere de kendi gözümüzle bakmak ve kendimize yeni bir dünya görüşü kurmaktır." (13) "Gerçek hayatta, ekseriya sanatla uzlaşmayan ölçülerle yaşarız." (14) "Gerçeklik, gerçeği yüceltir ama sanatta eksilmeye yol açar. Varlıkların, maddenin önemini artırır, sözcüklerin önemini azaltır.

İş maddelerin anlatımına gelince, bir görüntü bir sözcüğe, hele devingen bir görüntü bir milyon sözcüğe bedeldir. Artık sinema ile yarışmak zorunda olan roman, gerçeği dile getirme çabasını bir yana bırakıp, daha çok imgelemi sözcüklerle uyurma gücünü kullanma yoluna gitmelidir." (15) Roman, "bilimsel nesnellik, yani belgelere dayanan "bir form kazanırsa" artık roman değil, tarih yazmak" demek olur. (16) Yoksa "çarpıtılmış gerçeği vermenin anlamı" yoktur. (17) Bizde ne yazık ki; H. Edip de, Y. Kadri de hep çarpıtılmışlıkları gerçek diye sunmuşlar, güdümlü şeyleri gerçek gibi vermiş, hükümete rağmen gerçekliği yansıtamamışlardır. (18) Öncekiler ve sonrakiler de pek farklı davranmış değildir. (19) Nahit Sırrı Örik'in, *Sultan Hamit Düşerken'i*, P. Safa'nın, *Sözde Kızlar'ı* gibi gerçekliğe daha yakın eserler de yok değildir. (20) Yalnız, Kemal Tahir çoğunlukla gerçeğin çarpıtılmasına değinir. (21) Kurt Kanunu, Devlet Ana, Yorgun Savaşçı, Esir Şehrin insanları net örneklerdir (22) "Yazar birleştirip "halhamur" eder" (23) "Yazınsal bilgi gerçek yaşamın bilgisini birleştirmes ama başkalaştırır." (24) "Stendal'ın doğrudan Waterloo savaşını kullandığı açıktır, savaşın bir roman malzemesi olarak özellikle oluşturulmadığının kanıtı da şudur; Fabricio bu savaşa bir türlü anlam veremez. Oysa Hugo Waterloo savaşını imparatorluğun haritasıyla bire bir örtüşecek biçimde, bütünüyle yeni baştan kurar" (25) "Aslını isterseniz, bütün kurmaca, kurmacadır. Bütün sanat aldatmacadır." (26) Zaten "tüm gerçeklikler

görecektir" (27) "Sanatçı, bu dünyayı "evi" olarak görmeyen ve estetik yeni bir dünya yaratarak, bu dünyaya hayır diyebilendir." "Sanatsal biçim, günlük hayata karşı çıkar ve verili haliyle gerçek olanı alt ederek, kendisi gerçek olur." (28) "Romandaki gerçeğe uygun olmayan (hatta olanaksız) durumlar öylesine bir titizlikle ve olağanüstü bir gerçek anırtmasıyla anlatılmıştır ki; insan kendisini gerçeğe uygun olmamasına karşın, gerçeklikten daha gerçek bir dünyaya girmiş hissedir" (29) Tabii farklı bir ifade de mümkün "Evet, hayat roman değildir ama romandan daha şaşırtıcı ve zengindir" (30)

Daha ileri giderek söylersek, "Birgün bir kitap okudum ve bütün hayatım değişti" diyen romancısına gelene kadar bir yazar, yazdıklarıyla bir "Yeni Hayat" oluşturduklarını îmâ yahut ifâde etmişler, bu noktada "romandaki muhayyelin "hayattaki reel"le ayrılaştığını hatta bir adım ötede gerçeğin varlığını romanın muhayyeline medyun olduğunu... söylemişlerdir" (31) Daha da ileri giderek şöyle de denebilir; "romandaki olaylar gerçekteki olaylardan daha "ilginç"tir... Hayali anlatı kişileri, gerçeğin boşluğunu doldururlar ve bu gerçek konusunda bizi aydınlatırlar" (32) Zaten toplumbilim, ruh bilim de uydurulmuş örneği kullanır, bunu roman da yapıyor. (33) "Roman baş kişisinin sosyal ortamdan uzakta kalarak gerçeği öğrendiği çok az sayıda roman vardır." "... romanda yaşayan sosyal ortam, çok önemlidir, çünkü romancı böyle bir ortamı yaratmakta, tasvir ve analizlerinde ne kadar başarılı olursa olsun, toplum, aynı zamanda bir beşerî ilişkiler ağı olarak da görülmelidir." Bu ise fon karakterlerle yapılır. (34) Gerçekliğin iki boyutu söz konusudur, Psikolojik ve sosyolojik gerçeklik. Her ikisinin bir arada bulunduğu eserler gerçekliği en iyi verenlerdir. (35) Romanlardaki karakterlerin gerçek hayattaki insanlara, olayların da gerçek hayattaki olaylara benzemeleri anlamlı değildir. Bu tür benzerlikler okurun, roman dünyasına dikkatini çekmek için vardır. Asıl romanslarda, gerçek hayatın temsil ve karakterin sembolü söz konusu değildir. Onlar sadece

insan veya toplum şekline bürünen kavramlardır. (36) "Roman dünyasıyla gerçek dünya arasındaki bağlantı, ya taklide (representation)(Yeniden sunuş) ya da temsile (illustration) (yanılsama) dayalı olarak gerçekleşir." "... Gerçeğin bir eşini yaratmaya çalışan bu çeşit bir sanata ve onun çeşitli şekillerine dayanan (representative) sanat diyebiliriz. Gerçeğin sadece bir yönünü ifâde etmeyi amaçlayan sanat için ise, temsilî ve sembolik sanat diyebiliriz." (37)

Genel anlamda sanatta gerçeklik; "1) Bir istek, bir eğilim söz konusudur; bir başka deyişle, ele alınan yazarın gerçeğe benzer olarak yansıttığı yapıta gerçekçi denilmektedir. (2) Yargılanan kişinin gerçeğe benzer olarak algıladığı yapıta gerçekçi denilmektedir." Resimde ve figüratif sanatlarda gerçeğe benzerlikte hâlâ yanılıklar söz konusu olmakla beraber, "yazınsal bir betimlemenin gerçeğe benzerlik sorununun kuşkusuz bir anlamı yoktur." "Klasik, duygucular, bir bölümüyle romantikler, hattâ XIX yy. "gerçekçileri", geniş ölçüde dekadanlar ve son olarak da fütüristler, dışavurumcular vb. gerçeğe bağlılığın en üst derecede gerçeğe benzerliğin, tek sözcükle gerçekçiliğin, kendi estetik programlarının temel ilkesi olduğunu sık sık, hem de ısrarla belirtmişlerdir." (38)

Bu noktada, "gerçeğin örtülü olması; onun ancak paranteze alındıktan sonra, bir eidos olarak ortaya çıkması demektir... İşi bitmiş bir dosyanın kapağı nasıl kapatılırsa, ya da bir gömütün üstü nasıl örtülürse, gerçeklik de onlar gibi örtülüdür. Örtü kaldırılınca gerçek, olanca çıplaklığıyla ortaya çıkacaktır" (39) "Gerçek gerçeklik, denilen hayat gerçeğinin kurmacaya geçiş, başlı başına bir süreçtir." (40) "Yalnız, burada, üstüne basa basa tekrarlamalıyız: Kulaktan dolma ya da yüzeysel okumalarla edinilen siyasal, toplumsal bilgileri, bir dünya görüşünün bütünü saymamak gerekir. Dünya görüşü romancıya geniş bir bakış açısı, olayları, kişileri, toplumsal ilişkileri değerlendirilme yöntemi olabilmeli, bir yaşama - düşünme birliği yaratarak romancının bütün

kültürünü kapsamalldır. Dünya görüşünün bilgi düzeyinden çıkıp bir yaşama - düşünme birliğine yönelmesi" gerekir. (41)

Gerçeğin somut görüntüsü çok da kapalı olmayan verilere dayanır. İnsan gerçeği biraz daha soyut yönü olan bir durumken, toplumsal gerçek(lik) daha açık bir formdadır. Zira her insan tektir ama cemi olan bir müşterekte odaklaşır. İnsani olan da aslında bütün teklğine rağmen nihayet idrak noktalarına göre bir noktada cemileşmektedir. Romanda en çok konu edinilen toplumsal gerçekliktir ki toplumsal gerçeklik başlı başına bir sanat anlayışıdır. Bu anlayışa göre gerçeklik; yazarın "belli dönemdeki gelişim doğrultusunu belirleyen tarihi güçleri yani toplumun iç yapısını ve dinamiğini kavramaktır. Başka bir deyişle o dönem için tipik olan tarihî durumu anlamak. Yazar eserde kişiler, olaylar ve durumlarla bu tarihî güçlere somutluk kazandırır" Bunun mümkün olması "eserdeki kişilerin, olayların ve durumların tipik olması"... "temsil edici" olmasıyla, hem "tarihi güçleri kendi kişiliğinde somutlaştırması hem de kendine özgü niteliklerini yaşayan canlı birey" olmasıyla gerçekleşir. (42)

"Sonuçta roman bireyin gerçekliğini yansıtan bir anlatı olduğuna göre... Onun bu dünyasını belirleyen / çevreleyen gerçekçi(lik)ler de romanın başat öğeleri durumundadır. Octavio Paz' ın imlediği, modern toplumun destanının roman olduğu gerçeği ... Usun sistematik yorumu romanın başat öğeleri durumundadır." "Okur, imgeleminin beyaz perdesi üzerinde romanın sahnelerini öylesine gerçek olarak görür ki bunları kendi yaşamının gerçekleriyle barıştırmaya hazırdır; romancı okuru ele geçirmek için, bir gerçeğin yanılması üretim aygıtından bütünüyle yararlanmaktadır; ama bu aygıt aynı zamanda, klasizmin ve romantizmin müziğinin yaşadığının benzeri bir yapısal ikiye bölünmeyi roman sanatı için üretmektedir." (43) Toplumsal gerçeklik Lukas' ın kuramına dayanır ve ona göre "toplumcu gerçeklik ancak sosyalist bir toplumda uygulanabilecek bir yöntem" dir. (44)

Gerçeklik ideal olan bir teori üzerine dayanır ki; "gerçekliği yansıtmaya" diye tanımladığı "sanatın özü ile, idealizme ve romantizme kaçan işlevi arasında bir çatışma vardır." (45) Zaten gerçekliği yansıtmaya, temelde idealizmle farklı algılanmıştır. Birisi hayatın yüzey görünümünü gerçek olarak ifade ederken diğeri, gerçek olarak değişmez insan tabiatını; yine bir sosyal gerçekliği esas tutarken, öbürü duyu dünyasında bulunmayan ideal bir dünyanın, aşkın gerçekliğini esas almaktadır. Ortak tek yan, sanat ile hayat arasındaki, sıkı bağ olması gereğidir. Böyle olunca sanat, bilgi, ahlak, politika, insan tabiatı gibi hususlarda okura faydalı bilgiler sunar. Sanat, gerçekliği ve faydayı öne çıkarınca; ideolojilerin güdümüne girmekte, "ideolojiler (ise) gerçekliği bulandırmakla kalmaz, çoktan silinip gitmiş bir gerçekliğin kalıntılarına yapışırlar. Gerçeklik hızla geliştikçe, toplumcu sanatçı ona yetişmeli ve kendi toplumcu ideolojisini düzeltmelidir" (46) Romanda ise gerçeklik, alışkanlığı şiirdeki gibi kırmasından değil, "hayatı yansıtmamasından değil onu özel bir şekilde düzenleyişinden kaynaklanır... Hayatta olaylar peşpeşe sıra dizilir, roman ise olayları, hayattaki sırayı izleyerek anlatmaz; onları kendine göre düzenler. Kah özetleyerek kısaltır, kah olduğu gibi verir, kah sıralarını değiştirir vb. Bu hammadde romanda olay örgüsüne dönüşürken, sanatın gereklerine göre, hayatta rastlayamadığımız yapay bir biçimde düzenlenir" (47)

Edebiyat biliminin tarzıyla hakikati kimseye anlatamayız. "Öyleyse ya edebiyat hakikati anlatamaz ya da başka bir çeşit hakikatten, sanata özgü, artistik bir hakikatten söz açacağız." (48) "Sanatsal bilgi, teorik bilgiye benzemez, ama onunla çelişmez de gereğinde sanat da teorik bilgiyle aynı olaya, aynı alana bakar, yalnız onun bakış tarzı değişiktir." (49) "Romancı, uydurduğu bir insanın davranışlarını, gözümüzün önüne sererek bazı sonuçlar çıkarmayı bize bırakır." bunu yapmaktadır. Romandaki örtülü hakikat, "ne yaşamış bir insan hakkındadır, ne de gerçekten olmuş olaylar hakkında; yani uydurukturlar ve doğruluk

iddiaları olmaz" "kişilerin çizilişi olayların sıralanışından, tondan vb. çıkarılmaya çalışılmalıdır. (50) "... taklit yoluyla yaratılan karakterlerin çoğu, mânâ alanının dışında varlıklarını sürdürdükleri izlenimi bırakabilirler. Oldukça gelişmiş anlamda ferdi nitelikler kazanmış bir karakter, okuyucuyla roman dünyası arasında çok sıkı bir ilişki kurar ve roman dünyasına gerçek dünyanın somutluğuna benzeyen izlenimler uyandıracak şekilde karmaşık unsurlardan yaratılmış karakterler, okuyucu için zengin ve yoğun bir tecrübe kaynağıdır. Bu öyle bir tecrübedir ki, okuyucuyu sadece duygulandırmakla kalmaz, aynı zamanda onun anlama kabiliyetini ve hassasiyetini de işler ve nihayet gerçek dünyayı daha keskin ve duygulu bir şekilde kavramasına yardım eder. Bunun çok değerli bir fonksiyon olduğu açıktır ve romanda realizmin önem ve yerini ispatlayan esas da budur. "Yalnız böyle bir realizmin de mânâlı olduğu anlamı çıkartılmamalıdır. (51) "Bir roman okuduğumuz zaman, öncelikle "roman" dediğimiz "gösterilen"; tüketmezseniz; yazın düşüncesi (ya da buna bağlı başka izlekler) aldığınız bildiri değildir; fazladan, ikincil olarak aldığınız bir gösterilendir." (52) Roman büyük oranda gerçeği tasvir etse bile, kurmaca "söylem düzlemi" onu farklı kılacaktır. Onun birebir gerçeği veriyormuş gibi görüntüsü bile, gerçeğin göstergesi kendisi olduğu için farklı algılanmalıdır. Ancak bu dünyadan kopan eser olmalı da denemez (53)

Romanda dile getirilen "sanatsal açıdan dönüştürülmüş, dengelenmiştir. Biçim budur işte. Sanat budur." (54) Romancının yaptığı "hammaddeye biçim ve canlılık vermesi"dir. (55) Sanatçının yaptığı imgeleme farklı kılmaktan ibaret, olup, (56) ne tam dışıyla ne tam içiyle sınırlıdır. İkinin terkinde bir durumdur. Romancı bunu yaparken, yaşayan insanlar bulmalıdır "insanları yaşamayan bir roman , başarısız bir romandır" (57) "Gerçekliğe aykırı mekanizmalar işliyorsay "bu durum" romandan beklediğimize uymaz. (58) Romandaki

gerçeklikle hayattaki gerçek yazardan çok okurun aklını kurcalamıştır. (59) Nabakov'la cevap verecek olursak: Her şey bir yana "roman ya da şiir için gerçekten olmuş mu? diye sormayın ne olur" (60) Şöyle de denilebilir ki; "kurmaca anlamındaki düşsel, yaratıcı yazı, kesinkes gerçek olmayan yazı olarak tanımlanabilir." (61) "Roman öyküsü, kişileri içerdiği yaşantılar, ayrıntılar, giderek anlatım biçimi, kurgusu, kurmaca yapım biçimleri yanında, dili ile de dünyasını tamamlar. Bu dünyanın gerçek dünyayla bir örtüşme kaygısı aradığını hiç bir has romancının savunduğu söylenemez. Tersine, yaratım sürecinde dış dünyayla ilişkisini bir an kestiğinde, dışındaki etki alanlarından kendini koruyabildiğinde tam kişiliğini bulacaktır. Yoksa o etki alanları içinde çektikleri romanı dönüştürmeye de başlayacaklardır. (62)

"Çağdaş romancının görevi yeni anlatım yöntemleri deneyerek kişilerin iç dünyasına yönelmektir." (63) Zîrâ gerçeklik sadece dış dünyada olanla aslâ sınırlı değildir. İnsanın derin dünyası gerçeklerle, belki asıl gerçeklerle doludur. Genel kanı gerçekliğin, sosyal gerçeklik algılanması ve sosyalist yaklaşımla hep dışa yönelik kalışıdır ki, bu çok yetersiz kalır. Öte yandan insan sosyal olduğundan daha zengin bir iç dünyaya yöneliktir ve onun gerçekliği iki yönlüdür. Romanın bir ayağı insanın içinde diğer ayağı, yaşadığı somut dünyada olmalıdır. Zaten romana sinen insan her şeyiyle gizli saklısı olmadan girer. (64) Hatta günlük yaşamdakinden daha gerçektir romandaki insan. Romanın psikolojik türünün çok daha başarılı olduğu da iddiâ edilebilir. "Romanı roman yapan, kişilerin gizli duygu ve düşüncelerini ele alabilmesidir." Henry James, Wirginia Woolf, Faulkner, bizde P. Safa bu gerçeğin şâhididir. (65) Ancak romandaki insan, "günlük yaşamın sıradan olay, durum ve kişilerini alışık olduğumuz boyutlarını kat kat aşarak, tüm insanlığı kucaklayan anlamlar" kazanır (66) Roman türü insanı olanın belgeli bir teline dayanırken, o dayandığıyla tarihi olarak tıpatıp aslâ olamaz. Romanın formülü "kanıt artı (X) ya da kanıt eksi (X) üzerine

kurulur, buradaki (X) bilinmeyeni yazarın kişiliğidir ve kanıtların etkisini durmadan değiştirir, kimi zaman büsbütün başka bir şeye dönüştürür." (67) Romancı gerçek dünyayı istediği gibi kullanacağı gibi onu değiştirebilir de. (68) Romanın günlük yaşama uymayan kendine özgü kuralları da vardır. (69)

Bu kurallara göre değer kazanan "roman, kişilerin ne zaman gerçeklik kazandıkları, romancının o kişiler hakkında her şeyi bilmesiyle izah edilir." (70) Roman "gerçek ve görüntü arasındaki farktır. Romanın metafizik anlamla uğraşması (da) gerekmez; romanın konu edindiği gerçek tarihi bir gerçektir." (71) Ama "gerçek roman, hiç bir belge ve belgeler kalabalığına sığacak ufaklıkta değildir". (72) Öte yandan ise "Felsefi hikayeler, büyüme sürecini ideolojik terimlerle anlattıkları halde, roman aynı insanın günlük tecrübesi"dir. (73) Ancak romanın muhtevâsını oluşturan sosyal gerçek pek tabiidir ki, romancının kendi hayat görüşünü, kendi felsefesini temsil eder, hem seçilen kahramanlar, hem de seçilen kelimeler bir manâ ifade eder. Karakter seçimi ve olay düzenlemesi de bu felsefeyi ele veren dokudur. (74) Bu durum geleneksel romandan daha çok, dramatik romanda gün yüzüne çıkar. (75) Karakterin seçimi, "ifadenin fiktifleştirilerek sunulması işlemi, merkez figür dışındaki figür ve unsurların tarihi realiteden büsbütün kopmasına mâni" olur. (76)

Natüralistlerin bilimsel metotla romana konu ettiği insanın sosyal gerçeğine, objektif yansımaya realistler karşı çıkmış, romandaki insanın sadece olduğu gibi değil olması gerektiği gibi de aksettirilmesi gereğini vurgulamışlardır. Natüralistlerin yalnız tasvire dayanan metoduna, insan ideallerini de katmışlardır. Natüralistlerin gerçekliğindeki insan trajikken, gerçekçi roman insanın meselelerine çözüm önerdiği için trajikomik bir yapıya sahiptir. Mesela, bizde Yaşar Kemal'in İnce Memed'i topraksız köylüyü incelemekle kalmayıp, konuya yaklaşımıyla realistlerin tavrını gösterir. (77) Daha da öte sunduğu

çözümle Marksist anlayışa yakınlık arz eder. Marksist - Leninist gerçekçi ise natüralist romanın hammaddesini kullanmış, kendi felsefi doğruları paralelinde bir tip de yaratmıştır. Romanın gerçekliğini politikacılar yanlış anlamış ya da bilerek yanlışla sürüklemişler, sanatı kendi geçici meselelerine yardımcı sanmış, sanatçıları buna alet olmaya zorlamışlardır. Basit, sığ ve yanlış politikalarını sanata dikte ettirmeye çalışmışlardır. "Romancı, bir "doktrin pazarlamacısı" değil." Romanın işi; insanları anlatmak, politikacıların öngördüğü kurtuluş yollarına göre hazır çözüm kalıplarını romanlaştırmak değildir. (78) Yalnız zayıf sanatçıların böyle bir şemsiyeyi kabullendiği güçlü hakiki sanatkarların bu sahteliği reddettiği de hatırlanmalıdır. (79) Liberal dünya romancısı ise "natüralist romanın sebep - netice ilişkisi içinde incelediği fert- toplum hayatını inkar etmeksizin bir sosyal tip olarak geliştirdiği roman baş kişisinin, kendi idealist felsefesini de benimseyecek olgunluğa erişmesini sağlar. Kısaca gerçekçi roman, insanın biyolojik katılımını ve içine doğduğu sosyo-ekonomik şartlara rağmen, sebep - netice zincirini kırabileceğine inanır." (80)

Çağımızın empresyonist - (izlenimci) romancılar ise, realist akımın klasik biçimini yetersiz bulmuş, psikolojinin açtığı sahadan insanın yeni bilinmezlerine yol arama yöntemine, "Freud, Adler, Jung" gibi isimlerin ortaya koyduğu, bilinçaltı gerçekliğini romanın konusu yapmaya çalışmışlardır. Yer yer, bilinçaltındaki, seks dürtüsü kollektif mitler veya aşağılık duygusuna dayadıkları romanı, yer yer de Gestalt'çılarının iddiasına; "insan hayatında en etkili olan tecrübenin, duygu ve düşüncenin zeka süzgecinden geçerek ayrılmadığı imtiyazlı sonuç olduğu" savı doğrultusunda bilinçli ve bilinçaltı gerçeklerine dayalı roman olmasını savunmuşlardır. (81)

19. asrın ikinci yarısında klasik gerçekçi roman , pozitivist dünya görüşünün sunduğu dünyayla üst noktalara çıkıyor, Balzac ve Tolstoy gibi romancılar çıkarıyordu. Onların inandığı dünya bilinebilir, tasvir

edilebilir, dilin imkanlarıyla ortaya konabilir, hakkında doğru kanaatler sergilenebilir, kopye edilebilir, bir dünyaydı. İnsanın ve toplumun anlamı ve değeri konusunda "ortam normlar, okurlarıyla paylaştıkları inançları vardı. Ne ki gerçekliği hakkında yerleşmiş bu görüşlerin geçerliliği, ilk önce 20. yüzyılın başlarında daha sonra ikinci kez 1960'larda sorgulandı. 20.yüzyılın başlarında gerçekçi klasik romanı mümkün kılan koşullar, ortadan kalkmıştı" O yıllar her haliyle bir kaosun yaşandığı, değerlerin sarsıldığı, topluma sunulan aydın fikirlerin, ahlaki anlayışların, iyimser bakışların, harplerin ve yeni dünyanın etkisiyle güvenilmediği yıllar olur. "Modernist yazarlar" sarsılan güveni, "kaybolan ahengi, anlamı ve tutarlılığı" eserlerinde yeniden kurmayı amaçlarlar. (82)

Değerlerin, anlayışların ikinci sarsıntısı "1960 ve 1970'lerde, yani postmodern diye adlandırılan dönem"e denk gelir. "Post - modern yazarlar gerçekliğe daha da köktenci bir şüpheyle bakıyor ve modernistlerin bu sorunu fazla basite indirgeyerek aslı olmayan bir umut ışığı tuttuklarına inanıyorlardı" (83) Bu şüphe ve arayışta "yapısal dil kuramı büyük rol oynadı" "Çünkü, dil ve anlam ve gerçeklik arasındaki ilişkiyi tersyüz" eden bu kuram, "Sausseare'den önceki dil anlayışına göre dil, var olan nesnelere adlandırır. Yani sınıflara ayrılmış, düzene sokulmuş hazır bir dış dünya vardır ve bu gerçekliği biz dil ile aktardığımız göre, dil bu dünyayı yansıtmaya yarayan bir araçtır. Sausseare bu dil anlayışını köktenci biçimde değiştirdi ve durumu tersine çevirdi diyebiliriz. Sausseare'a göre dil zaten mevcut olan nesnelere, kavramları sonradan etkileyerek bir çeşit katalog oluşturmaz, çünkü dil kavramlardan önce vardır" (84)

"Bu kurama göre dil gerçekliği aktarmaz, bir anlamda yaratır. Başka bir deyişle, gerçeklik bizim kurduğumuz bir kurmacadır, çünkü anlam dilden önce varolmaz ve kurmaca gerçekliğin bir kopyası değil bir gerçekliktir." (85) Bu dil anlayışı, klasik görüşleri bir tarafa iterken, klasik

gerçekçi roman da yerini yeni roman anlayışına terk etmiş oldu. Romandaki, olay örgüsünün kronolojik yapısı bozulup, anlatıcının hakim tavrı terk edilmiş, olaylardaki sebep - sonuç ilişkisi ortadan kalkmış, kişiliğe göre davranan karakterler yok olmuştur. Gerçekçi romancılar kurmacanın silikleşmesini, okurun sahici bir dünyaymış gibi romanı yaşamasını amaç edinirken, teknik imkanları da zorlayarak yapmayı gerçek kılmaya çalışırken, "Post - Modernist yazar ise romanın gerçek dünyayı yansıtmayan bir sözcükler dünyası olduğunu açıkça belli eder"; "romanın konusu (bile) roman kuramını incelemeye dönüş(tür)ür." "Roman konvansiyonları, teknikler, kurmaca dünya ile gerçek dünya arasındaki ilişki romanın temaları esasına girer." Postmodern roman, yalnız üst kurmaca da olmayıp, bilim kurgu, fantastik, büyülü gerçeklik gibi türleri de vardır. "Postmodernistler bu karmaşık, anlamsız çağdaş yaşam karşısında çözümünü modernistlerin yaptığı gibi, artistik tutarlılıkta, estetik bir bütün oluşturmakta bulmuyor. Onun için çeşitli türde metin parçalarını (gazete makalesi, ansiklopedi maddesi, şiir, reklam yazısı vb.) bir araya getirdiklerini görürüz. Zaten postmodernist yazarlar, yüzeyde oynamayı yeğlerler. Bundan ötürü çeşitli dünyalardan bir araya getirdikleri çeşitli imgelerin romanlarına, bir karnaval görüntüsü verdiği söylenmiştir." Bu haliyle derin, boyutun ihmal edildiği form'un içi doldurulamadığı, doldurma endişesinin olmadığı söylenebilir. Bu anlayış bizde yetmişli yıllarda çok az görülmüş, kısmen Oğuz Atay, Tutunamayanlar la yapmış, asıl ürünler 80 sonrası, hem toplumsal, hem de yazınsal boyutuyla görülmeye başlanmıştır. Ancak bizde post -modern, tam olarak gerçekliğin tıkanmışlığından kaynaklanmış denemez. Gerçeklik daha yeni bitmek üzereyken, tam "ihtiyaç duyulduğu sırada postmodernist roman onlara bir çıkış yolu gösterdi." (86) Başından beri olduğu gibi de tercüme bu oluşumda etkin oldu.

Türk romanında en fazla mevzu edilen, irdelenen, köy romanının sosyal gerçekliğidir. Bu hususta R. Kaplan, devir romanlarının bütün

olup biteni ekonomik yorumlamak gibi, sosyalist ideolojiyle yorumlama çabasında olduklarını, gerçeğe uygun yazılmış roman diye iddiâ ettiklerinin aynı kalıplarla yalnız gözlem gücüyle problemlerin bir kısmına değinildiğini söyler. Ancak bu köylerin Anadolu köyü olup olmadığının tartışılabilceğini de söyleyen Kaplan, bu romanların gerçekten uzaklaştığını, hattâ gerçekleri çarpıttıklarını, bunu da tezlerine malzeme ettiklerini ifâde eder. Bu eserlerin sığ ve popülist olduklarını, "sosyolojik ve antropolojik" araştırmalardan nasibini almadığını da söyler. "Romanın, hayatın gereçlerine bağılılığı kadar, hayatı yeni bir yoruma tabi tutan bir tür olduğunu dikkatten uzak tutmamalıdır" diyen Kaplan, bu açıdan mâzur görülebilecek bu devir romanının, (87) aslında sosyalist saplantıların, ideolojik kalıpların yanılığısı olduğu keskin iddiâsını söylemez. Zira bu tür yaklaşım ve roman anlayışı daha önce bahsedildiği gibi bir şubedir ve en tutarsız nevidir.

"Edebiyatın hitap ettiği kitle ve edebi eserin toplum üzerindeki tesirinin tespitine yönelik bir çalışma da edebiyat eserinin konusunda bir kriter olamaz. Cemiyetin ma'şeri vicdanında bir sanat eserinin değeri yankı buluyor olması, ancak cemiyetin sosyal yapısı konusunda bir takım fikirler verebilir... Sosyolojinin edebiyat eserindeki açılımları bizi daha çok sosyal meselelere götürmekte"dir. Böyle olunca sosyal yapıya açıklık getirmek gerekir. (88)

DİPNOTLAR

1. ÇELİK, Naci, *age*. s.16 .
2. BEKİROĞLU, *agm*.
3. STEVICK, Philip, *Roman Teorisi*, (Çev.: Sevim Kantarcıoğlu,) Gazi Ün. Yay. Ank. 1988 s.367 .
4. POSPELOV, Gennadiy N., *Edebiyat Bilimi*, (Çev.: Yılmaz Onay), Evrensel Kültür Kitaplığı, İst. 1995 s.198 .
5. CAMUS, *age*. s.7 .
6. WELLEK, *age*. s.137-138 .
7. WELLEK, *age*. s.124 .
8. *Eleştirel Bakış II*, s.139 .
9. TANPINAR, *age*. s.51 .
10. CAMUS, *age*. s.16 .
11. *Edebiyat Bilimine Katkıları*, s.58 .
12. Dursun, K. Turan, "Bir Romanı Bitirince," *Hürriyet Gösteri*, Şubat 1989, s.99 .
13. ÇELİK, Naci: *age*. S.18 .
14. STEVICK, *age*. s.180 .
15. BATUM, Oya, (Davut lodge the Novelist at the us) *Türk Dili*, Şubat 1982. .83 .
16. **agm**.
17. ÇELİK, *age*. s.24 .
18. *age*. s.42-43 .
19. *age*. s.57 .
20. *age*. s.62-63 .
21. *age*. s.54 .
22. *age*. s.64 .
23. AYTAÇ, *Edebiyat Yazıları III*, s.32 .
24. GÜMÜŞ, *Roman Kitabı*, s.147 .
25. ECO, *Günlük Yaşamdan Sanata*, s.173 .
26. NR̂BOKOV, *age*. s.32 .
27. *age*. s.33 .
28. ÖZBEK, *age*. (Sanat, "Gerçekten Daha Gerçek"tir, Lowent Hals 1961) s.63 .
29. KUNDERA, *age*. s.112 .
30. BEKİROĞLU, *agm*.
31. ANDI, *agm*. *Dergah* S:62,

32. BUTOR, *age*. s.21 .
33. *age*. s.22.
34. STEVICK, *age*. s.183 .
35. *age*. s.346.
36. *age*. s.347 .
37. *age*. s.340 .
38. TODOROV, Tzvetan, *Yazın Kuramı*. (Çev.: Mehmet Rifat-Sema Rifat) Y.K.Y. İst. 1995 . s.84.(Sanatta Gerçeklik Üstüne, Roman Jakobson)
39. YAVUZ, Hilmi, *Dilin Dili*, Arma Yay. İst. 1991 s.14 .
40. AYTAÇ, *Edebiyat Yazıları III*, s.14 .
41. FUAT, Memet, *age*. s.84 .
42. MORAN, *Edebiyat Kuramları*, s.41-42 .
43. KUNDERA, Milan, "Saptırılmış Vasiyetler," *Varlık* 1995, s.46 .
44. MORAN, *Edebiyat Kuramları*, s.45 .
45. *age*.s.56 .
46. *age*. s.74 .
47. *age*. s.172 .
48. *age*. s.202 .
49. BELGE, *Edebiyat Üstüne Yazılar*, s.98 .
50. MORAN, *Edebiyat Kuramları*, s.211.
51. STEVICK, *age*. s.350 .
52. YÜCEL, *Yazın Gene Yazın*, s.15.
53. *age*. s.18 .
54. NABOKOV, *age*. s.24 .
55. FORSTER, *age*. s.19 .
56. YÜCEL, *Yazın Gene Yazın*, s.33 .
57. BELGE, *Edebiyat Üstüne Yazılar*, s.16 .
58. *age*. s.54 .
59. AYTAÇ, *Edebiyat Üzerine Yazılar III*. s.161 .
60. NABOKOV, *age*. s.11 .
61. MORAN, *Edebiyat Kuramları*, s.25 .
62. *Yazının ve Tarihin Bilinci*, s.61 .
63. FORSTER, *age*. s.21 .
64. *age*. s.24 .
65. *age*. s.27 .

66. *age.* s.30 .
67. *age.* s.84 .
68. *age.* s.92 .
69. *age.* s.102 .
70. *age.* s.103 .
71. KANTARCIOĞLU, *age.* s.24 .
72. TAHİR, Kemal, *Notlar Sanat-Edebiyat*, s.44 .
73. KANTARCIOĞLU, *age.* s.25 .
74. *age.* s.26.
75. *age.* s.29 .
76. *Edebiyat Bilimine Katkılar*, s.63.
77. *Eleştirel Bakış III*, s.16 .
78. NACI, Fethi, *agm. Dergah* S.15, .
79. TAHİR, Kemal, *Notlar Sanat Edebiyat*, s.98 .
80. KANTARCIOĞLU, *age.* s.32-33 .
81. *age.* s.33-34 .
82. *Eleştirel Bakış III*, s.54 .
83. *age.* s.55 .
84. *age.*, *age.* s.55 .
85. *age.*, s.56 .
86. *age.*, s.57 .
87. KAPLAN, R., *age.* s.316-317 .
88. ŞAHİN, İbrahim, *Türk Yurdu*, Mayıs 1996, *agm.*

II.BÖLÜM

1. TÜRKİYE'DE 1980 SONRASI SİYASİ, KÜLTÜREL ve EKONOMİK DEĞİŞİM

İnsanlık yaşadığı zamanı belli başlı odak noktaları tayin ederek, zamanı dilimler halinde ele alarak, anlamayı öncelikli metot kabul eder. Sondan başa doğru gidildikçe bu dilimler büyürken, çoğunlukla yüzyıllarla ifâdesini bulan anlar esas teşkil etmiştir. Dinlerin yükselişi, devletlerin kuruluşu, çöküşü, medeni anlayışların tesir devreleri, göçler savaşlar hep birer hareket noktası olagelmıştır. Genelde bakıldığında bir yükseliş eğiliminden bahsetmek mümkün. Ancak parçalar halinde ele alınan devreler, geri yol alınmasına da işaret etmektedir. Bir başka genel bakış, sona doğru zamanın hızını artırdığı anlayışıdır. İçinde dönmekte olduğu zaman, insan için hep hızlanan bir süreçteydi. Asırlar önce de aynı telaş söz konusu idi. Belki şimdi bizim ifade edeceğimiz düşünceler için elli yıl sonra, bizim elli, yüzelli, beşyüz yıl önceyle yaptığımız mukâyeseye benzer mukâyeseler söz konusu olacaktır. Böyle bir tahmin bizim hükümde bulunmamızı engellemez. Son yüzyıl, son yirmi yıl, dünya için olduğu kadar, ülkemiz içinde, az zamanda çok fazla şeyin, -fikir, savaş, ekonomi, hareketlilik, iletişim vs.- yaşandığı, birinin bitimini farkedilmeden bir diğerinin idrak edildiği zaman olmuştur. Asrın başı ve ortası, çok bilinen tekrar edilen gelişmelere şahit oldu. Son yirmi yıl diğer ifade ile son çeyrek, özellikle ülkemiz için, ilk çeyreğe yakın bir değişime sahne olmaktadır. Son çeyrek, veya son onlu yıllar tasnifi bizim yaşamışlığımızdan mı, değerli veya dikkate şayan, yoksa gerçekten aylara yıllara sığdırılan akıl almaz olaylardan mı değerli? Bunun cevabı bizim için objektif olamayacak ama on yıl sonraki hükümler daha isâbet kaydedecek.

Türkiye özelinde, onlu yıllar biraz daha net ayrışmalarla kendini gösterir. Daha çok da siyasi durum devirlere adını verir. 1908'de il

Meşrutiyet, 1923'de Cumhuriyet, 1950'de çok partili dönem, 60'da ihtilal, 70'de muhtıra, 80'de ihtilal gibi ilginçlik gözleniyor. Onlu yıllar tasnifi Batı toplumları menşeli olsa da, Türkiye de bu zihni anlayışı doğrulayan bir süreç yaşanmıştır. (1) 80'ler ise "sosyal ve siyasal zamanın çok hızlandığı" yıllardır. "Dünyanın geleceğiyle ilgili neredeyse kıyametin gününü ve saatini bildiren araştırmalarda ve yayınlarda benzersiz bir artış oldu, düşünürler ve bilim adamları arasında ahir zaman peygamberleri (!) türedi" Temayüller onlu yıllara şartlanmış duruma gelmiştir. Hakikaten onlu yıllar böylece birbirinden farklılık arz etmiştir. 1990' da müdahaleler olageldiği gibi olmadığı halde, bu yıldan sonrası, öncesiyle farklılık arz etmeye başladı. 1980-90 arası, 1990-2000 arasından oldukça değişik bir duruma geldi. Düşünceler, ekonomi, siyaset, kültür şubeleri tamamen olmasa da gelişim olarak bir duraklama seyrine girdi. Halbuki, 1983-1990 arası önceki yıllardan çok net ayrılmışlıklar göstermişti. Bu dönemde yeşilcilik, çevrecilik yükselen bir anlayış olmuş, nükleer silah aleyhtarlığı yaygınlaşmış bu (2) dönemin hakim unsuru medya, özellikle televizyon ve onun cahilleştirdiği ama malumat sahibi de kıldığı kalabalıklar çoğalmıştır. (3)

Televizyon programlarının arkası gelmeyen ablukası altındaki insanlar zihni yapıyı da başkasının takdir ve tayinine terk etmiştir. (4) 1980 umutlarla başlamış, ferdiyet olmanın kendi adı ve ayakları üzerinde durmanın başlangıcı olmuş, suni mensubiyetlerin bitişi de bu yıllarda netlik kazanmıştır. Ama bu birey oluş da, bütün yenilikler gibi dayatma şeklinde liberalizmin gereği olarak yer edinmiştir. Ferdiyetçilik yerine boş vermişlik, daha çok yol almıştır. Liberalizmin siyasi ve ekonomik mimarı ise ANAP olmuştur. ANAP başlangıçta askerlerle ters düşmeme politikası uygulamış zamanla onları, siyasetin altında olmaları gereken yerde tutmayı iyi uygulamıştır. Öte yandan devletin de insan için var olacağı, olması gerekir şuurunu, seçilenlerin atananlardan önceliğinin artık bilinmesi gereğini, bu ülke Özal' dan öğrendi. (5) Devre

rengini veren biraz da haklı olarak adını devirle özdeşleştiren Turgut Özal olmuştur. Özal devri yakın geçmiş (hala geçmiş denmeyebilir) olduğu için detayı da net hatırlanan, halen tartışılan, tarih olmamış bir devirdir. dolayısıyla buradaki ifadeler biraz da devri anlama gayreti olarak terakki olunabilir. İçine doğup büyünülen dönemi mânâlandırmak, edebiyatın vazgeçemediği bir metottur. Her ne kadar eser başlı başına bir değerse de çok tekrar edile geldiği gibi esere ruhunu üfleyen zaman ve mekanın üzerinde yaşanandan tam soyutlanması, hele de romanın soyutlanması güçleşiyor. Dolayısıyla buradaki ekonomik, siyasi, kültürel değişim, sosyal hareketlilik, popülizmin derli toplu ele alınış gayesi, öncelikle devrin romanını anlamaya kapı aralayacağı için irdelenecektir. Yoksa direkt bir sosyolojik araştırma amaçlanmamıştır.

"1980'li yıllarla birlikte gelişmiş ülkelerde sosyal devletin çözülüşü hız kazanmıştır." Bu gelişmelerden nasibini alan Türkiye'de de benzeri oluşumlar yaşanmıştır. "Devletin kutsallığı bayram, marş, ülke gibi mefhumların sırf tanıtısal bir işlevden başka bir işe yaramamaya başlamaları da bu gelişmelerin bir sonucu olarak alınabilir. Birey olarak insanın devlete karşı özgürleşim mücadelesinde 80'li yılların azımsanmayacak bir katkı sağladığı söylenebilir." "...İlkel devlet oluşumlarının 21. yüzyıl ile birlikte kültürlerle ve medeniyetlere dayanan ölçütlere göre oluşmaya başlamaları, olumlu bir adım olarak görülmelidir." Sosyal devlet hizmetleri karşılığında "ceberrut" bir özellik kazanmakta, dikta ve dikte yöntemiyle zulmünü yürütmeye meşruluk kazandırmaktaydı. İletişimin baş döndürücü hızına rağmen insanları güdümde tutan anlayış bu yolla esnemeye uğramıştır. "Türkiye, özelinde ve belki de daha geçerli bir söyleyişle İslam ülkeleri genelinde devlet örgüsü uzlaşmadan ziyade çatışmaya dayandığı için "devlet"in çözülüşünün daha büyük bir anlamı vardır.

Sindirilmiş, bastırılmış asimile edilmiş bireylerin ve toplulukların bir anlamda geç milliyetçilik olgusuna benzer bir şekilde, kendilerini yeniden bulma fırsatını elde etmeleri, dönüştürücü totalitarizmin çöküşü ile mümkün olabilmektedir." Devletin küçülmesi, "Türkiye özelinde ve İslam Ülkeleri genelinde bireyler için büyük bir ufuk açmaktadır." "...otoriter ve totaliter" devlet anlayışının "meydanı terk etmesinin, vahşi kapitalizme yerini bırakacağı veya düzensizlik ve kargaşaya yol açacağı iddiası" Milliyetçilerin ve devlet adına saltanat sürenlerin, menfaat ve itibarlarını buna dayayanların boş inanç ve yutturmacalarından başka bir şey değildir. Zira "Kapitalizm" in yeni yüzünde artık ahlak dışı homo economicus yerini "sosyal bireye bırakıyor." "Türkiye'de de son yıllarda ivme kazanan kültür ve fikir birlikteliği, temelinde ticari ve sınai organizasyonlar, bireylerin iş âlemindeki tek boyutluluklarını önemli ölçüde giderecek gibidir." Yeni kapitalizme karşı kendinden emin referansların korkusu değil ümidi olmalıdır. "Bu yeni kapitalizmde artık kültürel değerler ve kurumlar yani medeniyetler maddi ve manevi yönleriyle rekabet edebilecek ve bundan da kaçınamayacaklardır... Yerlilerin kendi referanslarını bu çerçevede güncelleştirmeleri söz konusu rekabet ortamına hazırlanmada, bir kilometre taşı konumundadır." (6)

1980 öncesi kaos ortamı, insanların kesinlikle sağlıklı düşünce üretmediği, sevk-i tabilere, alışkanlıklara, sloganlara, ideolojilerin kalıp figürlerine esir beyinlerin, işlevi fiile bıraktığı yıllardı demek pek de yanlış olmaz. Fiilî durum elbette rehâveti men ediyordu ama dinamizm tamamen gücün, güçlerin güdümündeydi. O yılların ideolojileri tutarsızlığıyla bir yana bırakıldığında, 80 sonrası için özellikle yeniden bir düşünme, değerlendirme, idrak şuurunun sorgulanmaların yoğun yaşandığı söylenebilir. Her ne kadar önceki ideolojiler hâlâ müntesip bulsa da, çok kan kaybettikleri açık bir şekilde görülen kamplaşma düşünceleri, daha çok da nitelik erozyonuna uğradılar. 1980'ler için

sözün yasaklanması ne kadar geçerliyse, sözün alabildiğine serbestisi de o kadar geçerli oldu. Bir darbe yaşanmamışçasına, 80 ortalarında "söz, imge ve görüntü patlaması yaşandı" Özal' la sokağa taşan ekonomiye rağmen, kültürle politika birbirinde: tamamen ayrıştı. Bastırılan söz hakkı, gasp edilen alanlar ve kendiliğinden dağılık söz sahaları oluştu. Kültür piyasaya tabi olurken, "reklamcılık kısa sürede sınırsız sayıda imgeyi dolaşıma soktu." Basın, dergiler, televizyonlar yepyeni haber dili oluşturdu. "Bütün bu gelişmelerin ortak özelliği, resmi kültürün dışında (hatta bazılarının kısmen ona tepki olarak) doğmuş olmaları, ama varlıkları da 1980' de devletin müdahalesiyle kurtarılmış bir piyasaya borçlu olmalarıydı." (7)

"Yakın zamana kadar adı konmamış, bugünse "birey", "kuşak", "özel hayat", "cinsellik" gibi adlandırmalarla tarif edilen bir çok alan, bu dönemde söze döküldü; bir söz patlamasının nesnesi oldu, ayrıştırıldı, sözle kuşatıldı" (8) "Devletin yasaklayıcı söylemin dışında resmi, merkezi söylemin dışında, çok daha kısmi düzeyde kendini gösteren, yasaklayıcı olmaktan çok çağırıcı, baskıcı olmaktan çok kışkırtıcı bir söz siyaseti, ilk kez 80'lerde kendine önemli bir alan yarattı. Özal' ın getirdiği yeni, açık ve uzlaşmacı yaklaşım sunî gerginliklerin kavleştirdiği yapıları sarstı. Hele de dört eğilim diye adlandırdığı ANAP zihniyeti, insanları düşman belleten fikirleri en azından on yıla yakın esnek düşünmeye itti. "...hoola - hoop' tan mini eteğe, Penthouse'den Lotto'ya, Avrupa'da ve dünyada ne çıktıysa, bize hemen yansıdı" (9) Uysal bir toplumun oluşmasını amaçlayan bu dönem beklediğini ya baskıyla ya da telkinle elde etti. (10) Her ne kadar B.Moran sosyalizmin bitişini 12 Eylül darbesine bağlasa da, (11) bu yalnız bir etkidir. Asıl baskı ve sindirme islamî gelişmelere olduğu halde, islamî temâyüllerin artışına (12) kıyasla sosyalizm neden tükenişini yapmıştır? 12 Eylülcüler, solcu, İslamcı ve liberal düşüncelere değer vermiyor, sadece Atatürkçülük' ten ayrılışın bunlara sebebiyet verdiğini düşünüyorlardı. Tek açık oldukları,

farklı Atatürkçülük yorumlarıydı. (13) Doğrusu Fiili Sosyalizm' in ani, hızlı çöküşü, sosyal adalet adına yolsuzlukların ayyuka çıktığı bu devir, ütopyaların sonunu getirirken, Milliyetçi- Müslüman cephe olarak adlandırılacak ülkücülük kökten parçalanmalar yaşadı. MHP' li Agah Oktay Güner, "Fikrimiz iktidarda, biz hapisteyiz" derken MHP' nin askeri idareyle bile aynı düşündüklerini söyler. (14) Yeni devlet tabanlı Milliyetçilik yapılanırken, islamî cephe ayrı grup oluşturdu. Grubun dışında kalanlar ya silindi ya da daha radikal islamî anlayışa kaydı. Bu arada geleneksel İslam, güçlenerek gündeme oturdu. Cemaatler, siyasi oluşum (RP) statükonun ve sistemin açıklarını iyi tespitle alternatif durumuna geldi.

Diğer orta sağ ve sol, devletle özdeşleşirken, MHP marjinal devlet partisi oldu. Müntesiplerin homojen olmayan yapısına rağmen rayına oturdu. İslami düşünce daha çok Özal' ın kamufle ettiği gizli bir gelişmeye sahne oldu. Modernleşti, kapitalistleşti veya reddetti ama çok başlı bir çoğunluk İslamcı, sorgulamayı başardı. Cumhuriyet Türkiye'si kuruluş felsefesini, sol partiler, sağ partiler ve MHP ile temsil ederken, bütün gizemine, sisteme uyumuna rağmen RP ve cemaatle entellektüel İslamcılar, çağı ve yaşanan dünyayı fikir sahasında irdelemeleriyle rakipsiz kaldılar. Bu arada zaman zaman sindirilen, Solda yer bulan, zaman zaman da sivrilen üçüncü cephe, Kürt meselesi 80'lerin en çok gündemini meşgul eden oluydu. Türkiye "KİT'ler, Kürtler ve Müslümanlar" diye formüle edilen mücadele sahasını hep koruya geldi. (15) Kürt meselesine Müslümanlar ve liberaller veya meclisteki Kürtler de çözüm üretmiş değiller. Devletçi sol ve MHP veya sağ çözümü demokraside ve askeri çözümde araya durmaktalar. Kürt halkı ise yer yer PKK'ya sempati ile bakarken, "bir yandan Kemalizm'i, bir yandan da Türk Milliyetçiliğini körüklemektedir. (16) Hâlâ da devam eden bu cereyân özellikle terör örgütü PKK ve eylemleriyle türedi bir mesele oldu. Gerek PKK ve gerekse İslami gelişim yalnız Türkiye ile sınırlı da

kalmayıp, dünya gündemini de meşgul etti ve ediyor. Kürt meselesi teşvik, ilgi görürken, islamî eğilimler tereddüt ve şüpheyle izlendi. İç ve dışın mutâbakatı çoğunlukla islamî olguda gelişti. Ancak bu mutâbakat Özal döneminden sonraya rastladı. Özal bu gelişimi usta manevralarıyla çok iyi geçiştiriyordu. Kürt meselesini de uzun vâdede çözmeyi hesaplıyordu. Demirel ve Çiller + Sol, Kürt meselesini PKK'dan ibaret ve terör görüp, askeri çözümlere, ağırlık vermiş, islamî söylemin tehlike addedilmesini özellikle batıda ısrarla vurgulamışlardır. Laisizm ve antilaisizm sürtüşmesi sürüp gitmiş, bu zıtlaşmayı da Özal yumuşatmıştı.

Özal devri tam bir geleneğe bağlanma görüntüsündeydi. Osmanlı'dan tevârüs edilen, modern geleneksel bir anlayışa gidilmeye çalışıldı. "Gufield' in geleneksellik ve modernliğin bir arada, birbirlerini güçlendirerek yeni ulusların kültürel politikalarında ideolojik olarak rol oynadıklarını... geleneksel ve modern arasındaki ikilik yerine "karma", "bileşik", "birbirinin içine geçen, destekleyen" bir hâkim ilişki biçiminin varlığının, yalnızca kendiliğinden toplumsal değişme sürecinde ortaya çıkan biçim ve süreçler için değil, aynı zamanda irâdî nitelikli ulusal kültürel politikaların çözümlenmesinde de kullanılabilir." olduğunu söyler. Ancak bizde Cumhuriyet Türkiye'si' nin, "Osmanlı Büyük Geleneğine sahip olmasına rağmen, bu gelenekle ilişkisinde bir Hindistan'dan çok, büyük geleneği olmayan bir Afrika Ülkesi gibi davranıp, kültürel ideoloji olarak geleneği yeniden biçimlendirirken", yeni yapılanma "Anadolu uygarlıklarını da kapsayan bir biçimde "Türklük" geçmişine dayandırılmıştı." (17) Geleneğe dayanma süreci 50'de, daha net olarak da 80 sonrası gelenekle barışmaya kapı aralanışında görüldü. Özellikle ekonomik alanda başlayan bu deneme, 1980'lerin başında hukukî - siyasal yaptırımları sağlanmış; ve 1983'lerle birlikte ANAP döneminde ideolojik hegemonyası tamamlanmış olan yeni -muhafazakar projedir. (18)

Aslında geleneğe irtibatlı bir idare ve kültür politikası, kökene sıhhatli bağ nevinden değilse, sempatik görülmesine rağmen temelde bir başka "güdüp - yönetme" yöntemi olarak da alınabiliyor. Özal' ın yaptığı bir karışımıdır. Hem güderek yönetme hem de köksüzlüğe bir nebze temel arama. Öte yandan Anadolu'ya en ideal olanın denenmesi. Bu modelin "Hızlı toplumsal değişim dönemlerinde" özellikle "toplumsal ve siyasal işlevleri için" devreye konduğu da dikkate alınmalıdır. Hitap edilen toplumun "ihtiyaçlarına dayanan pratikleri kullanma" bu taktiğin neticesi "zevk ve moda"larda da yeni şeylere zemin hazırlamıştır. Modern ve geleneksel bir yapı kurmayı hedefleyen Özal geç burjuvaziye de kapı aralamıştır. Modern burjuvanın filizlenmesine ön ayak olmuş, ancak kapitalizm sistemi kendi doğrul arını devam ettirmiş, bu durum yeşeren burjuvazinin yıkımına sebep olmuştur. Bireysel girişimler, "burjuvanın eylem kapasitesi, yalnızca sermayenin birikimi amacına yönelik girişimlerle sınırlanmıştır. Aynı biçimde bireysel gelişme potansiyelinin yalnızca pazarlanabilir olan insanî değerlerle sınırlandığını belirten Berman, bireylerdeki pazarlanamaz nitelikli değerlerin bastırıldığını, çarpıtıldığını ya da kullanılmadığı için yok olup gittiğini söylüyor." (19)

Hakikaten 1980 sonrası çoğu müspet gelişmeyle beraber bir çok şeyin de çarpıtıldığı, değerlerin sarsıldığı yıllar olmuştur. Özellikle ekonomik değişim ve hızlilik, değerlerin erozyonuna sebep oldu. Transformasyon! her sahada akın akın Türkiye'yi sardı, Türkiye değişti ama devamını tam da unutmadan burjuvazi ahlakı, Cumhuriyet kuruluşunda denendiği gibi 80 sonrası da denendi. Ancak, "Türk insanında kan içicilik duygusu (her şeye rağmen, tam olarak) olmadığından temel tutturamadı." (20) "Devlet desteğiyle gerçekleşen hızlı bir kapitalistleşme süreci, kaptı kaçtı işletmeciliğinden sanayicilik ve bankerliğe, Çolak Efelerin de üreticilikten turizm sanayiciliği, fabrikatörlük ve bankerliğe yükselişinde somutlaşırken, buna koşut bir

ahlak çöküşü" yaşandı. (21) "Gelişme yolundaki bütün toplumlarda kutuplaşma kaçınılmazdır. Modernliği az bile olsa özümsemeye çalışan bütün toplumlar" için bu durum söz konusudur. "Bütün sanayileşme süreçlerinde, halk kültürüne yabancılaşmış bir bürokratlar sınıfının (yerli sömürgelerin bir türü) ortaya çıkmasının önüne geçilmez. (22) Haliyle üçüncü dünya ülkelerinin, kapitalist deneyimleri sancılı, yanlışlı ol geliyor. Bizde de farklı olmadı - geç kapitalizm uygulamaları "özgürlük ve özgürlüğün"-güçlerin,- dünya güçlerinin-gölgesine girdiği de görüldü. Batıdakine benzemeyen bir kapitalizm oluştu." Ancak bizde "Toplumumuzun büyük bir dinamizmi... (Batı toplumlarıyla kıyaslandığında orada çok rutin, önceden hesaplanabilir bir gelecek var. Hem toplum, hem birey için...) olması durumu farklı iyileşmelere de götürdü." (23) Buna rağmen "bilgisayarlara kaydedilerek, kitle iletişim araçlarıyla yayılan ve kısa sürede bütün özgün ve bireysel düşünceleri ezerek, modern Avrupa kültürünün özünü bile boğma tehlikesini taşıyan, basmakalıp düşüncelerin, karşı konmaz yükselişi" engellenemedi. (24) Hele "endokrine olmuş, beyni yıkanmış bir kesim" in varlığı, uzmanlığın insanları "sus-pus" luğa; korkaklığa itmesi vahim durumlar ortaya çıkardı. (25) "Giderek şahsiyetlerin, hâlet-i rûhiyelerin, duyguların, karakter özelliklerinin, niyet ve gâyelerin yerini davranış kalıpları ile ilgili sonuç tabloları" aldı. (26) "Çevreyle olan bağı içinde görülecek, davranış mehâzı, kişisel sâiklerden çıkıp, çevresel nesnel bir keyfiyet arz etmeye" başladı ve "insanın seçme şansı sıfır"landı. "Kişilerin hareketlerinin efendisi çevre" oluverdi. (27)

Bizim ülkemiz açısından bakıldığında "Cumhuriyet' ten bu yana kimlik arayışı içinde bocalayan toplumumuzun geçirdiği çalkantılar" yozlaşmayı, kimliksizleşmeyi hızlandırdı. (28) Güya çok seslilik istendi ama yine tekseslilik, başka formlarla, ortaya çıktı. (29) Birbirinin aynı hayat şekilleri yaygınlaştı. Seri üretim, fabrikasyon gibi üretilen haber ve yayınların ablukaya aldığı kalabalıklar, etkin mesajlar önünde yığınlaştı.

Karmaşa içindeki insanlar pasifize de edildi. (30) Özellikle televizyon, "yaygın ve etkin" "kültür üretme makinası" olarak bu süreci yönlendirdi. Yeni üretilen kültür bütün "dışa vuran araçlarıyla birlikte yaşadığımız çağa damgasını" vurdu. Daha da öte "başlı başına postmodern bir olay olan televizyonla birlikte yepyeni boyutlar kazandı. Böylelikle "Kültür endüstrisi, seslenerek görüntülenmiş; beraberinde köklü, felsefi, ideolojik ve siyasal sorunlar getirmiş", "ideoloji, sadece sanayileşmiş ve sanayi ötesi diye nitelenen toplumlarda" işler olmuştur. (31) Dahası; "günlük dram seyircilik bir olgu haline indirgenip, çağdaş iletişim sistemi, bakımından eleştirel duygunun parçalanmasına yol açmıştır." (32) Basın haber anlayışı ise olayların arka planı, ayrıntısına inmek gibi bir tavrı, uzmanca başlatmıştır. (33)

Televizyonun, -diziler, eğlenceler, açık oturumlar- birçok kanalda yaptığı programlar yoluyla izleyici, "gerçek anlamda alternatif görüşle karşı karşıya kalmamakta, aynı söylem çerçevesinde kurulmuş yapımlara bağımlı kılınmaktadır." "Daha önce başka etkilere" açık olan şuurular kronik izlemeye şartlanıyor, "çünkü televizyon ve videolar, en büyük müşterisi - izleyicisi- olan emekçi sınıf ve kesimlere günlük dertlerini kolayca unutmasını" sağladı.(34) Televizyonun, yeni "Mit üretimiyle" "öykü anlatımı" yöntemini kullandığı görüldü.(35) Gerçekten de televizyon "çağdaş" toplumlar için en önemli öykü anlatma aygıtı" olmuştur.(36) Bu öykünün basında da "köşeyi dönme" ideolojisi yerleşmiş, "paranın en önemli değer sayıldığı bir ortamda, Türk burjuvazisi eski-yeni ne bulursa toplamakta, müzik ve sinema festivallerini izlemekte, sergi gezmekte, koleksiyon yapmakta, best-seller olmuş kitapları mutlaka okumakta ve Mills'in "entellektüel aldatmaca" diye nitelediği bir yanılısamayı yaşamaktadır. Bu yanılısamada doyuma ulaştığı kesindir ama bu yanılısamanın medya aracılığıyla gerçekleşmiş gibi sunulmasına, televizyonun da içinde olduğu "medya pratikleri uzam ve zaman duygularımızı yeni baştan

düzenlemiştir. Gerçek olan artık dünya ile doğrudan doğruya bir bağlantı içinde olduğumuz değil, televizyon ekranlarından bize verilendir. Televizyon dünyadır. Televizyon yaşam içerisinde, yaşamsa televizyon içerisinde çözülmektedir" Bu hükme televizyonun yalnız verdiği değil, veriş biçimi de açıklık getirir. "Medya ussal eleştiriye bağışıklığı olan bir taklitler dünyası doğurur. İkincileyin, medya bir enformasyon aşırılığını temsil eder ve dolayısıyla sunulan enformasyona, alıcıların tepki göstermesinin olanaksızlaştırıldığı bir tarzda işler. Üçüncüleyin, bu taklit edilmiş gerçekliğin hiç bir göndergesi temeli ve kaynağı yoktur." (37)

"Günümüz koşullarında, Türkiye'de de bireylerin gündelik yaşamı, kültürel beklenti ve gereksinimleri büyük ölçüde medya tarafından belirlenmiştir." "Yabancılaşma / şeyleşme de" bireyleri etkilemiştir. (38) Bu arada vurgulamak gerekir ki; "kültürde değişme, zamanın ilerisinde, ama gerçekle ilişkisini kaybetmemiş bir seçkinler grubu ve onu en çok bir kuşak geriden takip eden, tesire açık bir" kitleyle, "mümkündür." (39) Buna ilaveten kitabında yeni bir işlev kazandığı görülür. Kitap "otantiklik ve özgünlük gizemine büründürülmüş", (40) özellikle yazın dünyasındaki "post modernizm, neredeyse tanımı itibarıyla toplumsal, kültürel, ekonomik ve ideolojik tarih içerisinde modernizmin ilkelerinin ve uğraş alanlarının artık değerler sisteminde konmadığı bir geçiş döneminin zirvesi, garip ve melez bir" durum oluvermiştir. (41) "Kültür on yıllar hatta yüzyıllar önce adına inşa edilmiş binalarda değil, giderek daha çok evde, el altında, başımıza gelen bir şey haline" gelmiştir. (42)

Türkiye bir çok gelişmeyi benzer ülkelerden fazla sancılı geçirmeye devam ederken, renkli bir tecrübesi, medeniyet deneyimi, içiçe geçmiş kültürleriyle çok şey hak ettiğinden, yavaş ulaşmaktadır. Bunlardan biri de, sivil toplum sistemidir. Bir yandan geleneğin askeri yüzyılları, bir yandan elliye kadar, tek parti ve asker idaresi ve 60-70-80 darbeleri, sivil topluma geçit vermezken, "Bir yandan medyatokrasi'nin demokrasiye galebe çalması yaşanmaktadır. "-ki bu hiç olmazsa laik -

Kemalist seçkinlerin dayatmasından daha ılımlı bulunmaktadır". Bunlara rağmen sivil toplum talepleri her geçen gün artmış, aydınların da sivil oluşumlara katılımı ve "sivil inisiyatif " söylemleri yaygınlaşmıştır." II. Cumhuriyet alternatifiyle ve diğer alternatif sistem arayışlarıyla sorgulanmaya başlamıştır. Bu arada "Devlet - aydın - halk" üçgeninin yerini artık "yönetim - siyasi partiler - toplumsal katılım" üçgenin aldığı... bu geçişin aynı zamanda halk kavramından "bireyler ve sivil toplum" kavramına geçişi simgelediğini" söylenen Nilüfer Göle, sömürünün adresinin devletçilik olduğuna işaret eder. (43) Buna bağlı olarak tıkanmışlık ve iflas çok net bir şekilde ortaya çıkmış, hazır kalıplar bünyenin büyümesini karşısında açıklar vermiştir. (44)

Özal devri bu tıkanmışlığın çözüm arandığı devir olmak ve de bu açığı göstermiş olmakla suçlanmaktadır. Özal' ın attığı adımlardan sistem adına, Demirel, Çiller ve sol kesim, vazgeçmiş, sivil toplum, çok seslilik rafa kaldırılmıştır. Yeniden kültür diktesine ve kutsanan cumhuriyet felsefesinin sık sık tekrarına gidilmiş, tek tip insan için "yarı resmi" görevli "aydınlar" çok gayret içinde olmuştur. En açık olan ise "toplumun yerli ve çoğulcu kültürel unsurlarından soyutlanarak tek sesli, yüzünü batıya dönmüş ve tamamen dünyevileşmiş bir kültürel ortamın yanı sıra, insan tipinin oluşturulmasıydı." (45) Bu tek seslilik 80'nin ilk yıllarında yoğunlaşmıştı, 90 sonrası da ona yakın bir şekile zorlandı. (46)

Siyasi sahada, Sovyetlerin dağılması Türkiye'nin önüne yeni alanlar açmış, diğer yandan soğuk savaşın bitimi Türkiye'nin yalnızlığına son vermek üzereydi. Türkiye'nin özellikle Türk dünyası planları hem Rusya'yı hem de Avrupa'yı tedirgin etmekteydi. T. Özal durumu iki yönlü idareye çalışırken, Amerika'ya yakınlaştı. Avrupa'yı küstürmedi ama Türk dünyası planlarını da yürüttü. Ekonomik getiri hesaplarında paylaşımaya gidildi. Özal sonrası bu yeni imkan neredeyse harcanma durumuna getirildi. Türk dünyasıyla ilişkiler "resmi politikanın

içeriğinde olmayan yeni kültür kodlarıyla" tanışmaya başlanması da devleti işin dışına itmek üzere. Her şeye rağmen "bütün bu olup bitenler mevcut statüko ile bunun meydana getirdiği kültürel politikayı değiştirmeye başladı. Toplum bir yandan dünyayla bütünleşme yolunda mesafe alırken, diğer yandan da tarihi ve kimliğiyle barışma sürecine girdi... Soğuk savaş döneminin tek sesli kültür politikaları, yerini çok sesliliğe ve tartışmaya bıraktı" 1990'a kadar, "kültürel hayattaki değişimler, siyasi ve sosyal alandaki değişmelerle paralel gidiyordu. Türkiye kabuk değiştiriyor, fonksiyonsuz kalmasına rağmen zorlamalarla ayakta tutulan kurumlar, yıkılmakla karşı karşıya kalıyordu. Dış politikadan ekonomiye, eğitimden kültür hayatına, sağlık hayatından savunma doktrinine kadar pek çok alanda önemli değişiklikler yapılıyor, en azından bu doğrultuda yoğun talepler dile getiriliyordu." Kısa süre içinde meydana gelen bu değişimin bir başka sonucu ise, Türkiye'de "zıtların yakınlaşması" ydı. Uzunca bir süredir iletişimsizlik sonucu "birbirinden ayrı dili konuşan ve ayrı kültürel ve zihinsel haritalara mensup" gruplar arasında sağlanan diyalog, sosyal barışın tesisi yönünde yeni bir yakınlaşmanın başlangıcı olmuştu. 9 Ocak 1995'te HBB Televizyonu, Ceviz Kabuğu programında Cem Karaca bu durumu şöyle itiraf ediyordu: "Biz 80 öncesi fikirlerimizde samimiydik ama karşıt insanları tanımıyorduk. Almanya'da o insanları da tanıdık gördük ki; biz makro oyunların mikro planlarıyız." Bu anlayıştan sonradırki; artık Türkiye "kendi kendisiyle baş başa kalma, barışık olma "fırsatını yakalamıştı." (47)

"Hayal kırıklığına uğrayan gruplar" kamplaşmaya başlayırken, akademik ve kültürel çevreler, "daha önce cahil halkın ideolojisi olarak görülen İslam'a yönelmiş, bir kısım onu "bilimsel nesne" olarak alırken, bir kısım aydınlar islamî tefekkürü tek alternatif pozisyonuna oturtmaya çalışmışlardır. "80'li yıllarla beraber Türkiye'de oluşan söylem değişikliğinin, yarı tarihsel bir zorunluluk olduğu söylenebilir. Çünkü, hâlâ yeni dünyada tutunamayacak bir söyleme takılıp kalmak, sadece

basit bir muhafazakarlık değil, bunun yanı sıra gündemin dışına itilmeyi getirecek bir strateji hatasıdır. Bu nedenle, özellikle son yıllarda postmodernist söylemin yaygınlaşıp egemenlik alanını genişletmesinin, toplumsal güçler dengesindeki değişimden bağımsız olarak düşünülmesi " (48) gerekmektedir.

80'li yılların sivil toplum arayışları, askeri olmayan, "sosyo-ekonomik ihtiyaçların, piyasa toplumunun gerektirdiği rekabet ve dolayısıyla çatışmaların yer aldığı sivil toplum ve devletten oluşan siyasal toplum"dur. "Sivil toplum, bu anlayışa göre, maddi hayata ve yeni manevî hayata tekâbül etmektedir. Sivil toplum, mesleki işbölümünden, ulusal geliri paylaşım mücadelesinden ve çeşitli çıkar çelişkilerinden kaynaklanan karışıklıkların sahnesidir."Ancak "günümüze gelindiğinde, "sivil toplum" kavramının-tarihi gelişmenin ışığı altında - demokrasi ve totaliter devlet ayrımında "anahtar" kavram sayılmak lazım geldiğini söylemek mümkündür. Sivil toplum artık ne "sivil burjuva toplumu" olarak anlaşılakta ne de "radikal bir devrimle aşılacak bir alan" olarak görülmektedir. Burada artık vurgulamak gereken nokta, hürriyetlerin kökleşerek kamu hayatının temel unsurları haline gelmesidir."(49) Bu söylem içinde İslami düşünce önde yer aldı. Medine vesikası mülahazaları gündeme geldi. "Tüketim kültüründe olduğu gibi" sosyal dünyanın her alanına sirayet eden etki(ler)den İslam'da nasibini aldı. Kendini yeni vizyonda ortaya koyma şansını yakaladı.(50) Batı ise Türkiye'de olduğu gibi İslam dünyasındaki islami hareket ve düşünceleri, "tali" aşırı uçlardan ibaret sayıp, bu grupların doğasındaki gücünü gözden kaçırmıştır. "İslami hareketin söyleminin bile emperyalizme karşı mücadelenin son aşaması olmadığını söyleyebiliriz. İslami hareket, emperyalizmi yok etme savaşının üçüncü aşamasıdır." "İslamcı akımın "marjinal aşırı uçlarına" mal ettiğimiz şiddetin, aslında hâkim rejimlerden kaynaklandığını, İslamcı akımdan kaynaklanmadığını bir gün mutlaka idrak edeceğiz." "Güney' den gelen

bu değişik sese karşı biraz daha anlayışlı" olduğu sanılan sol ise laiklik saplantısına takıldı. "İslamî hareketin önemli boyutlarından birisi de, onun dilinin batılı terimlerle temelden çelişen terimler içermesidir." Batı ve özelde Türkiye, "seksenli yıllar boyunca gelişen ve güçlenen İslamî hareketi anlamakta acze düşmüştür. Batı aynı hatayı ellili yıllarda yıldızı parlayan milliyetçilik akımlarına karşı da işlemiştir. Batı'nın -ve aynı şekilde, bağımsızlıktan sonra yeni ülkelerde yönetimi ele alanların da-İslami hareket karşısındaki yorumları yüzeysel kalmıştır." (51)

"Postmodern, söylemlerin yanyanalığına, eklektizmin coşkusuna izin vermesi, gerçekte ise teşvik ederek, muhtelif imajları karıştır"ması..., "her şeyin her şeye dönüşebilmesi" imkanı çok şeye kapı araladı. (52) Türkiye postmodernizme girerken Osmanlı'dan beri bir şeyleri kaçırma psikolojisinin tezahürü olarak, Batı'dan hemen devralınan birçok düşünce gibi derhal taraftar bulmuştur. (53) Türkiye 70 yılında "bilimde, ekonomide, eğitimde, hukukta ve siyasette hep tekil bir zihinsel anlayışın yansımaları vardı. Politikada tek parti ya da tek politik erk olarak "Kemalizm", bilimde tek bilimsel yöntem olarak "pozitivizm", ekonomide "devletçilik", eğitimde "Tevhid-i Tedrisat", hukukta "Medeni Kanun" işliyordu. Bu politik, bilimsel, hukuksal... anlayışlar mutlaklaştırılıp, tartışılmaz hakikatler olarak sunuluyordu. Dini alanda ise laiklik, yine tekil bir siyasal egemenlik anlayışını devlet adına topluma empoze ediyordu. Devletin memurları, bu "tekil ve mutlak düzeni" uzun yıllardan beri Müslüman halka deklare etmeye çalıştılar. Toplumsal kültürümüzdeki çeşitlilik ve farklılık bile "modern düzen" hesaplarıyla bozularak "tekil bir forma" girmeye zorlandı." 80'lerde Özal'ın Tevhid-i Tedrisatı tartışmaya açması, televizyonun tek kanaldan, devlet tekelinden çıkışı, modernist bilim, siyaset, ekonomi, eğitim, haber, eğlence, film anlayışlarının değişmeye başladığının göstergesiydi. Türkiye, 84'te "George Orwell'in 1984'ünü yaşıyordu." Bu yıllardan sonra; medyanın renkli televizyonlarla atağa geçişi, yerel

renklerin çokluğu, il olma telaşları, şehirciliğin değer oluşturması, köken ve mezhep dayanaklarının öne çıkışı hep bu yılların göstergeleridir. Olumlu ve olumsuz bütün gelişmeler "modernliğin dünyasını" postmodernizmle önümüze serdi. (54)

"Postmodernite ile İslam'ın... kesişme noktaları" yer yer "gerilimlere de" yol açmıştır. Özellikle çoğulculuk anlayışı tam netlik de kazanmış değildir. Yine netlik kazanmayan sınırların tespiti yanında, değerlerin kime göre tayinini de gündeme getirdi. Bu gruba göre ahlaki olan, diğer gruba göre gayri ahlaki olmakta. (55) Kimsenin kimseye müdahalesi olmaması bunca iletişim ve tezat düşünceleri içinde daha uzun süre netlik de kazanacağı benzemez. Ayrılma değil içiçelik söz konusu ve hepsinden üstte kanunlar tek mercinin elinde. 1970'lerde ""yeni belediyeciliği" bu tür bir imkanın aracı olarak görmekteydiler" ama 1990'lar oldukça değişime sahne olmuştur. (56) Onun için de "Yeni siyaset... ne devlet iktidarını ele geçirme, ne de ortadan kaldırma"dır. (57) Bu bağlamda, 1983'de ANAP "bireyin devlet için değil, devletin birey için varolduğu, sloganında sembolleşen" sivil toplum özlemini de burjuva toplum yapısını da başlatıyordu. (58) "Bugün sivil toplumu savunan seçkinler, en önemli mesele olarak katılmayı sınırlandıran zihniyeti eleştirmekte; Kemalizm'de sembolleşen bu zihniyeti gerçek bir demokrasiye geçmekte engel olarak görmektedirler" ki yaşanan yıllar bu eleştiriyi haklı çıkarmaktadır. (59) Bu arada 80'li yıllarda sivil toplum söylemi "popüler kültürle siyasal popülizmin kesiştiği ortak alanı çevreleyen yeni bir sembol olarak Türk toplumsal seçkininin" gündemine yerleşti. (60) Aslında devletin topluma uzaklaşması, Osmanlı veya Batıyla da sınırlı kalmayıp "Modern Devlet" kavramıyla başlatılabilir." Devleti ve toplumu soyut algılama, devleti kutsama bu uzaklaşmayı körüklemektedir. (61)

"Türkiye, 1983 seçimlerinden bu yana toplumun çoğu değerlerinin, kavram ve kurumlarının demokrasinin ışığında sorgulanmasının

yoğunlaştığı ve hızlandığı bir dönem yaşıyor. Bu sebeple, Kemalizm gerek "sağ'ın, gerek "sol'un çeşitli kesimlerinde en çok demokrasiye "aykırı" yanlarıyla tartışıla geliyor."(62) Kemalizm, Tanzimat'la başlayan bir sürecin, cihan harbi sonrası son aldığı şekildedir. Askeri karakteriyle Osmanlı'dan devralınan yeni sistem olağanüstü şartlar muvâcehesinde tavizsiz bir Batılılaşma düşüncesidir. "Kemalizm'in esas olarak liberal demokrasiye hedeflediği, ancak bu hedefe ulaşmak bakımından zorunlu olan reformların gerçekleştirilmesi için gereken geçici bir otoriter sistem" kurduğu söylenebilir.(63) Bu görüşü temellendiren gelişmeler, 50'lerde çoğulcu seçimle sistemin işlev kazanmasıdır. Bunu iddia edenler, "Kemalistlerin bir burjuva devrimini gerçekleştirme görevini üstlendiklerini" Avrupa örneğini hedeflediklerini, bunun zorunlu olduğunu iddia ederler. Sistem bunun gerçekleşmesi için sınıf kavramını, burjuva sınıfını bilinçli olarak daha ilk yıllarda organize etmeyi de ihmal etmedi. Ancak, Levent Köker, Kemalizm'in ideal hedefinin, batılı demokrasi olmadığını söyler. 1950'lerin demokratik yapısı Kemalizm'in değil, tek parti icraatlarının ve maddi kalkınmanın sonucudur.(64) Bir başka görüş ise; yeni sistemin Osmanlı entellektüellerinden devralınan İttihat ve Terakki' nin mücadelesini verdiği "Batılı" bir demokrasinin, Kemalizm'de ifadesini bulduğu, Jön Türklerin "muasır medeniyet" hedefine bu devrede ulaştığı yönündedir. Bu pozitivist bir amaçtır.(65) "Pozitivizmin Kemalizm'de rastlanan siyasal sonucu ise, bir yandan siyasal rakiplerin ve muhalif güçlerin dinciliklerine karşı çıkılmasını sağlamada, diğer yandan da pozitivistin gereği olan "düzen içinde ilerlemek" için gereken güçlü bir merkezi devleti sürdürmekteki katkısında ortaya çıkmaktadır. Demokrasi, ister Batı tipi parlamenter biçimler altında olsun, ister başka biçimlerde anlaşılın, güçlü bir merkezi devletle değil, halkın katılım olanaklarını genişleten yaygın bir adem-i merkezîyetçilikle daha tutarlıdır. Bu açıdan demokrasinin çevreden merkeze doğru gelen etkilerinin artması ölçüsünde adıyla tutarlı bir nitelik kazandığı" iddia edilir. (66)

Cumhuriyet Türkiye'sinin 80'li yıllarında merkezî devlet mantığının aşılmasıyla birlikte ilkin toplumsal karşıtlıkların çatışmasından doğabilecek" problematiği de gündeme geldi. Ayrıca postmodernizm kimlik arayışlarına da kapı araladı. (67) Kimliksizliğe biraz da 80'li yıllarda başlayan bunca güncel sığığın içinde filizlenmiş"sistemli ve bilinçli" kültürsüzleştirme neden oldu. (68) Bu kültürsüzleşmeyi, burjuvanın lümpenleşmesi izledi. Lümpenleşen, sınıflarla, köyden kente göçen insanlar arasında mesafe açıldı. (69) Bu gelişmeler 1983'le başlatabilecek vakalardır. Hakikaten 83 öncesi yılların bütün sıkıntılarını devralmış, "ekonomik zaafılar, toplum yapısındaki tenâkuzlar ve siyasi hayattaki muvâzenesizliklerle bunalımlara sahne" olmuştur. (70) "Türkiye bir kültür sömürgesi haline getirilmiştir" (71) Bütün bunlar olurken Özal, olup biten yirmi yılda zaten olacaktı, mantığıyla hareket ediyor. 20 yılı 2 yıla sığdırıyor ve menfi görünüşüne rağmen kültürel olarak da Türkiye'nin kazançlı çıkacağını hesaplıyordu. Genellikle ANAP 80'li yıllarda geleneksel bir politika götürmüş, ancak bu politika gerçek İslam'a karşı, onun köklü çalışmalarına karşı, "sistem dışı" çıkışları engellemiştir. (72) "Devlet iktidarının ele geçirilmesi hiç değilse, çekişme halindeki gruplar arasında güç dengesini az çok değiştirme umudu vaat etmektedir. Başka bir deyişle, iktidarın ele geçirilmesi sistemde reform anlamına gelmektedir. Reformlar gerçekten düzelme sağlamakta, ama bu her zaman sisteminde pahasına olmaktadır." (73)

İhtilalin getirdiği şok, gençlik problemini ve kimlik bunalımını hızlandırdı. Arayışlar, sorgulamalar sağda ve solda hızlandı. Sol sarsıntılar geçirip, kapitalizme uyumu zorlarken, sağ islâmîleşti, islâmî olan yetişkinler, zenginler kapitalistleşti, aydınlar kendini daha net bulmaya başladı. Dünya bir ev içiydi ve herkes kimliğiyle harekete mecbur kalıyordu. Kim olduğunu yeniden manalandırıyordu. Tabii tek mutlak olduğu vehmini hiç yitirmeyen Kemalizm konumunun

sarsılmasını görünce toparlanma gayretine, yeni Kemalizm her şeyi Atatürkçülüğün bekası için harekete geçirme telaşına kapılıyordu. Artık görünen oydu ki, Batı - Türk - sentezi, Türk'ün unutulmuş kadim tarihi ve folklorik verileriyle sentezlenmesi, katıksız "Milli Kültür" politikaları kimlik oluşturmuyordu. Sırf bunun anlaşılması, Türkiye'ye mahsus bir durum olarak yüzyıla mal oluyordu. İslâm ile barışık, halkla barışık aydın ve devlet programları elzem oluveriyordu. Son on yıla yakın arayışlar, geri çark edişle yeniden iptal durumuna getirildi. 90 sonrası statik kafaya çoğunlukla dönüldü. Bu dönüşün mimarı ise yine Demirel' dir. (74) Ama geri getirilmeyen bir şey daha var ki, artık tabular eski kudretinde değil, ideolojilerin sahteliği örtülemiyor. İslam'a kapalı kalınmıyor. Onu en azından kullanma mecburiyetinde kalınıyordu.

87 yılı siyasi olarak kıpırdanışlara sahne olurken; PKK'ya sınır ötesi operasyon serisi de başlıyordu. Siyasi af gündeme gelmiş, halk oylaması çok az bir farkla eskilerin lehine sonuçlanıyordu. Türkiye şatafatlı, Amerikan vari "CIA"lı seçimle yüz yüze kalıyordu. (75) Basın kendine rollerden rol beğeniyor; güç sıralamasını tayinle uğraşıyordu. 80 başlarında susturulan aydınlar yeni yeni kendine gelmeye başlamıştı ancak, sağcı ve solcu aydınlar piyasayla bütünleşmiş, sermayeyle içli dışlı olup, sosyal sistemle bütünleşmiştir. Ortada aydınlığa açık tek grup Müslüman aydınlar olmuştur. Kültür hayatının gündemi tamamen Müslüman aydınlarca tayin edilmiş, yayıncılıkta ve tercümede rakipsiz, yeniye açıklıkta önde gidiş bâriz görünmüştür. (76) Bunlara rağmen kültürel faaliyetler bu yıllarda hâlâ devletin elindeydi. Hâlâ sivil toplum faaliyetleri 12 Eylül gölgesini hissediyordu. Farklı olan şey tarihin tartışılmaya açılmasıydı. Bu gelişmeler ara dönem etkisinin yavaş yavaş esnediğini göstermiş, bir başka esneklik ise kültürel yozlaşmada olmuştur. "Çağdaş toplumların hastalıkları yavaş yavaş bünyemize yerleşiyor. Amansız bir yarış ve hırs insanları, insanca eylemlerinden mahrum bırakıyor. İnsanların kendilerine ayırabilecekleri zaman her

geçen gün daha da azalıyor. Okumaya, düşünmeye ancak teknik düzeyde ihtiyaç duyuluyor"du. (77)

Zaten "burjuva toplumuna insanın kendi benliğiyle kurduğu ilişki kalıcı bir yabancılaşmadır" (78) "Liberalizm, son devrimci dalganın çekilmesiyle ve Türkiye'de de büyük bir terörle ezilmesi sonucunda, devrimin neredeyse o an olacağına küçük burjuva acelecilik ve öngörüsüzlükle inanmış, yenilgiyle birlikte de umutsuzluk ve teslimiyette karakterize olmuş bir ruh haline dönmüş aydınlara "ilaç gibi" geldi." (79) Zaten "kapitalizm, bireyi aşağılar ve onu, kendisini en olmadık biçimlerde savunmaya zorlar. (80) Sol aydın için durum vahimdi, sosyalist gerçekliğin âlemi yok"tu. (81) Burjuvazi bunu kaçınılmaz dayatıyordu. (82) Bütün bu abluka karşısında "Batılı olmayan toplumların kültürlerinde bulunan alternatif yaşam biçimleri keşfedilmeli ve diriltilmelidir." (83) Zira "Batılı gelişme modelinde, gelişmenin motor gücü burjuva sınıftır." (84) "Avrupalı olmayan toplumların hayat tarzı ve tüketim modelini değiştirmek için burjuva kapitalistlerden daha fazla çaba sarf eden ve kendi ülkelerini Avrupa'nın pazarı haline getirmeyi amaçlayan, "Batılı olmayan toplumlardaki aydınlardan en büyük açmazları sömürgeleştirmiş bir beyne sahip olmaları"dır. (85) Cumhuriyet'in kökeninde "M. Kemal ve arkadaşları, Batı'da olduğu gibi palazlanan bir sınıfın temsilcileri olmaktan ziyade, yeni bir burjuva sınıfını ortaya çıkaracak ideolojik ve siyasal gücün simgesiydiler." (86)

"Sanat adına lümpenlik, kültür adına mâlûmat furuşluk hâkim" oluyordu. "Çılgınca bir yaşama temposu içinde, boyutumuz küçülüyor, etkimiz, etkinliğimiz azalıyor, bir an durup da nereden gelip nereye gittiğimizi" düşünemez oluyorduk. Düşünebilenler ise bütün olumsuzluklara rağmen, gelecekte ümitli görünüyordu. (87) Öyle de oldu ve 88'de "(141-142 ve 163)'ün kaldırılacağına ve komünist ve dinsel partilerin kurulabileceğine ilişkin tartışmalar, demokratikleşme"adımları atıldı. Politizasyonu halk ve gençlik, olumsuz

algılasa da çok olumlu gelişmelerdi. Ancak politikanın seviyesiz boşluğuna çok kıymetli şeyler doldurulamadı, boşluğu spor ve tv. doldurdu. (88)

88'de mahalli idare seçimlerinin öne alınması için referandum yapılıyor, bu aynı zamanda ANAP için güven oylaması manasına geliyordu. 89'da mahalli seçimler ANAP' da kan kaybına sebep oluyordu. Bu arada Evren' in süresi dolmak üzereyken, süresinin uzatılacağı söylentilerine Özal ustaca son veriyor. Evren' e teşekkürle, bundan sonraki hayatında mutluluklar da dilemeyi ihmal etmiyordu. Özal Cumhurbaşkanı oluyor, düşünce ve inanç hürriyetlerinin daha da gelişmesine "teşebbüs hürriyeti" "düşünce hürriyeti" "inanç hürriyeti" işlemeyle hız kazandırılıyordu. (89) Bu olup biten karşısında, halk öndersiz, rehbersiz, "kendi yatağında, kendi bildiği gibi oluyordu" "Türk aydınları ise akıp giden suyun kıyısında durmuş, bir yandan geçmişle bağlarını tekrar nasıl kurabileceklerini tartışırken, bir yandan da, iletişim teknolojilerinin alabildiğine ivme kazandığı geleceğin, kültürel meydan okumalarıyla nasıl başa çıkabileceklerini düşünüyordu." (90) Halk ve aydınlar bir yandan akışa uyarken, siyasiler 90'da da kendilerine has tartışmalarına devam etti. Cumhurbaşkanı'nın, statüsü, mahalli ara seçimler, enflasyon, işsizlik döngülerinde dolanıp durdular. Bu arada, siyasilerle sınırlı olmayan laiklik, başörtüsü, terör ve cinayetler yetmiyormuş gibi, Körfez krizi ve Almanların birleşmesi de Türkiye 'yi etkiliyordu. (91)

Global moda tabiriyle ifade edilen yeni süreçte yeni dünya küçülmüş, yeni dünya düzeni ülkeleri sınıksız sarmalamıştı. "Amerikan kültürü, anlayış ve düşünüş biçimi ve ürünleriyle, kapitalist kültürü" bu adla temsil ediyor, "diğerleri her gün kendilerini koruma mücadelesi" veriyorlardı. "Gerçekte başkaları diye kimse yok, zavallılar ve ücret köleleri" vardı. (92) Sosyalizm -Kapitalizm kapışması bitmiş, körfezde güçlerbirleşmiş CNN naklen savaş yayınına başlamış oluyordu. Medya

1. sıraya oturuyor güdümü ortaklaşa paylaşıyordu. "Kitle iletişim araçlarının gelişmesi modern toplumlarda kültürün ve ideolojinin doğası üzerine önemli etkiler yapmıştır." (93) Türkiye'de televizyon kanalları çoğalıyor, kültürel zenginliğe yol açtığı gibi, altyapısız gelişmeler ithal kültürü, sansürsüz boca ediyordu. Rekâbet ortamı oluşuyor ama muzırlaşma da artıyordu. Açılan kapılardan akın akın "sosyal kirlilik" yağıyordu. Siyasette sol - sağ kavramı mânâsını yitirip, Demirel' in sol' a, Ecevit' in milliyetçiliğe kayışı değişimin hangi noktaya vardığına açıklık getiriyordu. 12 Eylül mağdurları özgürlüğe kavuşuyordu. İlimli sol ve Müslümanlar diyalogu ülke için büyük bir kazanç oluyordu. 80'lerle başlayan özeleştirici sonucunu veriyordu. Uzlaşma, ortak payda, birazda İslâmci aydınların kendilerini anlatabilmelerinin sonucu olarak yeşeriyordu. Tek esnemeyen şey, statükonun mit' leştirdiği "Atatürkçülük" kalıyordu. Sol gündemini, çizgisini bu ideolojiyle özdeşleştirip, uzlaşmaz tavrını sürdürüyordu.

Rakip olarak da "radikal İslâmci" tespit ediyordu ki; Avrupa'nın çok tuttuğu bir anlayış olarak sonrası yılların tek ve rakipsiz düşmanı konumuna oturtulacaktır. Bu akıma en büyük destek ise, feminizm taraftarlarından geliyor, bu gruplar, Atatürkçü, laik kadınlar olarak sık sık piyasada görünüyordu. "Özellikle 1980'li yıllardan itibaren "özerk" feminist hareketler gündeme gelmiştir." Yalnız "Kemalist devletçi, sol devrimci," feminizmle de kalmamış, "İslami geleneksel ideolojiyle eklemlenerek çıktıklarını" görmekteyiz. "Özellikle de romanlar, dergiler, filmler aracılığıyla kadının bireyselliğinin ve cinsiyetinin dışa vurulmasına tanık, olduk" (94) İslami cephede, Politik İslam "kadını öne çıkarmakta" üniversitelerdeki uzun süren başörtüsü problemiyle, Kemalist kadın gruplarıyla zihniyet açısından tam bir karşı karşıya kalış yaşıyordu. Bu gruplar Müslüman kızları, laikliğe ve Batılılaşmaya tecavüz etmiş sayıyordu. "20'li yıllarda spor bayramına katılan şortlu kızlar nasıl medeniyet dönüşümünü sergilemekteydilerse, 80'li yıllarda

da türbanlı kızlar bu medeniyetin reddini ifade etmektedirler" (95)

"Örtünme kentsel bir olgu, medeniyet değişimine ilişkin siyasi bir talep olduğu ölçüde, yüksek eğitim gören genç kızlar arasında görülmektedir. İslamcı hareketin güçlenişini kırsal kesimlerden gelen, geleneksel değerlere bağlı, eğitim ve para kazanma fırsatlarını yakalayamamış, "cahil", "işsiz", modern toplumun dışladığı toplumsal grupların harekete geçmesi olarak gören savlar, açıklayıcı olamamaktadır." (96) Bu kadınlar girdikleri ortamda kimliklerine hak aramaktadırlar. (97) Atatürkçü olan yalnız kadınlar da değildi. Resmi görevi olan aleviler ve alevi topluluklar sokaklarda, medya da bu söylemle hak taleplerini dile getiriyorlar, laik Cumhuriyet adına yeminler içiyorlardı. Alevilik kaşınması, Kürt hadisesinin bitme ihtimaline karşı yedekte tutuluyordu. Bütün olup bitenler, "Cumhuriyet döneminde oluşturulan tek düze ve tekelci elit yapı(nın) çözülmeye başlamasına sebep oluyor, "Türkiye'de yaşayan herkesin, özellikle de aydınların, peşine takıldığı eski soruları ve o sorulara verilen cevapları yeniden gözden geçirme zamanını geldiğini" gösteriyordu. (98) Buna bağlı olarak, ikinci Cumhuriyet tartışmaları, "sivil toplum" "çoğulculuk" ve "demokratikleşme" konuları gündemi daha çok oluşturuyordu. Bunca iyi gelişmeye rağmen hâlâ, bazı entellektüeller "çalışma masalarının ardında sükûnetle düşünen bilge düşünürlerden ziyâde, yel değirmelerine karşı savaş açan haçlıları andırırlar. Bizim dünyamızda entellektüel olmak, her şeyden önce iktidara muhâlif olmaktır. Gelip geçen resimlerin çoğunun ya baskıcı, ya da düpedüz totaliter olduğu göz önünde bulundurulduğunda anlaşılır bir şeydir bu ama ne yazık ki bu muhalefet, yeteri kadar düşünülmemiş ve kaba kalmaktadır. Beraberinde ne bir eleştirel çözümlene ne bir yeni perspektif, ne de mesâfe koyma tavrı gelmektedir." (99) Çok iyi bir performans gösteren "İslâmi hareketler de bazı yanılgıları yaşamadı değil." Batı üstünlüğünün izdüşümünden, ilerleme idealinden ve yabancılaşıma sorunundan

bağımsız gelişmemişlerdir. Batı dünyasının maddi ve teknik üstünlüğü nedeniyle İslamcıların "kendine yeterlilik inancını" yitirdiklerini, geriye, kaynaklara dönüp "içten içe yenilenme (tecdit)" yerine "evrim düşüncesinin bir ürünü olan ilerleme fikrine" bel bağlamışlardır. (100)

Ötede - "siyasi istikrarsızlık, ideolojik boşluk yaratmış ve halk kendisine tutunacak bir kimlik bulabilmek için, basit çözümler öneren, rahatlatıcı, İslâm ideolojisine sığınmıştır." Evet islami düşünceye ideolojik bir versiyon kazandırılmıştır. Ancak asıl doğrusu "siyasi baskılar, ekonomik mahrumiyet ve toplumsal yabancılaşma sonucu, İslâm, Müslüman ülkelerin ulusal kimliğini pekiştirerek, Batı dünyasının karşısına bir tepki olarak çıkmasına yol açmıştır." (101) Bu çıkış, kah politik, kah ideolojik, kah radikal görüntü kazanmış, bazen de millî bir kimlikle tam örtüşüme girmiştir. Ne var ki islami düşünce millî, ulusal olamayacağından bu millî zamanla, Kuran'daki millet kavramının manasını kazanmış, ümmet karşılığına ulaşmıştır. T. Özal bizim gibi toplumların batıya karşı çıkışında, öncelikle millî tepkinin olageldiğine işaret etmiş, zamanla bu tepki asıl mecrasına da oturmuştur. Oturmasıyla da mevcut yönetimiyle sistemleri tehdit etmiştir. Dikkat etmek lazım ki; (İslam olgusu) "toplumsal pratiği ne tamamen ekonomik ve siyasi faktörler birleşimine bir "tepki" ye indirgeyebiliriz ne de toplumsal pratik ile dini kurallar ya da kitap arasında birebir bir gönderme, tutarlılık olduğunu varsayabiliriz. Olsaydı tarih olmazdı, Tarih, sürekli olarak kitap toplumsal pratiğin... yeniden eklenmesiyle yazılmaktadır. Kitaplar, kurallar ve siyasi ideolojiler, toplumsal aktörler tarafından farklı biçimlerde yorumlanmakta, farklı biçimlerde eyleme geçirilmektedir." (102)

Ayrıca 80'ler islami olgusu "yeni bir islâmleştirme biçimi" ortaya çıkarmış, "aşağıdan yukarıya" hareketliliğin amacının politik, iktidardan ziyâde bir cemaat alanı yapılandırarak, bireyin gündelik yaşam planında bir kopuşu amaçlamıştır." (103) Özal bu kopuşu istendik, modern

dünyanın reddi olarak sunmakta, A. Bulaç da aynı görüşü, düşüncesinin temel noktası kılmaktadır. İslami düşüncenin önde gelenleri "Batı modernizmini de en çok takip eden, ona en çok atıfta bulunanlardır." Çünkü onlar mevcut sekülerleşmeyle, en fazla problemi olan insanlardır. "A. Bulaç; "ne hurafelere bulaşmış gelenekçilik ve muhafazakarlık, ne de Kuran'ı mutlaklaştırılmış akıl ve pozitivist verilerle tevil etmek isteyen rasyonalizm ve modernizm" diyerek modernizme karşı en iyi korunmanın Müslümanları tüm yer yüzünde toplumsal davranışlarında birleştiren sünnet olduğunu ileri sürer. (104) "İslamcı hareket modernizmin belleklerden sildiği Müslüman kimliği kolektif bir biçimde yeniden yaratmakta, toplumsal aktör olarak yeniden ortaya çıkarmaktadır. 80'lerden itibaren hız kazanan bir süreç, 50'lerde sivil toplumun görece olarak gelişmesiyle başlamıştır." (105) 80 sonrası İslami gelişmenin kendisini bulmasında, Postmodern kültürün "yerelliğin, çeşitliliğin, farklılığın, neredeyse göreceliğin serbestçe dolaşımını, iletişimini ifade" etmesinin payından da bahsedilebilir. (106)

Bu devirde; "ekonomi siyasetle yoğun bir etkileşim içinde(ydi). Bunun tersi de düşünülemez zaten; zîrâ muhtelif gayelerle sunî bölünmeler yapılsa da, tahlilde iktisadi, siyasi, kültürel hukuki veçheleriyle hayat bir bütün"(dür). (107)

1980 sonrası pazar ekonomisi, liberal ekonomi uygulamaları ekonomik yapıyı, görülmemiş bir duruma getirdi. Bu yeni ekonomik yapı, yeni insanî oluşumları, yeni değer yargılarını ortaya çıkardı. Olumlu yada olumsuz bir çok şey söylenebilecek pazar ekonomisi sonuçta, hırsızlığı kaçınılmaz duruma getirdi. "Pazar münasebetindeki hırsızlıkla, insanın cebinden parasını aşımak arasında hiç bir fark" da yoktu. (108) Burjuva kapitalizmin vazgeçilmez bir unsuruydu; "acele zengin yetiştirmek istersen açık hırsızlığı, açık soygunu, her çeşit eşkıyalığın meşrû ve kanunsal olduğunu resmen kabulleneceksin." (109) Türkiye, Cumhuriyet kuruluşundaki denemelerine (110) rağmen

kapitalistleşme sürecini, 1950 ve 65 ten sonra hızlandırmış, "Toplum tüketim ideolojisiyle kuşatıl(mış) ve kültür büyük ölçüde görselleş(miştir)." (111) Kültür ithalciliğinin ekonomik ithalcilikten çok farklı olduğu düşüncesi (112) 80 sonrası pek doğru çıkmadı. Ekonomik ithal, kültürü de beraberinde taşıdı. (113) Dönüşüm adı verilen ithalcilik, Osmanlı'dan bu güne sömürgeciliğin kılıfı olageldi. (114) "Siyâsal, kültürel, düşünsel, dinsel, yazınsal ve sanatsal gelişmeler, vb. ekonomik gelişme temeline dayanır. Ama, ayrıca, hepsi birbirini olduğu gibi ekonomik temeli de etkiler." (115) 80 sonrası önemli ekonomik olay 24 Ocak 1980 kararları olarak bilinir. Bu kararlar 83'e 84'e kadar tam "çerçeve bütünlüğüne kavuşturulmamış ve ekonomik yapı hiç de iç açıcı görünüm arz etmemiştir. (116)

İlk dört yılın sonunda genel görüntü; enflasyon yükselişe geçmiş, işsizlik artmış, tasarruf sanayi kapasitesi ihrâcat azalmış, tarım sektörü durgunlaşmış, KİT ler verimsizliğe devam etmiş, vergi sistemi işletilememiş, teknoloji transferi yapılamamış, enerji kaynakları tam olarak harekete geçirilememiş, sermaye piyasaları ve finans kuruluşları düzenlenememiş, yurt dışındaki işçiler ekonomik ve sosyal baskıya maruz kalmıştır. Özal' ın hem sebep olduğu hem çözmek zorunda kaldığı 84 Türkiye'si ilk dört yılın bilançosudur. Fert başına milli gelir yükseltilmeli, ulaşım, haberleşme rayına konulmalı; gelişigüzel şehirleşme bir plan ve programa bağlanmalı gibi elzem durumlar söz konusudur. (117) Bu manzara karşısında, kahvelere kadar herkes ekonomi konuşuyor, "ekonomik endişeler" ve "ekonomik ümitler" günlük hayatın konuşma diline girmiştir." Bu durum Özal' ın bilinçli bir programının sonucudur. "İlk defa Özal, ekonomiyi "sokaktaki adam"ın meselesi yapmıştır." Bu mesele oluş genel manzara arz eder. "Hesaplı adam" ideal adam değeri kazanmıştır. Ekonomik hareketlilik haliyle canlanmıştır. Özal tabuların yıkılması sloganıyla ortaya çıkıp, bürokrasi bütün, olumsuzluklara rağmen, oldukça hafifletilmiştir ancak aynı yıl

YÖK'ü kurup bürokrasiyi artırmak pek anlaşılan durum da değildir. Tüketicinin korunması tedbirlerine hız verilmiş, kanuni düzenlemeler 85'e kalmıştır. Ancak, enflasyon karşısında mağlup olunmuş, bankacılık, devlet bankaları düzene konulamamış, "Orta direk ve memur" ların durumu iyileştirilmek bir yana kötüleşmiştir. (118)

Devir ANAP' a ve Özal' a endeksli kalırken, daha önce tespit edilen ekonomik problemler 85'de hal yoluna girememiş, üstelik "getirilen serbesti ve ekonomik düşünce "homo ekonomik" (ekonomik insan) anlayışı iyi yaşama isteğini, tüketimi hızlandırmıştır. Çünkü "toplumun tüketim eğilimi ve açlığını," diğer bir deyişle sosyolojik realite dikkate alınmamıştır. Immanuel Wallersteng şöyle diyor; "Şimdilik, tarihsel kapitalizmin gerçekten bir homo economicus yetiştirdiğini geçici olarak kabul ediyorum, ancak bir insanın kafasının hemen hemen kaçınılmaz biçimde bir miktar karışık olduğunu ekliyorum." (118) 85 ihracatta başarı, açılım, KDV' li yeni ekonomik yapılanma, fonlarla açıkların kapanması, toplu konut projeleri gibi başarıların da kaydedildiği yıl olur. Bu arada transit karayolu darbe yerken, yeni boru hatları projeleri "ipek yolu" "enerji yolu" imkanları, ro-ro taşımacılığı güç kazanmıştır. (119) Öte yandan 87'e gelindiğinde yeni oluşumlar başlamış "şirket kurtarma operasyonları, yüksek faiz politikası, turizm yatırımlarına düşük faizli kredi verilmesi gibi durumlar görülmüştür." (120) 88'e gelindiğinde TL. tüm çabalara rağmen değer kaybetmiş, enflasyon aşağı çekilememiş, yatırımlar durgunlaşmış, işçisi, memuruyla tüm toplum şikayetçi duruma gelmiş, grevler başlamış, döviz piyasası istikrar kazanmamıştı. Hayali ihracat, kara para, bankaların çaresizliği, faizlerin "serbest piyasa ekonomisi" adına, serbest bırakılması, faizlerin -tasarruf sahiplerini enflasyon karşısında korumak için- aşağı tutulmasına engel oluyordu. (121) Özellikle batı iletişim araçlarında sürekli yenilik ve pazar açma yarışına girmekte, Türkiye ise zaten açığı olan bu sanayi ürünlerine kapıları açıyordu.

"Kapitalist üretim biçimi Amerika ve Kuzey Avrupa ülkelerinde sürekli olarak üretim araçlarında, özellikle savaş ve iletişim teknolojisinde, yenilikler yapmaktadır. Bu yeniliklerin ürünlerini çoğunlukla denetimli bir şekilde diğer ülkelere yaymaktadır." (122) Türkiye bu senaryoyu şiddetle yaşamış ekonomik dengesizlik, bütçe açıkları çoğunlukla askeri ödeneklerden kaynaklanmıştır. Güneydoğu problemi hep dinç tutulan düşman üretme senaryoları askeri yapının tartışılmazlığını getirmişti. Daha da ötesi rejim bekçisi, hatta sahibi olan bu kesim 80 sonrasında tartışılmış ama netice alınamamıştır. Genel olarak, Enflasyon, gelir dağılımındaki dengesizlik, işsizlik, hayali ihracat, iç ve dış borçlar, yerli yerinde sayıyordu. (123)

90'da olanlara ilaveten yeni ekonomik açmazlar ortaya çıkıyordu ki, Körfez krizi başlı başına Türkiye'nin ekonomisinin başında patladı. Yıllarca etkisi silinmeyecek olumsuzluklara sebep oldu. Boru hattı kapandı, transit ve ihracatta büyük payı olan Irak kapısı kapandı. Borsa altüst oluşlarına devam edip umutları hayalleri silip süpürdü. Özelleştirme, halka satış yoluyla KİT lerin hantallığı ve yükü hafifletilmek, kaynak oluşturulma yoluna gidildi. Büyüme hızlandı , enflasyon yüksek seyretti, TL. değer kazanıp ihracat durakladı, ithalat aşırı yükseldi, dış ticaret açığı katlandı, bütçe ve cari işlemler dengesi açıklar verdi, faizler yükseldi, borsa tam bir istikrarsızlık yaşadı. (124)

Öte cephede Türkiye renkli Tv. lerle, çok kanallı kaliteli eşyayla tanıştı. Yılların tekelliliği serbest ekonomi ve transferle kendine çeki düzen veriyordu. Otomotivden beyaz eşyaya her şey kalite arayışına giriyordu. Pazarı tanıyan Anadolu göçmenleri metrolarda parayla tanışıyor, zenginlik değişimi tadıyor haliyle kapitalistleşmeye de yeni boyutlar getiriyordu. "Büyük şehrin ve modern kültürün imkanlarını kullanma, yıllarca modernlik baskısı altında bastırmak zorunda olduğu kültürel açlığını nihayet giderme fırsatını verdi; kendi simgesel dilini piyasada dolaşıma sokma, parayla buluşma fırsatını" yakaladı. (125)

çünkü "Sermayenin tüketiciye yaklaşımı kurnaz bir tilkinin kümesteki tavuklara yaklaşımı gibidir." (126) Zaten "iyi hükümet özel teşebbüse, özel teşebbüsün isteğini yaptıran ve pazarın akışına en az karışan hükümet" Özal hükümetleriydi. Hatta bunu teşvik de ediyordu. (127) Teşvik ediyordu çünkü "kapitalizm de insan, yalnızca kendisi için değil, aynı zamanda başkaları için de çalışmaktadır ve emeği toplumsal bir biçim almıştır." (128) Bütün kesimler için topyekün hayat standardı yükseliyordu. Asıl sıkıntıların kaynağı tüketimin tasarrufa göre ayarlanmayışından da kaynaklanıyordu. Biraz daha iyi, biraz daha rahat isteği hırsla dönüşünce, önden gelenlerin aşırı büyümeleri örnek olunca, orta tebaalar bütün olumlu dönüşüme rağmen mutsuzluktan kurtulamıyordu. Bu yıllar "Türkiye'de vitrinler hiç bu kadar zengin, insanların alım güçleri hiç bu kadar düşük olmamıştı." (129) Aynı yıllar "emek" ve "sömürü" kavramları manalarını yitirdi, hatta tamamen ideolojik yan anlamlar kazandı. (130) "Kitle iletişim araçlarında Amerikan yaşam tarzının, başka bir söyleyişle tüketim ideolojisinin yayıldığı, uygulanan ekonomik politikaların aşırı meta bollaşmasına ve meta fetişizmine yol açtığı" bir devir olmuştur. (131) "Sınırsız sermaye birikimi için süren rekabetçi yarışın sonucu olan ve gitgide tırmanan, gerçekten inanılmaz toplumsal israf, onarılabirlik sınırı aşmaya başlayabilecek ispat düzeyi de değildir." (132)

Ülke genelinde, Karadeniz Ekonomik İşbirliği, projesi işlerlik kazanıyor. AT ile ilişkiler yumuşuyor, yabancı sermaye yatırım yapıyor, Kamu Bankaları revizyona tabi tutuluyor, Türk şirketleri, eski SSCB ve Doğu Avrupa'ya açılıyordu. Türkiye Japonya ekonomik yakınlaşması başlıyordu. Ama hâlâ enflasyon, kamu açıkları, döviz kurları, faizler ve borsa, özelleştirme, iç ve dış borçlar, büyüme, dış ticaret, işsizlik olduğu yerde duruyordu. Bu sonuç kapitalist sistemin üçüncü dünya ülkeleri için neredeyse kader olmakta. Devletler bu durumu kısır döngü şeklinde işletmekte. Zaten; "kapitalizm modern devletin etkin rolü

olmadan serpilip gelişemezdi." "Tarihsel kapitalizmde, kapitalistler devlet mekanizmalarını... çeşitli biçimlerde kendi yararlarına kullanma yetilerine güvenmişlerdir." (133) Kapitalist "piyasa" hiç bir zaman veri olmadığı gibi, değişmez değerde olmamıştır. Durmadan yeniden yaratılan ve ayarlanan bir yaratı olmuştur. (134)

DİPNOTLAR

1. VERGİN, Nur, "1980'ler Türkiye Eşitsizlik ve Adaletsizlik Deneyimi İle Bunalımın Sarmalı", *Türkiye Günlüğü*, Aralık 1989, S.9.
2. GÜRSEL, Deniz, "Seksenli Yıllarda Modern İdeolojide Eksen Kayması: Antropomerkezcilikten Biyosfermerkezciliğe," *Türkiye Günlüğü*, Aralık 1989, S: 9 .
3. AVCI, Nabi, "Enformatik Cehalet ve Televizyon", *Türkiye Günlüğü*, Aralık 1989 S.9 .
4. AVCI, *agm.* s.15 .
5. VERGİN, *agm.* s.33 .
6. TOPRAK, Metin, "Kapitalizmin Yeni Yüzü", *Yeni Şafak*, 4 Nisan 1996
7. GÜRBİLEK, *age.* s.16-17 .
8. *age.* s.37 .
9. BELGE, Murat, *12 Yıl Sonra 12 Eylül*, Birikim Yay. İst. 1993 s.8 .
10. *age.* s.10 .
11. *Eleştirel Bakış III*, s.49 .
12. TİMUR, *age.* s.60 .
13. BELGE, *12 Yıl Sonra 12 Eylül*, s.11 .
14. *age.* s.18 .
15. AKTAR, Cengiz, *Türkiye'nin Batılılaştırılması*, Ayrıntı Yay. İst. 1993 s.17 .
16. ŞEYSUVAROĞLU, Lütfi, "Siyaset ve Toplum", TYBY. 1994 s.16 .
17. ÖZBEK, *age.* s.39-40 .
18. *age.* s.41 .
19. *age.* s.48.(Berman, 197) .
20. ÇELİK, *age.* s.26 .
21. AYTAÇ, *Edebiyat Yazıları I*, s.91 .
22. SHAYEGAN, *age.* s.94 .
23. ÖZBEK, *age.* s.49 .
24. KUNDERA, *age.* s.185 .
25. CHOMSKY, Noam, *Modern Çağda Entellektüellerin Rolü*, (Çev.: Selahattin Ayaz,) Pınar Yay. İst. 1994 S.45 .
26. *age.* s.144 .
27. *age.* s.145 .
28. İPŞİROĞLU, *age.* s.8-9 .

29. *age. s.11 .*
30. GÖLE, *age. s.87 .*
31. OKTAY, *Toplumsal Değişme ve Basın, s.22 .*
32. *age. s.251 .*
33. *age. s.233 .*
34. *age. s.253 .*
35. KAPLAN, Yusuf, *Televizyon, Ağaç Yay. (Türkçesi Gökçen Kaplan),*
İst. 1992, s.9-10 .
36. *age. s.52 .*
37. SARUP, *age. s.196-197 .*
38. OKTAY, *Popüler Kültür, s.118 .*
39. ELIOT, T.S. *Edebiyat Üzerine Düşünceler, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. Ankara*
1983 s.39 .
40. ADAIR, *age. s.36 .*
41. *age. s.26 .*
42. *age. s.38 .*
43. GÜRBİLEK, *age. s.50-51 .*
44. ŞEHSUVAROĞLU, TYBY. *agm. s.15 .*
45. ASLAN, Ahmet, "Kültür Hayatımız", TYBY. 1994 s.76 .
46. *age. s.75 .*
47. ŞEHSUVAROĞLU, TYBY. *agm. s.77 .*
48. DEMİR, Ömer, "Postmodern Söylem, İslam ve "Modern Mahrem""
Dergah, Şubat 1992, S. 24 .
49. KARAMAN, M. Lütfullah, "Sivil Toplum Kavram ve Türkiye Üzerine
Değerlendirmeler: Bir Yeniden Bakış," *Türkiye Günlüğü, Mart*
1990, S. 10 .
50. SARIBAY, *age. s.99 .*
51. FRANCOIS, Burgot, "Güneyden Yükselen Ses," *Yeni Şafak, 25 Aralık 1995*
52. SARIBAY, *age. s.101 .*
53. OĞUZ, H., "Postmodernizm ve Din", *Yeni Şafak agm.*
54. YILDIRIM, Ergun, "Türk Postmodernizmi", *Yeni Şafak, 5 Kasım 1995*
55. SARIBAY, *age. s.106 .*
56. *age. s.114 .*
57. *age. s.115 .*
58. *age. s.125 .*
59. *age. s.127 .*

60. *age.* s.130 .
61. *age.* s.156-157 .
62. *age.* s.175 .
63. KÖKER, Levent, *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İletişim Yay. İst. 1995 s.213 .
64. *age.* s.237-
65. *age.* s.222 .
66. *age.* s.224-225 .
67. KAHRAMAN. Hasan Bülent, "1982 Yılı'nın Roman ve Öyküleri", Varlık Yıllığı, 1983 s.80 .
68. *agm.*
69. *agm.*
70. SEZAL. İhsan: 1983 Türkiye'sine Toplu Bakış: Ekonomi, Toplum ve Siyasi Hayat, TYB Yay. 1984 s.2 .
71. KORU, Fehmi, "İslam Dünyası", TYB.Y. 1986 s.114 .
72. CANATAN, Kadir, *Bir Değişim Süreci Olarak Modernleşme*, İnsan Yay. İst. 1995 s.67 .
73. WALERSTEIN, İmmanuel, *Tarihsel Kapitalizm*. (Çev.: Necmiye Alpay), Metis Yay. İst. 1992 s.59 .
74. TÜRKDOĞAN, Orhan, "Kültür Hayatımız", TYB Y. 1988 s.101-102 .
75. KARATEPE, Şükrü, "Toplum ve Siyasi Hayat", TYB Y. 1988 s.30-31 .
76. ÇELİK, Mithat, "Kültür Hayatımız", TYB Y. 1988 s.101-102 .
77. *age.*s.110.
78. GÜRBİLEK, *age.* s.92 .
79. ÇUBUKÇU, Aydın, *Kültür ve İdeoloji Sorunları*, Evrensel Kültür Kitabevi, İst. 1994 s.19 .
80. ÇUBUKÇU, *age.* s.34 ,
81. *age.* s.51 .
82. *age.* s.52 .
83. CANATAN, *age.* s.40 .
84. *age.* s.47,
85. *age.* s.54 .
86. *age.* s.64 .
87. ÇELİK, Mithat, TYBY. *agm.* s.110 ,
88. ÇÖREKÇİ, Selim, "Toplum", TYBY. 1989 s.25.
89. KARATEPE, Şükrü, "Toplum ve Siyasi Hayat", TYBY. 1990 s.12 .

90. AVCI, Nabi, "Kültür Hayatımız", TYBY. 1990 s.84 .
91. KARATEPE, Şükrü, "Toplum ve Siyasi Hayat", TYBY. 1991 s.13 .
92. ALEMDAR - KORKMAZ, age. s.61 .
93. age. s.204 .
94. GÖLE, age. s.75 .
95. age. s.78-79-80 .
96. age. s.92 .
97. age. s.94 .
98. DEMİR, Ömer, TYBY. 1992 agm. s.72-76 .
99. SHAYEGAN, age. s.144 .
- 100.GÖLE, age. s.41 .
101. age. s.81 .
102. age. s.81 .
103. age. s.106 .
104. age. s.109 .
105. age. s.130-131 .
106. age. s.136 .
- 107.ACAR, Mustafa, "İktisat," TYBY. 1989 s.34 .
- 108.TAHİR, Kemal, *Notlar (Batılılaşma)*, Bağlam Yay. İst. 1992 s.15
109. age. s.45 .
110. age. s.53 .
- 111.OKTAY, Top. Değ. Bas. age. s.50 .
- 112.TİMUR, age. s.14 .
- 113.ÖZEL, İsmet, *Üç Mesele, Çıdam Yay. İst. 1988, s.48 .*
- 114.TİMUR, age. s.16 .
- 115.NACI, Fethi, *100 Soruda Türk Romanı*, s.24 .
- 116.SEZAL, İhsan, TYBY. 1984 agm. s.3 .
117. agm. s.8-9 .
- 118.SEZAL, İhsan, "1984 Türkiyesi" ne Toplu Bakış: Ekonomi, Toplum ve Siyasi Hayat", TYBY. 1985 s.14-15 .
- 119.WALLERSTEIN, age. s.15 ,
- 120.KARATEPE, TYBY. 1988 agm. s.12-13 .
- 121.ACAR, TYBY. 1989 agm. s.34-35-37 .
- 122.ALEMDAR - KORKMAZ, age. s.122 .
- 123.ACAR, TYB Yay. 1989 agm. s.38 .
- 124.ACAR, Mustafa, İktisat, TYBY. 1991 s.60-70 .

- 125.GÜRBİLEK, *age*. s.112 .
- 126.ALEMDAR - KORKMAZ, *age*. s.62 .
127. *age*. s.157 .
- 128.ÇUBUKÇU, *age*. s.59 .
- 129.GÜRBİLEK, *age*. s.36 .
130. *age*. s.21 .
- 131.OKTAY, *Popüler Kültür*, s.14 .
- 132.WALLERSTEIN, *age*. s.84 .
- 133.CHRISTOPER, Chgham, *Third World Politics An Intuduction*,
London 1990 s.1 .
- 134.WALLERSTEIN, *age*. s.48 .
135. *age*. s.55 .

II.2. TÜRKİYE'DE 1980 SONRASI SOSYAL HAREKETLİLİK

Sosyal hareketlilik, kişi ve grupların bir sınıftan veya bir statüden diğerine geçişini ifade eder, "Herhangi iki statü arasında geçilen "sosyal mesafe" dikey sosyal hareketliliği ortaya çıkarır." Bu esneklik, gidiş geliş sosyal değerlere göre, saygınlığa ulaşma veya saygınlığı yitirme şeklinde algılanabilir. Bu hareketlilikte mesafe genişse, statünün değil sınıfın değişimi söz konusu olur. Bu hareketlilik açık sınıflı toplumlarda oldukça fazla görülmesine rağmen, sınıf kavramının net olmadığı toplumlarda ya kapalı yada da çok az farkına varılır.(1) Sosyal hareketliliğin modern çağlarda en belirgin şekli şehirleşme, şehre yığılma şeklinde görülmüştür. Yeni bir organize, bir planlı yapılanmadan ziyade bu vakıta tam bir üst üste yığılaşmaya, apartmanlaşma şeklinde gruplaşmaya tekabül etmektedir. Doğu toplumlarında köyün, yörenin bütünüyle kalkıp varoşlara oturması bu anlamda bir yığın olma durumundan, güvensizlikten kurtulma hareketliliğidir.(2) Sosyal hareketlilik yalnız halk nezdinde görülmez. Aydınlar, zenginler, sosyete sınıfı gibi statülerin zorlanması, şeklinde de sıkça görülür. Aydınların ve benzeri sınıfların oluşumu çoğunlukla halktan kopma, "doktrine olmuş, beyni yıkanmış kesim"e dahil olma arzusu sonucudur.(3)

Bu durum tam olarak kendi olmayışın bir tezahürüdür. "Modern entellektüel güce eriştiğinde, geleceğe güvenle bakmaya ve müreffeh bir hayat sürmeye başladığında artık kökten değişim tellallığı yapan ideolojilere rağbet etme"(4)yen aydınlar, özellikle 1980'den sonra Türkiye'de sosyal bir sınıf oluşturdu ve solculuğa da ideolojik manada veda etti. "Dahası bu geçmişe sahip olan çoğunluğun sınıfsal yapısı gereği, bu geçmiş poplaştırılmış, estetize edilmiş ifadesini ancak arabesk denen alanda bulabildi. "Yorgun demokrat / genç Jakoben" karşıtlığının, aslında hiç bir sahicilik iddiası taşımayan "demokrat" ve "jakoben" adlarıyla ilgi toplaması, 80 öncesi sol geçmişten yaptığı

alıntılardaydı; bir tanıdıklığı tüketime sunmasındaydı. (5) Aslına bakılırsa "Gencebay' ı 70'lerde popüler kılanın, aslında aynı yıllarda solu popüler kılan şeyle akraba olduğu görülebilir." (6) 12 Eylül dönemi mizahi bir tablo görünümü kazanırken, "bir çok bakımdan olduğu gibi, sosyal değişimi ve hareketin bu alandaki yansıması bakımından da bir laboratuvar özelliği gösterir. 12 Eylül yalnız lideri Kenan Evren' in "doğal" mizahi karakteri dolayısıyla değil, yaşanan acıların, baskı ve korkunun yarattığı sosyo -psikolojik ortamın niteliği dolayısıyla da mizahın boy vermesine zemin hazırladı." (7)

Demokratik yönetimlerde halkın kendi iradesiyle yeni toplumlar oluşturma ve kalkınma tercihinde de sahip olabilmekte, ferdin "feragat ve fedakarlıkları da göze aldığı", (8) görülmektedir. Ancak idareci ve aydınlar halkın tercihinde pek de saygılı davranmıyor. Ne sınıflar arası hareketliliği, ne de kendileri dışında bir tercihi hoş karşılamıyorlar. "Özellikle rakiplerin seçilip gündeme getirilmesine propaganda denirken, aynı şeyi kendileri yapması halinde" adı "Eğitim, ahlak aşılması, kişilik verilmesi" olur.(9) Halbuki kişilerin seçme hakkı bu yolla "sıfır"a indirgenmemelidir.

Toplumsal hareketlilik, ilk hareket noktası olan kişinin fiili çevresiy-le kopmaz bir ilişki içindedir. (10) Bu açıdan bakınca Türkiye'de ferdi hareketlilik grup ve çevre hareketliliği şeklinde netlik kazanmıştır. 80 sonrası kente göç olgusu, kentteki çalışan kesimlerin zenginler ve üretici esnaf sınıfına yükselişi yanında, mecburi göçün, özellikle doğudan kentlere sağlıksız yığılması görülür. Orta şehirli sınıf 50'lerden kalma tecrübesiyle şehirde kesin bir yer edinirken parasının inisiyatifini kullanmış, boş bıraktığı yeri, eski hemşehrisine, köylüsüne devretmiş, köyler hızla boşalmıştır. Üniversitelerin çoğalması Anadolu'dan oldukça fazla gencin buralara girip mezun olmasına, daha sonrada kadrolaşmasına zemin hazırlamıştır. Gecekondu sakinleri gelir durumları yükseldikçe ve daimi işlerde çalışmaya başladıkça önce gecekondualarını genişletmişler, sonra da yaşam biçimlerini değiştirerek toplumsal statülerini aşmak

ve üst sınıflara geçmek arzusunu duyarlar. Bu nüfusun, çalıştıkları işler dolayısıyla, daha çok bürokrasiyi oluşturan orta ve üst düzey memur kesimi örnek aldığı da anlaşılıyor. Bu örnek sınıf, devletle irtibatlı imtiyazlı memurlardır. Osmanlı'dan kalma bu statüyü zorlayan ve başarılı olan gecekondulu meskunları daha çok Anadolu şehirlerinden, kasabalarından büyük şehre gelenlerdir. Çünkü onların devraldığı zorladıkları konum unutulmuş bir mirastır. Hatta o konumdakiler, aslıyla şartları iyi değerlendiren, sonradan gelenlerdir. Öyle olunca da, eskilerin yerlerini paylaşmaya mecbur kalması kaçınılmaz olmuştur. Yeni statüyü zorlayan gecekondulular, ancak medeni tüketimin paylaşımıyla yetinmiş, küçük üretime yönelmiş, beyaz eşyaları toprak evlere taşımış, bu yolla "küçük burjuva yaşam biçimine özen"tisini tayin etmiştir. (11) Asıl önemli olan 80'li yıllar, Anadolu asillerinin bürokrasiyi devralışını da tepelerde hissetmesidir. Özal bürokrasinin tepe noktasında, içinden çıktığı sınıfa eski hakkını devralmayı örtülü olarak telkin etmiştir.

Üniversiteyle yakın alakası olan sosyal bir sınıf olarak daha önce de bahsi geçen kadın olgusu en dikkati çeken olaylardandı. Kadınlar "Türkiye'de ilk kez bu dönemde Kemalist "yüksek" kültürün dışında bir "aşağı (!) kültür patlama"sıyla kendilerine has bir dil oluşturdular. Bütün toplumda kurumlardan azade, "kültür endüstrisinin nüfusunda" tüketim toplumu oluştu. Kadınlar için tenin ve cinselliğin en çok konuşulduğu devre oldu." (12) 80'lerde, adlandırılan sınıflar ilk defa türedi. "Yalnız yaşayan kadınlar", "biseksüeller" "arabesk seven aydınlar" gibi kuşatıcı tipler oluşturuldu. Şehir yaşantısı, modern hayat içinde edinilebilecek çeşitli deneyimler belirli imgeler, belirli görüntülerle kuşatıldı. 80'lerin bu kuşatılmışlığında, değişimin kabuğuna çekilme psikolojisini harekete geçirmesi gerekirken, aksine patlama oldu. "Mahremiyete şahsi olarak çekilme" olmadı. Hatta bu dönem, "yakın zamana kadar mahrem kabul edilen bir çok

şeyin "dış"a açılmasıydı; habere, enformasyona, görüntüye dönüşmesi, bir kamuoyu meselesi haline gelmesi"ydi. (13)

Türkiye 80'lerde açık ayrışmalara şahit oldu. O güne kadar zengin muhitlerinin, fakir muhitlerden net ayrışmışlığı söz konusu değilken 80'ler bu ayrışımı gün yüzüne çıkardı. "Yıldan yıla yükselen enflasyon altında bozguna uğrayan, teselli olarak kendisine sunulan yepyeni terminolojileri çözmek için şaşkına dönen, yüksek gerilim hattında nefes nefese bir Türkiye. Sosyal tabakalaşma sisteminin gerek enflasyonun şiddeti, gerekse Laisser Faire'ci cilvelerin etkisiyle alabora olduğu bir Türkiye. Hiyerarşilerin, prestij ve itibar statülerinin Paretoya bile parmak ısırtıcı bir mükemmellikle dönüşüme uğradığı bir Türkiye. Hukukçu ile öğretmenin, yazar, subay, memur ve bilim adamının tarihin mezarlığına atıldığı, reklamcı, şarkıcı, komedyen ve iş çevirenin toplumun baş köşesine oturtulduğu" tam bir tanıma uymayan "orta direk" sosyal yapısı ile fakirleşen kalabalıklar, statü yitimi, paranın yeni statülerde basamak oluşu, asli değerlerin yerini sahtesine bırakışı, devlet mekanizmasını temsil eden kurumların hem işsiz hem de saygınlıksız oluşu hep bu yıllara tekabül eder. (14) Hali hazırda da, uydurma bir demokrasi, yüksek enflasyon, güvensizlik ve terör son haddinde. Bu tıkanmışlığın getirdiği kıpırdanmaya hazır kitleler, farklı semtlerde meskunken; (15) semtler sınıfsal nitelik kazandı. Varoluşlar daha net kendini belli etti. Meskun mahalle kalmayan bu durum, alışveriş, eğlence yerlerini de ayırdı. Aslında yetmişlerde de varolan durumlar 80'lerde bariz hale geldi. Şehirler tepelere, derelere komple oturan köylerle doldu. Gecekonducular şehri çepçevre sardı. Bu sahalardaki insanlar sayı olarak çoğalırken kendi söylemlerini de piyasaya hakim kıldı. "Karayağız" insanlar yalnız İstanbul'a değil, "Stockholm"e kadar uzandı. "Aşkale köylerine kadar bebelerin göğsünde "bass" yazılı tişörtlerle dolaştığı" bir Türkiye oluştu. "bütün, ülke ayağa kalkmış, her fert gözünü dört açmış, avına atılacak bir pars gibi tırnaklarını bileyip duruyor." (16) Dağlardan,

ovalardan, bin yıllık yuvalarından kopup gelen büyük bir kalabalık şehirleri dolduruyor. Büyüme, gelişme, ilerleme kavramları üzerinde tartışmalar yapıldursun; bu kavramlardan habersiz geniş kitleler açık buldukları kapılardan geçerek yeni bir yapı kazanmakta olan toplumda kendilerine güvenli bir yer bulma mücadelesine girmişlerdir." (17) Ancak kendi konumlarını terk etmeyen kuşaklar, bu yenilere layık olduğu yeri reva gördü. Birine banka müdürlüğü düşerken, ötekine aynı bankanın müstahdemliği düştü. (18) Bir yandan Amerikan hayat tarzı "tüketim ideolojisi" yaygınlaşırken, "meta bulaşması" gecekondu mahallerine kadar bir benimsemenin yaygınlığı ve yeni siyasi tavırları da beraberinde getirdi. Bu sınıfın siyasal hareketlilikleri çoğunlukla ekonomik içerikliydi. "Dile getirilen protesto, düzenin değiştirilmesi isteklerini dışa vurmuyor, tam tersine; yaşama olanağına kavuşturulmasını istiyor bu sınıflar." Bu istemde depolitizasyonun etkisi kadar, solun eski söyleminin de tesiri söz konusu idi. Hatta dünya konjonktürü bu durumu açıkça telkin de ediyordu. (19)

Artık Türkiye kırsalında, "evler, televizyonlu, buzdolaplı, çamaşır makinalı hâle dönüşmeye başlamıştır. Kentlerde ve İstanbul gibi metropollerde yaşayan marjinal kesimlerin bireylerinde (sanayi proleteryası, resmi ve özel sektörde görevli odacı, temizlikçi vb. işlerde çalışmalar) bu eğilimin çok daha güçlü olduğu gözleniyordu." (20) Tüketim, insanlara mal mülk edindirmesiyle doyum da sağlamayıp "sınıf duygusunu ve dayanışmasını yitirmeleri"ne ve yeni sınıf arayışlarına yol açmıştır. Bu arzuyu ise "Düzen partilerine destek" vermekle dışa vurdular. (21) "Kâr ve rekabet güdüsü" statü arayışları, sonuçta bireylerin toplumsallaşmasını değil toplum kitleselleşmelerini getirdi. (22) İnsanlar, "kitle toplumunun eğlence, bilinç ve enformasyon kurumlarının denetim altına" girdi. "Sağlıksız düşlere saplandı." (23) Haliyle kitlesellenen toplumda "us' un işlevini giderek yitirmesi" gözlemlendi.(24)

Bu arada aile yapısı köklü değişimler yaşadı. Bağlar gevşedi, ilişkiler yeni dünyanın değerlerine mağlup oldu. Türkiye ailesi ise kendi içini tanımaya başladı. Büyük şehirde beraber oldukları Kürt'lerin bir bölgeye mensup olduğu, görülemeyen, fark edilemeyen problemlerin olduğunu gördü. Meseleleri örten etkenler geçersiz kalmıştı. (25) Bölgede köyler yaygınlaşıp şehre göçüyor, batıya yoğunlaşıyor, doğu şehirleri kaynama noktasına geliyordu. "Kürt'lerin, kadınların, eşcinsellerin kendi söylemlerini oluşturmaları, kamuoyunda kendi adlarıyla varolmaları" gibi yepyeni durumlar yaşandı. (26) Türkiye "üçüncü dünya"sını, kendi taşrasını böyle bir çok seslilik içinde tanıdı. Yalnız onları değil Anadolu'nun taşra kültürünü ve çoğunluğunu, hem şehirde hem taşrada yeniden keşfetti. (27)

"Köy ile kent yaşamı arasındaki fark, gelir farklılıklarının yarattığı uçurumlar kısa süre içinde büyük paralar kazanan kişilerin gördüğü toplumsal insanımızı "emeksiz kazanç" ve "liyakatsiz mevki" peşine düşürmüştür." "Anadolu insanı içinden çıkıp geldiği geleneksel hayatına ters düşen tüketim alışkanlıklarına kapılırken, dramatik bir çelişkiyi yaşamaktadır... Çağdaşlaşma adı verilen "beklenen şarkı" sonunda böylesine bir kaosa neden olmuştur. Ekonominin dayattığı maddi tatmin eğrisi ile, toplumun muhafazaya çalıştığı manevi tatmin zıtlaş(mıştır)." İnsanlar hızla dayanıksız ve tek başına kalmış, maddeye teveccüh oldukça fazla artmıştır. Köyden tevarüs edilen eski şehrin mahalleli yapısı eskimiş, mahalle dizilerine rağmen gevşemiş, yığınlaşma süreci başlamıştır. "Şehirlerde yaşayan nüfusun kahir ekseriyatı artık ne şehirli, ne de köylüdür." (28) Bu kitle ferdileşirken bireysel düşünme yeteneğini de yitiriyor, şuursuz akıntıya kendini bırakıyordu. (29) Kitleler olumsuz anlamıyla popüler kültürün oluşturduğu ideolojinin bilinç altındaki yönlendirmesinde hareket ediyordu (30) ve toplum, kendine, muhitine, insan tabiatına, çevresine, geçmişine hızlı bir yabancılaşma içine giriyordu. (31) "Sıradan insanlar, yaşadıkları gündelik hayatın

dünyasını aşacak güçte değildirler. Kaldı ki iş, aile ve komşuluk ilişkilerinden oluşan bu yaşamı, sıradan insanların ne yönetebilecekleri ne de kavrayabilecekleri nitelikteki güçler biçimlendirmektedir." "Büyük değişimler onların denetimi dışındadır, ama bu değişimler onların edimlerini ve dünyaya bakış tarzlarını etkilemekten geri kalmamaktadır. Modern toplumun biçimlendirdiği bu aynı çerçevenin baskıcı zoruyla, sıradan insanlar kitle toplumunun üzerine çöreklenen bu değişimlerden başkasını düşünememekte; dolayısıyla, kendilerini güçsüz ve amaçsız bırakan bir çağın insanları saymaya itilmektedirler". (32)

Televizyon kanallarının çoğalması, basının atılım denemeleri, özellikle doğu bloğundan gelen turist akını Türkiye için değişimi hızlandıran faktörlerden oldu. (33) Türkiye açık bir şekilde "Amerikan yaşam biçiminin çekim alanı içine" girmektedir. (34) Ancak görmemezlikten gelinmemesi gereken bir iç dinamiğin, konumun Türkiye'yi "tarihi, kültürel birikimi" neticesinde, bütün "kapitalistleşme"sine rağmen farklı kalmayı başardığıdır. (35) Bu kalış "egemen ahlakın ve egemen ekonomik sistemin" idari felsefenin propagandisti, basın ve yayına rağmen oluşmakta, iktidarın ve büyük sermayenin bütün gayretlerine rağmen istenilen sonuç elde edilememektedir. Çünkü karşıda rakip "karşı propaganda" açıklar yakalamakta, "sol ve sağ" ideolojiler kapitalist beklentileri kendilerine ayarlanmış şekle sokmaktadır. (36)

"Türkiye'nin iki yüz yılı aşkın modernleşme sürecinin her aşamasında kentler, modernliğin kaleleri olarak görülmüştür. Batıda olduğu gibi bizde de kent hayatının insanları özgürleştireceği, aile bağları gibi bazı geleneksel bağları zayıflatarak, bireylere kendi kendilerine yetmeyi öğreteceği beklenmişti,.. kentin özgür havasını teneffüs eden bireyin cemaat bağları çözülecek, dolayısıyla özel çıkarların gerçekleşmesinin esas alındığı rekabetçi bir yapı belirecekti." Ama öyle olmadı. "1990'lar Türkiyesi, modernleşmenin empoze ettiği bu

beklentinin tam gerçekleşmediğini gösteriyor. Aksine 1990'larda özellikle büyük kentlerde cemaat yapısı güçlenerek yeniden ortaya çıkmıştır. Büyük kentlerde rekabetçi yapılanma içinde varolmayan "birey"ler, çeşitli cemaatleri kaçıp sığınacakları "doğal" ortam olarak görmeye başladılar." (37) Bütün bu gelişim medyaya rağmen oluşmuştur. Zira kitleler, şiddetle medya güdümüne sürüklenmiştir. Medya insan gruplarını istediği yöne sevk edebilmekte, hırs körlüğüne kapılmış kalabalıkları peşinde sürükleyebilmektedir. İnsanı sarmalayan, iletişim araçları onu şaşırtmakta, reklamlar yoluyla ve haber akışıyla üretimini, tüketimini denetimde tutmaktadır. "Televizyon hemen hemen tüm toplumlarda merkezi ve etkin öykü anlatma aracıdır. Televizyonun yaşamımıza girmesiyle birlikte sürekli bir öykü bombardımanıya karşı karşıya kalmış durumdayız. Televizyonlarımızın düğmelerini açtığımızda öyküler dünyasında buluyoruz kendimizi. Çünkü televizyon sözde "gerçekçi" yapısına karşın, düşsel bir dünya sunmaktadır bize"(38)

"Medya pratikleri uzam ve zaman duyumlarımızı yeni baştan düzenlemiş ." İnsanların dünyayla irtibatı televizyonun seçtiği vizyondan ve onların sunduğu oranda olan dünyadır. Bölük pörçük imgelere dönüşen dünyanın değersizleşmesi de kaçınılmaz olmaktadır. Medya kitlenin varlık sebebi olmakta, "kültür endüstrisi"yle kitle toplumunu serseme çevirmektedir. "İlkin, medya ussal eleştiriye bağışıklığı olan bir taklitler dünyası doğurur. İkincileyin, medya bir enformasyon alıcıların tepki göstermesinin olanaksızlaştırıldığı bir tarzda işler. Üçüncüleyin, bu taklit edilmiş gerçekliğin hiçbir göndergesi, temeli ve kaynağı yoktur... Kitleler sessizlik ya da edilgenlik stratejisiyle" "temsil mantığının dışında çalışan" medyayı "alaşağı etmenin bir yolunu bulmuşlardır. Medyaya karşı tepki vermeyi beceremeyen kitleler, medyanın taktiklerini emerek kodun zayıflamasına yol açarlar" (39)

80'li yıllar Türkiye'de kitleler medyanın planladığı bu serüveni yaşadı. "Kitle iletişim araçları (gazete, televizyon, sinema vb.) öncelikle boş zamana ilişkin bir işlev üstlendi" (40) Toplumsal bir yabancılaşıma bu etkileme bombardımanı altında gerçekleşti (41) "Türkiye'de magazin basınının, sosyo - ekonomik ve sosyo - kültürel ortama sıkı bağlılık ve bu ortamdaki gelişme ve değişmelere paralel bir değişme gösterdiği" (42) görüldü. Bireyselleşen yeni toplum, kapitalizminin örgüsünü üstlendi. Birey eşit "adam olmak", "stresten kurtulmak", "kendi hayatını yaşamak" gibi onlara gelecek biçimde de kullanılabilir olmasından sonra bireysellik özelliklerinin kapitalizm koşullarında elde edilebilir özellikler olarak tanımlanması, kendisine bir tür "sosyal taban" bulmuş oldu." (43) "1980'li yılların bir diğer özelliği de kendine hedef kitle olarak daha fazla tüketme eğilimi taşıyan ekonomik özgürlüğü olan kadınları seçen dergilerin yanı sıra "Müslüman kadın kimliği" gerçekleştirmeye yönelik bir gaye ile 1985 yılından itibaren kadın dergilerinin çıkmaya başlamış olmasıdır" Bu dergiler, "kadın kimliği ile sosyal hayatın bu kimliği zedeleyici yönlerinin bertaraf edilmesini" hedefledi. (44)

80'li yıllar sonrası ise, "toplumun her kesiminde geleceğe ait bir karamsarlık ve umutsuzluk bulunduğunu gösteriyor. Halk, siyasi partilerden umut kesmiştir, ülkenin yönetilmesi konusunda kimseye güvenmemektedir. Enflasyonun ortadan kaldırılması, daha iyi yaşam koşulları ulaşılmaz hedefler olarak görünüyor... Yaşanan ortam, her türden fetiş için tam bir cennettir" "Kapitalist pazar, bir başka toplumsal yenilgi belirtisi olan cinselliğe aşırı ilgiyi, sapkınlık derecesinde düşkünlüğü de metaya çevirmeyi bu koşullarda başardı" (45) Tam bir boşluk hali geçerli duruma geldi. (46) "Ezilen halklar, eyleme geçmekten kaçınmak için kendilerini kaderin eline bırakırlar; kader hem negatif bir selamet hem de olayları yorumlama yöntemidir; günlük kullanımlı bir tarih felsefesi duygusal temelli determinist bir görüş, yeri

geldiğinde kullanılan bir metafiziktir." (47) "Yalnızlık ve kendini sorgulama riskinden çekinen az gelişmiş bir benliğin bütünleşme ihtiyacı, bir sığınağın emniyeti kazasına kapanıverir. Bu sığınak, aile olmadığına kabile olabilir; bu da olmazsa parti veya tarikat olabilir. Bu sığınağa rahat rahat kapanıldığında, olgulara hiç bir şekilde tekabül etmeyip maskeler haline gelen fikirler dışarıya doğru yansıtılır; çünkü tüm bu maskelerin ardında annesinden ayrılmaktan korkan titrek bir çocuk saklanmaktadır." (48)

80'li yıllar insan davranışlarını, Türkiye kitle yönelimlerini anlamaya çalışmanın bir başka bakış açısı olacak bu ifadeler aynıyle gerçekleşme durumunda olmuştur. Kente kitlesel göçlerin hızlandığı bu yıllar bununla da kalmayıp işsizlik, lümpenleşme, sağlıksız kentleşme oldukça yoğun bir duruma geldi. Bütün bu olup biten, geç şehirleşmenin tabii sonuçlarıydı. (49) "Din ve inanç sistemleri seküler bir yapıya büründü veya başka bir deyimle toplumsal yaşamın değişik alanları birbirinden özerkleşti." (50) İletişim araçlarının çokluğu dünyayı köy haline getirirken, Türk insanı sansürsüz bir batılı kültür kodlaşmasına kapı araladı (51) ve bu süreç batılı olmayan ülkeler için kaçınılmaz bir istikamet oldu. "Batılı olmayan toplumlar normatif anlamda modernleşmeye muhalefet etseler bile bugünkü dünyanın konjektörel koşullarında modernleşmeden de edemezler." (52) Mağlup olanlar, galip olanı taklide devam edecektir de.

Aslıyla modern kent olgusunda "geleneksel kültür ve sosyal yapıların kentleşme sürecinde çözülme"si bekleniyordu. Bu yolla kırsaldan göçen topluluklar potada eritilecekti (53); ancak pek böyle de olmadı. "Toprağından kopup gelen yüz binlerce ve hatta milyonlarca insan büyük kent çevrelerinde gecekondu olarak oluşturarak kırsal kesiminde yaşadığı kültürü önemli oranda buraya taşımıştır." Kent yerlisi "azınlık" yeni gelen büyük çapta göçmen karşısında geride kalmış, köyleşen kentlerde bu yeni göçmenler toplumsallaştırılmamış,

asimile edilememiştir. (54) Bu yıllar Türkiye'nin kültürel kayma, savunmanın şiddetle hissedildiği (55), insanımız ve toplumumuzun derinden etkilendiği "suskun, içe dönük, kimliksiz, sürekli değer kaymaları yaşayan" " erozyonun, depolitizasyonun, hesaplaşmanın olduğu yıllar olmuştur." (56) "Hızlı değişen toplumumuzda büyük ilerlemeler meydana gelmektedir. Hatta, Batı toplumlarının bazen yüzyıl alan sorunları, toplumumuzda bir kaç yıl içinde hiç bir özümleme yapılmadan, bir düşünce muhakemesine uğramadan benimsenmeğe çalışılmıştır." (57) Toplumsal değişim şiddetli tedirginliği de beraberinde getirmiştir. (58) "Türkiye, yarın tarihini yazacak olanları şaşırtacak değişimleri gösteren bir ülke" (59) olmuştur.

DİPNOTLAR

1. FICHTER, *age.* s.39 .
2. *age.* s.46 .
3. CHOMSKY, *age.* s.45 .
4. *age.* s.27 .
5. GÜRBİLEK, *age.* s.48 .
6. *age.* s.99 .
7. ÇUBUKÇU, *age.* s.49 .
8. CHOMSKY, *age.* s.27 .
9. ÇUBUKÇU, *age.* s.121 .
10. *age.* s.145 .
11. OKTAY, *Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Basın* s.85 .
12. GÜRBİLEK, *age.* s.8-9 .
13. *age.* s.54 .
14. VERGİN, Nur, "1980' ler Türkiye: Eşitsizlik ve Adaletsizlik Bir Demokrasi Deyimi İle Bunalımın Sarmalı", *Türkiye Günlüğü*, Aralık 1989 S.9 .
15. *agm.*
16. YAĞMUR, Selim, "Türkiye'de Toplumsal Değişme ve "Camdan Kalp"" *Dergah*, Şubat 1991, Sayı:12 s.21 .
17. *agm.*
18. GÜRBİLEK, *age.* s.72 .
19. OKTAY, *Popüler Kültür*, s.15 .
20. *age.* s.25 .
21. *age.* s.26 .
22. *age.* s.30 .
23. *age.* s.32 .
24. *age.* s.35 .
25. GÜRBİLEK, *age.* s.103-104 .
26. *age.* s.109 .
27. *age.* s.113 .
28. YAĞMUR, *Dergah*, S.12 *agm.*
29. OKTAY, *Toplumsal Değişme ve Basın*, s.19 .
30. *age.* s.23 .
31. *age.* s.24 .
32. *age.* s.31-32 .

33. DEMİR, *agm. TYBY. 1992 s.72 .*
34. OKTAY, *Toplumsal Değişme ve Basın, s.35 .*
35. *age. s.36 .*
36. *age. s.116 .*
37. SARIBAY, *age. s.202-203 .*
38. KAPLAN, *Televizyon, s.78 .*
39. SARUP, *age. s.195-196-197 .*
40. OKTAY, *Popüler Kültür, s.40 .*
41. *age. s.43 .*
42. *age. s.51 .*
43. ÇUBUKÇU, *age. s.27-28 .*
44. BARBAROSOĞLU, *age. s.182 .*
45. ÇUBUKÇU, *age. s.63 .*
46. *age. s.76 .*
47. SHAYEGAN, *age. s.150 .*
48. *age. s.154 .*
49. CANATAN, *age. s.91 .*
50. *age. s.35 .*
51. *age. s.41 .*
52. *age. s.42 .*
53. *age. s.55 .*
54. *age. s.90-91 .*
55. GÜMÜŞ, *Roman Kitabı, s.132 .*
56. ANDAÇ, *age, s.47 .*
57. TÜRKDOĞAN, *agm. TYB Yay. 1993 s.82 .*
58. KAHRAMAN, Hasan Bülent, "1983'ün Roman ve Öyküleri", *Varlık 1984, Yıllığı, s.82 .*
59. KAHRAMAN, Hasan Bülent, "1984'ün Roman ve Öyküleri", *Varlık 1985, Yıllığı, İst. s.47.*

II.3 1980 SONRASI ENTELLEKTÜEL POPÜLİZM'İN YANSIMALARI

Bu bölümde Türkiye'de 80 sonrası farklı bir popülist anlayışın yansımalarına değinmeden önce, genelde popülizme de deyinilecektir. Yalnız yeni popülizm I. Bölümde irdelenip, tanımlanmaya çalışıldığı için tekrar tanım, tahlil bazında ele alınmayacaktır. Genelde popülerizm, burjuva demokrasilerinin yükselmesiyle, bu demokrasilerin popüler seçim özgürlüğüne / bağımsızlığa dayanan meşruluk iddiasıyla ve bunun siyasi alanda ifadesi olan seçim süreciyle popüler terimine belli bir anlam yüklendi. Bu anlamla popüler yönetici etkinliklerin ve programların kabul damgası oldu. Popüler terimin bu tür anlamı tek başına değişmez olarak devam etmez. Aksine sürekli olarak değişmektedir ve zaman zaman kültürel ve popüler askeri başkaldırıları tarafından tehdit edilmektedir. Popülerin bu egemen kullanılışı, popüler olandan kültürel olana da yayıldı ve bu egemen tanımı yeni alanlara taşıyarak, yeni ifade biçimleri vererek ve toplumsal sistem için yeni dayanak rolü sağlayarak devam etti. (1)

Bütün bu görünen kültürel biçimler ve partilere rağmen, popüler kültürün ne olduğunu belirlemek veya neyi içerdiğini saptamak, aynı anda popüler kültür olmayanları da belirlemeden mümkün olamaz. Bu "popüler olmayanları" belirleme de popüler kültürün nasıl tanımlandığını, neyle doldurulduğunu, dolayısıyla siyasal önyargıları saptar. Bu durum popüler kültürün iki karşıt tanımında görülebilir: Marksist edebiyat ve kültürel eleştirilerde popüler kültür halk üzerine empoze edilmiş kitle kültürüdür. Ticari aygıtlar tarafından üretilir ve dağıtılır; halk birbirinden farklı olmayan atomlaşmış kitle olarak görülür. Halkın bu üretim ve dağıtımda hiçbir denetimi yoktur ve halka hiçbir yaratıcı ve verimli girişim olanağı verilmez. Burada Frankfurt okulunun belirttiği gibi, kültür endüstrisinin rolü "aydınlatma / aydınlanma" kılıfı altında yürütülen "kitle kandırmasıdır." İkinci görüş işçi sınıfı ve alt

toplumsal grupların yaşam biçimleri ve alt kültürel pratiklerini inceleyen tarihçilerin ve sosyologların yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma göre halk, o anda olan karşıt bir kültür sistemi teşkil eder. Bu arada popüler kültür film, televizyon ve plak endüstrisi tarafından üretilen popüler kültürden farklı olarak nitelenir. Böylece popüler kültür, çağdaş kitle kültüründen farklı olarak görülür ve geleneksel folk kültürünün çağdaş bir şekli olarak alınır. Bu kültürün olduğu yer halkın kendilerini doğrudan ifade ettiği ve bu ifadelerin kültür endüstrisinin yozlaştırılmasından geçmeksizin geri döndüğü yerdir. Bu görüş, popüler kültür tarihini birbirini takip eden soygunlar olarak niteler; halk tarafından, halk için yapılan ve halkın değerlerini ifade eden kültür onların elinden alınır, "üstten", gelen "karışmalara" muhatap olur ve değiştirilmiş bir şekilde halka geri verilir. Örneğin, futbolun tarihi. Halkın oyunu olan futbol, halkın elinden alınmış; kitle iletişimi yoluyla paketlenmiş eğlence olarak halka geri sunulmuş ve sunulmaktadır.(2)

Popüler kültürün kitle kültürünün gelişiyle silinip gittiğini söylemek veya popüler kavramını sadece kitle iletişim araçlarının çıkışından önceki dönemler içine sıkıştırmak yanlıştır. Günümüzdeki popüler kültür veya kitle kültürü (veya herhangi bir kültür biçimi) gereğine karşı çareler, sadece kültürün sanayileşmesinden önceki halk tarafından yaratılan mitolojilere dönerek bulunamaz. Teknolojik çağ belli çelişkiler, belli ağrılar ve sancılar uyandırır. Aynı zamanda belli cevaplar da. Eski yılların popüler kültürünün babalığı, çare sunan tek kaynak olamaz. Eğer gücün silahlarına karşı direnen bir kültürü, içinde yaşanan dünyamızın gerilimini kucaklayan bir kültürü yaşayanlar arasında aramazsak, popüler babalık sisteminin sadece evelden toplanmış olanı, "geçmiş" anlatırız. Geçmiş kültür bu günü ifade etseydi geçmiş kültür olarak nitelenmezdi. Kısaca, bugünü ifade eden, geçmişe bakılarak değil, bugünü yaşayanlara, bugünkü ilişki ve üretim biçimlerine bakılarak anlaşılmaya çalışılmalıdır.

Popüler kültür, tartışma ve tanımlamalardan da anlaşılacağı gibi pek de öyle kolayca tanımlanabilecek bir kavram değildir. Farklı yaklaşımlar, farklı inceleme yöntemiyle farklı tanımlamalar getirirler. Bu tanımlamaları tek bir gövde içinde birleştirmek önemli farklılıkları görmemezlikten gelmek demektir. Aynı zamanda, popüler kültür bu tanımlamalardan da görülebileceği gibi kaçınamayacağımız geniş bir alanı içine alır (3)

"Tutucu yaklaşımlar popüler kültürü çeşitli biçimlerde tanımlamışlardır.

1) Sınırlı şekilde entellektüel veya yaratılışça seçkin olmayan ve genel olarak, gerçi zorunlu olarak değil, kitle iletişimi tarafından üretilen "yaşam öğeleridir." Popüler kültür konuşulan ve basılı sözler, sesler, resimler, şeyler / nesnelere ve eserlerdir (Brown R.B. 1970)

2) Önemli sayıdaki nüfusa seslenen ve bu nüfus tarafından tanınan kültürel eserlerdir / kalıntılardır. (Lohof, 1972)

3) Halkın kültürü, davranışı, değeri, özellikle eğlencelerdir. (Berger, 1973)

4) Popüler kültür, seçkin ve folk kültürü arasındaki en görünürde olan kültürdür. Bu anlayışa göre popüler kültür orta sınıfın kültürüdür. (Toplum geniş orta sınıf egemenliği üzerine kurulduğunu savunan herhangi bir sistem için çok elverişli bir tanımlama)

Tutucu okulun seçkin kültür eleştiricileri popüler kültürü bayağı seviyesiz veya aşağı tabakanın eğlencesi olarak niteleyip reddederler. Liberal kanatsa kültürel bir akım olarak kabul eder. Seçkin görüşe göre, kalite ve nicelik arasında zıt bir ilişki vardır. Yani nicelik arttıkça kalite düşer. Örneğin, Ernest Von den Haag'ın sorusu: yüksek uygarlığı / kültürü, kalitesini yok edecek noktaya getirecek şekilde sulandırmadan ve standartlarını alçaltmadan aşağı sınıflara uzatmak / genişletmek mümkün mü? Yanıt: Hayır. Her uygarlık, kitlelere girmeye başlar başlamaz çökmek zorunda değil mi? Yanıt: Evet, çünkü kitle adamı

yaşamı anlama yerine, dikkatini başka yere çekerek kaçıışı, geleneksel (muhtemelen mutlu ve hissi) mecazlarla / kinayelerle rahatlatılmayı arzular. Heyecanlandırılmayı da ister. Fakat irrasyonel tecavüz veya kalabalık heyecan verir, aşırı içliliğin / duygusallığın psikolojik kaçış verdiği gibi." (Haag, 1964) (4)

"İngilizce'de tanımı ve dilbilimsel kaynağı geç ortaçağdaki "halka ait" anlamından verilen "popüler" kavramı, sivil toplumla (ortaya çıkmasıyla) yakından ilişkili olarak bugün hakim kullanımı olan "insanların çoğu tarafından sevilen ve tercih edilen" anlamına bir evrim geçirmiştir. Burjuva demokrasilerinin yükselişiyle ve bugün siyasal olarak seçim süreçlerinde ifadesini bulan "popüler egemenliğe" dayalı bir meşruluk talebiyle birlikte belirli bir "popüler" fikri, televizyon dahil olmak üzere, hakim program ve eylemlerin onaylanmasının bir damgası olarak gerçek bir mitoloji haline gelmiştir... Bu belirli popüler fikri aynı zamanda "kamuoyu" kavramının ardında gizlenen mazerettir." (Siegelau, 1983: 11) (5)

"Popüler"i "halka ait" anlamında bir kavram olarak kullanan yaklaşımlar, genel olarak popüler kültüre olumlu bakıyor. Bir yanda, kitle kültürü eleştirmenlerinin iddialarının tersine, halkın istek ve ihtiyaçlarının şeffaflığı varsayımına dayanarak ve "halk bunu istiyor, popüler olan haklıdır" diyerek özellikle popüler kültür ürünlerini ve popüler yargıları her hal-ü karda olumlayan, eleştirel olmayan yaklaşımlar var. (6) 80 sonrası için en dikkate şayan izahın popülizmle tanımlanma imkanından bahsedilse yanlış olmaz. Yaşanan onca farklı alandaki değişim hep popüler nitelikli oldu. Kültür, siyaset olduğu kadar ekonomi bile popülerlik kazandı. 24 Ocak kararlarıyla Özal iktidarı, ekonomik kaygıları rekabet ortamını, "kitleleri dengede tutmak için" popüler hale getirdi. (7) "Tüketim kalıplarının çeşitlenmesi, bireylerde daha iyi yaşam isteğini uyandırıyor, dolayısıyla durumuna şükretmek duygusunu" azaltıyordu. (8) İnsanlar "içeriklerini tam anlayamasalar

bile yeni düşünceler işletmektedirler." (9) Hele, "Türkiye gibi dünya kapitalist sisteminin yarı çevresine girebilmek için çırpınan bir ülkede, popüler kültür doğrudan egemen ideolojisinin yaygınlaştırılmasına yaramaktadır." (10) "Popüler kültürün anlık, günübürlük alanının üzerine vurması, yaşantıları ve eşyaları büyük ölçüde geçersizleştirilmesi, bilerek ya da bilmeyerek kullan - at ideolojisini kışkırtması tarihsizleştirme olgusunun besleyicisidir." (11) "Popüler kültür, reel yaşamın başka türlü bir yaşam olabileceğini düşünmenin yollarını tıkamakta, bu kırgınlıkları hafifletmekte, var olanı benimsemenin acısını, utancını hafifletmektedir." (12)

Son zamanlarda popülerlik bile nitelik yeniledi, yeniden tanımlandı. Her şeyi de kendine uydurdu. Tam bir gelip geçicilik, güvensizlik, hız ve şaşkınlık yaşamaya mecbur edilen Türkiye, tarihinin en enteresan dönemlerinden birini yaşadı. O kadar çok şeyi, çok kısa sürede ve neredeyse farkına bile varmadan. Onun için halk karakteri manasını aştı popülerlik, onun için protestocu, kapanmacı ve kendini tanımlama manasında kitle hareketi olamadı, yaşanan popülerlik halka ait değil, halka yönelik gelişti. Ancak halkı hiç de dışta bırakmadı, yedeğinde ustaca taşıdı. Bu güne kadar halkı böylesine uyutup, hem de onun desteği, onayıyla kandırmaca veya değişme ve yeniyi kabul yaşanmış değildi. Türkiye tarihi yenilikleri halka rağmen ve şiddet eşliğinde yapmayı gelenek kılmıştı. Kasvetli kandırmaca ve kullanmalar hep gizem yüklüydü. 80'ler güler yüzlü, istendik, karşılıklı kabulle tanışmaydı ve yer yer halkın lehine şeylerde oluyordu. Genel gidişat kontrolde olsa da, birilerini tedirgin bile ediyordu. Halinden memnun olmayanlar için her devrin ilacı olan müzik endüstrisi çok başarılı bir devir geçiriyor, hem arabesk hem pop altın devrini yaşıyordu. Böylece en verimli işlevini ifa etti. Canı sıkılan, bıkkın çalışanların hislerini uyardı, "sahte bireyselleştirilmiş "oltalar" ve sürekli "yenilik" hayalleri" üretti (13) "Kendi gerçeklerimizi kendimize sahte bir biçimde yansıttı"p,

"kaçamadığımız, kaçışımızın her gün tekrarlanan tekrarı" oldu. (14)
 Üstelik Amerikan popunun saldırgan tavrı, yeni imajlarda da görüldü.
 (15)

Yeni toplum kapitalizmin tam dümen suyuna girmiş, "firmalar imparatorluğunun" gönüllü reklamını yaptığı yetmiyormuş gibi üste para da ödemeye razı olmuştur. (16) Özellikle saplantısı, zaafı iyi kullanılmaya başlamış, "kitlelerin modayı takibi, kullanılan bu malların, mal olmalarının ötesinde bir karaktere sahipliği hissi ve bu endüstriye bağımlı"lığıyla çepeçevre kuşatmıştır. Artık "ne modayı kendi arzumuza göre ayarlayabilir, ne de bir yana itebilir, görmemezlikten gelebilir" (17) olduk. Böylelikle 1980'li yıllarda, kadın saçlarının modeli ve giyimi Diana'yı, 90'lı yıllar Madonna'yı taklit eder oldu. Halbuki "moda ilk ortaya çıktığında, ağırbaşlı ve zarif bir görünüm sunarken, son yıllarda protest bir kimliğe bürünerek her türlü kaideye isyan etmenin sembolü haline gelmiştir... (18) "1950-70 arasındaki dönemde moda herkes böyle giyindiği için giyilmesi gereken kıyafetler olarak sunulurken; 1980'den sonra moda başkaldırının sembolü olarak" görüldü." (19) Ve "moda - marka -imaj işleme" modayı tamamlar. (20) Hatta fikir akımlarını bile moda tayin etmeye başlamış, mesela feminizm tam moda olmuştur. (21) Modanın sunumu is özellikle TV yoluyla 80 sonrası hız kazanmıştır. (22) Moda, reklam malı öylesine sunmaya başlamış, baskısını kurmuştur ki; mala büyüdü bir özellik yükleyip; "güzelleştireceğine, saygınlık vereceğine, mutlu yapacağına" inandırıp, "sürekli tüketimi" bağımsızlığı kurmuş, egemenliği fetişleştirme yoluyla destekli bir şekilde yerleştirmiştir. (23)

"Reklamların dili yalnızca; sözü, görüntünün imgenin hizmetine sunmakla kalmadı, aynı zamanda bütün kültürü bir malın pazarlamasında kullanılabilecek bir hammaddeye... dönüştürdü" (24)
 "Reklamların sunduğu seçkin imgeler, vitrinlerin bolluğu ve 80'lerin basını: Bütün bu birikimi, bütün bu görüntüleri, bir an için sanki bu ideal

herkes için geçerli olabileceği izlenimi doğurmayı başardı" (25) "Geçmiş, pek de övünülecek olmayan durgun, heyecansız, ölü, unutulmuş veya hatırlanmaya bile değmeyen geçmiştir. "Şimdi" ise her şeydir: Ye, iç, zevkine bak; gelecek ise bugündür. Biz de küçük Amerika, her mahallede bir zengin yaratma, blujean, tvist, Elvis Presley, kovboylar: Red Kit, Teksas, Tom Miks, sarışın bomba ile başlayıp süregelen eğitim ile Mc Donalds dünyasına hazırlandık. Ve bugün... öğretilen ve öğrenilen sadece zevklerde tutuculuk değil, o zevk vereni, gerekirse silahla bile savunmadır. Değişme ve değişim teklifine karşı saldırganlıktır. Mc Donalds dünyasının ürettiği gerçekçe hamburger değil, belli bir tür insandır" (26) ve Türkiye'de "gittikçe popülerleşen dışarıda "kaliteli, meşhur" bir yerde yemek yeme alışkanlığı ülkemizde sermayenin tüketiciye olan servis vermede saygısızlığı nedeniyle kar oranını artırmaktadır" (27) Üstelik, Mc Donalds ve Blujeans'ler bu ülkede kar cennetindeler. (28) "Popüler müziğin ananı sat, babanı sat, zevkine bak, kimseye değer verme, ye, iç, oyna, seks yap diyen en bayağı biçimdekileriyle kendilerini özdeşleştirenler" "türetim endüstrisi için karlı,... siyasal düzen açısından da gençliğin insancıl değerler adına sokağa dökülmesinden, çok daha az tehlikelidir", (29) mantığını güderek, 12 Mart döneminde yaptığı çıkışı 12 Eylül döneminde tamamladı. Tek kelimeyle ezilmenin aşağılanmanın tercümanı ise arabesk oldu. "Toplumdaki bütün umutları söndürmek, bugünün ötesinde bir şey olmadığını, ileride ne yaşanacaksa bu gün yaşananndan başka bir şey olmayacağını" anlattı. (30)

"Arabesk, potansiyelleri bakımından, toplumsal düşünüm, koşullarının varlığına (Köyden kente göç, gecekondulaşma vs.) olumsuz yönden verilmiş bir işaret ve genel yapısıyla bu koşulları yansıtmaktaydı" (31) "Son zamanlarda" ise "yeşilcilik" ve "hümanizm" popun ve arabeskin içine dahil oldu. (32) "80'li yıllarda renklenen hayatla birlikte daha renkli temalar üretebilen bir alt kültürün müziği"

olan arabeskin de "tek bir tanımı yok. Ne hayat eski hayat, ne arabesk eski arabesk" (33) 1983'den sonra siyasi yan anlam da kazanan arabesk ANAP' la uyumlu bir serüvene yürüdü. Başlangıçtaki "toplumsal muhalefet niteliğinden görünürde soyunmuş ve sistemle bütünleşmiş oldu" (34) Kenar semtlerin müziği olmaktan çıkıp yaygınlaştı (35) ANAP konserleri, İ. Tatlıses'li, Emrah'lı olmaya başladı. (36) TRT'ye de ilk defa bu dönemde arabesk sızdı. Arabesk kendini, toplum da arabeski biraz değiştirdi. (37) Önceki "üvey evlat" statüsünü yıkıp "kent kültürünün en popüler haline geldi." (38)

"Alkol popüler kültür pratiği olarak ülkemizde eğlence ve "raki sofrasının sohbeti" adı altında meşru olarak yaygınlaşırken, "bira gençlerin ve işçi sınıfının içkisi" olmuştur. Bütün bunlara, "bilgisayar teknolojisinin... son modern savaş oyunları da ekle"nincede komplo tamam olmuştur. (39) Artık alt birimler mekanizmayı tamamlar. "Spor, politika, ideoloji". (40) Özellikle solun çok önemli şeyleri "popülerleştirdiği, kitlenin güçlendirilmesi amacıyla saptırdığı... pasifleşmesine yol açtığı öne sürülebilir" (41) Zaman zaman irtica furyalarıyla mesajlar veriliyor, başörtüsü yıllarca popülerlik sıralamasında yer alıyorsa bunda solun epeyce payı vardı. (42) Bu yolla Ahmet Günbay tarzı popüler roman türlerine de bolca malzeme üretilmiştir. Popüler kültürün en üst seviyede değerleri olmaktadır. Bireyleri acımasız bir rekabet beklemektedir. Birey "yerel ve bölgesel kimlikler" aramakta, milliyetçilik yükselen değer olmaktadır. (Romantizm, Avrupa'da genel olarak yükselen ulusçuluğun bir aracı haline geldi). (43)

"Seks ve cinsellik mutluluğun adresine dönüşmektedir. Homo economicus insanın pazar, reklam, ekonomi gündemi en üst seviyede seyretmektedir." Bütün bunları iletişim araçları düzenli olarak organize etmektedir. Organize etmekle de kalmayıp, basının yüzyıla varan geleneğine ters olarak fikir temelini terk edip, kendini de popüler olana teslimi yaşamıştır. Başlangıçta gazete bilgiyi popülerleştiriyordu, bu

dönemde kendisi popülerleşti. (44) Okurlarına "yaşam sitili" ve düşünce dikte etmeyi üstlendi. (45) "Popüler olmak her şeyin üstünde tutulmaya başlandı... günlük gazeteler, haftalık dergiler, aydınlar tarafından bir cazibe merkezi olarak görüldü" (46) Televizyon zaten tek hakim, en etkili popülerite merkezi oldu. (47) Özellikle TRT'nin, "köşeyi dönme felsefesi, cinsellik ve spor" popüler değerleri hedefini yakaladı. (48) 80'li yıllar Türkiye'sinin belki en masum popüler tavrı spor olmuştur. O da "gerçekte siyasal imajları olan ciddi bir toplumsal problemdir. Bunu sadece yasa ve kurallara uyma konusu yapıp, geniş kitlelerin otoriteryan çevreleri desteklerini sağlamaya çalışma, ideolojik bir çabadır". (49) Sistem ise "spora toplumsal bütünleşmeyi sağlayabilecek, halkın denetimi için kullanılabilir bir işlev yüklemiştir." (50) "Ne var ki, futbol, rejimin ihtiyaçlarına cevap verebilecek düzeyde toparlayıcı ve seferber edici etkili başarıların çok uzağında" kalmıştır. (51) Ancak doksan sonrası beklenene çok yaklaşmıştır. Öte yandan "spor - güç ilişkisinin türetilmesi, bu ilişkinin günlük alışlagelmiş eylemleri içinde gizlemektedir... egemenlik mücadelesi verilmektedir." (52)

Kitleyi muhatap alan "liderler, meşhur yazarlar, futbolcular, sporcular, ev kadınları, ana, babalar, çocuklar bira veya sabun markası, Tanrı hakkındaki inançlarını ilan ederler. Gerçek olarak sunulan görüşleri ve karakterleri ayıran çizgi bulanıklaşır, izleyicilerin kafası reklamı sanattan ayırma içinde karıştırılır" (53) olmuştur. "Televizyon dizisi ve filmi bolluk toplumu imajını yaymayı ve tüketim hedeflerini çeşitlendirmeyi, tüketimi özendirmeyi sürdürür." (54) Tam bir "kültürel çöplük" (55) olan televizyon, zihinleri de bombardımana tuttu. (56) Ve dünyayı kendi aracılığıyla açıkladığı bir öykü üretimi (MİT) fabrikası oluverdi. (57) Bu ilkel insan ihtiyacı, postmodern insanı da sardı. Yepyeni çehresiyle televizyon kanallarında mit ihtiyacı karşılandı. (58) Bunu yaparken çoğunlukla "egemen ideolojiyi ve toplumsal yapıyı desteklemeyi de ihmal etmedi" (59) ve katılmayan için anlaşılma

tehlikesi gösterildi. (60) Katılanlar için ise ön saflara ulaşma ve halka güdümlü aydınlık vadediliyordu. (61) Gözler önünde "beyinler yıkandı, teknolojinin de yardımıyla "kul zihniyetine" ulaşmış oldu." Bu etkiler altında yeni toplumda "sanat kendi koşullarında algılanamaz. Bunun yerine önce ne umulacağı, ne yapılacağı hakkında kurallar serisine indirgenir."Sanat, "şaşkınlık içinde işlenmiş türel ürünlerin baş karakteridir. (62) Parklar, şenlikler, törenler gibi resmi programlar da bu istendik sonucu destekler. (63) Bu süreçleri "izleyiciler, izlediklerini pasif bir şekilde alıp hazmetmezler(de) aksine aktif bir şekilde kendi zehirlerini kendileri seçerler." (64) "Değerler, kavramlar, eğilimler "Yeni Dünya Düzeni"nin gereklerine göre gözden geçirilirken, geçmiş günlerde yükseğe çıkarılmış her şeye tepetaklak çevrildi" (65)

Eylül sonrası sinema, "eşcinsellerde, travestilerde, mafya babalarında, gangsterlerde, fahişelerde, kapitalist patronlarda, toprak ağalarında, polislerde, casuslarda" karar kılarken çok şeye tercüman oluyordu. (66) Özellikle "cinsel fetiş halinde metalaştırılan kadın" nelerin tepetaklak popüler kılındığını gösteriyor. (67) "Gazeteler pazar ilaveleriyle... kellik merhemi... zayıflama mucizeleri", güç ve kuvvet sembolü "Rambo bıçağı"... "alo arkadaş hattı" saçmalıklarıyla bedenden ibaret insan imajına hizmet ediyorlardı. (68) "Fetiş pazarında, bunların dışında, burç dergileri, bilgisayarlı fal dükkanları, telefon hatları, çizgi -romanlar, bilim kurgu romanın en pespaye türleri, futbol, porno yayınlar vs." devreyi tamamlıyordu. (69) Cinsellik bastırılan bir duygu olarak patlama devresini yaşamaya başlıyordu. (70) Devir "Fetişizm ve söyleşme" devri olmaktadır. (71) "Özellikle 1980'den sonra devreye giren playboy ve playmen gibi porno içerikli dergilerde de tecimselleştirilmiş biçimde sunulmaya başlayan yazın / sanat olayları... moda, dekorasyon ve magazin dergileriyle" gündem oluşturulmuştur. (72) "Bu dergilerin tanıttığı ürünler kadar işlediği konuların da büyük ölçüde dış kaynaklı ya da dışa bağımlı bir niteliğe sahip olması"

manalıdır. (73) "Günümüz toplumlarında "insanları bir vücutları olduğuna inandırmak için yoğun çaba harcadığı"..., vücudun özgürlüğünün işlendiği "vücut sattırmaktadır, güzellik sattırmaktadır, erotizm sattırmaktadır" gibi veriyle narsis bir yapı kurduğu görülmektedir. (74) Bu "moda kadını, köleleştirdiyse bunun tek nedeni, modanın kadını çekici olmaya, hafif, alımlı, tahrik edici bir tutum takınmaya zorlaması, böylece onu bir cinsel nesneye dönüştürülmesi değil; kadının köleleştirilmesindeki temel neden, kadına salık verilen elbiselerin, onu psikolojik olarak dışa dönük yaşamaya zorlamasıydı."(75)

"80'lerin Türkçe'ye kazandırdığı en önemli sözcüklerden... "özel hayat" (76) insanların egoistliğe gidişine zemin hazırlıyordu. Artık insanlar, özgürleştiğini, bireyselleştiğini ""düşük" bir estetiğin diliyle, arabesk olarak adlandırılan dil içinde poplaştıra"biliyordu. (77) "Bu toplumda 70'lerden bu yana oluşan popüler dilin neye tahvil olacağını kestirmek henüz güç" (78) 1923 - 50 yıllarının popüler başlıkları bu gün de pek değişmiş görünmüyor. "a) Rejime ve şefe övgü b) Modernleşme ve Teknoloji tutkusu c) Kadınlara açılış d) Üst kültürün popülerleştirilmesi e) Gündelik Mitoslar." (79) Doğrusu İbşiroğlu'nun uyarlamasıyla şöyle söylemek zor değil. "Bir zamanlar dokunduğunu altına çeviren Kral Midas vardı." Bugün popülerlik her şeyi pislığe çeviriyor. (80)

Çoğu hakikate perde olmak için gündeme getirilen bir tür problem yanında kısmi faydayı öne çıkaran popüler meseleler de vardı. Çevre kirliliği, doğal kaynakların istismarı vs., (81) çok fazla ilgi de görmedi. "Dışarıdan gelen her şeyin kesin olarak kötü, içerden gelen her şeyin ise zorunlu olarak iyi olduğu fikri, bu dış grubun şeytanlaştırılmasına neden olmaktadır. Kimliğe ilişkin bütün söylemlerin içinden belli belirsiz bir titreme gibi geçen gizli bir popülizme de yol açmaktadır."(82)

DİPNOTLAR

1. ALEMDAR - KORKMAZ, *age.* s.48
2. *age.* s.107-108 .
3. *age.* s.112 .
4. *age.* s.114-115 .
5. ÖZBEK, *age.* s.81 .
6. *age.* s.84 .
7. OKTAY, *Türkiye'de Popüler Kültür*, s.15 .
8. *age.* s.25 .
9. *age.* s.24 .
10. *age.* s.27 .
11. *age.* s.28 .
12. *age.* s.31 .
13. ALEMDAR - KORKMAZ, *age.* s.40 .
14. *age.* s.44 .
15. *age.* s.52 .
16. *age.* s.56 .
17. *age.* s.57 .
18. BARBAROSOĞLU, *age.* s.37-38 .
19. *age.* s.178 .
20. *age.* s.181 .
21. *age.* s.93 .
22. *age.* s.128 .
23. *age.* s.57 .
24. GÜRBİLEK, *age.* s.19 .
25. *age.* s.22 .
26. *age.* s.60 .
27. *age.* s.62 .
28. *age.* s.63 .
29. *age.* s.65 .
30. ÇUBUKÇU, *age.* s.13 .
31. *age.* s.40 .
32. *age.* s.41 .
33. OKTAY, *Türkiye'de Popüler Kültür*, s.256 .
34. ÖZBEK, *age.* s.22-23 .
35. *age.* s.105 .

36. *age. s.117.*
37. *age. s.120 .*
38. *age. s.125 .*
39. *age. s.71 .*
40. *age. s.78 .*
41. OKTAY, *Türkiye'de Popüler Kültür*, s.15 .
42. KARATEPE, TYBY. 1988 *agm. s.13-15 .*
43. ÇUBUKÇU, *age. s.38 .*
44. OKTAY, *Toplumsal Değişme ve Basın*, s.13 .
45. *age. s.18 .*
46. ÇELİK, Mithat, TYBY. 1988 *agm. s.105 ,*
47. *agm. s.107 .*
48. TOSUN, Necip, "Roman", TYBY. 1991 s.337 .
49. ALEMDAR - KORKMAZ, *age. s.92 .*
50. *age. s.97 .*
51. ÇUBUKÇU, *age. s.133 .*
52. ALEMDAR - KORKMAZ, *age. s.98 .*
53. *age.s.125 .*
54. OKTAY, *Türkiye'de Popüler Kültürel age. s.15 .*
55. KAPLAN, *Televizyon*, s.15 .
56. *age. s.78 .*
57. *age. s.85 .*
58. *age. s.92 .*
59. *age s.104 ,*
60. CHOMSKY, *age. s.36 .*
61. *age. s.37 .*
62. *age. s.125 .*
63. *age. s.165 .*
64. *age. s.181 .*
65. ÇUBUKÇU, *age. s.52 .*
66. *age.s.54 .*
67. *age.s.64 .*
68. *age. s.75 .*
69. *age. s.76 .*
70. GÜRBİLEK, *age. s.115 .*
71. OKTAY, *Türkiye'de Popüler Kültür*, s.43 .

72. age. s.100 .
73. age. s.103 .
74. age. s.133 .
75. ECO, *Günlük Yaşamdan Sanata*, s.168 .
76. GÜRBİLEK, age. s.18 .
77. age. s.19 .
78. age. s.107 .
79. OKTAY, *Türkiye'de Popüler Kültür*, s.52 .
80. İPŞİROĞLU, age. s.7 .
81. CANATAN, age. s.41 .
82. SHAYEGAN, age. s.93 .

III. BÖLÜM

1.1980 SONRASI TÜRK ROMANCILIĞINA GENEL BAKIŞ

1980 sonrası romanı kabulü ve reddiyle varlığını ispat edip, farklı olmakla Türk romanında kendine özel bir yer edinmiştir. Elbette lehte ve aleyhte oldukça fikir var. Öyleyse roman öncesinden farklı olarak bütün hayatımızda olduğu gibi yeni bir hüviyet kazandı. Öncelikle bu dönem romanı esasını 12 Eylül hareketi'nden aldı. Öncesinden bu tarihle ayrıldı. Kastettiğimiz ayırım özellikle 80 sonrasını ele alan romanlar için geçerli olmakla birlikte öncesini konu edinenlerin de bakış noktasını Eylül sonrası olarak dikkate aldığımızda farklılık görülecektir. Genel kanaat yakın geçmişin inceleme konusu yapılmasının doğru olamayacağı yönündedir. Ancak bir dönemin ardından gelen bir süreçle ayrı vasıflar kazanmış olması, oturan bazı ölçülerini tespitinin mümkün olduğu zaman eserlerin tenkidi değerlendirmeye tabi tutulması yanlış olmaz. Zira sanatkar değişmeye uğrasa da bir dönemde yeniliklere öncülük yapmış olabilir. "Yeni romancıların ortaya çıktığı 80'li yılların toplumsal ve siyasal açıdan değerlendirilmesi, sosyoloji ve siyaset biliminin" olduğu kadar edebiyatın da söz sahibi olduğu bir dönemdir.

(1) Romanlar zamanlarının zevk ve estetik ihtiyaçları yanında dil, bilgi ve kültürlerini de yansıtır. 80'li yıllar romancıları bu yansıtmanın yanında "Doğu Söylemi"ne de kapı aralamıştır. Kültürel temellerle bağ kurmak Yaşar Kemal' de olduğu gibi bu yıllarda Orhan Pamuk' la gündeme gelir. (2) Son yirmi beş yılın romanı için genel kanaat olarak teknik, "kurgu, biçem, izlek, düşün açısından" başarılı bulunmasına rağmen yüzyılın romanı içinde çok parlak bir sürecinden bahsedilemeyeceğini, bu dönem romanının dünya çapında bir başarısından söz edilemediği görüşü yaygındır. Gerçi romancı okurunu kendi yetiştirememiş; ancak şehirli sanatı olan roman kentleşme olgusuna yönelik gelişme göstermiştir. (3)

"Romancımızın / romanımızın önündeki sorunlar / açmazlar giderek artmaktadır. Yığinsal kültürün, kır / kent ikileminin artık kentlerin kimliğinde yeni bir biçim aldığı, toplumsal altüst oluşun / alaboranın hayatın her alanında yaşandığı bir süreçte medyanın egemenliğinin yazılı kültürün önüne geçme / geçirtme çabalarının pompalandığını göreceğ olursak... Sözü olan romancının işinin epeyce zor olacağı gerçeği ortada." (4) 12 Eylül 12 Mart'ın aksine Türk romanında sosyalleşmeyi değil ferdileşmeyi, anlatımda klasik yapının aksine üst dille biraz daha kapalı bir ifadeyi gündeme getirmiştir. Bu yönelim ve değişim postmodern çizginin yansıması olarak ele alınmalıdır. Dönemin en bariz kaçış fikri gerçeği örtülü kılmanın çok ötesine kaymıştır. (5) Ancak tam aksine örtülü gerçeklik; hatta yalın sosyolojik gerçeklik romanları da bu dönemin verilerindedir. Her halükârda toplumsal sarsıntılar edebiyata bir yönüyle yansır, 12 Mart'ta olduğu gibi 12 Eylül ve sonrası da edebiyata, romana yansımıştır. (6) Öncelikle entellektüel grupların hapishanelerle tanışması, oldukça fazla insanın hapse girmesi, hapishanelerin durumunu romana soktu. Hapishane okur için çok iyi bilinmeyen bir dünyaydı. Bunu yaparken romancıların odak noktayı öne çıkardığı ve öncesi manzarayı silik veya es geçtikleri gözlemlendi. (7)

1980 öncesi romanlarında sosyal konuların öne çıkarılıp anlatım biçiminin ve tekniklerinin fazla dikkate alınmaması durumu 80 sonrası tam aksi bir görünüme kavuşmuştur. Bu durum genellemekle birlikte bir akım oluşturan "Pınar Kür, Orhan Pamuk, Bilge Karasu, Latife Tekin" için yeterince açıklayıcıdır. 12 Mart'ın romanı sosyal olmak yanında 80'leri hazırlayan "yeni anlatı yöntemlerinin (de) arandığı romanlardı. Orhan Pamuk, "romanda çağın dönüşüm odağını oluşturan sorunlara / temalara yöneliyor. Burada da düşlem gücünü zorluyor. Kara Kitap, Yeni Hayat; hatta Beyaz Kale onun imgeden yola çıkışının örneklerini içerir." (8) Adalet Ağaoğlu öncesi ve sonrasıyla sürecini

tamamlarken, bu sürekliliğe de örnek teşkil eder. (9) P.Safa'nın Matmazel Noralyan'ın Koltuğu'yla başlatılan farklı anlatım, üçüncü kişi ağzından, Oğuz Atay'ın Tutunamayanları'nda da netleşip, Adalet Ağaoğlu için örnek teşkil etmiştir. Adalet Ağaoğlu'nun ölüm etrafında dolanan romancılığı 70'lerden getirdiği bir tutumdur. (10)

Oğuz Atay, 80 sonrası romanının habercisi de olmuştur. (11) Bu anlatım zamanla üçüncü kişinin birinci kişiye dönüşümüyle "sessiz olarak içten konuşan karakterlere" yer açmıştır. (12) Bu durum 80 sonrası postmodern anlatımın öne çıkardığı bir form olmuştur. 80 sonrası edebi olduğu kadar toplumsal anlayış bakımından da farklı bir yapıya kavuşur. (13) İdeolojik yönelimlerin, hazır çözümlerin demode oluşu, karmaşanın artması, kapitalist pazar ekonomisine alternatif çözümler bulunmayışı romancıları boşluğa itti. (14) Bu boşluğa itiliş sol için geçerli oldu. Sağ için ise aksi bir gelişme söz konusuydu. (15) Özellikle sol'un sosyal konulara uzak kalışı onları yeni arayışlara itmiş"ti ve "yenilikçi öncü yazarların Türk romanında köktenci bir değişiklik yaratmalarına neden oldu." (16)

Aslında bizde 80 sonrası bu yeni anlatı Amerika'da ve Batı'da 1960'lı yıllarda ortaya çıkan postmodern anlatının yansımalarıdır. (17) Bu yeni romanın "konusu roman kuramını incelemeye dönüşür. Roman konvansiyonları, teknikleri, kurmaca dünya ile gerçek dünya arasındaki ilişki, romanın temaları arasına girer. Söylemeye gerek yok ki, postmodern roman denince akla gelen tek roman türü üst kurmaca değildir. Başka türler de vardır: Bilim-kurgu, fantastik, büyümlü gerçekçilik gibi. Gerçekçiliği reddeden bu yenilikçi roman türlerinin aralarında kesin sınırlardan söz etmek yanlış olur. Ortak yönlerine gelince..., Postmodernistler bu karmaşık, anlamsız çağdaş yaşam karşısında çözümünü, modernistlerin yaptığı gibi artistik tutarlılıkla estetik bir bütün oluşturmakta buldu. Onun için çeşitli türde metin parçalarını (gazete makalesi, ansiklopedi maddesi, şiir, reklam yazısı

vb.) bir araya getirdikleri görülür. Zaten postmodernist yazarlar yüzeyde oynamayı yeğlerler. Bundan ötürü çeşitli dünyalardan bir araya getirdikleri çeşitli imgelerin romanlarına bir karnaval görüntüsü verdiği söylenmiştir." Bu yeni tür roman Türk romanı için bir tıkanmışlığın çıkış yolu olarak belirmiştir. (18)

Fantastik anlatıların da 1980'lerde çoğaldığı görülür. (19) Gerçekçilikten uzaklaşma Nazlı Eray' ın, Latife Tekin' in, Mehmet Eroğlu' nun, Bilge Karasu'nun, Orhan Pamuk' un ortak bir özelliğidir. (20) "Gerçekçilikten uzaklaşma nedeni, yaşamı daha uygun bir yöntemle daha iyi yansıtmak değil, gerçeklikle romanın bağıni sorgulamak ve gevşetmek(tir). Postmodern romanın bu özelliği hiç değilse Batı'da kısmen modern düşünün getirdiği gerçeklik krizinden kaynaklanır." (21) "Gerçekçilik, çağdaş toplumsal gerçekliğin nesnel anlatımıdır." ... Günümüz romancılarının gerçeklikten uzaklaşmaları kadar gerçeğe sadık kalanlarından da hissedilebilir. (22) Emine Işinsu, "Dünün romancılığı toplum içinde bir güçtü; bugün sendeliyor, yarının Türkiye'sinde ise böyle bir sanat dalı olacağından şüpheliyim." der. (23) "Her şeye rağmen var olanı yansıtmak bile roman olacak," ancak "Günümüz romanı işlevini yitiriyor." (24)

Son yılların ağırlıklı romancıları olan kadın yazarlar kadar, erkek yazarlar da kadın kahramanların "sanat değeri yüksek, anlatım teknikleri yönünden gerçekçi romanlarında aydın kadınlar hiç de günümüz Türkiyesi aydın kadınlarının davranış biçimlerini göstermiyor. Karşı cinsle ilişkilerinde gerçeğe uymayan bir hafiflik, bir "geniş mezheplilik" var. Türk toplumunu tanımayan bir yabancı, diyelim bir Avrupalı Türkolog, bu romanlardan edineceği aydın Türk kadını imajıyla ülkemize gelse her halde yanlışlığı en çarpıcı haliyle yaşayacaktır." (25)

1980 sonrası Türk romanında ideolojik kavgaların durulması tam bir hesaplaşma döneminin başlamasına yol açmıştır. Eleştirel, objektif bakış o kaos geçmişi açık seçik ortaya sermiş, ironik bir anlatıma sebep

olmuştur. (26) İkinci olarak, "söyleyecek sözü olanların" siyasi, sosyal konulara belli zaman dilimlerinde değindiği görülür. (27) Bütün bunlara rağmen dönem romanının "sorunsal", "kurgu" ve "anlatım" inceliklerine getirilen özen, romanın bir başka ögesinin sürükleyicilik ve gerilimin zararına işlemiş... Yani zor okunur, zor olmak iyi romanın kaçınılmaz özelliği" kabulü menfi olarak zikredilebilecek kusurlarındandır. (28) 12 Eylül romanı, yanlış anlamaktan çok yanlış "bilinçli seçip gerçekliği yaralamıştır." "12 Eylül döneminin ideolojik ve kültürel düzlemi içinde kendini "sol" söylem içinde anlatan romanlar okura sunulurken "popüler" bir kimlik de kazandılar." (29)

Aslına bakılırsa "ne romanların paylaştığı bir sorunsal, ne tarihe, politikaya ya da bireye değgin bir izleğin başlattığı, ne roman sanatımız için yenilikçi bir biçim yönseme, ne de bütün bunların renklerini canlandıran bir roman tartışması son on yılın romanında belirgin bir kimlik birimi oluşturabildi." (30) Ancak "bütün köklü dönüşümler gibi son on yılın da kendi özgün tarihini kurduğu söylenebilir. Bu özgün tarihsel dönem kendini değerlendiren bir romana yol açmadı; ya da roman sanatımız bu özgün dönemin sorunsalıyla örtüşen bir ilişkiyi daha kavrayabilmiş değil." (31) "Son on yılın nesnel itkileri romancıyı bireyin içsel sorunlarını çözümlenmek gibi çetin bir düzeye de gönderdi göndermesine ama yazınsal değerlerin dışında kaldıkları için bu deneyler yapay bir iç dökmeye ya da karşıtıyla çatışmaya dönüştü. Roman sanatının farklı yönelimler içinde enikonu bir durgunluğa ve kolaycılığa sürüklediği koşullar içinde baskı dönemlerinin kaçınılmaz sonucu olarak son on yılın özgül politik sorunlarıyla içiçe bir "hapishane edebiyatı"nın bir türü olarak roman, daha çok söylemin denetimi içinde üretildi... Hapishane edebiyatının yazınsal bir düzleme açılabilmesi, hapishane yaşantısının yazınsal bir imge olarak soyutlaması ve gerçekleştirilmesiyle olanaklıydı. Oysa edebiyat hapishane yaşamının bir gereci oldu... Nedenleri ne olursa olsun son on yıl içinde hapishane

yaşamının ürünü olan romanların hemen hiçbiri roman sanatının yazınsal gerçekliğine sığdırılabilecek düzeyde olmadı." (32) Bu arada "12 Mart politik döneminin yaratamadığı kitsch-romanı 12 Eylül döneminin yaratmış olması üstünde durulmaya değer bir toplumsal görüngenü çıkarıyor ortaya." (33)

12 Eylül sonrası siyasi olayların romancıları tesirine aldığı görüldü. "Bu bir yandan Türk romancısının siyasi aktüaliteye karşı ilgisini, bir yandan da konulara hemen ve anında sahip çıkma anlayışını ortaya koyar." Bu tutum Meşrutiyet' te, Cumhuriyet' te, çok partili dönemde, darbelerde hep tekrar edildi. (34) 12 Eylül sonrası cezaevleri, Eylül' ün perde arkası, hüsrana uğrayan ümitleri hürriyet gibi konular hep şartların tesiri yanında bir geleneğin de uzantısıydı. (35) Hesaplaşmalar, militan insan yapısı ve yeniden gerçeğin sorgulanışı yaşandı. (36) "Özellikle 12 Eylül sonrasında yarattığı karamsarlık, umutsuzluk, iyi bir şeyler yapabilmenin neredeyse olanaksızlığına inanmaya başlamış, elbette yazarları, sanatçıları, aydınları çok etkiledi ve bu, eserlere de yansdı. Toplumunu daha ileriye doğru götürecek kesimlerin güçsüzlük içinde olmaları edebiyatın da gücünü yitirmesine yol açtı. Son on yılın edebiyatı durgunluk yaşadı. (37) Devir genelde uyumsuz dünya görüşlerinin savunma stratejileri şeklinde geçerken, "radikal sol kesim cinselliğe, bireyselliğe yönelirken, Müslüman kesim de tasavvufa doğru bir yönelim gözlenir." (38) Her iki kesimin "işkence" konusunu farklı zaviyelerle ele aldığı dikkati çeker. (39)

80 sonrası zaman anlayışı romanda kurgunun ön plana alınmasına yol açarken ""zaman romanı" ortaya çıkmıştır. Keza sosyolojideki gelişmeler de romana yansiyarak özel roman türlerini yaratmıştır. Mesela "büyük şehir romanı", "feminist roman" vb. gibi." Daha da öte devir romanı "film ve televizyona malzeme hazırlamak gibi bir misyonu yüklenmeye başlamış" ancak "eliter; yani seçkin bir topluluk için roman, kitap olarak varlığını" sürdürmüştür. (40)

Devir romanını postmodern olarak adlandırmak hâlâ çekinceler gerektirse de modernin "nasıl"a önem verişine karşılık postmodern' in içeriksel arayışı "ne"ye yönelim 80 sonrası romanda net olarak görülür ve postmodern tartışılabilir yanlarına rağmen modernin karşıtı durumundadır. Postmodern Batı literatürünün akıl kavramını II. Dünya Savaşı sonrası akıl üstü kavrayışına tepki olarak belirdi. (41)

"a. Belirsizlik b. Fragmentleştirilmiş olmak; yani bütünleşmeye savaş açmak. Parçalara ayırıp her ayrıntıyı ayrı ayrı canlandırmak c. İrrealist olmak d. Gösterimden, tasarımdan uzak durmak e. Mecaz ve istihza' yı esas tutmak; yani alegorik ve ironik tavır f. Şekilsizleştirmek, biçim değiştirmek ve yeniden kurmak. Dünyayı, insanı, karakterleri, tabiat olaylarını bile yeniden şekillendirmek" şeklinde bir çerçeveye tanımlanabilen postmodernizm, birçok sahada olduğu gibi edebiyatta da tezahür etmiştir. (42) "Nasıl" dan ziyade "ne"yin ön plana geçtiği bu kitapların edebiyat dünyamızda adından söz ettirebilmesi, "postmodern - durum" denen çoğulculuğun bir gereğidir." "'Postmodern'in en belirgin hazırlayıcısı olarak gösterilen çoğulculuğun edebiyatımızdaki itici gücü, çok geniş bir yelpazede, çok çeşitli nitelikte edebiyat eserinin oluşmasına imkan vermektedir." (43)

Ancak 80'li yıllarda başlayan değişiklik her sahada olduğu gibi romanda da 90'lı yıllarda tam yaygınlığa kavuşamayıp dil hataları düzeyinde eleştirilerde kalmış "gerçek gerçeklik (özellikle de toplumsal ve politik gerçeklik), kurmaca gerçekliğin mihenk taşı sayılmaya devam ediyor." Sosyalizm güdümlü feminizm ise bu dönem "sosyalizm güdümlü edebiyat akımının hızını kaybetmesiyle gündeme geldi." Bütün etkinliğine rağmen feminist tavırlar yer yer atıl da kaldı (44) ve "postmodern dünyada güzelin yerine yararlılığın ya da hazzın (estetik haz değil ama) geçtiği" gözlendi. (45) Devir romanı postmodern tavır olarak dini ve tarihi bilgiyi malzeme olarak kullanmakta bir mahzur görmedi. "Günümüzde üçüncü dünya romanının önemli bir kısmının

"postmodernizm" tartışmaları içindeki dünyaya bir tarihi roman gibi göründüğünü söyleyebiliriz." (46) Bu tavrıyla modern roman, dini açılımını farklı şekilde gündeme getirdi ve kaçışın, gıcınmanın gereksizliğini de ortaya koydu. Bu arada "günümüz romancısı soğukkanlı olamıyor, sorunlara ve çağına önceki yüzyılın romancıları gibi rahat bakamıyor. Sınıflar arasındaki korkunç uçurum amansızca ezilen insanlar, insafsızca sömürülen halklar, kaderleri üzerinde kumar oynanan milletler sıkıştırdıkça, sıkıştırıyor romancının yüreğini. Giderek bir yalnızlıkta buluyor kendini romancı." (48) ifadeleri çağın durumuna tercüman olmakla beraber Türkiye için daha çok 80 sonrasında geçerli boyut kazanmıştır.

Romancılığımız bugün de "büyük dönemeçler" yaşamış değil; oldukça fazla "açmazlar giderek artmaktadır. Yığinsal kültürün varoşlarda kümelenildiği, kır / kent ikileminin artık kentlerin kimliğinde yeni bir biçim aldığı, toplumsal altüst oluşun / alaboranın hayatın her alanında yaşandığı bir süreçte medyanın egemenliğinin azılı kültürün önüne geçme / geçirtme çabalarının da pompalandığını görecektir olursak... sözü olan romancının işinin epeyce zor olacağı gerçeği ortada!" Romancımız güncel bir olayı, anı, durumu ele alırken düştüğü açmazları gözardı ediyor. Anlatacağı şey/ler kadar nasıl anlatacağının da önemini / etkinliğini göremiyor. Burada da ister istemez anlatım biçimi / dil anlatı sanatı üzerinde yetersiz olduğu yanlar belirginleşiyor... Romanımızın bu süreçte çeşitlendiğini söylemek hiç de yabana atılacak bir düşünce değil. Toplumsallaşma sürecinin kaba izleri yerini daha içerlek, daha "ben"sel anlatıya bıraktı... Bunun altında yatan gerçeğin bir boyutu da romanın bizde henüz "altın çağ"ını yaşayamamış olmasıdır... Bizde roman mı okurunu, okur mu romanını bulamıyor ya da arıyor?" Bu sorunun cevabı romanımızın seyrine açıklık getirecektir. (49)

Postmodern roman teferruata, küçük her şeye kapı aralarken, H. Böll' ün; "Bir gün bir ineğin geviş getirmesi otuz cilt romanda yazılacaktır." dediği, "salt dikkate dayalı romanın çıkmazını anlatmak istiyordu," ve postmodern arayışa işaret ediyordu. (50) Ancak "postmodernizm kadar duraksama ve şüphe" uyandıran çok az İzm olmuştur. "Zaten hakkında yeterince tartışmanın yapıldığı bir kelime olan modernin birbirinden şüpheli birer ön-ek ve son-ek arasında sıkıştırılmış olmasından dolayı" zor bir yer edinmeyle karşılaşmıştır. (51) "Postmodernizm kavramı muğlak bir kavramdır ve henüz tam anlamıyla anlaşılmiş da değil. Kavramın yüksek modernizmin yerleşik biçimlerine karşı özgül bir tepki olarak doğmuş olma olasılığı bir hayli yüksek. Nitekim kimi düşünürlere göre postmodernizm, işlevi kültürle ortaya atılmış dönemselleştirmeye ilişkin bir kavramdır. Kavram ilk bakışta 1950'li yıllar ile 1960'lı yıllar arasında oluşmaya başlayan yeni toplumsal ve ekonomik düzenle bağlantılı gibi görünmekte. Kimileyin modernizmden önce gelen bir konuma geçmek isteyen pre - modernler ile anti - modernler ve post modernler arasında yararlı olabilecek bir ayrıma gidilmektedir." (52)

Devir romanı yakın tarih, aydın sorumluluğu gibi işlenmiştir."Aydın, akademi ve medya çiftliğinde büyüyen, büyütülen, beslendirilen ve her gün ahlâk, değer, ülke, ilişki, yiyen, cins bir yaratık olmuştur. Aydın yaygın değildir. Tek başına ve olduğu yerde yazar." (53) 80 sonrası romanda "toplumsal hareketliliği bireye olmasa da (evet, ne yazık hâlâ birey yaratamıyor ve yaşar kılamıyoruz) insana göndermeler yaparak verdiler. Bu tür yapıtlarda da alttan alta aydın(ın) dramı sergilendi." (54) "Bugün yoktur ve roman da ölmüştür. Bugün gelip baktığımızda bir kitabı roman diye açtığımızda böyle şeylerin artık yer almadığını görüyoruz. Bir toplumsal katmanlar yok." (55) Ayrıca kadın, cinsellik, geçmişle hesaplaşma ve yabancılaşma gibi konuları çoklukla işlerken "çeşit çeşit, renk renk patlamalar, yeni buluşlar" da yakaladı. (56)

Malraux ve Soljeniitayne'e göre çağımızın romanı metafiziğe yöneliktir. (57) Bu yönelim Türk romanı için post modernde ifadesini bulmuştur. "Gerçekte bizi kuşatan dünya değiştikçe bizim de onunla ilgili duygu ve düşüncelerimiz değişmektedir. Bizim bugünkü hayat görüşümüz" öncesinden her halde değişiktir. "Eğer geçmişin halde devamını sağlamazsak" mahzur bu noktada başlar, değişmekte değil. (58)

Türk romanı 80 sonrası da taklit hüviyetini silebilmiş değildir. Mahzurlu olan yön budur. "Türk romancısı, Batı'nın çiraklığına talip olduğu zaman" Batı'yı da çok iyi bilmiyordu. Bugün biliyor olması onu taklide sebep olmamalıydı; ancak postmodern romanda kendi olmadan taklidi olmuştur. (59) Halbuki olması gereken roman "kültür değişimine öncülük etmek; zevkin ve üslubun öncülüğünü sürdürmek, halkın politik, sosyal tercihlerini..." "yüksek kültürü yaratmak ve yaymak" yoluyla yönlendirme olmalıydı. Olageldiği gibi romancı söylenecek sözü olmayınca muğlak ifadelerle oynamanın ötesine varabilmiş değildir. (60) "Romancı, anlatmaktan çok göstermeyi sadece dış anlamıyla değil, ruhbilimsel gelişmeleri de yansıtabilen iç anlamıyla da almak durumundadır." (61) 80 sonrası birçok sahada olduğu gibi roman alanında da "solun tüm fraksiyonlarının en yaşamsal, kuramsal sorunları bile popülerleştirdiği, kitlenin güdüleştirdiği, kitlenin güdülendirilmesi amacıyla saptırdığı" söylenebilir. (62) Yine solun bir kolu olarak ortaya çıkan feminist anlatımında "anti - entellektüellik ile el ele yürüdüğü kültürsüzleştirmeye" yönlendirdiği görülür. (63) "Feminizm ve postmodernizm son on yılın en önemli siyasal ve kültürel akımları olarak ortaya çıktılar." (64) Gürsel Aytaç' a göre; "Türk edebiyatındaki feminist romanların ortak diyebileceğim bir özelliği, feminizmi kadının zihnin gücünü kanıtlama uğruna erkekleşmesi, bağımsızlaşması ve yalnızlaşması olarak yorumlayıp işlemesidir." (65) Daha da öte sol için bir başka yenilgi "12 Eylül sonrası romanın kendisinden önceki bütün devrimci birikime, devrimci sembollere ve temalara açıktan"

saldırmasıydı. (66) Solun bu tavrı "edebiyatımızın genel olarak karşılaştığı muhasebe olgusu içinde" değerlendirilmelidir. (67)

12 Eylül sonrası dönem, her düşünceden insanlar için bir içe dönüş, bir iç hesaplaşma dönemi olmuştur. Geçmişte yaşanan yanlışlar ancak 12 Eylül sonrası farkına varılmış, açıktan küfredemedikleri geçmişlerini (hain damgası yemekten çekindikleri için) eleştirel bir yaklaşımla (ama temkinli bir şekilde) metinlerde işlemişlerdir. Kimi devrimci mücadeleye katılmış insanların aslında dava peşinde koşmadıklarını, "cinsellikleri" peşinde koştuklarını anlatırken, kimileri de "bireyin" bu mücadelede yok sayıldığını, onun bir tanımın peşinde koşan robot haline dönüştüğünü anlatmışlardır. (68) Öte yandan "kentsoyluluğun yaşanan hızlı değişimle birlikte yitirmekte olduğu ve yitirdiğini ayımsadığı eğer yargılarını koruma çabası ve bu doğrultuda gerçekleştirdikleriydi." denebilir. (69) "Modern insanı bunalım içinde görmek bir bakıma doğrudur. Çünkü kapitalist toplumda aydının kaçınılmaz akıbetidir bu. Bundan ötürü bir sanat eserinde yer alabilir. Ne var ki aydının bunalımı tek başına gerçekliği yansıtamaz; onun bir parçasıdır ancak." (70) "Bugünkü burjuva yazarların dünyayı anlamsız bulmaları, insanlar arasında gerçek ilişki kurulamayacağı kanısında olmaları ve bir bunalımı yaşamaları gerçi sosyal koşullarla ilgilidir ve bu koşulların değişmesiyle düzelebilir." (71)

Yeni romanla başlayan, romanın "düşünsel - eleştirici boyutun" denemeye yakın bir yol takip etmesinin, 80 sonrası Türk romanında yansımaları da görülmüş, roman denemeye yakın bir hal almıştır. (72) Ayrıca 80 sonrası "romanlar, dergiler, filmler aracılığıyla kadının bireyselliğinin ve cinsiyetinin dışa vurulmasına tanık olduk." (73) "12 Eylül sonrası genel koşullar edebiyatta tam bir mistisizm, geri çekiliş, yalnızlık ve bireycilik eğilimi" doğurdu. (74) "80'lerdeki özel hayat atlaması, özel hayat etrafında koparılan bütün gürültü" romana yansdı. (75) Özellikle solda cinsellik öne çıkarıldı. (76) "... romanın cinsel

sorunları irdeleme bahanesiyle uçkur havasına doğru kayması, devrimcilerin yanılıklarını gözler önüne serip özel girişimcileri övmek; yazınsal dil diye toplumsal gerçeklikten kopuş; durmadan tekrarlanan yalnızlık, iletişimsizlik temaları" umutsuzluğa, korkuya yol açmaktadır. (77) 80 sonrasında dikte ettiği kavramlar, roman yoluyla çaresizliğe davetiye de çıkarmaktadır. (78)

"Edebiyatın ana akımının dışından gelen, kendisini bir yazar olarak değil de bastırılmış bir yaşantının sözcüsü olarak görmeyi tercih eden Latife Tekin' in ya da Metin Kaçan' ın popülerliğini yalnızca edebiyat içi bir yenilikle açıklamak mümkün mü? Ya da 80'lerde ortaya çıkmasında ne edebiyatın ne de siyasi dilin içeremediği bir mahrumiyetin kendi adına konuşma isteğini görmemek mümkün mü?" (79) "Sanatın sahte bir lüks durumuna geldiği" bu devir, "bu kadar sefalet içinde sanat bir lüks olmakla devam etmek istiyorsa aynı zamanda da yalancı olmayı kabul etmelidir." (80) 80 sonrası olumlu tip yaratmayı hâlâ sosyalist gerçekliğin ilkesi sayma tavrı doğru değildir. Dün olduğu gibi bugün de "çeviri romanların kötü seçilmesi, bizim hayatımıza, bizim dünyaya bakışımıza uygulanması daha sonra yetişecek olan romancılarımız hep ve salt Batı'ya çevrik ürünler vermeye zorlamıştır." (81) "Bu bakımdan bugün bile Türkiye'de romancıların Batı romanının klasik dönem başyapıtlarını (dahi) örnek alarak fazla yol alacaklarına inanasım gelmiyor. Gerçi bu yöntemle ortaya çıkarılmış başarılı romanlar yok değil; ama sayısal olarak çok az. Çoğu kez içsel karmaşayı anlatmayı amaçlayan romanlar sonuçta büyük bir içsel sığılı sergilemiş oluyor. Bize özgü toplumsal tarih, acaba bize özgü bir estetik ele alış biçiminin doğmasına da yol açabilir mi?" (82) Türk romanı bugün bütün sorunlar içinde en önemlisi "etkisizleşme" yi yaşıyor. Sırf bir alışkanlığa irca olmaktadır. (83) Hâlâ daha "kentsoylu yaşamı yerli romanlara yansımadı." Halbuki dünyada bu süreç tamamlandı. (84)

Türk romanının Tanzimat'ta yaşadığı "Batı'dan ölüm duygusu ve tatminsizlik ithal ederek kendi bunalımlarını kahramanlarına yaşatarak zevk duyuş" 80'lerde de gözlenir. (85) Hâlâ Türkiye'de "ideolojik kamplaşmaların aynı hoşgörüsüzlükle sanat alanında da varlığını sürdürmesi yüzünden "kamplarda" eserlerin sanat değerlerinden çok fikrî değerleri ön planda tutuluyor. İdeolojik -siyasal standartların geçerli olduğu bir ortamdaysa genel anlamda sanatın sorunlarını hiç olmazsa asgarî müştereklerle tartışmanın imkansızlığı ortada. Bunun da "kamplara" ve romana zararı olduğu açık. Bir öz eleştiri imkanına fırsat tanımayan böyle bir ortamda romanın teknik ve anlatım sorunlarının çözülmesi yolunda çaba gösterilmesini beklemek boşuna. Kendini bu havaya kaptırmayan üç beş isim diretebiliyor; ancak nitelik için sanırım bu noktada bir eleştirmenin sözünü değiştirmenin zamanı geldi: "Türkiye'de ne kadar siyaset varsa o kadar da roman var." (86)

Genelde bakıldığında "Roman sanatının günümüze doğru gerçekleştirdiği en önemli atılımın insanın iç dünyasını her şeyin önüne geçirmesi" olgusudur ki, Türk romanının son on yılı bunu daha net yapmıştır. (87) Yeni şekil arayışları yanında düşünce romanları yazan A. Ağaoğlu devir için örnek teşkil eder. "Çoğul sorunları ve gezegenimizin bütününe ilgilendiren toplumsal sarsıntıları dile getirirken, onları kendi yazınsal düzlemi içinde irdeleme kaygısından ötürü romanda da yeni biçim arayışları içinde görünüyor." (88) "Zaman, mekan ve kimliklerde meydana gelen parçalanma, fiktif ve gerçek âlemler arasındaki geçişme, ansiklopedik birikimin kullanım tarzı, yazma eyleminin irdelenmesi gibi özellikleriyle de Türk edebiyatının epey zamandır deneyip durduğu postmodern ağırlıklı romana yetkin" örnekleri de A. Ağaoğlu vermiştir. (89)

Günümüz romanı; kurmaca anlatı olarak roman, kimliklerine göre kendini tüketmiş, eski edebiyatın bir tik' ine dönüşmüş, tekinsiz bir yenilenme süreci içinde öğütülüp yok olmaya yüz tutmuştur. Roman

değildir ama yok olan; o bambaşka bir düzeyde, postmodern savların ilgi alanında, üst kurmaca biçimlerine çevrilen, başkalaşıma uğrayan bir yazıya dönüştürülmeye çalışılmaktadır.

"Klasik romanın uysallığı yanında yeni romanın kışkırtıcı duruşunu Albert Camus da imliyor. Kısacası "büyük edebiyat"ın "büyük sanat yapıtları" yaratmak için günlük yaşamla yetinemeyip büyük yaşamlar" ve "büyük tipler"de aradığını belirtiyor. Gene, "eskilerin enine boyuna, ağır siklet 'tik' romanları..." ilk bakışta doğru gibi görünüyor. Gelin görün ki, burada ancak şu kaydı düşerek Camus' un düşüncesinin tartışılabilirliğini sanıyorum: Klasik romanın "büyük sanat yapıtı" için "büyük yaşamlar" aradığı doğru olmakla birlikte onu tanımlamak için bu kadarla yetinilebilir mi? Verilmiş o "büyük yaşamlar"ın yanı sıra devinen küçük yaşantılar ve ayrıntılar; "küçük tipler"in yanı sıra yaşayan küçük insanlar ve onlara değgin ayrıntılar olağanüstü bir zenginlik içinde bulunmuyorlar mı? Sanıyorum öyle olduğu için yüzyıllar içinde kimliği, kültürü başkalaşan okur bir türlü elinden bırakmamıştır o yapıtları.

Çağdaş roman sanatı günümüzde bir tik olmanın çok ötesinde alınmayı gerektiren zengin olanakları hâlâ sunmayı başarabiliyorsa roman sanatının değil bugününden geleceğinden de umutlu olmamak için bir sebep yok gibidir.

Belirgin ve anlaşılabilir, tanımlanabilir bir söylemin klasik değerlerle çağcıl ve yenilikçi edebiyatın kuşattığı bir düzey olarak alınması gerekmez mi? Oysa postmodernizm , yeni bir söylemin kurucusu değil, yazınsal söylemin yıkıcısı olarak çıkıyor ortaya. Söylemin böyle kırılıp giderek yozlaştırılması roman sanatını kuşkusuz tehdit ediyor. Nasıl etmesin! Kurmaca, eğlendirici bir oyun, dahası yazarın uydurması mıdır roman? Her şeyden yalıtılmış bir biçim olabilseydi onu salt oyun ve uydurma olarak tanımlamak da olası olabilirdi." (90)

"1980'ler ... romandan, romancıdan yana da çok söz edilen yıllar oldu. Medya pazarında öne çıkarılan yazar / romancı kimlikleri, ortaya konulan ürünleri(ni)n niteliksel yanlarını gölgeledi... Kendisine bu yolla okur bulan, bulundurul(may)an yazar/lar kuşağı oluşturuldu! Her şey o denli güncel kılındı ki, görme - algılama uzamından, anlama kavrama süreç(ler)ine geçişte yaşanan bilme / bilgilenme, zenginleşme, bir kavram olarak bile bireyin bilincinde yer edemedi. Dahası buna olanak tanınmadı. Çoğalan, çoğaldıkça da birbirine benzeyen yazarlar kümesi yazın ortamında boy verdi. Daha açık söylemek gerekirse, diğer alanlarda olduğu gibi romanda da "kötüye / düzeysize en çok pirim verilen bir dönem oldu 80'li yıllar. İyi yazar, iyi okur; iyi okur da iyi yazar yetiştirir gibi yerleşik yargılar havada kaldı." (91)

80'lerde kültürsüzleşme, depolitizasyon "görünürdeki yargıları doğru ile açıklamayı" güçleştirdi. "Dahası görünürdeki yargıları doğru kılmayan bir "patlama"dır romanımız açısından. Ama yapıtlara dönüp baktığımızda; "neyi / niye, nasıl, niçin anlatıyorlar?" sorularına yanıt arayıp irdelemeye çalıştığımızda yukarıdaki imlemelerimizin birçok yönleriyle açıklığa eriştiğini görebiliyoruz." (92)

80'li yıllar romanında görülen bir başka konu ise iç göçün hızlanması yanında dış göçün dönen, dönemeyen insanların başlı başına roman konusu oluşudur. Avrupa'daki ikinci ve üçüncü uşak nesillerin sorunları dile getirildi. "Toplumsal değişimin sancılarının ivmesiyle önü arkası kesilmeyen bu iş gücü göçü' yazarlarımızın bir çoğunu da oralara çekti. O yaşamlara daha yakın oldular. Yazınsal uğraşlarının ürünlerinin bir bölümünü de o ortamda tanıyıp gözledikleri gerçeklikler üzerine kurdular." (93)

Nihayet "70'li yıllardan 80'e Türk romancıları bu ülkenin insanını, bizim hayatımızı ve problemlerimizi anlatma iddiasındaydılar. Fakat çoğunlukla kapıldıkları müfrit politizasyon, ideolojilere angaje olmuşluk, romanlarına da at gözlüğü taktırıyordu ekseriyetle. 80 sonrasının

romancısı ise kahramanlar, olaylar ve ortamlar ile marjinal uçlara kaydı. Roman daha çok kurgu oyunu oldu, teknik öne çıktı ve bir de Türk romanında giderek sayıca bir azalma gözlemlendi." (94)

DİPNOTLAR

1. SAZYEK, Hakan, "Seksenli Yılların Türk Romanına Kazandırdığı Yeni Yazarlar", *Türk Dili*, Eylül 1990 S.445
2. ANDAÇ, Feridun, "Romancılığımıza Romanesk Bakışlar", *Varlık*, Kasım 1995 .
3. *agm.*
4. *agm.*
5. *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış III*, s.9-10 .
6. *age.* s.13 .
7. *age.* s.14 .
8. ANDAÇ, *agm.*
9. *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış III*, s.33-34 .
10. AYTAÇ, *Çağdaş Türk Romanı İncelemeleri*, s.71 .
11. *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış III*, s.53 .
12. *age.* s.36 .
13. *age.* s.49 .
14. *age.* s.50 .
15. *age.* s.51 .
16. *age.* s.53 .
17. *age.* s.54 .
18. *age.* s.57 .
19. *age.* s.69 .
20. *age.* s.74 .
21. *age.* s.116 .
22. AYTAÇ, *Çağdaş Türk Romanı İncelemeleri*, s.90 .
23. İŞINSU, Emine, "Romanın Yarını Yok", *Türk Edebiyatı*, Şubat 1994, S.214 .
24. BARDAKÇI, *Türk Edebiyatı*, Ekim 1994, *agm.*
25. AYTAÇ, *Çağdaş Türk Romanı İncelemeleri*, s.92 .
26. *age.* s.103 .
27. *age.* s.106 .
28. *age.* s.412 .
29. GÜMÜŞ, *Roman Kitabı*, s.128 .
30. *age.* s.132 .
31. *age.* s.133 .
32. *age.* s.138 .
33. *age.* s.163 .

34. YALÇIN, Alemdar, "1984'te Roman", TYBY. 1985 s.261.
35. ÇELİK, Mithat, TYBY. *agm.* 1988 s.108 .
36. TOSUN, Necip, TYBY. *agm.* 1988 s.299 .
37. *agm.* 1991 s.336 .
38. *agm.* 1991 s.337 .
39. *agm.* 1991 s.338 .
40. AYTAÇ, *Edebiyat Yazıları III*, s.30-31.
41. ÖZCAN, Ahmet, "Popüler Kültür", Yeni Şafak 27 Kasım 1995
42. KABAKLI, Ahmet, "Postmodernizm ve Sonu" (İhab Hassan), *Türk Edebiyatı Nisan* 1993, s: 234 .
43. AYTAÇ, *Edebiyat Yazıları III*,s.54-55 .
44. *age.* s.208 .
45. *age.* s.255 .
47. TİMUR, *age.* s.10 .
48. YILMAZ, Durali, *age.* s.10 .
49. ANDAÇ, Feridun, *agm. Varlık*, Kasım 1995,
50. YILMAZ, Durali, *age.* s.102 .
51. ADAIR, *age.* s.23 .
52. SARUP, *age.* s.173-174 .
53. GENÇ, Nihat, *İzlenim*, Ağust. 1983, a.g. söyleşi,
54. ANDAÇ, *agm., Varlık*, Kasım 1995,
55. *agm.*
56. PAMUK, Orhan, "Roman Çağı Başlıyor", *Türk Edebiyatı*, Şubat 1994, s:244 .
57. *agm.*
58. ELIOT, *age.* s.196 .
59. İLKER, *agm. Doğuş Edebiyat*, Ağustos 1982, s.3 .
60. ÜLGENER, Sabri F., *Zihniyet Aydınlar ve İzmler*, Mayaş Yay. Ank. 1983 s.69 .
61. İLHAN, *age.* s.181 .
62. OKTAY, Popüler Kültür, s.14 .
63. *age.* s.135 .
64. SARUP, *age.* s.187 .
65. AYTAÇ, *Edebiyat Yazıları I*, s.71 .
66. ÇUBUKÇU, *age.* s.177 .
67. ANDAÇ, *agm. Varlık*, 1995

68. TOSUN, Necip, "Gece Dersleri / Latife Tekin", TYBY. 1987 s.227 .
69. KAHRAMAN, agm. Varlık 1983,
70. MORAN, Edebiyat Kuramları s.71 .
71. *age.* s.75 .
72. AYTAÇ, Edebiyat Yazıları I, s.111 .
73. GÖLE, *age.* s.75 .
74. ÇUBUKÇU, *age.* s.51 .
75. GÜRBİLEK, *age.* s.67 .
76. ÜNLÜ, Özcan, "Roman", TYBY. 1993 s.333 .
77. NACI, Fethi, *Roman ve Yaşam*, s.6 .
78. *age.* s.24 .
79. GÜRBİLEK, *age.* s.111 .
80. CAMUS, *age.* s.28 .
81. ÇELİK, *age.* s.34 .
82. BELGE, *Edebiyat Üstüne Yazılar*, s.32 .
83. FUAT, *age.* s.61 .
84. *age.* s.67 .
85. COŞKUN, Bilal, "Romanımıza Başka Bir Bakış", TYBY. 1986 s.352 .
86. PEKŞEN, Adnan, "1985'te Roman", TYBY. 1986 s.344 .
87. SHAYEGAN, *age.* s.16 .
88. GÜMÜŞ, *Yazının ve Tarihin Bilinci*, s.50 .
89. BEKİROĞLU, agm. Dergah,
90. GÜMÜŞ, *Yazının ve Tarihin Bilinci*, s.60 .
91. ANDAÇ, *age.* s.163 .
92. *age.* s.165 .
93. *age.* s.150-151 .
94. ANDI, Fatih, *agm.* Yeni Şafak, 7 Aralık 1995

III.2 1980 SONRASINI KONU EDİNER ROMANLAR ve ÖRNEK ROMANLARDA SOSYAL DURUM

1980 sonrası yayınlanan romanlarda devrin dolaysız ya da dolaylı seyrini takip etmek oldukça zor. A. Alatlî'nin dördlüsü bir yana bırakılırsa -ki bu dördlünün romanlığı tartışılabilir bile devrin aynasıdır-romanlarda ya soyutlamalar, ya ferdî hassasiyetler ya da 80 öncesi daha çoklukla işlenmiştir. 80 öncesinin romana ilgi olma hâli belli bir süre sonra biraz da bu döneme özlem duyulmasından kaynaklanan cazibesi ile belki 90'lar ve 2000'e doğru 80'li yıllar için geçerli olacaktır. Zira sanat eserine çoğunlukla oturmuş hatıralar seçilmekte, bakış açısı daha tutarlı olmaktadır. Bunlara rağmen satır arası ifadeler ve genel dokuya sinmiş devrin sosyal yapısını çıkarmak mümkün olabilir. Bu devrin yayınlanan romanlarının tamamını ele almak yerine yaklaşık on roman ekseninde teferruata girilmiştir.

Normalde, Türkiye'nin Özal devri oldukça hızlı ve zengin dönüşümler, yenilikler dönemi olmakla romana müsait malzeme sunmalıydı. Bunca malzeme, işçi, memur, köylü, zengin vs. Roman formu zedelenmeden ele alınamamıştır, demek yanlış olmaz. Bu noktada Türk romanının henüz yazılacak artılarının çokluğundan söz etmek bir hayli zordur. "Kısırlık, nefessizlik, boyutsuzluk, slogancılık" (1) ne yazık ki, Türk romanında 80'lerde de geçerli kalmıştır. Ancak bu sonucu özelde şahsî yorumlarıyla tersine çevirdiğini iddia edenler mevcuttur. N. Genç bunlardandır. "Yaşadığım bu ülkenin siyasi, sosyal haritasında yaşayan bu günün insanları... Kendimizi ve bu insanları bütünüyle çok iyi bilmek ve yazmak zorundayız." der ve romanlarında kısmen bunu yapar da. (2)

Dönemin 12 Eylül öncesi sol saplantılarıyla uğraşan romanları, "Kırpıntı bilgilerle ancak slogan edebiyatı" yapabilmektedir. (3) Roman sanatı elbette birebir gerçeğe örtüşen bir tür değildir. Onun çok

anlamlılığı, örülen kompleks yapısı gerçeği bir tül gibi örtmelidir. A. Ağaoğlu romanlarında bunu yapar; ama doğrusu ferdin kırıklığı öylesine yoğundur ki, sosyal olan tamamen kaybolup gitmiştir. Orhan Pamuk ise, "gerçeğin görüntüsünü söz düzleminde değiştirecek postmodernin kaynaksız alıntılarıyla örtülü bir anlatıma gitmiş." ve sosyal olanı bilmece çözer gibi yakalama şansını kaybetmiştir. (4) M. Kutlu geleneksel soyutlamayı sanatkarane örmüş olmasına rağmen imaj ve sembollerini çözme imkanını açık bırakmıştır. Kutlu, hikayelerin ilgi ve illiyet bağını koparmadan eser içi bütünlüğü romana yaklaştırmakla kalmayıp peşi peşine gelen eserleriyle de bağı kurup hikayelerden ayrı ayrı eserler halinde romana gider. Kutlu; ferdi psikolojiden özellikle sosyal değişmeyi, medeniyet değişiminin yansımalarını, sınıf atlamalarını, taşralı insanların şok duruma düştüğü şehri, başarıyla ele alır. (5)

Aynı usulü Sadık Yalsızuçanlar daha yalın yapmış. Nihat Genç ise savruk, absürd anlatımıyla neyin sırası gelmişse araya sıkıştırmış. Latife Tekin, Ahmet Altan, Adalet Ağaoğlu usulü 80'lerin kendi dünyasına sığınmış küskünlerini sosyal hayattan uzak, sınıf, fert maceralarını dil ve insanın iç dünyasına dayanarak aksettirmişlerdir. A. Altan 1982'de "Dört Mevsim Sonbahar"la romana başlarken Latife Tekin 1983 yılında "Sevgili Arsız Ölüm"le romancılığa başlamıştır. Öte yandan A. Ağaoğlu' nun şizofreniye varan kadınlık, cinsiyet ağırlıklı "Ölmeye Yatmak", Duygu Asena' nın "Kadının Adı Yok" gibi saplantılı ve tutarsız aşırı feminizm sloganları da romanın sosyal yönleriyle örtüşüyor sayılamaz. "Gerek romanın anlatısı gerekse romanın yazarı (D. Asena) kendi ideolojik konumlarını haklı çıkarmak için bu türden abartılı yaklaşımları benimsemekte sakınca görmezler." "Cinsel ilişkiler de dinsel ilişkiler de Pazar ilişkilerinin eleştirici" oyununa getirilmiştir. (6) Elbette cinsellik ve feminizm sosyal olgu olabilir; ancak

esas olan sapmalar ferdi tutumlar değil, genele tesir eden düşüncelerdir. "Roman gerçeklikle çok yakın ilişkiler içinde var olur; ancak" "Sağduyuya dayanan roman başlıca özelliği gerçek dışılık olan modern dünyayı kapsamaya en az yatkın olan edebiyat biçimi"dir. (7) Dolayısıyla uçuk noktalarda dolanmak roman adına iyi puan olamaz.

1980'lerin bir başka yazarı Öner Yağcı, siyasi konulara fazlaca itibar ederek çoğunlukla şahit olduğu yıkımları yazmıştır. "Turnalar"ın çağrışımlar, anı ya da rapor mahiyet kazanmasını 12 Eylül'ün acılarını yazınsal düzeye taşıyamadığını Semih Gümüş esefle anar. (8) Gürsel Aytaç, son on yılın panoramasını örneklerle çıkarırken; "

1. Ana konular nelerdir?

2. Belirgin anlatım tutumları nedir?

3. Uygulanan anlatım teknikleri nelerdir?" sorularına cevap arar.

Bizim üzerinde durduğumuz birinci sorunun cevabıdır. Aytaç'ın bu soruya çıkarımları 1971 ile 1982 yılları arasında yayımlanan eserlere dayanır. Genelde 80'lere de sirayet eden Aydın Sorumluluğu, Aydın Kadın Sorunu, Cinsellik, Sanatçı Sorunsalı konularına (9) ilave edilecek çalkantılı bir hayatın getirdiği stres, modernizmin insana tesiri, ekonomik kaygılar, şehirleşme, yalnızlığın ve ferdiyetçiliğin artması olarak sıralanabilir.

G. Aytaç'ın sosyal konulara yakın diye nitelediği Kemal Ateş' in "Toprak Kovgunları" 80'lerde hızlanan şehirleşme, endüstrileşme sorununu işleyen eseri bizim eksen aldığımız devrenin bir öncesini ve ön hazırlığı devresini işler. (10) Tahsin Yücel ise öykülerinde 1950'lerle başlayan sosyal bünyenin sorgulanışını, yozlaşmayı, yabancılaşmayı, bireyin konumunu, toplum - insan ilişkisini irdeler. (11) Bu arada özellikle Almanya'dan göçe zorlanan insanların da romanda ağırlıklı yer almaya başladığını Füzün'ün, "Berlin'in Nar içekleri"; A. Ağaoğlu'nun "Fikrimin İnce Gülü", "Gafiller", "Köln' de Bir Kız", "Bir Şafak Yürüyüşü"; H. Kayıhan'ın "Gurbet Ölümleri" gibi romanlarında görürüz. (12)

Ayrıca S. Çokum' un "Çırpıntılar" romanında dış göç ve insanın yalnızlığı özellikle Almanya ölçeğiyle işlenir. (13) 1980'den sonra ilk defa roman yayınlayan O. Pamuk, A. Altan, L. Tekin, M. Eroğlu ve A. Yurdakul devir romancılığının önemli isimleri olmuşlardır. Bu dönem 70'lerin A. Altan, O. Atay, E. Öz, F. Edgü, P. Kür gibi romancılarında görülen "konuyu da önemsemekle birlikte biçimi ön plana çıkarma" anlayışının daha da olgun örneklerinin verildiği bir devir olur. Devrin yeni beş romancısı için ortak nokta, "insanın psikolojik yapısına, iç dünyasına eğilme" olarak görülür. "Bu genellikle toplumsal sorunların yoğunlaştığı dönemlerde oluşan eylemci genç tipinin insani yönünü ön plana çıkarma ve yapılanları bir öz eleştiriye tabi tutma çabasının sonucudur." Bu romancılarımızın sosyal ilişkileri ve iç çatışmaları ustalıklı işledikleri gözlenir. Roman formu açısından yeni yapılar, yeni tekniklerle anlatımın güçlü olduğu klasik roman anlayışından sıyrıldığı, "insanı tüm gerçekliğiyle yansıtmaya kaygısını eserlerine başarıyla aktarmaları " dikkati çeker. (14) "Seksenli yılların romanımıza kazandırdığı bu beş yazar, klasik yapı özelliklerinden sıyrılması ve konusal tekdüzeliğini aşması yolunda Türk romanına oldukça önemli katkılar sağlamış ve yeni bir soluk getirmişlerdir." (15)

80'lerde ilk roman yayınlayanlar arasında, dini içerikli romanlarını Hekimoğlu İsmail (Ömer Okçu) paralelinde veren Mehmet Göktaş, İbrahim Ulvi Yavuz, Vahap Akbaş, Mehmet Uyar, Raif Cilasun, Nurullah Genç yanında Rıza Hekim, İsmail Kara, Salih Saruhan, Durali Yılmaz, Mehmet Komşu, Selçuk Baran, Hüseyin Şimşek, Alev Alatlı, Namık Durmuş, Nevra Bucak, Günay Dal, Nihal Yeğınobalı, Mustafa Özdamar, Handan Saraç, Hikmet Temel, Kamer Önder, Erginal Demir, Remzi Çayır, Ali Okur, Mustafa Karaca, Refik Özdek, Şerif Benekçi gibi isimler anılabilir. (16)

Feridun ANDAÇ, 1980 sonrası romancılarını liste olarak şu şekilde verir: "Tezer Özlü, Recep Bilginer (1980), Nazlı Eray, Turgut Erim,

Mustafa Balel, Hidayet Karakuş, Hulki Aktunç, Önay Sözer (1981), Kemal Ateş, Orhan Pamuk, Feyyaz Kayacan, Ahmet Altan, Celal Özcan, Muzaffer Hacıhasanoğlu, Zeyyad Selimoğlu (1982), Latife Tekin, Esmâ Ocak, Fikri Sezer (1983), Mehmet Eroğlu, Çetin Öner, Vüsat O. Bezer, Alev Alatlı (1984), Aras Ören, Yücel Fevzioğlu, Bilge Karasu, Tülay Ferah, Zühal Kuyaş (1985), Şemsettin Ünlü, Namık Doymuş, Mehmet Komşu, Barlas Özarıkça (1986), Öner Yağcı, Ahmet Yurdakul, Nihat Behram, Hüseyin Şimşek, A. Kadir Konuk, İlhan Önal, Gürhan Tümer, Cavit Yıldırım (1987), Nejat Elibol, Nihal Yeğınobalı, Kaan Arslanoğlu, E. Emine, Gülseli İnal, Halil Genç, Tekin Sönmez (1988), Emre Kongar, Habib Bektaş, Müfide Güzin Anadol, Hocay Yılmaz, Handan Saraç, Nevra Bucak, Yüksel Pazarkaya, H. Temel Akarsu, Ümit Kıvanç (1989) 80'li yıllarda ilk romanlarını yayımlayanlar. Yine bu devrede yeni romanlarıyla okur karşısına çıkan 1940, 50, 60, 70 kuşaklarından romancılara baktığımızda Kemal Bilbaşar, Samim Kocagöz, Rifat Ilgaz, Peride Celal, Hasan İzzettin Dinamo, Oktay Akbal, Tarık Buğra, Yaşar Kemal, Fakir Baykurt, Talip Apaydın, Attila İlhan, Ayhan Hünalp, Tarık Dursun K, Ferit Edgü, Demir Özlü, Bekir Yıldız, Kerim Korcan, Yaman Koray, Yusuf Ziya Bahadırılı, Hasan Kıyafet, Emine Işınsu, Abbas Sayar, Sevinç Çokum, Yılmaz Güney, Burhan Günel, Aysel Özakın, Adalet Ağaoğlu, Vedat Türkali, Selçuk Baran, Pınar Kür, Selim Alp, İrfan Yalçın, Lütfi Kaleli, Fırûzan, Sulhi Dölek, Oktay Rifat, Afet Ilgaz, Mustafa Miyasoğlu, Muzaffer İzgü, Mustafa Yeşilova, Afşar Timuçin, Ayla Kutlu'yu görüyoruz." (17)

Dönemin romanlarına baktığımızda bir bölümünde (Ayrımı Bol Bir Yol, 1987, Hüseyin Şimşek; Gün Dirildi, 1987, Çözülme, 1985, Sıcak Bir günün Şafağında, 1989, A. Kadir, Direnen Haliç, 1988, Nejat Elibol; Koyabilmek Adını, 1988, Halil Genç; Nehirler Okyanusa Akmalı, 1989, Hacay Yılmaz) ideolojik söylem öne çıkarılarak anlatı salt bir iletiye dönüşüyor, hiçbir estetik kaygı gözetilmiyordu." "Bir bölümünde de

(Kardelen, 1987, Turnalar, 1987, Gökyüzüne Akan Irmak, 1989, Öner Yağcı; En Uzun Gece, 1987, Cavit Yıldırım, Devrimciler, 1988, Kimlik, 1989, Kaan Arslanoğlu; "Bekle" Dedim Gölgeye, 1989, Ümit Kıvanç) yine geçmiş yaşanan dönemlerin hesaplaşmasına, yaşananların tanıklığına yöneliniyor. Romanlarda belirgince yer eden izlek (tema), yakın dönemin uzaktan / yakından profiline bakarak (profilini çıkararak da diyebiliriz) insana, topluma, yaşama dair -eleştirel söyleme dayalı-sorgulayıcı bir bakış geliştirme. Hem yansıtılanlar hem de 'ileti' İmek istenenler düzeyinde öne çıkan/lar bunlardır, diyebiliriz. Sonuçta bu çıkışın iyi niyeti yazarı / romancıyı başarılı kılamıyor. Anlatılan tem/izlek olarak öne çıkarılan -romancı katında- önemseniyor; romanın kurmaca yanı, dilsel özelliği hep gözardı ediliyordu." "Romanı bir hobby, bir iç dökmek amacı güden ya da yazmak, söylemek istediklerini bu dil' le aktarmak isteyenlerin yazdıkları diye nitelendirebileceklerimiz ise şunlar: Yasak İlişliler, 1983, Fikri Sezer; Dağlara Yazılıdır, 1984, Çetin Öner; Yaseminler Tüter mi Hâlâ, 1984, Alev Alatlı; Ters Adam - 1986, Barlas Özarkıça: Adem Güzel' in Yazarlığı - 1987, Gürhan Tümer: Mazi Kalbimde Yaradır -1988, Nihal Yeğinobalı: Bizans Sohbetleri - 1988, E. Emine: Melisa - 1989, Müfide Güzin Anadol: Sarı Defter - 1989, Handan Saraç: Aşkın Kutupları, İssız Kadınlar - 1989, Nevra Bucak: Sevgili Su Perisi, Alelade - 1989, Hikmet Temel Akarsu." (18)

"Tezer Özlü' nün Çocukluğun Soğuk Geceleri (1980), Yaşamın Ucuna Yolculuk (1984), Nazlı Eray' in Pasifik Günleri (1981), Orphee (1983), Denizin kenarında Pazartesi (1984), Hulki Altunç' un Bir Çağ Yangını (1981), Son İki Eylül (1987), Önay Sözer' in Öteki (1981), Feyyaz Kayacan' in Çocukluktaki Bahçe (1982), Mehmet Eroğlu' nun İssızlığın Ortasında, Geç Kalmış Ölü (1984), Yarım Kalan Yürüyüş (1986), Adını Unutan Adam (1989), Vüsat O, Bener' in Buzul Çağının Virüsü (1984), Bilge Karasu'nun Gece (1985), Tülay Ferah' in Sinek Olmak Zor Şey (1985), Sıcak (1987), Mehmet Komşu' nun Rüzgar' in

Sesi (1986), Sirena (1990), Gürseli İnal' ın Kolypsol Dolunay (1988), Yüksel Pazarkaya' nın Ben Aranıyor (1989) adlı romanlarında bireyin içsel serüveninin, bu serüvenle başlayan 'bireyselleşme' den toplumsallaşma' ya geçen / geçmeyen durumun bu aşamada geldiği, sürüklendiği yerin; onun geçmiş(iy)le, yaşadıklarıyla hesaplaşmasının öne çıkan ana temler olarak yansıttığını görüyoruz. Bunlar daha çok yazınsal söylemin öncelendiği ürünler oldu. Bu evrede yine hep söylediği önemsen(mey)en oysa neyi / nasıl söylediği; sonuçta yazınsal bağlamda üretilenin ne olduğu gözardı edilen ama hep diğer bağlamlarda öne çıkarılan (daha çok siyasal / ideolojik söylem açısından tartışılan) nitelik(sizlik)leri gözardı edilen ürünler arasında Ahmet Altan' ın Dört Mevsim Sonbahar' ını (1982), Sudaki İz' ini (1985), Latife Tekin' in Sevgili Arsız Ölümü'nü (1983), Berci Kristin' in Çöp Masalları'nı (1984), Gece Dersleri'ni (1986), Buzdan Kılıçlar' ını (1989) görüyoruz.

Diğer gözardı edilenlere gelince: Mustafa Balel' in Peygamber Çiçeği (1981), Asmalı Pencere (1984), Hidayet Karakuş' un Yağmurlar Nereye Yağar (1981), Kemal Ateş' in Toprak Kovgunları (1982), Geç De Olsa (1989), Zeyyat Selimoğlu' nun Tutkunun Keşifleri (1982), Aras Ören' in Gündoğduların Yükselişi (1985), İlhan Önal' ın Üç Nesil' i (1987), Nihat Behram' ın Gurbet (1987) adlı ürünleri diyebiliriz." (19) Bunların dışında "O. Pamuk (Cevdet Bey ve Oğulları 1982, Sessiz Ev 1983, Beyaz Kale 1985, Kara Kitap 1980), Şemsettin Ünlü (Yukarı Şehir 1986, Toprak Kurşun Geçirmez 1988), Namık Doymuş (Gelecek İçin 1986, Sevgiyi Yaşamak 1980), Ahmet Yurdakul (Kahramanlar Ölmeli 1987, Yorgun Çanlar 1989), Habib Bektaş (Hamriyanım 1989)." (20)

1993'te Feyza Hepçilingirler "Kırmızı Karanfil Ne Renk Solar" adlı romanını yayınlayıp kadın sorunsalına yeni bir eser katıyor. Bu arada siyasi bir form da kazanan roman çok işlenmiş bir konu olan

"1402"liklerin bir tekrarı oluverir. (21) Türk anlatı ürünlerinde hikayenin başarısını ve olgunluğunu 80'li yıllar romanı da yakalayamadı. Başından beri G. Aytaç'ın da katıldığı hikayemizin romandan çok seviyeli seyir takip ettiği gerçeğidir. (22) Ramazan Kaplan'ın 1960-1980 yılları arasında Türk romanında çıkardığı tematik panoramaya baktığımızda ekonomik, sosyal ve ahlaki yapıya, ailevi ve şahsî meselelere dair konuların öne çıktığı görülür. Her ne kadar Kaplan'ın eseri köy romanlarına yönelik olsa da tasnifin 80 sonrası romanına da aynen uyarlanabilir olduğu açıktır. (23) Bu tür genel tasnifler adı konduğunda özelleşir. (24) Dönemin panoraması da adı konulup tespit edilmeyi beklemektedir. Mesela yıllıklar takiple incelemeye tabi tutulan romanlara göz attığımızda bir yılın görüntüsü 1983'te Erhan Bener'ın "Ölü Bir Deniz"i, cinsellik ağırlıklı romanı, Tarık Dursun K. nın "Kurşun Ata Ata Biter" senaryo çağrışımlı romanı, Afşar Timuçin'ın "Kıyılar Durunca" adlı bilgi yükünün altında ezilmiş romanı, Selim İleri'nin "Ölünceye Kadar Seninim" kadın sorunsalını işleyen romanı Ayla Kutlu'nun "Cadı Ağacı" psikolojik ağırlıklı başarılı romanı, Hasan Kayıhan'ın "Gurbet Ölümle" Almanya'daki insanımızı anlatım eksikliğiyle işleyen romanı, A. Günbay Yıldız'ın "Azat Kuşları" yine popüler olayları sıradan anlatımıyla verdiği romanı, Mehmet Göktaş'ın "Yeniden Doğmak" A. Günbay çizgisindeki romanı, Alper Aksoy'un "Ümraniye İçinde Vurdular Beni" seksen öncesi siyasi ve anarşik hadiseleri anlattığı romanı, Ahmet Efe'nin "Yunus" adlı Yunus Emre'nin biyografik romanı, İbrahim Ulvi Yavuz'un "Çalkantı" adlı İslâmî kesimin horlanışının anlatıldığı romanı, Hekimoğlu İsmail ve A. G. Yıldız çizgisine bir yeni halka olmuştur. (25)

Bu yıllarda dinî konularda oldukça fazla roman yazılmaya başlanmış; ancak A. Mithat mirasını devralan bu romancıların yazdıkları romanlık niteliğinden uzak kalmıştır. "Müslüman ailelerde gençler arasında rağbet gören dinî tezli" romanların "romanlıkları, edebi seviyeleri, türün estetik ve edebi ölçülerine uygunlukları tartışılabilir.

Roman yalnızca "tahkiye" değildir. Hele şablonlara uygunluk hiç değildir. Fakat bununla birlikte bu kitapların toplumun bir kesiminde oynadığı fonksiyonu, etkileyicilik ve yönlendiriciliği görmezlikten gelemeyiz." (26) Ayrıca, çoğu romanın arka planını 12 Eylül öncesi olaylar beslemiştir. Ne hikmetse romancıların siyasi olaylar etrafında dönmesi 12 Mart'ta olduğu gibi 12 Eylül' den sonra da devam etmiştir. Böyle olunca romanın da taraf anlayışıyla yazılıp yayımı aşılmaz bir aksaklık olmuştur. Öznellik hep hakim kalmıştır. (27) İdeolojik değerler, kamplar roman cephesinde hep soğuk kalmayı getirmiştir. Bu saplantıya kapılmayan isimler oldukça az kalırken "Türkiye'de ne kadar siyaset varsa o kadar da roman var." denilecek safhaya geldi. Eylül sonrası yeterli muhasebe yapmamış, "aydın, işçi, devrimci" hâlâ revaçta konular olmaya devam etmiş, Batılı unsurlar yerli unsurlarla barışık işlenememiş, kadın yazarların angarya konuları, cinsellikleri süregelmiş, hayatla irtibatı hiç sağlanamamış, yapılabilen anlatımda kalite tutturulmaya bazı isimlerin ulaşmış olmasıdır. (28)

Yer yer 12 Eylül sonrası romanlarında özeleştirme, içe kapanma sonucu yapılan yanlışlıklar da itiraf edilmiştir. Hesaplaşmalar, muhasebe sağ' da da sol' da da yoğun yaşanmıştır. A. İlhan, S. İleri, Ayla Kutlu gibi romancılar bu görüntüyü açıkça yansıtmıştır. İdeoloji adına seksin, paranın, şöhretin peşinde koşanlar açıkça romanlarda deşifre edilmiştir. Aslında hâlâ ideolojik görünen bir çok romancı nasıl cinsellik hastası olduğunu kendi açığa vurmuştur. (29)

Bu iç hesaplaşmalar mahkumların da kendi romanlarını yazmalarıyla tamamlanır. (30) Ticari hayatın canlı olduğu bu yıllarda "Yalnız Mısın?" (Güven Turan)'ın kahramanı Orhan' ın holding genel müdürü oluşu anlatılırken bile fonda 12 Eylül öncesi seyredilir. (31) Ayla Kutlu "Hoşçakal Umut"ta devrin modasına uyarak hapishaneyi yazar, içerisiyle dışarısının çelişkilerini, beklenti farklarını, değişimi işler. (32) Hüseyin Şimşek "Ayrımı Bol Bir Yol"la bizzat yaşadığı hapishaneyi,

içerdeki psikolojiyi detaylı olarak ele alır. (33) Ancak roman olarak nitelenecek bir eser değildir. (34) R. Çayır da yaşadığı hapis tecrübelerine dayanarak "Koğuş Türkiye Koğuş Dünya"yı kaleme alır.

Dönemin iyi yazarlarından A. Ağaoğlu anlatımı ve kurgusuyla arkadaşlarının durumunu kurtaran romancıdır. Gerçi içi boş, ağızda tat az bırakan bu romanlar "Hayır", "Yaz Sonu", "Romantik" romanlık adına başarılı eserleridir. "Hayır", aydın probleminin, "Dar Zamanların" son halkasıdır. Hayatla barışmanın ikiyüzlülük olduğunu düşünen "Aysel Dereli" hayır diyebilmenin erdemini ortaya kor. (35) Ağaoğlu' nun kurgu adına başarısına rağmen eserlerinde bilgi yanlışından kurtulamadığı görülür. "Bilimsel araştırmalardan yararlanarak da başarılı romanlar yazılabilir ... önemli olan romancının gerçekliğe kavramlarla değil imgelerle bakmasıdır." diyen F. Naci; "Bayan A. Ağaoğlu, Üç Beş Kişi adlı romanını yazmadan önce ele alacağı sorunlarla ilgili "bilimsel araştırmalar" okusaydı, yayımlandıktan iki yıl sonra hızla eskiyen, savunulamaz hale gelen "bir kapitalizm örgüsü yazmazdı her halde" diye onun bu tutarsızlığına işaret eder. (36) Ağaoğlu' nun romanları için derinlikten ve kültürel birikimden nasibini almamış demek, bu yanlışlardan daha geçerli olacaktır.

Bu oluşumlara rağmen yerli sol hâlâ reel sosyalizmin yıkıldığına, birçok tabunun parçalandığına aldırış etmeden, sosyalizmi ümit ışığı olarak görüp işlemeye devam etmiştir. Fatma Oran "Kedi Mektupları"nda bunu, aydınların çarpıklığını anlatır. (37) İçerde ideolojik yapıyla uyum sağlayamayan solun "cinselliğe", "bireyselliğe" yönelişine karşılık Müslüman kesim "tasavvufa" meyleder. Ortadaki insanlar ise egemen ideolojiye çanak tutar. Köşeyi dönme peşine düşer. Şiddet çoğunlukla yerilir. İşkence şiddetle reddedilirken sağ - sol aynı noktada birleşmiş olur. Yalnızlık, ateizm, ölüm, kendi olma olayı, cinsel sapmalar hakim temalar arasındadır. (39) Bu gelinen nokta günümüz edebiyatının bilgiye işlev yüklememiş olmasıyla izah edilemez. Toplumsal bilimlerin

gelişmesi, iletişim olanaklarının akıl almaz artışı böyle bir sonucu doğurdu." (40) Ancak sapmaya varan bir yoğunluk mahzurlu ve kıymeti haiz değildir. Romancı "nasıl görüyorsa, nasıl görmeyi istiyorsa kahramanlarını öylesi durumlara getirir, kendi istediklerini yaşatır; o durumlara uygun davrandırır, konuşTURUR, özel tavırlar takındırır." (41) Böyle olunca romancıdan bayağılıklar beklemek mümkün olmaz. Zira "dünün romancılığı toplum içinde bir güçtü; bugün sendeliyor, yarının Türkiye' sinde ise böyle bir sanat dalı olacağından" emin olamıyoruz. Halbuki roman cemiyeti aydınlatabilmelidir de. (42)

70-90 arası taklit romanın çok yaygınlaştığı, yerli roman anlayışının zayıfladığı, çevresiyle yoğrulmuş değerlerin romancıyı sarmadığı gözlenir, diyen S. Çokum, hâlâ birbirine kapalı ideolojik bağnazlıktan da şikayet eder. (43) Tahsin Yücel, bu bağnazlığı "Peygamberin Son Beş Günü"nde arkaik Marksizm, N. Hikmet slogancılığı "tip(ler)in" ironik anlatımıyla ele alır. (44) Bunca yanlış içinde haklı olarak "12 Eylül romanı gibi sadece Türk romanına özgü "tür"ler, edebiyatın evrensel platformunda kendilerine bir yer bulabildiler mi?" Bizde roman, roman okuru seviyesi tartışılır; "yoksa, "roman roman" diye koparılan (kopardığımız) fırtınanın bir bardak suyu bile yok mu? (45) diye de sorulur. Ancak tam aksi ifadelerle bu dönem romancılığının yeni anlatım teknikleri, genişleyen gerçeklik açılımı, "kuramsal gerçeği / estetiği"nin önem kazanması, romanın "anlatı sanatı olarak" işlemenin sorgulanması arayışlar bu devre has olumlu neticelerdir. (46)

1980 sonrasının çeşitli ve oldukça da kabarık romanı olduğunu genel değerlendirmede gözleyebildik. Seçme romanlar tayin ederek devrim hangi oranda ve şekilde sosyal durumun yer aldığını incelemek devre ve devrin roman yapısına açıklık kazandıracaktır. Şüphesiz bütün romanların ele alınıp devir romanının panoramasını çıkarmak iyi bir çalışma olabilirdi. Ancak böyle bir yönelim iki husustan mümkün

görülmemektedir. Birincisi, bu tezin hacim ve süresinin müsait olmaması, ikincisi ise, ekser olarak Alev Alatlı romanlarının detaylı incelenmesi esas alınmasıdır. Yalnız Alatlı'nın romanlarındaki sosyal yansımaları farklılık veren durumu açıklığa kavuşturmak mukayese imkanı bulmak ve diğer romanlarda sosyal olanın ne derece yansıdığına örnek vermek için farklı gruptan seçtiğimiz romanlardan bizim öne çıkardığımız yönlerden değerlendirilmesinin faydalı olacağı düşüncesiyle yaklaşık on roman incelemeye tabi tuttuk. Dört başlık altında incelediğimiz romanlarda olduğu gibi, aynı tasnif Alatlı'nın romanlarına da uygulanacaktır.

Sosyal Konular: Son yılların önde romancılarından L. Tekin' in "Berci Kristin Çöp Masalları", alaylı bir üslup ve masalımsı bir anlatımla modern Türkiye'nin en büyük problemlerinden birisi olan gecekondular hayatını ele alır. Eser şöyle başlar:

"Bir kişi gecesinde gündüzleri kocaman tenekelerin şehrin çöpünü getirip boşalttıkları bir tepenin üstüne çöp yığınlarından az uzağa fener ışığında sekiz kondu kuruldu." (47) L. Tekin' in "Sevgili Arsız Ölüm"ü de büyük şehre göç eden ailesinden hareketle kurgulanmıştır. Büyük şehre inen taşralı insanın bütün açmazları yine masalımsı bir ifade ile kaleme alındı. Tekin' in romanları hep roman' la hikaye arasında değerlendirildi. (48) Tekin roman kaleme alıp hikaye adlandırmalarına muhatap olurken, M. Kutlu hikaye formuna rağmen bir gizli ilişkiyle eserlerinin tamamı bir roman gibi algılanmıştır. L. Tekin' in diğer romanları da yaklaşık aynı muhit insanlarını konu edinmiştir. "Buzdan Kılıçlar" yine kenar mahalle insanına ışık tutar. Batıl inanışlar, cehalet, köyden tevarüs edilen saplantılar, yokluk, sefalet gözler önüne serilir. Devletle insan, vatandaş, işverenle işçi ilişkisinin çarpıklığı on yıllardır süregelen problemler 80'li yıllarda da öncelikli problem olarak kaldı. Yokluk, insanları şehrin varoşlarında birilerinin artıklarına mahkum ediyor. İnsanlar hem bedenlerini hem ruhlarını kemirerek bir yok oluşu

yaşıyor. Aş, iş, ekmek, su, eğitim yok. Başlarını örten iğreti çatılar ya devlet ya da rüzgarın gazabıyla sıkça yerle bir oluyor. Yıkımcıların parıldayan kazmaları, daha onların soluklanmaları kesilmeden konduların duvarlarına indi. Yıkımcıların üstüne atılan insanların önünü kamyonlar çevirdi. Kondular bir anda yerle bir edildi." (49) Ne tabiat kucak açıyor ne devlet şefkat elini uzatıyor. Bu modern masal böyle sürüp gidiyor. Her gün göz önünde cereyan eden bu sosyal yara da ancak masalarda görülecek vahâmetini koruduğu için romana öylece yansıyor.

Gecekonduların şehre ilişik hale gelişi, politik tavırlar, grevler, çatışmalar gibi günlük gelişmeler yanında yeni yeni kurulan gecekondu, çöp mahalleri romana girerken efsanevî düşünceler şekil değiştirmekte, kulaktan dolma yanlışlar anlatıla anlatıla günün konusu olmaktadır. "Güllü Baba Çiçek tepelilerin kaderini okurken" (50) "Su tankerleri gelmeden bir gün önce ak çadır söküldü. Alkışlarla, oyunlarla ampul fabrikasına götürüldü." (51) Yeni kondular eskileri tarafından tanımlanırken hep menfi söylentiler hâkim tema olmaktadır. Çingeneler, Alevîler yeni komşular olmaktadır. Kürtler, eskiden beri mevcut olmakla beraber iyi adlandırmalara muhatap olmazlar. Son on yılın popüler grupları olarak ortaya çıkan etnik ve mezhep tanımlamaları büyük şehrin kıyısına itilmiş, kendine yer edinmekle kalmayıp dahasını istemekte, bilenmektedir. Nihayet patlama yakın bir tehlike olarak tıpkı çöp yığınları gibi katlanarak büyümektedir. Kenar mahallenin kavgaları, kültür seviyesi, hayat tarzı, inanış biçimleri, ekonomik durumu günlük hayatın içinde sergilenmektedir. Kondulara tüketim eşyaları, mahalleye banka şubeleri, kahvehanenin girişi, aşama aşama geçirilen yılları, terör dalgalarını romanda izlemek mümkündür. Bütün bu oluşumlar 80 öncesi olduğu gibi 80 sonrası da aynıyla gözlenen toplumsal gelişmelerdir. Bu oluşumlar sosyolojik çalışmalarda da açıklık kazanmıştır. N. Göle' nin "Modern Mahrem"i, N. Gürbilek' in "Vitrinde

Yaşamak"ı, F. K. Barbarasoğlu' nun "Moda ve Zihniyet"i bu tür eserlerden bazılarıdır.

Zina, fuhuş, uyuşturucu, kumar fonunun bu mahallerde yaygınlık kazandığı yılları 80'lerle sınırlamak doğru olmaz; ancak artışın hızlandığı da açıktır. Eser "Çağdaş edebiyatımızda çarpık kentleşme(yi), gecekondulu olgusunu işleyen romanlar arasında değişik bakış açısı ve anlatım tutumuyla özel bir yer almıştır. (52)

A. Ağaoğlu' nun "Üç Beş Kişi"sinde işadamı Ferit' le sanata meyyal Murat arasındaki çatışma, Murat'ın şehir hayatına intibak edemeyişi, koşuşturması ve savrukluğu da şehirleşmenin başka bir versiyonunu yansıtır. M. Kutlu' nun "Bu Böyledir"de Süleyman için; "...Bir yorgancı çırağının asfaltlara belenmiş sokaklarda, blok apartman önlerinde, minareleri görünmez olmuş şehirlerde esamisi mi okunur?" (53) derken şehrin göçmenlerinin, şehirleşmenin insanı yuttuğu görülür. Aynı eserde şehri tasvir ederken; "Lambalar yandı. Şehrin sokakları, çarşıları, meydanları, evleri aydınlandı. İnsanlar artık geç yatıp geç kalkmaya başladılar." (54) "Her şey genişliyor, şişiyor. Çok katlı evler çoğalıyor, sağda solda kamyonlar çoğalıyor. Şehre gelen giden çoğalıyor, alışveriş arttı diyorlar. Su bile yetmez olmuş. Allah Allah!.. Nasıl yetmez? O kadar çeşme, bunca yıldır sabah akşam akar da akar. Yok işte yetmez olmuş, acayip makinalar gelmiş ırmak kıyısına, sazlıklara boru salmış, oradan su çıkarıp şehre gelen suya katacakmış."(55) Buldozerlerin dişleri toprağa saplandığı zaman... Motor gürültülerinin yavru kuşları yuvalarında ürküttüğü zaman... Ağaçların devrildiği, kayaların demir matkaplarla delindiği, suların önünün kesildiği zaman ... Bulutların kirlendiği zaman..." (56) Ovayı bölen yollar, elektrik telleri tabi olana müdahale... (57)

Dünya ve şehir anaforunda dönen dolanan, eriyen insanlar, lunaparkta kaybolan Süleyman ve eşine, bir meczubun söylediği; ""Hah ha ... Buradan çıkacağınızı sandınız değil mi? ... Ohooo ...Aptallığı

birakın. Çıkış mikiş yok!.. Birer şişe bulun kendinize... Benimki bitmiş ... Yoksa verirdim birer yudum ... Ya da ... ya da!.." ileriden geçen yola işaret ederek "onlara karışın ... onlara ..." dedi." (58) "Kalabalıklara karışıp döne dolana yok olan şehirdir.

"Sır"ına ise, Diyanet İşleri Said Yazıcıoğlu, Devlet Bakanı Saffet Sert, ölü deniz haline gelen Marmara, Demirel, bir yönleriyle girer. (59) "Sır"ın kahramanlarından köylü Mürid: "Şehre indiğinde Murid' i tanımadığı bir kalabalık karşıladı. Yani esasen o kalabalık oralarda her gün, her saat vardı. Asık yüzlü, çatık kaşlı bir kalabalık. Belli ki insanların her birinin hem çok mühim bir işi hem çok acelesi vardı." Mürid kalabalıkları kendi dar dünyasına göre yorumlar. Koca binalar, "Sel gibi akıp giden arabalar, şehrin üzerine asılmış kara bir duman karşıladı. Meyus oldu Mürid Başını kaldırıp güneşe baktı. Güneş dahi ondan meyus idi; kara dumanın ardında donup kalmış idi." (60) Eserde sembolik çocukların oynadığı oyun da hayatın görüntüsüdür. "İhtiyarın buğdayını öğütmeye başladık. Taşlar arasına düşen her buğday tanesi bize dünyada başından geçen kısacık macerayı anlatıyordu." (61) "Üçüncü çocuk suyun ovayı bir baştan bir başa dolanıp geçtiği düzlükte bir şehir kurmuştu. Elindeki ucu sivri sopa ile toprağın üzerine çizgiler çekerek yolları açıyor. Bu yolların kenarında kimi kare, kimi dikdörtgen çerçeveler çizerek, bahçeleri, bağları, çarşıları, dükkanları belirliyordu... Bu şehrin bir kapısından girip öbür kapısından çıkıncaya kadar bildiklerimi unuttum, unuttuklarımı hatırladım. Var olan varlığım yok olmuş, yoktan var edilmiş idim." (62) ifadeleri modernizmin, şehirleşmenin, hızlanan çağla insanın macerasının izdüşümleridir.

N. Genç de eserlerinde aykırı bir söyleyiş, argoya varan bir üslupla devre, dünyaya, Türkiye'ye anlam vermeye çalışır. "Yaşadığım bu ülkenin siyasi sosyal haritasında yaşayan bu günün insanlarından söz ediyorum." (63) diyen N. Genç, "Soğuk Sabun" (1994)da ironik bir ifadeyle "ülkem kalkınıyor, arkadaşlarımın yeni görevi bu.

Şirketleşiyorlar, partileşiyorlar, borsalaşiyorlar. Araba, ev, doktora tezi hiçbirine inanmıyorum. Alevîler, Kürtler, cinler, İslâmcılar, yükselen değerler, hepsi köylü hareketi" (64) diyerek ülkeyi özetler. "Dün Korkusu"nda ise "Binlerce gecekonda içinde kayboldum. Aylardır bu kentteyim. Rüzgar, yağmur yok artık. Deli, karanlık bir soğuk, uzayan ışıklar kaçacak hiçbir yer yok. Su hareket etmiyor. Evler, beton, beton, insanlar, otobüsler, kuyruklar, kaldırım, uzayan ışıklar, herkesin başı yerde ... Arabalar üst üste binmiş. Çıldırası bir şey, aylardır rüzgar yok." (65) "Bu şehre girdikten sonra çiçekler saksıda, balıklar akvaryumda, insanlar büroda ve sen de gökdelenlerin uzaylılara benzeyen sert gövdelerinde boşuna çırpınıyorsun. Sen tabiatın sahici kokusu değil misin?" (66) Soyut ifadelerinden Bosna'ya Mehmet'i gönderişine kadar bir yığın gerçek romanlarına fon olmuştur. (67)

O. Pamuk ise incelemeye tabi tuttuğumuz "Yeni Hayat"ta benzeri bir çok konuya yer verir. Osman bir anını anlatırken gördükleri okuduklarımız arasında" ... futbol, siyaset ve dün akşam televizyonda gördükleri hakkında çene çalanları dinledim." (68) der. Ve akşam annesiyle seyrettiği televizyondaki haberler, insanlar, cinayet, kaza, yangın ve suikast haberlerini hatırlar. (69) Bir başka yerde "Çürüyen şehrin iş kokuları beni deniz ve köfte,kenef ve egzoz dumanı, benzin ve kir kokan otobüs garajları..." diye (70) şehrin manzarasını çizer. Çoğalan kahvelerin sayısını dahi verir. (71) Ve insanlar bu yığınları en çok bu dönemde reddetme yoluna gitti. Osman anlatır: Ne İstanbul'daki hayatı istiyorduk biz, ne Paris' teki, ne New York' takini; salonlar, dolarlar, apartmanlar ve uçaklar orada kalsın; radyo ve televizyonlar bizim de var bir ekranımız, renkli gazeteler kalsın. Bizde tek bir şey var: Bak bak yüreğim! Nasıl da sızıyor hakiki hayatın ışığı onun içine!" (72) Hayat ve insan birbirine öylesine yabancılaşır ki; "... bir zamanlar etle kemik gibi olan söz ile eşya birbirine sırt döndüler." (73) "...

Sokaklardaki o kırık adam kalabalıklarına bir göz atmak" (74) durumu anlamak için yeterli olacaktır.

Osman Anadolu'yu dolaşırken "Eski ahşap köşkerin yıkılıp beton apartman binalarına dönüştürüldüğü, yeni zenginleşen kasabaların meydan kahvelerinde coca cola içen yeni transfer Boşnak ve Arnavut futbolcular"a (75) kadar birçok değişimi gözler.

A. Ağaoğlu ise "Hayır"da bir günün karmaşası içinde "Dereli"ye programını sıralatır: "Öğle tatilinden önce bankaya gidilecek, Uluslararası Sosyal Antropoloji Enstitüsü' nün dergisinde yayımlanmış üç değişik bildiriden doğan telif hakkı tahsil edilerek evin kira borcu, ev sahibinin banka hesap no' suna yatırılacak." (76) Dereli, "Bu günlerde ülkemizde plaket dağıtma bolluğu var." (77) derken törensel sahteliklerimize ışık tutar. Yaz sonunda ise değiştirilen türküler, şenlikler, coşkular, tramvay kalabalıkları, kermesler, meyhaneler, genelevler, kalabalıkların sarhoş ve şaşkınlıkları, şehir adına çirkinlikler olarak görülür. (78) Romantik'in Tarih hocası; "Şimdiki gençlik hep içine kapanık" (79) ve "Yazık ki bizim toplumsal hayatımız doğal akışı ile gelişmedi." (80) derken günün insan ve toplumunu dile getirir. T. Buğra'nın "Dünyanın En Pis Sokağı" adlı eserinde ise "anafora kapılanlar, marklar, dolarlar, (81) sürtüşmeler, üst üste yaşayan insanlar (82), sinebilen sosyal olgulardır. S. Yalsızuçanlar, Yakaza' da kahramanı genç öğretmeni öncelikle şehirden kasabaya sığındırır. (83) Kasabada dahi hayatın külfeti, karışıklığı hissedilir. (84) Şehir ise tam bir dağdağa fuarıdır bu kahramanın zihninde. (85) Şehirde kalan arkadaşları, cemaatinin donmuş kriterlerinde kalmış veya yitip gitmişlerdi; yüksek memuriyetler, çoluk çocuk, kooperatifler, siteler, arabalar, iş, politik bağlantılar, meslek birlikleri içerisinde.(86) Bunlar ne kadar da 80'ler neslinin yaşaya durduklarıdır. Ve değişir her şey. Şehirler, ağaçlar, mahalleler, açık sinemalar, yerinde kalan çok az şey kalmıştır hayatımızdan. (87)

Siyasi Konular: Adı geçen romanlarda siyasi gelişmelerin de bulunduğu muhakkak. Ancak genelde az oldukları da bir gerçek. M. Kutlu' nun "Sır"da tasarruf erbabı toplulukların Özal döneminde başlayan bir partiye destek verişleri, müridin ağzından "ihvanın ileri gelenleri yapılacak seçimlerde filan partiye destek vermek isterler imiş. Ve çokları da bu partinin liste başlarına çoktan yazılmışlar imiş." (88) diye dökülür. Tarikat mensupları partilerde, özellikle ANAP' ta politikaya atılmışlardır. (89) Bu arada tekkelere sızan gazeteciler, partilerle tekkelerin, şeyhlerin gizli ilişkisini sıkça deşifre etmeye koyulmuş. (90) O günlerden, kalabalık seçim mitinglerinden parçalar da izleriz. "Beyefendinin önünde seçim bölgesinin bu görkemli görüntüsünün aldığı haklı gurur payı ile gözlerinde parıltı yürüyor. Koruma polisleri, görevliler, Beyefendi' nin kalabalığı yarıp kürsüye çıkması bile hayli zaman alıyor.... korkunç tezahürat, renkli balonlar uçuyor. Pankartlar... Parti bayrakları..." (91) "Yeni başkan -şimdi de bu moda aldı yürüdü, Amerikan vâri - yeni "başkan" deyip duruyorlar. Hatta kendi aralarında "patron" diyenler dahi var." (92) denilen Özal' ın yeni politik tablolar olarak ülkeye getirdiği havadır. Hele de "İngilizce kavramlar katarak daha açık konuşmaya çalışıyorlar güya." (93) diye anlatılan kişi Özal' ın ta kendisidir. Bu dönemde parti başkanlarının şeyhleri ziyareti, zoraki namaz kılışları, eski mensubiyetlerin canlandırılması, nüfuz kullanma endişeleri hep yakın yaşanmış ve yaşanan politik görüntülerdir. (94)

"Yeni Hayat"da Osman'ın görüp anlattığı Kürt köyleri ve topçu birlikleri (95), Kürt isyancılar, PKK ve güçlü olduğu bölgeler (96) ülkenin parsellenişe kadar sürükleniş de 80'lerin siyasi verilerindedir. "Yakaza"nın kahramanı ise politikadan tiksinen, topluluklara köle olmayı reddeden bir kişi olarak zamanın belli gruplarını temsil eder. (97)

"Hayır"da Dereli, yaşanmış ihtilalin ve politik değişkenlerin değerleri nasıl tersyüz ettiğini anlatırken; "Yarın politikanın fırtına makineleri yeniden toz dumana kattığında madalyalarımızla birlikte yine

yerlere çalınmayacağımızı kim söyleyebilir? Kalk - yat! Kalk! yat! İrfan ordumuzun tarihi talime çıkarılmış eratin yazılamamış tarihine benzetilmiştir." (98) diye yakınır. Bu ülke vurulan, yaralanan, kovulan insanların ülkesidir diyen Dereli "kamu iletişim araçlarının bu kadar yaygın olduğu zamanda da görmedilerse" (99) diye sitem ettiği idarecilere seslenir. Darbeleri bir başka yerde yine kınayan Dereli, sıkıyönetimi tutuk evlerinin, haksız cezalandırılmaların, sakat bırakılanların, işkence görenlerin, intihar edenlerin, güya anayasayı ihlalle suçlu bulunanların günahını kimin üstleneceğini sorgulayıp idarecileri göreve çağırır. (100) Yaz sonunda da atamaların çarpıklığını, çarçur edilen paraların idarecilerin eliyle yapılmasını, yönetim kurulu diye arpalık sağlanışını yerer. (101)

N. Genç, "Soğuk Sabun"da büyütülen, kutsanan kandırmaca devlet anlayışının nasıl bir yutturmaca olduğuna değinirken yine alaycıdır: "Güçlü devlet, büyük devlet için devletin polislerine karşı savaşıyorsun. Biliyorum, bu tilsimi devletten kurtulmak için daha devlet, devletin baskısından kaçmak için daha devlet, devlet olmak. Hayır saçmalık bunlar, devlet korku ve çığıktır, inanma bu adama. (102) "Dar Alanda Tufan"da ise bakan ortağı iş adamları, tv kanallarının siyasi hesapları, kulüp ve dernek mensubiyetinin siyasi yatırım oluşu (103) devlete tapanlar ve devlete küfreden insanlar, küfredenlerin gizli servisten oluşları gibi bir yığın hayat parçası görülür. (104) Türkiye'nin son yıllarda salgın hastalıklarından "pop yıldızları, liderler, bankalar, derebeyliği imparatorluğu" (105) misali manzaraları seyredilir. Yine ülke ve cumhuriyet için iyi şeyler düşünmeyen anlatıcı, alaylı, küfürlü bir iç döküşü dener. "Sokaklar, caddeler, meydanlar! Hadi kalkın yataklarınızdan; ilham geldi Cumhuriyeti tartışıyoruz, Cumhuriyetimiz üstüne kuma getiriyorlar. Allah da sizi Cumhuriyetiniz gibi yapsın, demokrasi parfümünün çocukları, mezbaha kuaförleri, fermuarlı, treç Cumhuriyetin köpek çocukları! Neyi tartışıyorsunuz? Liberalizm özgür

bir diktatörlüktür! Sevişin, tatile gidin, kitap okuyun, televizyon izleyin, dirseğinizi masaya koymayın, biranızı Cumhuriyet' in üstüne dökmeyin, kurtlanmış vicdanlarınıza iksir niyetine hoşgörü, insan hakları, demokrasi, politika, binlerce Cizvit kelimeyi bin bir kıvraklıkla iğfal edip insanın elinden bir dilim ekmeği alıyorlar. İnsanı yerine yurduna düşman ediyorlar. " (106) diye bitirir.

Ekonomik Konular: Özal devrinin en güzel, en çok konuşulan konularının ekonomi ağırlıklı olduğunu söylersek bir doğruyu belirtmiş oluruz. Zira devir para devriydi ve insanlar ihtiyaç maddeleri arasında en çok bu açıklık devrinde şaşırıldı. N. Genç, "D. Korkusu"nda "Elektrik süpürgesi alacağız; çamaşır makinası, saç kurutma makinası, dokuma hali, perdeleri de mutlaka değiştireceğiz; telefona bile yazılacağız." (107) diye sıralanır yeni bir sürü eşya. İlaveten anlatıcı, hayatın yeni seyrini takip ettirir; televizyon karşısında edilgen oturuşlar, reklam şirketleri, bir ibadet kurumu gibi moda, kapitalizm vs. (108) "Dar Alanda Tufan"da ise yeni pazar olarak açılan Sarp sınır kapısı, "Rus işinde para var, dedi. Geçen yıl Tiflis'te fırın açacaktık, olmadı! Niçin olmadı? Mavi bandrol Camel işi yapmış ... Sonunda Sabancı gümrük kapısına kendi adamını koyup trafiği kesmiş." Diye anlatan "Mehmet" in ağzından dile getirilir. (109)

A. Ağaoğlu ise "Hayır"da Dereli' ye "Teknolojik çağın her türlü varoluş anlamını ortadan kaldıran yönelimi durdurulsun." "Teknoloji yaptığı kadar yıkmakta, yıktığı kadar yapmaktadır." (111) dedirtir. "Romantik"te ise yeni "CD' ler, CD-ROM' lar" (112), arabalar, buzdolapları (113) yer alır. T. Buğra, "Dünyanın En Pis Sokağı" nda "Endüstri ötesi toplum, uzay ve sibernetik çağı! Bunlardan söz ediyor ve bu çağa uygun bir şiir olmalı, diyorlardı. Resim, müzik bunu deniyordu; şiir de silkinmeli idi." (114) dedikten sonra, "İsviçre, Avusturya gezileri, marklar, dolarlar"dan bahis açar. S. Yalsızuçanlar, "Yakaza"da kırgın öğretmen "Gökova' da zamanında temellük edindiğimiz sahil arsaları

değerine değer katmıştı. Şimdi buraya bungalovlarla, dubleks ve triplekslerle, oyun, eğlence merkeziyle hani diğer sosyal tesisleriyle bir tatil köyü kurdurmanın tam zamanıydı. Üstelik krediler, ihracat teşvikleriydi." (115) diye ayrıldığı kızın anlattıklarını dillendiriyor. M. Kutlu' nun "Sır" ında "Hırt Osman anlatır: ... Biz işte ticarete falan daldık, bu meselelerden uzaklaştık... Yav bizim fabrikaya gelsen bir gün ha! Ne güzel olurdu. Akşam da şöyle keyfimizce bir Boğaz yapardık!" ... Kenarda köşede yok mu bir şeyler? Sen de katılsan şirkete! şeklinde çıtlatarak rüşvetin kabuklarını bastırıyor." (116) diyerek yeni türedi zenginlerin ahlaki yapısını ele verir. Sonra gazeteci bir makaleden, enflasyonla ilgili rasgele ifadeleri, çözüm önerilerini aktarır. (117) Merkez Bankası rezervleri, kamu finansman ihtiyaçları, fon gelirleri gibi ekonomik konular olur. Bunların çoğu son yılların konuşulan, yazılan konularıdır. Yine "Konut kredi taksitleri, ihracat gelirleri, dövizler" (119), tatil köyleri (120) sırayla görülür.

O. Pamuk, "Yeni Hayat"ta N. Genç gibi biraz savruk, rasgele yeni ekonomik fonlara yer verir. "Marlboro, Milli Piyango, Spor Toto" (121) Osman'ın Anadolu'da gördükleridir. Siyah beyaz televizyonlar renklileriyle değişmekte, gazete kupon savaşları hızlanmakta (122), elektrik santralleri kurulmakta (123), otobüsler lüksleşip çeşitlenmektedir. (124) ve bütün bunlar kasabalara kadar Özal' ın zamanında gelmiştir. Yine televizyon' un ablukaya aldığı beyinler, eskinin yerini yeni ama güzel olmayan beton yığınlarının alışı (125) birer birer görülür.

Kültürel Konular: Bu yeni döneme etki eden liberalizm, en yoğun olarak tv' nin yaygın olarak kullanımıyla tesirini gösterdi. Yine O. Pamuk "Y. Hayat"ta bu etkiyi sıkça ortaya çıkarır. Osman televizyonla yeni bir dünyaya girer, televizyon "bir çeşit tanrı, bir çeşit lamba" (126) dir. "Modern mihraba çevrilmiş, yükseltideki ekran" (127) her şeyi tersyüz eden televizyon Michael Jackson' ları (128) tanıtan, her şeyi evlerin

mahremiyetine sokan yine oydu. M. Kutlu "Sır"da yine imaj yokluğunda karmaşıklaşan hayatı, kaçıışı ve tekkelerde huzur arayışını, öte tarafta gazeteler, YÖK, kitaplar ve sindirilemeyen yeni ve kalabalık her şey "sabah kalktığımızda sistemin ülke toprağına "lök" gibi oturmuş olduğunu gördüm. Demek çünkü hazımsızlığım bundan imiş. Bugün ise ağzım zehir gibi acı." (129) diyerek genellenen ülke ve çağın kaosu, insanı insanlığından söküp alan anaforunu dile getirir. "Bu Böyledir"de baştan sona imajlarda aynı temanın işlenmesidir. Bu köklü yabancılaşma T. Buğra' da da "Fazıl"ın ağzından dökülür: "Nereden çıkarıyordu yabancılaşmayı?" (130) Sonra yaygınlaşan feminizm için; "Sağlıklı bir kadın feminist olamaz, erkekleri bilmem." (131) diyerek devrin konularından birine değinir. S. Yalsızuçanlar "Yakaza"da Türkiye gündeminin yeni oluşumlarından olan entellektüel tasavvufçuluktan (132) Milli İstihbaratla ilişkili bölüm başkanları "yabancı literatürden irtihal edilen kötü makalelerdi, çeviri kokan duyarsızlıklardı." (133) diyerek üniversitelerin ortamına dokunan genç öğretmen,gündemin kültürel yönünü aydınlatır.

Ağaoğlu, "Romantik"le bir başka salgına anlatıcıyı değiştirir. "Bütün futbol takımları sağ ve sol beklerini ezber bilen yordakçısına" dikkat eder. (134) O da televizyon saplantısına değinir. (135)

Romantik tarihçi sürgünlere uğradığı Türkiye için; "Yahu sahi biz Cumhuriyet idik, hak-hukuk devleti idik, unuttuk gitti." "Artık yüzyılın başlarından çok uzakta olduğumuz halde hâlâ o dönemmiş gibi onlarda olduklarından başka türlü yaşıyor, düşündüklerinden başka türlü hareket ediyorlar." (136) der. "Hayır"da ise aydın problemine değinen Dereli, "Aydın intiharları ve Geleceğin Başkaldırısı" hakkında konuşur. (137) Basının bayağılığına değinir; "Hepsi çeviri haberler, oralarda çıkmış haberlerden çeviri örgüler. Bizde eleştiri, tanıtım yazıları yazarların çoğu dünya prömiyeri ülkemizde yapılmamış her sanat faaliyeti, her edebiyat eseri için klişe sözlerini; dışında sözler de

söyleyebiliyorlar, ne tuhaf değil mi?" (138) diye sorar. Dönemin bir başka ağızlara düşen moda konusu çevrecilik ise N. Genç'te alaylı bir tarzda ele alınır. "Ağaçların filiz vermesi Doğa aksesuarları Derneği tarafından kurulu bağlantı." (139) diye geçer. "Manşetlerde boşalan meydana sosyal bilimciler sanki o sularda doğmuşlar gibi doğal fotoğraflarıyla yerleştiler. Aslında sosyal bilimciler için çok lüks bir malikaneydi bu sütunlar. Artık Rotary Kulübe üye olabilir." diyerek basın, bilimin kirli çamaşırlarını pazara sürer, kadın dernekleri, televizyon kanallarıyla dalga geçer. (140) Aynı tavrını "soyul yazarlarımızın mirasçıları iade-i itibar istiyorlar, neyi istiyorlar, ulu devletimizin elinde iade edecek itibar kalmamıştır. Seçkin akademisyenler, aydınlar, bu yüz­süz politikacı­lardan neyi istiyorlar?" (141) diyerek sürdürür. Üniversitelere o da hakkettiği değerlendirmeyi yapar: "... Kapitalizmin bile fethetmekte tereddüt ettiği manevi sahalarda mal bulur. Ülkenizi, dininizi becerip satarsınız. Elli yıldır Amerika'ya binlerce talebe, doktor gönderdiniz, ne bok oldu? Statü toplumunun dayılarına, holding ağalarına hizmet etmek için" (142) diyerek yılların hastalığını dile getirir.

Doğrusu, yaşananın romana girmesi bir süreç gerektirir. Yaşanmış olanın durağan bir dönemde yeniden yorumlanması, eserde canlanması söz konusudur. Bu süreç bazen uzun bir zaman dilimine yayılır veya uzun bir geçmişten sonra ele alınabilir. Bu zaviyeden bakınca 80'li yılların romana net ve yaşanmışa paralel yansıdığı eserler pek fazla yekun tutmuyor. Yer yer yeni anlamlar kazanarak gündeme gelişler, romanda yer alışlar yaşanan yılların karmaşası içinde yeterli dikkati çekmiyor, çekemiyor. 80'ler elden kayan yıllar olması hasebiyle ilgi alanlarında köklü kaymalara sahne olmuş, romanda beklenen de tam oluşmamıştır. "Anadolu'da sessiz ve derin bir dönüşüm yaşanıyor. İstanbul'un sisli, Ankara'nın puslu havasına rağmen. Ve her ikisine de meydan okurcasına Attila İlhan, Türk romancısının bu dinamizmi

resmedeceğine, hâlâ İstanbul barlarında pineklediğini söylerken ne kadar haklıdır. Bugün Türk toplumu kadar dinamik bir toplum Avrupa'da yok. Honk Kong'da, Nairobi'de elleri çantalı Türk tüccarı dolaşüyor. Anadolu'nun içinde inanılmaz teşebbüsler var. Bunların bir tanesini bir romancının yazdığını, bir yönetmenin filme çektiğini hatırlıyor musunuz? Onlar Batılılar'ın kitaplarına ve filmlerine bakıyorlar, oralarda ne görüyorlarsa yapmaya çalışıyorlar. Oysa halka dönüp bir baksalar neler görecekler. Bakıyorsunuz Hakkari'de iplik fabrikası kuruluyor. İşte size bir roman !" (143)

DİPNOTLAR

1. MERİÇ, Cemil, "Bizde Roman", *Doğuş Edebiyat*, 1982, s:5 .
2. GENÇ, Nihat, "Aydın Yangın Yeridir", (Konuşan Mustafa Şahin), *İzlenim*, Ağustos 1993 S.8 .
3. FUAT, Memet, *age*. s.85 .
4. YÜCEL, *Yazın Gene Yazın*, s.72 .
5. AYTAÇ, *Edebiyat Yazıları II*, s.128 .
6. OKTAY, *Türkiye'de Popüler Kültür* s.151 .
7. BELGE, *Edebiyat Üstüne Yazılar* s.43 .
8. GÜMÜŞ, *Roman Kitabı*, s.126 .
9. AYTAÇ, *Çağdaş Türk Romanı İncelemeleri*, s.39-40 .
10. *age*. s.329 .
11. ANDAÇ, *age*. s.50 .
12. *age*. s.51 .
13. ARGUNŞAH, Hülya, "Çırpıntılar Romanında Dış Göç ve İnsanın Yalnızlığı", *Türk Edebiyatı*, Kasım 1995
14. SAZYEK, *agm. Türk Dili*,
15. *agm.*
16. *agm.*
17. ANDAÇ, *age*. s.164-165 .
18. *age*. s.166 .
19. *age*. s.167 .
20. *age*. s.168 .
21. *age*. Yaz. III, s.75 .
22. *age*. s.256 .
23. KAPLAN, R., *age*. s.IV
24. ÖZKIRIMLI, Atilla, *Romanların Dünyasında*, Ümit Yay. Ank. 1994 s.106 .
25. YILMAZ, Durali, *agm.*, TYBY. 1984 s.265-266-267-268-269 .
26. ANDI, *agm.*, Yeni Şafak, 7 Aralık
27. YALÇIN, Alemdar, *agm.*, TYBY. 1985 s.261 .
28. TEKŞEN, Adnan, *agm.*, 1986 TYBY. s.344-345-346 .
29. TOSUN, Necip, "Gülümün Solduğu Akşam", TYBY. 1987, s.227 .
30. TOSUN, Necip, 1987'de Roman, TYBY., 1988 s.299 .
31. *agm.*
32. *agm.*
33. *agm.*

34. *agm.*
35. *agm.*
36. NACI, Fethi, *Gücünü Yitiren Edebiyat*, Gerçek Yay. İst. 1990, s.21 .
37. ÜNLÜ, Özcan, "Roman", TYBY. 1983, s.341 .
38. TOSUN, Necip, *agm.*, "Roman", TYBY. 1991, s.337-338 .
39. *agm.* s.339-340-342-343-344 .
40. *Gücünü Yitiren Edebiyat*, s.23 .
41. *age.* s.99 .
42. İŞINSU, Emine, *agm. Türk Edebiyatı*, Şubat 1994 .
43. Çokum, Sevinç, "Roman Üzerine", *Türk Edebiyatı*, Şubat 1992, S.220 .
44. Bardakçı, İlhan, "Roman Ölüyor mu?" *Türk Edebiyatı*, Mayıs 1993 .
45. AKATLI, Füsün, "Biçimsel Evrensellik", *Varlık*, Aralık 1994
46. ANDAÇ, Feridun, *agm.*, *Varlık*, Kasım 1995 .
47. TEKİN, Latife, *Berci Kristin Çöp Masalları*, Metis Yay. İst. 1995 s.7 .
48. SAZYEK, *agm.* *Türk Dili*, S.145 .
49. TEKİN, *age.* s.11.
50. *age.* s.34 .
51. *age.* s.45 .
52. AYTAÇ, *Edebiyatı Yazıları II*, s.253 .
53. KUTLU, Mustafa, *Bu Böyledir*, Dergah Yay. İst. 1987 s.15 .
54. *age.* s.36 .
55. *age.* s.41 .
56. *age.* s.33 .
57. *age.* s.34 .
58. *age.* s.83 .
59. KUTLU, Mustafa, *Sır*, Dergah Yay. İst. 1990 s.55 .
60. *Sır*, s.57 .
61. *age.* s.67 .
62. *age.* s.69 .
63. GENÇ, Nihat, *agm. izlenim*,
64. GENÇ, Nihat, *Soğuk Sabun*, Mitos Yay. İst. 1994 s.72 .
65. *age.* s.120 .
66. *age.* s.121 .
67. GENÇ, Nihat, *Dar Alanda Tufan*, Mitos Yay. İst. 1993 s.88 .
68. PAMUK, Orhan, *Yeni Hayat*, İletişim Yay. İst. 1994 s.22 .
69. *age.* s.34 .

70. age. s.46 .
71. age. s.90 .
72. age. s.99 .
73. age. s.104 .
74. age. s.242 .
75. age. s.256 .
76. AĞAOĞLU, Adalet, *Hayır*, YKY. İst. 1991 s.16 .
77. age. s.27 .
78. AĞAOĞLU, Adalet, *Yaz Sonu*, YKY. İst. 1995 s.162 .
79. age. s.62 .
80. age. s.64 .
81. BUĞRA, Tarık, *Dünyanın En Pis Sokağı*, Ötüken Yay. İst. 1989 .
82. age. s.85 .
83. YALSIZUÇANLAR, Sadık, *Yakaza*, Karakalem Yay. İst. 1992 s.12 .
84. age. s.20 .
85. age. s.44 .
86. age. s.36 .
87. age. s.206 .
88. *Sır*, s.17 .
89. BELGE, *12 Yıl Sonra 12 Eylül*, s.193 .
90. *Sır*, s.22 .
91. age. s.30 .
92. age. s.31 .
93. age. s.32 .
94. age. s.34 .
95. *Yeni Hayat*, s.206 .
96. age. s.258 .
97. age. s.137 .
98. *Hayır*, s.7 .
99. age. s.9 .
100. age. s.45 .
101. age. s.84 .
102. *Soğuk Sabun*, age. s.21 .
103. *Dar Alanda Tufan*, s.11 .
104. age. s.23 .
105. age. s.69 .

106. *age.* s.70-71 .
107. *Dün Korkusu*, s.95 .
108. *age.* s.92 .
109. *Dar Alanda Tufan*, s.87 .
110. *Hayır*, s.19 .
111. *age.* s.41 .
112. *age.* s.12 .
113. *age.* s.13 .
114. *Dünyanın En Pis Sokağı*, s.52 .
115. *age.* s.170 .
116. *Sır*, s.24 .
117. *age.* s.32 .
118. *age.* s.33 .
119. *age.* s.62 .
120. *age.* s.63 .
121. *Yeni Hayat*, s.55 .
122. *age.* s.87 .
123. *age.* s.89 .
124. *age.* s.252 .
125. *age.* s.256 .
126. *age.* s.12 .
127. *age.* s.77 .
128. *age.* s.87 .
129. *age.* s.63 .
130. *Dünyanın En Pis Sokağı*, s.55 .
131. *age.* s.80 .
132. *Yakaza*, s.91 .
133. *age.* s.205 .
134. *Romantik*, s.11 .
135. *age.* s.13 .
136. *age.* s.109 .
137. *Hayır*, s.15 .
138. *age.* s.20 .
139. *Dar Alanda Tufan*, s.9 .
140. *age.* s.10-11 .
141. *age.* s.118 .

142. age. s.55 .

143.ÖZEL, Mustafa, "Ümraniye Yazıları I", Yeni Şafak, 14 Haziran 1996

IV. BÖLÜM

IV.1.ALEV ALATLI' NIN ROMANLARINDA ENTELLEKTÜEL POPÜLARİTE

A. Alatlı romanlarında edebiyat ilminin verilerini, kullanmaz. Romanın teknik birikimini, romanın geçirdiği süreç ve geleneği fazla dikkate almaz. Alatlı konuşmalarında açıkça, bir estetik kaygıdan yana olmadığını ifade eder. Ateş çemberinde, çirkef içinde bir toplumda estetikten bahsetmenin dürüstlük olmadığını iddia eder. Zaten eserlerinin bu haliyle yeterince okur bulduğunu da bu iddiasına mesnet tutmaktadır. Ortak paydalarda buluşmayan edebiyatçıların kınayan Alatlı, onlar neyin nesi diye de sormaktan geri durmuyor. Romancılığına çizdiği rotayı J. P. Satre' in eserlerini örnek göstererek savunmaktadır. Satre' da eserlerinde bilgi birikimini oldukça fazla kullanmıştır.^(*) Toplum bilimle yakınlığı onu sosyal bünyeye eğilmeye itmiş, sosyal yapıyı geniş bir perspektifle işlemeye başlayınca da roman türünün imkanlarını, sanatın geniş açılımını ve bilgiyi yumuşatan sanatsal dokuyu bir nevi araç bellemiştir. Romanlarda malumatın, bilgi ve belgenin klasik usulden daha kullanımlı sunuluşu son dönem romancılığında daha net bir görünümü Alev Alatlı' yla kazanmış görünüyor. (1) Post modern romanın sosyal ve tarihi bir çok bilgiyi kullanma temayülü göz önünde bulundurulmakla beraber Alev Alatlı' nın yaptığı zihinsel arka planındaki birikimini okurlara ulaştırmaktan ibarettir. O bunu yaparken bir misyon üstlenmekte, alışılmış romanın kalıplarını' da zorlamaktadır. Yaşadığı çağın vicdanı olmak için ortaya koyduğu eserlerinde tamamen bir sosyal bilimci olarak hareket eder. Bu aşamaya ve böyle bir girişime geçişinde Kemal Tahir' e olan anlayış yakınlığı tesir etmiştir demek mümkün. Zira Kemal Tahir de aynı

^(*) 3 Temmuz 1996, Ataköy-İstanbul'da karşılıklı yaptığımız sohbette sorularımıza verdiği cevaplardır.

anlayışı daha çok bir romancı olarak gözetmiştir. Alatlı, Kemal Tahir' i bir çok romancıdan olduğu kadar, kendinden' de yerli bulmaktadır. "K. Tahir' in roman hakkındaki düşüncelerini iki başlık altında incelemek olanaklı:

1. Türk romanında insanın ve toplumun dramı
2. Türk romancısının ödevi" (2)

Yine "roman anlayışım tek insanın dramına dayanır." "Batı'nın kişi dramına karşılık ben toplumun dramını işlersem kendi romanımı vereceğim." (3) diyen K. Tahir, duygusal, "hayatım roman" teranelerini, mehtap gözleme sefalarını roman saymayıp gerçeği değiştirmenin de roman için eksiklik olduğunu vurgular. Belgesel romanın oldukça fazla olduğunu savunan K. Tahir, Cumhuriyet idarecilerinin hatıralarını roman nevine dahil eder. (4) Bu görüş tartışma götürür olmakla beraber K. Tahir "Gerçek roman, gerçek belgeler tarafından ustalıkla kurulmuş yalan heykellerinin ensesine vurarak yüzükoyun yere kapatmıştır." der ve romanın gücünü büyütür. (5) Roman olmanın belgeye dayanmaktan önce romanlığını da teslim eder. Alatlı, bu ölçüleri gözetmiştir denebilir. Seri romanlarında Rodoplu' nun dramını Türkiye'nin dramına dönüştürürken K. Tahir' in "Doğulu insan, eğer deli değilse, kişisel dramı içinde uzun boylu yalnız kalmaz. Topluma sığınır." (6) görüşünü uygulamaya koyar. Bu tür bir edebi metin "değişik insan durumlarını, olayları yansıtarak insanın tabiatını, kişiliğini tanıtır... Daha da önemlisi eseri okuyan kişiye zengin hayat tecrübelerinden, olayların karmaşık yapılarından anlayışından kesitler sunar." (7)

A. Alatlı' nın temellendirilmiş bir dünya görüşü, zengin kültür birikimi romanlarını yalnız bir edebi tür olarak ele almakla sınırlı bırakmıyor. İster istemez o romanlardan başka çıkarımlar yapmayı, ayrı mecralara sürüklemeyi gerektiriyor. Böyle olunca özellikle sosyal bünyeye işaret eden çıkarımlar, sosyolojik yapı öne çıkmış oluyor. Bu tutumuna ata

ruhum dediği, Cemil Meriç' in mutlak tesiri vardır. Türkiye'nin yaşadığı, '1980-90 yılları arası', süreç, çok açık olarak her yönüyle onun bilhassa "Orda Kimse Var Mı?" serisinde net olarak gözler önüne seriliyor. Onun romanlarında yalın doğru bilgi, her halükarda görülür. Dolayısıyla ahlaki romanlardır; zira "Romanın tek ahlaki bilgidir." (8)

G. Aytaç ise "Valla Kurda Yedirdin Beni" yi, "biçimden çok konuya, içeriğe ağırlık veren, en çok da bu nedenle postmodern" diye nitelediğini söyler. Ancak bu kanaat sırf bu formdan dolayı doğru sayılabilir mi, tartışma götürür.(9) Romanda bilgi, içerik, duyguyla, kurmacayla iyi bir sentez kurmazsa eser zarar görür. (10) A. Alatlı bu zararı tam olarak giderebilmiş değildir. Bu seri romanlar "ifşaat" sıfatıyla, logolarındaki iddialı çıkışlarıyla sansasyonel olma vasfından daha da öte, orijinal olmayıp "Türk yazınına katkı romanı" vasıflarıyla değerlendirildi. (11) Çok yönlü ve renkli açılara kadar genişleyen bu romanlar, "Bir romandan çok hatıra / anlatı şeklinde" tanımladı. Yargılarında ise özellikle İslami terminolojiyi yanılığılı işlediği iddialarına muhatap oldu. (12) Yine "belge roman" tarzını deneyen Alatlı için romanı zedelediği, romanı malzeme, söyleme bir araç durumuna düşürdüğü değerlendirilmesi yapıldı. Bu dörtlü "nehir roman"ın "kavgacı üslubu" "hepimizi bir yerinden kavıyor." "Rahatsız edici olduğu söylenemez bu öfkenin." Belgelerin öne çıkarıldığı bu dörtlüde "Tarihsel perspektif, kişiler ve kurumlar birebir içinden aktarılmış" "satırlarda belirginleşen bir ülke, tartışmakta geciktiği bir bütünün zengin bir panoramasına kavuşacak gibi görünüyor." (13) Ancak bir roman için malumat fazlalığı, belgelere fazla yer veriş mahzurludur. Ülkenin siyasal -sosyal, kültürel panoramasını sergileyen Alatlı romanlar, 1970-90 yılları "toplumsal - siyasal arka plan"ına tercüman olur. (14) Bu arka planı "Düşünce tarihinin, siyaset tarihinin, efsanelerin, şarkı ve türkülerin oluşturduğu" gözlenir. (15)

Bütün bunları belgesel olarak ele alan Alatlı, kendi içinde ne kadar gerçeği yansıttığı endişesini taşımaz; ama okur her aşamada "Acaba roman kişilerinin orijinali kimlerdir?" Yazar anlattıklarından neleri, ne kadar bizzat yaşamış, neleri uydurmuş gibi meraklarını yenememektedir. (16) Bu merak gereksiz ama romanlarda başından beri devam ediyor. Romanın kurgu metin olduğu, kurmaca oluşumun birinci vasfı olduğu hep gözardı ediliyor. Ancak bu gözardı edilmiş romanın hayata yakınlığından olduğu kadar çokça belgelere veya atıflara başvurmasından, izlerini belirgin yansıtmasından da kaynaklanıyor. Yer yer gerçekçi romana "toplumsal gerçekliğini canlandırmak amacıyla montaj belgeler de kullanır." (17)

Alatlı'nın romanları toplumsal tezli romanlardır. Tezleri P.Safa'nın 'Yalnızız' da yaptığı gibi "somutlaştırıcı, imaja dönüştürücü" özellikler taşır. (18) Bu yolla da "sosyal gerçeklik sanat değerinin hem sebebi hem de sonucu" olmuştur. (19) Ancak gözden ırak tutulmamalıdır ki, "Gerçek yaşantıları oldukları gibi anlatarak yazınsal gerçekliğe ulaşılmayacaktır." (20) Değer iyi tespit edilmeli; "biçim uğruna yaşamın sınırları daraltmak doğru değildir." (21) "Roman anılar artı (x) ya da eksi (x) üstüne kurulur." (22) Yalnız anıya dayanan romanlar ancak tarihi veri olarak okunur. Alatlı'nın romanlarında sosyal, siyasi kültürel, ekonomik verilerin çokluğu yanında içiçe geçmiş bulunuşu dikkat çeker. Yalnız Alatlı romanlarında, bilhassa dörtlüde sosyal, ekonomik, kültürel, siyasi verilerin bir merkezden sunulması, başlangıçta, Mehmet Sedes olan Günay Rodoplu'nun anlatımından aktarılmasıyla, roman adına sıkıcılığa ve monotonluğa sebep olur. Eğer olaylar, gelişmeler içerisinde çok katmanlı kahramanın hem söylemi hem fiiliyle kurgu zenginleştirilseydi roman zarar görmekten kurtulurdu. Belki o zaman mesaj aksamaya uğrardı; ama doğrusu mesajın aksaması en azından kısaltılması, sayfalar süren malumatın çıkarılması hiç de fena olmazdı. Halide Edip'in kahramanlarının aksine, Günay Rodoplu, batı'ya vakur,

kendinden emin, ezilmeden bakar. Bilgi -belge sıralı, sade ve seçilerek, sosyal duruma genel gösterge oluşunu bulmak için bu verileri genel tasnife tabi tutarak incelemek isabetli olacaktır: Zira seri romanların, Mehmet Sedes'i, Günay Rodoplu' su, Şafak Özden'i, Şiran Ören'i, Pavloviç' leri birer tip olup, Türkiye'nin sosyal yönüne, değişimine örnek teşkil eden, açıklık getiren kahramanlardır. Bu tipler ve karakterler Türkiye'nin kültürel ortamını, seksenlerde olduğu kadar doksanlarda da yansıtabilmektedir. Bu roman kişilerinin konumları ve muhitleri' de bizi belli neticelere varmakta bilgili kılacaktır.

DİPNOTLAR

1. TÜRKKAN, Reha Oğuz, *agm. Türk Edebiyatı*, Kasım 1987
2. *Türk Romanına Eleştirel Bakış II*, 132 .
3. *age.* s.156 .
4. TAHİR, *Sanat Edebiyat - Notlar*, s.42-43 .
5. *age.* s.44 .
6. KURT, İhsan, *agm. Dergah*, 15 .
7. *agm.*
8. *Yazının ve Tarihin Bilinci*, s.58 .
9. *Edebiyat Yazıları III*, s.75 .
10. *Edebiyat Üstüne Yazılar*, s.163 .
11. ÜNLÜ, Özcan, "Roman", TYBY. 1993, s.334 .
12. *age.* s.335 .
13. ARICI, Caner, "Roman", TYBY. 1994, s.257 .
14. *Edebiyat Yazıları III*, s.73 .
15. *age.* s.74 .
16. *age.* s.161 .
17. *Çağdaş Türk Romanı İncelemeleri*, s.93 .
18. *age.* s.125 .
19. WELLEK, *age.* s.125 .
20. GÜMÜŞ, *Roman Kitabı*, s.125 .
21. FORSTER, *age.* s.33 .
22. *age.* s.84 .

2. ALEV ALATLININ ROMANLARINDA SOSYAL DEĞİŞİM VE 1980 SONRASI DURUM A. SOSYAL KONULAR

Bu bölümde Türkiye'nin 1980'den sonra yaşadığı sosyal bünyeyi etkileyen sosyal olayların nasıl ele alındığını ortaya koymayı, romanda aldığı şekli işlemeyi amaçlamaktayız. Alatlı birinci kitapta hâlâ yayını süren "Gırgır" dergisinin kapağından hareketle Doğu'daki durumu, cezaevlerinin, devam eden fişlemelerin, yasaklamaların, tutuklamaların, ANAP Hükümeti'nin serbestisine ve Sosyal Demokratlar' ın halkçılığına rağmen devam ettiğine işaret eder. (1)

Dörtlü serinin çoğunlukla bu yöntemi sürdürdüğü görülür. Mehmet Sedes' e konferans verir gibi anlatan G. Rodoplu, aynı tavrını yer yer diğer kahramanları muhatap tutarak da yapar. Bu nutuklar birer ders, birer rapor gibi sayfalarca sürer. "Türkiye korkunç bir yalan yaşıyor." ve yalana halk tepkisiz kalmaktadır. Tam bir tepkisiz toplum oluşumuz yetmiyor gibi bu yalanı paylaştığımız için tarihçiler için içinden çıkamayacak demektir. Çünkü bütün belgeler, beyanlar, kalpazanlar elinden çıkmadır (2) diye genel bir tablo çizen Rodoplu, bir başka tabloda; "Bir milyondan fazla yüksek okul öğrencimiz var, eğittiğimiz yalan; yüz binlerce camimiz var, Müslüman olduğumuz yalan; milyarlarca liralık matbaalarımız var, gazeteciliğimiz yalan; hükümetimiz var, iktidar olduğumuz yalan; Türkçe konuşuruz, birbirimizi anladığımız yalan; metrelik cetvelimiz var, yüz santim olduğu yalan; kilogram kullanırız, bin gram doğru tartabildiğimiz yalan; dünyanın en eski uluslarındanız, tarihimiz yalan; NATO'nun en büyüğü ordumuz var, ülkemizi savunabildiğimiz yalan; Cumhuriyetiz, demokrat olduğumuz yalan; konukseverliğimiz ünlüdür, birbirimizi sevdiğimiz yalan ..." diyerek büyük yalan yaşayan bir Türkiye'yi ifşa eder. (3) Böyle olunca ahlakı da yeniden tanımlamak gerekir diyen Rodoplu, "Topluca cinnet

geçiriyoruz." der. (4) Bütün bu yanığı yetmiyormuş gibi stadyumlara dolup "ölmeye geldik!" diye bağıyor, "insanı eşyalaştırmanın örneğini yaşıyoruz. Ve kan akan bir doğu, çoluk çocuk ölüyor. Muhabirlerimiz cinselliğe tapınıyor, basın hakim kuvveti oynuyor. (5)

Basın bütün çirkeflliğini sergilerken Rodoplu "otoriter ahlakın, daha doğrusu basının gücünün böylesine alçakça kullanıldığı bir başka toplum olmadığını biliyorum." der. Toplumun şekil almasında basının bir türevi olan tv için ise; "Roma İmparatorları kullarını gladyatör dövüşleri ile eğlendirirlerdi." "Şimdi televizyonlar cinayet, savaş, terör, her türlü sapıklıkla eğlendiriyor. Magic Box denilen Türkçe sözlü Amerikan televizyonuna bak! Sunulan eğlence ve heyecan, nâşe değildir! Coşku, özgürlük gerektirir; ama denetleyen grup buna asla izin vermez. Sonuçta ortaya çıkan gittikçe büyüyen bir hortum gibidir. Denetim altında tutulan kitlenin bireyleri kendilerini bomboş ve iktidarsız hissederler. Türkler gibi!" (6) der. Türk'ün içi boşaldı! Kendimizi gerçekten de iktidarsız hissediyoruz.

"Sindik, korku içindeyiz. Yarın ne olacak korkusu, gelecek korkusu, hiçbir şeyi doğru yapamayacağımız korkusu, asla adam olamayacağımız korkusu. Çocukluğu sürgit aşağılanmakla dayakla geçmiş yetişkinlerin ruh hali bizimkisi." (7) ve Tanzimat'ın yıldönümünü kutlayan bir topluluk, "utanç verici bir zorunluluğu" zafer gibi kutlayan bir toplum (8). Rodoplu, romanda bir iç kurguyla, Şiran'la olan münasebetini, küçük puntolar halinde devam ettirmektedir. Şiran'ın Rodoplu'yla ilişkisinin, Binali' nin ağzından "bilinçsizce de olsa sınıf atlama gayretinden" (9) bahsedilir. Bu sınıf atlama gayreti, Anadolu köylüleri ve İstanbul'daki Kürt - Türk taşralıların özellikle 80'den sonra ısrarla talep ettikleri bir statüdür. Türkiye'de sınıfların mücadelesinde olduğu gibi "irtica kavgasının altında (da) Rumeli kökenli geleneksel egemen sınıflarla Anadolu sermayesinin palazlandığı yeni zenginlerin iktidar kavgasının farkında değil misin?" (10) diyen Rodoplu, logodaki

sorusunu bu Türkiye'ye sorduğunun farkındadır. "Orda Kimse Var Mı? Heey!" "Başını üzgün üzgün salladı", "Varsa bile bir adam' ın hiçbir işe yaramadığını hâlâ öğrenemedin mi?" "Bu sisi yarıp kim çıkacak?" "2000'e çeyrek var ve hâlâ dalga geçiyoruz." 1980'ler sınıflar arası mücadelenin en açık tezahürü Şafak Özden' in mücadelesinde görülür. Ş. Özden politika yapmasına gerekçe olarak;

"Bu ülkede ezilen insanların, yoksul insanların daha rahat ve mutlu, hiç değilse, sokak lambaları yanan bir beldede yaşayabilmeleri, suların aktığı bir beldede yaşayabilmeleri için." (11) diye ifade eder ve Şafak' ın ortağı Duran, halkın olduğu gibi siyasete soyunanların da nasıl anafora maruz kaldığını şöyle dile getirir: "Gerçekten biz ne yaptığımızı bilmiyoruz. İpin ucunu kaçırdık bir kere. Hayat galesi, zaman da yok. Bir hayhuydur gidiyor işte!" (12) Sıkça tekrar edilen "büyük yalan" için ise "Herkesin -miş gibi yapıyor olması. Kuralsızlığı baskıdan kurtulmak, özgürleşmek sunar olduk. İş böyle bir hale geliyor ki, hangi örneği versen o da bir şey mi? deyip daha kötü bir örnek verebilirsiniz. Verebilirsiniz ama örnekler doyum noktasına ulaştığında kitle duyarlılığı yalama olur. Nitekim bu oldu. Bu ülkede artık kimsenin yüzü kızarmıyor. Türk erkeğinin sahici tepki gösterdiği tek şey, karısının kendisini aldatması. Namus bu kadar ucuzladı! Bakın kadın olduğum için iyi biliyorum. Birisine, "Haysiyetsiz adam, desem; ne oldu sana mı sarktı? diye cevap alabilirim..." "Yeni, haysiyetsiz, derken belden üstü namustan, kafa namusundan bahsettiğimi anlatamam. Öyle oportünist bir toplum olduk." (13) "Bir ülkenin kendine özgün değerler sistemini ortadan kaldırdınız mı, izleyen kaosta egemen ulusun değerlerini dayatabiliyorsunuz. Dayatmak ne kelime, millet can simidi gibi sarılıyor."(14)

Türkiye'de "bürokratik devleti" ve aydınların köylülerle büyük bir mücadelesi sürüp gidiyor. Özellikle son on beş yıl beklenmedik gelişmelere sahne oldu. Köyde tutulmak istenilen zümre, "Anadolu'nun

yerlisi, bu toprağa yakışmıyor! Hele de İstanbul'a hiç yakışmıyor!" mantığı ile idare ettikleri köylüler, devlet idare eden, ülkeyi elinde tutan zümre için tehdit unsuru olmaya başladı. Bu durum "sınıfsallığın nicedir devlet politikası olduğunun işaretinden başka bir şey değil." Köylüler doluyor şehire ve sınıf anlayışı güden zümre rahatsız oluyor. "Karardıkça karardılar, küstükçe küstüler mimarlar!" "Farkında mısın, onlar kadar "küs" bir başka meslek grubu yok gibidir. Ne yapsınlar? İrkilerek seyrettikleri gecekondu mahallelerinin sakinlerinin bu "getto"larda yaşamayı köylerine dönmeye tercih ettiklerine inanamadılar! Şehre taşınan kadının belini büken tarla işinden kurtulduğunu, elektrik, radyo, televizyona kavuştuğunu, çocuklarının değilse bile torunlarının üniversiteye gidip sınıf atlayacağı umudunu görmezden geldiler..." "Şimdi de müziğinden mimarisine, edebiyatından yönetimine kadar her şeylerini tehdit ediyorlardı. Tabii eğitimsiz, tabii kaynağı, tabii açgözlüydüler." Örnek mi? İşte Özden' ler. (15)

Türkiye insanı mazisinde "Osmanlı ekonomik faciayla uğraşmanın tedirginliği yerine ihtiyaç diye bellediği şeylerin bütünüyle karşılandığı "bir refah toplumu"nun güvenliği içinde huzurludur." Refah toplumu "çok üretmek veya az istemek"le mümkündür. Halbuki bugün anlatıcı ve Mehmet'in ağzından "Müslüman'ından solcusuna kadar... insanlar düşük bir yaşam standardında ama bolluk içinde yaşayabilirler. "saptamasını "yaşamalıdırlar." şeklinde algılamışlardır." der ve işin içinden çıkamayan mutsuz bir toplum oluşumuzun resmini çeker. (16) Böyle olunca, yeni kuşaklar "Adidas kuşağıydılar. Marka tüketimi cezaevlerine kadar bulaşmıştı." Mahkumlar markasını tespit ettikleri ayakkabıları istiyordu. (17) Bütün bunlara rağmen "Henüz birbirimize 'homo economicus' olacak kadar yabancılaşmadıysak homo economicus tarifinin kaçınılmaz uzantıları bireysellik, ben merkezilik, acımasızlık, yok olan aile yapısının sokağa saldırdığı çocuklar, bunları izleyen uyuşturucular gibi felaketlerden görelî de olsa uzaksak, bu

izleyen uyuşturucular gibi felaketlerden görelide olsa uzaksak, bu konumumuz üzerinde düşünmek, iyidüşünmek zorundayız." (18)

Türk insanının "kültürel arka planı" nı terk edip homo economicus olması için tam bir Batılı olmak zorunluluğu vardır. Yoksa bu mümkün olmaz. Özal' in yamama usulü yenilikleri, bu yüzden tam tutmamıştır. Tuttuğu kadarı ise Batılılaştığımız kadardır. Rodoplu, "Batılaşacağız, tabii çaresiz Batılaşacağız. Çünkü yenildik. Hilâl de yenildi, Komünizm de. Hazineselerimizi gün ışığına çıkarmayı beceremedik, kaybettik ve biz Batılaşamazsak yok olacağız." (19) derken Türk toplumunun Müslümanlığından da şüphelidir. Rodoplu, bu düşüncelerini öğrencilere verdiği bir konferansta ifade eder. Aynı konferansın devamında tepki gösteren delikanlılara "O zaman siz ANAP iktidarını alkışlıyorsunuz! Sayelerinde hızla Batılaşıyoruz işte!" dedikten sonra "Hayır, ben ilkel Komünizm' in üstünde parlayan Hilâl' den yanayım. Tabii üzerine biraz da Konfüçyüs ekersek." deyip Doğulu tercihini formüleştirir. Asıl çareyi ise "Büyük Yalanı afişe etmeliyiz!" (20) diyerek yaşamaya mecbur bırakıldığımız kompleks tercihler yumağını reddetmekte bulur.

Yapısal olarak Türkiye şehirleri, özellikle İstanbul için kronik problem olan gecekondulaşmayı Rodoplu gözünden anlatıcı diliyle seyretmek de hayli manidardır. "Birer katlı, kiremit çatılı köy evlerinin arasından geçiyorlardı. Öylesine gelişigüzel kondurmuşlardı ki, aynı hizada iki ev yoktu. Özensiz pencerelerinde bir tek sardunya, bir tek karanfil yoktu. Hiçbir yerde tek bir ağaç, tek bir fidan yoktu... Bitkilerin çelimsizliğine bakılırsa, su da yoktu." (21) D. Pavloviç' in kocası, Profesör Pavloviç ise "Bir Türk şehrine tepeden baktığında gaddarlıktan başka bir şey görmüyorsunuz." "Ufuk çizgisine hemen her zaman beton bloklar egemen. Binalar ya inşaat halinde ya da dökülüyorlar. Pejmürdelik de bundan kaynaklanıyor zaten. Yeni yapılan binalara bakıyorum, onlarda da hiç bir şıklık, hiçbir hoşluk yok. Birkaç Türk

entellektüeli ile konuştum. Onlar bunu hızlı kentleşme ile açıklıyorlar." (22) der.

Bütün bu problemlere bir nebze çözüm bulması için Rodoplu' nun, sembolleştirdiği Ş. Özden'i tavsifi ise şöyledir: "'Ülkenin üstünde meş'um bir gizli el gibi gezinen kokuşmuşluğun" üstüne gidebilecek bir adamdı. "Geri bırakılmışlık" ve benzeri bahaneler, kendi yüreksizliğimize tavır almayı beceremeyen, ülkeyi sahipsiz bırakan içtenliksizliğimize verilen isimlerden ibaretti." (23) Ş. Özden ve temsil ettiği sınıf aslen çektikleri yokluk, hor görülme, kalitesiz işlerde sürtme ile geçirdiği günlerin acısını hep içinde saklamaktadır. "Aklında bir tek şey var: Öç almak. Hak etmediği bir hayatın, hiç hak etmediği aşağılanmanın, yoksulluğun öcünü almak." (24) Bu öç alma duygusu, sağ - sol bütün gruplarda 83-93 arası politikaya atılmak şeklinde kendini gösterir. Bu yeni sürecin adı ise topyekün Batılılaşmaktır. Rodoplu şu ifadelerle buna hayıflanır: "Ahh, ağla sevgili yurdum ..." "Türkiye tamamdır. Batılaştın bile!" (25) ve "Türkü "patolojik bir vakıya indirgeyen yabancılaştırma" bu sürecin sonucu olur. (26)

"Yabancılaştırma insanın kendisini el gibi, 'yabancı' gibi algıladığı bir düzenin normlarına göre sürgit ayarladığı durumdur" ki, bizim artarak yaşadığımız toplumsal bir vakamızdır. "Delilik", "cinnet" yani. Bütün dinlerde olduğu gibi Marx da yabancılaştırmayı tanımlar. Kur'ân ise bu durumu "kendi istek ve tutkularını ilah edinmek şeklinde tanımlar." Bir nevi putperestlik (27). "Türkiye'nin kavgası, ağyarla yerlinin kavgasıdır." diyen Rodoplu, "ya biz ya onlar" (28) derken Anadolu kökenliler ve Trakya göçmenlerinin nüfuz mücadelesini dillendirir. Ama "Günümüz Türkiyelisinin putu, günümüzün toplumsal karakteridir." "Topluma iyi ayarlanmış, başarılı tip... milyonlarca yağmacı... Para, şöhret, güç, sevgi, saygı, inanç, ideoloji, özen, rikkat, bilgi, hoşgörü, ne varsa yağmalar! Türkiye insanı bu karakteri kendi elleriyle yaratır, boyun eğver ve tapar." demekten kendini alamaz. Vakıya bu durumu "günümüz"

kaydıyla zikrediyordu. Bu durumu anlamlandırmak için "Batılı türdeşlerimiz"ın sürecini iyi değerlendirmek gereğine dikkat çeken Rodoplu, "Kapitalizm öncesi bu sürecin tanımlayıcı niteliği, insanın ("arzuları ile kaderleri ile; ama yaşayan insan' ın...") sistemin merkezinde yer almasıydı... "İlkel toplumlarda evrenin merkezi cemaattir." (29) derken bizim de bir nevi 80'lerde esnettiğimiz yapımıza tercüman olmaktadır. Aslında bu esnekliğin 200 yılı 70 yıla 50'den sonrayı ve 80 sonrasına tekabül eden aşamalarından bahsedilebilir. Batı'nın 19.yüzyıldan itibaren insansızlaşma süreci bizde de Batı'ya endekslenip tercihimizi yapmamızla şekil kazanmış, her şeyin merkezindeki insan yok sayılıp kurallarını başkalarının koyduğu "büyük yalan" oyununda rol almışızdır. (30) Bu rol alış ise sömürüdür. "Sömürü, bürokrasisiz; yani yabancılaşma olmadan yaşayamaz." (31)

Seçilmişler yerine, "iş dünyasını da yöneten bürokrasi", "bürokratların kitlelerle ilişkileri, soyutlamaktan, kitlelere el olmaktan ibaret" olması "önceden dayatılmış bir hiyerarşinin hizmetkârı olan bürokrat için halk, nesnelere ibarettir." mantığı, bu yabancılaşmanın, sömürgeleşmenin bizdeki yansımasıdır. 21. yüzyıl için, "Bu yüzyılın patolojisi de farklı olacak (oluyor). Neo - liberalizm geliyor ya!" (32) Özal liberalizmin Türkiye'de de büyük şehre yansıması, "birlikte çalışan, fabrikalara, ofislere, otomobillere, metrolara, otobüslere birlikte akan milyonlarca insan! Büyük Makine' nin öz uzmanlarının öngördükleri bir ritimde, çok hızlı değil; çok yavaş değil; ama birlikte, her biri bütünün bir parçası olduğunun bilincinde ehramlara taş taşıyan yüz milyonlarca kök! Aynı gazeteleri okuyan, aynı televizyonu izleyen, aynı radyoyu dinleyen, birlikte üreten, tüketen ve gidişatı sorgulamayan yığın" "Toptan yabancılaşma"

"Evet ve tabii birey yabancılaştıkça muhakeme kabiliyeti azalır. Olayların arkasında yatanı, gelişmelerin nedenini kavrayamaz oluyor. Daha da kötüsü bireysel vicdan, yerini topluma uyma ve dışlanmama

kaygısına bırakıyor. İnsanoğlu, parmağının izi gibi eşsiz, yegâne olduğunu unutuyor, herhangi bir şey oluyor, şeyleşiyor." (33) Rodoplu, şeyleşen insan ve Türkiye insanının timsalini ise Ş. Özden' in kardeşlerinin ve yakınlarının, her dediğini yapmalarında, onun inandığına inanmalarında gösterir. İstanbul'un bu göçmenleri şuursuz ve birey olmadan yaşarlar. Toplu olarak hareketleri hemşehricilik gibi sığ müştereklere dayanır. Bu hemşehricilik teması K. Tahir'in "Sağırdere" (34) adlı romanında işlenen konunun farklı bir versiyonudur. K. Karpat' in 60'lı yıllarda özlediği, beklediği bir memur ailesinin yeni türeyen rengine karşı tutumu olmasa da memurun çocuğunun zengin ve siyasi kariyeri orta sınıftan bir kişinin çocuğunu üniversitede okutuyor oluşu (35) A. Alatlı' nın Ş. Özden' le gerçekleştirdiği, romana soktuğu gerçekliktir. Öne çıkardıkları isimler de tebaasına menfaat sağlar. Bu durum 90'lara yakın çok açık zuhur eder. (36)

Bu sınıfsal hareketlerin elbette temelleri söz konusudur. "Ş. Özden' in Gümüşhane'den yoksul bir öğretmen çocuğu olarak başlayıp İstanbul gibi 2500 yıllık bir şehirde belediye başkanlığına uzanan serüveni, cezaevi, işkence fasıllarını da düşününce... Muhteşem bir tarihi mirası kendi sınıfı adına, asırlardır sistemin merkezinden uzak tutulmuş sınıfı adına, devralıyordu sanki." (37) Aslında oluşan bu yeni sınıflar ne kendilerini ne birbirlerini sevmektedir. Bunlar kendilerine yabancılaşan kitleler olmuştur. (38) Türkiye'de böylesine alelacele ve bayağı gelişen bu sosyal karakter, "Avrupalı türdaşlarımız bugünkü nekrofilik kişiliklerini beş yüz yılda geliştirdiler... Bizde böyle bir süreç de yaşanmadı. Adamların dönüşmek, Büyük Makine' nin talep ettiği kişiliğe uyarlanmak için vakitleri vardı. Biz kelimenin tam anlamıyla kroke olduk! Onun için bizim patolojimiz daha vahim! Öldürücü! (38) Koşuşturma, acele, pay kapma telaşı yaşayan günümüz Türkiye'sinde herkes kendini her şeye, en iyiye layık görmeye başlamış. Herkesin "en iyiyi kapmak" için savaşta olduğu bir ortam... "Beşiktaş Belediye

Meclisi'ne tombalacıyı üye..." "Fatma Girik' i Şişli' ye layık gören cüret"i (39) getirmiştir. Türk toplumu, "Vicdan azabının iptali; yani İslamiyet'in ölümü..." aşamasına ise "kavramların içini boşaltarak başladık." (40) "Pazar ahlakı, Müslümanlıkla uzlaşmaz." (41) diyen Rodoplu Türk toplumunun çelişkili yeni karakterini izah ederken bir yandan bütün dejenerasyonuna rağmen muhafaza ettiği değerleri olan bir toplum Bülent Ersoy' un bile Eyüp'te başını örtüp dua edişi, öbür tarafta sermaye istifleyişi, bütün değerleri sömürüşü aynı anda yaşayan kimlik tanımını yapar. (42)

Rodoplu, bu sefer Ş. Özden' e attığı nutuklardan sonra gelinen noktayı izah ederken şöyle der: "Görmüyor musun, 'diyorum kendi kendime', alkol tüketimi nasıl arttı? Massignon' u oynuyoruz! Ahlak anarşisi içindeyiz ve intihar için uygun hale geldik! Biz böyle olacak toplum değildik!" (43) Çok farklı konularda dolanan Rodoplu, son yılların en çok konuşulan meselelerinden olan başörtüsünü değerlendirirken ise; "... bu ülkede hiçbir Kürt ya da Alevi erkeği, medeni haklarından örtülü bir Müslüman kadın kadar mahrum bırakılmamıştır! Kadın hakları hep Batılaşma yolundaki engellere karşı kullanamazsınız. İnsanlara Müslümanlaşmak hakkı da tanımak zorundadır." (44) derken üç farklı 80'lerin toplumsal sorununu mukayeseli olarak dile getirir. Ne var ki, bu problemlerin kitlesel serüvenini vermez. PKK'nın çıkışıyla psikolojik bir tavır geliştiren Kürt unsurunun nasıl kaynadığını, sistemle hesaplaşma noktasından ayrılıp Türklerle ayrışma noktasına gelişini Ören' lerin tutumunda yansıtır. Siyasi olarak Kürt milletvekilleriyle gösterir ama gösterilen kısmî ayaklanmalar görülmez. Alevilerin ise özellikle Marksist provokatörlerce nasıl sokağa salındığını pek görmeyiz. Aslında sistemin Kürtlerle olan sorunu farklı mecralara çekilmiş, Aleviler ise sol' un ay deposu olma durumundan uzaklaşmasın diye solcu siyasilerce sürekli gündemde tutulmuştur. "Kim bilir, belki de son yıllarda Aleviliğe gösterilen hüsnü kabul de sınıfsaldır. Bana öyle geliyor ki, egemen

sınıflar ve öz uzman aydınları kendilerine yeni bir din arıyor!" "... Alevilik dizi yazısı!"nın Cumhuriyet' te avâmi bir şekilde yayınlanması hep bu manada ortaya atılan uğraşlardır. (45) Bu durumun sistemin dayatmasıyla alakasını da "Bizim devlet politikamız hep olduğumuzdan başka bir şeye dönüşmemizi benimsemiştir. Bu her şeyden önce kitleyi kökenlerine yabancılaştırmak"tır. (46) der. "Ya bilgi çağı ya da intihar!" ama dayatılmadan çözüm: "Despotizm değil, açık toplum" (47)

Türk toplumunda dayatmalar neticesi her şey altüst olmuşken siyasi tercihleri isabetli kalamayacaktı. Ş. Özden' in aldığı oyla "Yabancılaşmış toplumlarda insanların siyasi tercihlerini ifade etmesi ile çarşıda alışveriş etmelerinin pek bir fark"ı olmadığına işaretidir. (48) Rodoplu için İstanbul'un fiziki portresi, insan manzaralarının da yansımasıdır; "şehrin onurunu kurtaran camileri, bir işportacı tezgahının ortasına yerleştirilmiş çalıntı mallara benzetmişti. Çevrenin adilliği sanki onlara da bulaşıyor, onları da ucuzlaştırıyordu." (49) "Türkiye'de her siyasi başarı toplumun temellerine yerleştirilen yeni bir dinamit" oluyordu. (50) Ş. Özden, yer edinmek, sınıf atlamak için her şeyi kullanıyor, G. Rodoplu' yu da kullanıp politikacı, yağmacı oluyordu. (51) İdareci yağmacı olurken halk hiç de geri kalmıyordu. Bu durum bürokrasinin ve sistemin temel diyalektiğinin bir yansımasıydı. "Laiklik söylemi", Türkiye insanının elinden vahye dayalı ahlak anlayışını aldı. Bundan böyle rüşvet almayı, yalan söylemeyi, zulmü, Müslüman, Allah'ın yasakladığı ya da Peygamber öyle söylemediği için yapamazlık etmeyecektir. 'Cehennem' bizi dizginleyen bir korku olmaktan çıktı... Vahye dayalı ahlak sistemi gitti; ama yeri boş kaldı..." "Sonuçta 'devlet' denilen soyutlamaya zarar vermesin diye en galiz işkenceyi; 'partiye zarar vermesin diye S. Demirel' in mason olduğunu saklar, ciğerinin beş para etmediğini bildiğimiz adamın kılık kıyafetinden etkilenir, fedaileri ile dolaşan mafya liderinin 'dostu' nu devlet sanatçısı ilan

eder..." olduk. "Vay bana haz veren her şeyi yaparım diyen hedoniste komşu Müslüman'a!" (52)

"Her türlü geri kalmışlığımızın nedeni olarak görmeye şartlandığımız İslâmiyet'in vahye dayalı ahlâk sistemini reddedeceğiz diye özgürlük -kölelik, doğru -yalan, haysiyet - çıkarıcılık, sadakat - ihanet gibi insanoğlunu mağaradan çıkararak binlerce kavram arasındaki seçimi bireylerin keyfine, demokratik oylamaya bırakacağız." Müslümanların, Marksistlerin, Hümanistlerin de onaylamadığı, insanın eşyalaşmasına yol açan "mekanizmaların maskelerini düşürmek zamanı" gelmiştir, diyen Rodoplu bu minval çözümlerine uzun tiratlarla devam ederken İslam'la barışmanın, İslam'a dayanan ahlakın geri getirilmesinin yabancılaştırmaya, yok oluşa çare olacağını net olarak ortaya kor. (53) Şayet bu ahlakı hayatın dışına atan bir süreç durmazsa, Türk toplumu aklî ve duygusal yetisini yitirecektir. "İslamiyet bu durumu; kişinin yaratıcısını unuttuğu için kendisini de unuttuğu, kim olduğunu bilmediği, ne yapacağını, nereye gideceğini şaşırıldığı durumdur; diye tanımlar." (54) Rodoplu, bu tezinin sonucunda oluşan toplumsal yapıyı, dünyanın tamamına şamil olarak Amerika'nın köleleştirme politikasını "Eski Yunan gibi! Kainatın merkezini mekanik köleler ele geçirdiler! Ve köle sahipleri köleleri olmadan yaşayamıyorlar!" (55) diye izah eder. Vakıa durum buyken Türkiye solunun akıl almaz bağnazlığı, bahanelerle İslam'a ve Müslüman halka karşı sık sık hakaretlere varan sokak gösterileri uzlaşmayı, barışmayı tersine çevirir. Uğur Mumcu' nun cenaze töreninde şeriat' a küfürler, taşkınlıklar övünüşünü T. Özal' ın cenazesinde Müslüman muhafazakar kesimin birlikte tavır ve gösterisiyle görüntü kazanır. Bu törenler ideolojik gösteri niteliği kazanırken gidişatı hep basın tayin eder. Rodoplu, bu tespitle halihazırda Türkiye manzarasını örneklendirir. (56) Bu zıtlasmalar İslam'ı bir sınıfın dini durumuna getirmektedir. Mâlum zümre hem cenazesini kıldırıyor, hem de o insanlara ve dinlerine küfrü normal buluyor. (57)

Anadolu'dan İstanbul'a topyekün taşınan yeni İstanbullu'ların nasıl şehirleşmeden uzak oluşlarını, köyden kalkıp olduğu gibi şehre konan bu yapının tiksindiriciliğini Rodoplu, "Meşhur Uncuların" evini tasvirde net ortaya koyar. Birkaç gelin aynı evde yer içer, aynı şeyleri giyer, büyük hanım otoriterdir. Yatmadan yatmaya kendi dairelerini kullanırlar, gibi bir sürü sırtan bayağılıklar Türkiye şehirlerine iyi örnektir. (58) Daha bir sürü kenar mahalle basitliklerinin Rodoplu, Diana' nın hizmetlisi ve tanıdığı çevrede sergilenişi doğrusu 80'lere şamil olmamakla beraber hâlâ devam eden şeyler olduğu 'Nuke Türkiye'ye sıkça serpiştirilir. (59) Amerikalı Davit' in gözlemleri bu ülke insanını iyi ele verir: "Bu ülkede kimse mutlu değil! Gençler bile değil.." "Olumlu hiçbir şeyi görmüyorlardı." (60) Biraz Rodoplu' nun da müşteki olduğu bunca şeyi sayıp dökmesi onun mutsuzluğudur. Doğrusu olumlu gelişmeler oluyor mu Türk toplumunda sormak gerekir. Yine Davit "Türklerin kendi toplumlarına ilişkin kararsızlıklarını... Nereden gelip nereye gittiklerini hususunda mutabakata varsalar, kendilerini istikrarlı bir biçimde doğurabilecekler! Ama yapamıyorlar. Çünkü bence nasıl bir toplum olmak istediklerine karar vermiş değiller. Entelijensiya kendi içinde mutabakat sağlayamadığı gibi, üstünlük tasladığı halkın güdümüne girmeyi de şiddetle reddediyor " (61) Rodoplu ise bu çıkarımı şöyle tamamlar; uçak imali, tank sahibi olmak, enflasyona çare bulmak, bir millet için yeterli değildir. "Millet, bir hayvan sürüsü değildir! Milli bir hedef ister! Milli bir hedef olmadan yaşayamaz! Yaşayınca kendileri değil başkaları olurlar. (61)

Rodoplu bir bakışta yeni toplumu "Bu insanlar sana farklı bir medeniyetin insanları gibi görünüyorlar mı? Sana, benim ne gördüğümü söyleyeyim. Orta Avrupa'nın yoksul bir çeşitlemesi"(62) diye tasvir eder. Bu toplum insanını israf eder, "partizanlık, sizden-bizden ayrımı, akraba eş-dost kayırma gayretleri, önyargılı duygusal yaklaşımlar, kişisel kaygılardan ötürü zayıf kadrolarla çalışma isteği, kişisel iktidarı

güçlendirme arzusu, Türk bürokrasisinde, Türk bilim hayatında önemli kayıplara, önemli aşınmalara yol açmıştır." (63) Yine Davit' in Türk gençliğinde tespit ettiği veriler toplumsal yapının göstergesidir. Gençler; iyi bir işe sahip olma, kendi için yaşama, cinsel özgürlük gibi fikirler yanında Davit, tam aksi geleneğin muhafazası isteğinde gençlerin varlığını da ortaya kor. Bu karmaşanın en açık sonucu:

"a. bağımsız olup yaşamını planlayamamak,

b. bir yere gelememek, isteklerini bir türlü elde edememek,

c. gelenekler tarafından kısırılmış olmak." (64) gibi isteklerle

formüle edilir. Aynı doğrultuda Davit' in yaptığı anketlere yetişkinlerin de çok farklı, çoğunlukla kendi olmaktan uzaklaşan bir süreci yaşadığını ortaya kor (65) ve ayrışan Kürtler, Davit' in sorduğu "Türk aile yaşamını bilmem" dedi. "Ben Kürt'üm." (66) diye karşılık veren İsmail'de şeklini bulur. Bu ayrı kimlik tanımı 80'ler için en büyük toplumsal hareketlere zemin hazırladı. Kürtler kendi kimliklerini ayırmanın, tanımlamanın gayretine en çok bu dönemde hız verdi. Davit, Türk toplumsal yapısını üç kümede belirler ki, doğruluk payı yüksektir: "Dinci muhafazakarlar", "gelenekçi muhafazakarlar" ve "liberaler". Yüzdeler ise % 28, %45, %27'dir." (67) Genel gösterge ise hangi düşüncede olursa olsun yeni toplumun iş edinme - paraya sahip olma fikrinin her şeyin üstünde tutuğudur. (68) Bu toplumda fuhuş artmış (69), hırsızlık akıllara durgunluk verecek seviyeye çıkmıştır, (70) diyen Rodoplu, Roma'dan aldığı örnekleri günümüz Türkiye'sinde telmihen gösterir. M. Sedes, gelinen noktayı Türkiye nüfus yapısını ve şehirleşmeyi dile getirirken; "Türk metropolü' diye bir şey olmadığını biliyor musun? İstanbul nüfusunun sadece yüzde üçünün İstanbul doğumlu olduğunu biliyor musun?... Sanayileşmenin kentleri büyüttüğünü, kırsal alanı boşalttığını da bilmez misin?.. 2000 yılında 70 milyonu bulacak nüfusumuzun yüzde 80'i şehirlerde yaşıyor olacak." (71) Rodoplu yeni bir genel bakışla toplumu değerlendirirken, "Türkiye'ye musallat olan

sosyal patolojinin hangi ideoloji ya da inancı benimsenmiş olurlarsa olsunlar bireylerine musallat olan akıl sağlıksızlığının cemii olduğunu düşünüyordum." der. (72)

Rodoplu' nun Şiran'la münasebeti söz konusu olunca Kürtlerin sembolü olan Şiran'la bu tür ilişkisi sınıf atlama düşüncesinde oluşu, Kürt Binali ağzından yansır. Bu ilişki, Kürtlerin Türklerle ilişkisi de, "... bilinçsizce de olsa sınıf atlama gayretinden..." iki ayrı sınıfa mensup bu insanlar arasında sevgi olamazdı; çelişki, uzlaşmaya varamazdı. (73) der. "Kitleler halinde harekete zorlandığımızda kayboluyor insani haklarımızı ne almasını ne de vermesini bilemez oluyoruz." diyen Rodoplu, toplumsal hareketlerin psikolojisini dikkate sunar. (74)

"Kadere Karşı Koy A.Ş"de Nuray, dinlediği Gülyüz' ün konferansını özetlerken Türkiye manzarasını da özetler: "Bu ülkede hafızaya güvenemezsin, tarihe güvenemezsin. Uzun zamanda biriktirilen şeylerin önemi yoktur... Ne bulurlarsa tüketmekten sakınmazlar." "İnsanlar kırk yıl sakilik yapıp sonra bir gün bir bey olarak çıkıyorlar karşımıza." Hafıza kaybı, güven telkin etmeyen bir yapı vs. (75) Nuray devam eder: "İstanbul, beş yüz binden on milyona çıktı. Eskiden mahalleli vardı, "kontrol mekanizması vardı. İnsanların ticari ahlakı vardı. Kredi alınırdı ama ödenirdi." "Söz, senet yerine geçerdi. Tersini yapsan tecrit edilirdin." (76)

Şehir öylesi bir muamma oluvermiştir ki, Özdenlerin şehirle tanışmasında, Örenlerin karşılaşmasında ve İşkencenin ailesinin apışmasındaki tablo aslında bütün toplumun yaşadığı şoktur."Gökyüzü mavi değildi. Güneş pekâlâ Batı'dan doğmuş olabilirdi. İşte insanlar kabirlerinden çıkmış "gözleri dönmüş çekirgeler gibi dağılmış" koşuyorlardı: Hem cins hem biçimdiler." (77) "Kişinin kendi namusunu sorgulamaktan kurtulmasının tek yolu ortamın doğal ve olağan olduğunu teslim etmektir." (78) Bütün bunlara rağmen Devletçilik fikri sabiti hâlâ geçerliliğini devam ettirir de. MHP' yi, CHP' yi ve

mensuplarını anlamak mümkün ama; ya bu halk, ne demeye devletçidir? "Devlet hâlâ kutsal, hükümet fesattır Türk toplumunda. Demokrasiyi de hükümetler engellemektedir o halk için. (79) "Türklerin bu dünyadaki ortak rahimleri devletleriydi." Koruyan, besleyen, güçlü, soyutlama ve bir nevi tanrı." (80)

B. SİYASİ KONULAR

Türkiye'nin 1980 sonrası ne kadar politikadan uzak tutulmuş olursa olsun, normalin üzerinde bir politize olmuşluğundan bahsedilebilir. Hatta sosyal yapının politik maceralarla tespiti dahi söz konusudur. Toplumun bütün aktivitesinin politikalara endekslediği Türkiye'yi anlamak, politik vizyonları, kararları ortaya koymakla tamamlanır. Batıdaki politikaların aksine hayatı tanzim eden bu esnek anlayış, toplumun doğrularını, istikametini de değişken hale getirmiştir. Sabit ideallerden, müşterek doğrulardan bahsedilmeyen Türkiye'nin Cumhuriyet tarihi tamamen siyasi ve resmi bir tarihtir. 1980'ler ise bu temayülün en belirgin dönemlerinden birisidir. Bu siyasi, politik devreye imzasını atan Özal ise devre adını vermiştir. Bu arada sol ve sağ'ın köklü değişiklikler yaşadığı devredir. Haliyle Alev Alatlı'nın sosyal belge niteliği kazanan romanlarından çokça siyasi vakıanın kurguyu şekillendirdiğine rastlanır. Özellikle ANAP dönemi iktidarı olarak, Günay Rodoplu'nun tenkitlerine maruz kalır. Cezaevlerindeki hakaretler, korkutmalar, fişlemeler, pasaport yasakları, şarkı yasakları, ANAP ve muhalif sosyal demokratların icraatıdır. (81) SHP'nin yeni yapılanması ise Rodoplu'nun alaylı ifadeleriyle çerçevesini bulur. Barış Deneği mazlumları, demokrasiyi koruma heveslileri yeni SHP'lilerdir. (82) Ve yeni türedi ülkücüler ise kârlı bir işin güçlü ekibini oluşturur. "Ağaoğlu, devrimciler, senet mafyasına dahil eden ülkücüler" 80'lerin siyasi arenasında görülür. (83)

Solun SHP'si de Rodoplu'nun tespitiyle sağın referans alışkanlığını bu devirde fark etti. İktidar olmak için, ABD ve TÜSİAD onayını anladı. (84) Alatlı'nın birinci romanında İlhan Selçuk'un bir yazısı alıntılanarak, Türkiye'deki Amerikan lobisine işaret edilir. (85) Doğrusu roman adına bu kadar belge ağır kaçıyor. Günay'ın eski arkadaşlarından bazılarının sıkı yönetimle önemli yerlere gelişi ise

askeri idarelerin sivilleri kullandığının ortaya çıkışına işaret etmektedir. (86) Günay Rodoplu Ali'yle tartışırken, Ali, cezaevlerinde hâlâ direnen sol militanları savunur. Hâlâ aynı dirençle sol örgütlerin varlığı romana böyle girer. (87)

Ülke genelinde, cezaevleri romanda yine gündemdedir. Mahkum yakınlarına hakaret, mahkumlara hücre, fişlemeler, sürgünler Rodoplu' nun hâlâ halledemediğimiz problem olarak saydığı siyasi manzaradandır. (88) Türkiye'de bilmenin suç olduğu ise alaylı olarak ele alınırken, vaktiyle çıkarılan "Nereden buldun? yasası gibi, bir de nereden biliyorsun? yasası çıkarılması gerektiğini" söyler. (89) Bu açık siyasi durumu bir başka gerçek olan PKK mezra basışı, çoluk çocuk öldürülüşüyle, yine Rodoplu' nun ifadelerinde görülür. (90) Bütün bunlar olurken, sahnenin mimlisi, kahır ekseriyetin tiksindiği Semra Özal da net kimliğiyle romanda yerini alır. Gırgır' ın hakaretine maruz kalışı dile getirilir, ama aşırılığı Rodoplu tasvip etmez ve çizeri de basın bayağılığıyla yerer. (91) Basının aşırılıkları, sık sık mesaj gönderen tavrı ve Özal' larla olan sürtüşmeleri Rodoplu' nun tepkisini fazlasıyla görür. (92) Özal' ın sloganlaştırdığı çağ atlama, kara para aklamak, döviz stoklarını artırmak, ithal makine teminiyle mümkün değildir, der. (93)

Bu tepki, Özal' ların savunulması değil vicdanın körelmesidir. Nihayet, çok farklı, bir yığın yabancı kelimeyle konuşan Özal, bu tutumuyla kınanır. Özal dört eğilimi birleştirmesi, Şiran'ın babasını, sol' un en şiddetli taraftarı oğullarına rağmen ANAP' tan belediye başkan adaylığına kadar götürür. ANAP hareketini, M. Sedes, Rodoplu' dan özetle aktarırken; "Özalizm, ANAP iktidarı filan değil, Batı'ya duhül etmek meselesi olduğunu söylüyordu. 'Delirten su' nekrofil Batı medeniyetiydi. Bu yolda iyiye gidilmeden önce kötüye alınacak, daha çok yol vardı" (94) der. Bu minval değişim benzeri örneklerle romana girer. (95) Ama bir yanıyla da sol hâlâ, 70'ler ve 80'lerde, "Karl Marx hesaplaşmasını" tamamlamamıştır. (96) Kürt solu ise kademe kademe

PKK'ya yakınlaşmaktadır. Bir iç anlatı kurgu içi kurgu olan Rodoplu' nun roman notlarında araya sıkışan "Ramazan da Apo' cu olmuştu" ifadeleri, devrin en çok gündeme gelen bir vakasına dikkati çeker. (97)

Devrin parlak siyasileri asıl işleriyle boy gösterir romanda, Cem Boyner, Cefi Kamhi artık siyaset erbabıdır, iş adamıdır. (98) Sağ' ın, sol' un anlayış farkı kalmayan 80'ler Türkiye'sinde; Rodoplu, Ş. Özden' e verdiği derslerden birinde, ANAP ve SHP' nin belediyeçilik anlayışlarının farksızlığına, hatta SHP' nin belediyeçilik anlayışının olmadığına değinir. (99) Roman bu kısımlarda, hatırat, siyasi malumat metnine dönüşür. Şafak' ın yine de "SHP' den başka gidecek yeri yoktu." (100) Şafak Özden Alevilere karşıdır ama SHP ve diğer sol Alevileri oy deposu olarak istismar eder, 90'lara doğru ve sonra Kürtçülük kadar Alevilik de kaşınır. (101) Aslında kimin kimi temsil ettiği belli olmayan Türk siyasi panoramasında, Müslümanlar da, Refah' ın kendilerini temsil ettiğine inanmaz, Rodoplu öyle olsa Refah iktidar olur düşüncesindedir. (102) Her şey bir yana, Rodoplu, Millet Vekil adaylarının, "sahiplenemediği bir çok şey ve cehaletlerini, SHP' lilerle yediği bir yemekte yüksek sesle ortaya kor (103) ve siyasilerin yasağının oylandığı referanduma da değinen Rodoplu, Ş. Özden' in nasıl hile yaptığını, Leyla Köseoğlu' nun bu durumu tespit ettiğini, "kadın ANAP' ılı" diye inanmamış olduğunu, Demirel ve Ecevit' in meydanlara dönüşünü sayıp döker (104) Ne yazık ki aynı adamların dün akan kandan sorunlu oluşlarını hatırlatan Rodoplu, Ş. Özden' in demokrasi anlayışına halihazırdaki çarpık demokrasiyi yererek cevap verir. "Demokrasi adına halk dalkavukluğundan bıktım usandım artık? Şöyle söyleyeyim, düşün bak, eğer basın bir tekeller basınıysa, işbirlikçiye ve sen bu basına karşı çıkıyorsan demokrasi var diye böyle bir basının özgürlüğünü nasıl savunursun?" (105) diye sorar. Yine Ş. Özden' e sosyal demokratların ne yapacaklarını söylememelerini hatırlatır. (106) Ş. Özden ise bütün bu telkinler karşısında, hâlâ sığ ve yalın Kürt ve alevi karşıtlığını

gündeme getirir, sol' un bu gruplara tavizini yediremez. (107)

Bu arada solun önde gelenleri, Ş. Özdenleri şehri işgal etmiş lahmacuncular olarak nitelendirmişler, Anadolu'nun yerlilerini pek benimsemiş değildirlere. Bu tespiti yapan Rodoplu, Anadolulular yanında tercihini yapar. (108) Zira bu Anadolulular her zaman olduğu gibi, 12 Eylül' de de çileye, hakarete, işkenceye maruz kalırken, malum zevat, önceden haber alanlar, pasaport ve paraları hazır bekleyenler, "ensesi kalın" olanlar yurt dışına çıkmıştı. (109) Bütün bunları Ş. Özden' in ağzından dinleriz. Rodoplu' da bu durumu sonuna kadar kabul edip, yeni Anadolulu sosyal demokratlara bel bağlar. Ama görür ki, bu sol yağmacılığa çabucak intibak eden, B. Dalan' ın hemşehriciliğinden faydalanıp arsa kapatan (110) sınıflar olmuştur. Bu arada sol' un Filistin intifada' sına destek verişinin güzelliğini, F.K.Ö nün solculuğu hatırlanırsa anlamak kolaylaşır. (111)

Rodoplu' nun bel bağladığı, Oflu ve diğer yeni grup öylesine entrikalar çevirir öylesine sinsi hesaplar yapar ki sonunda, kooperatif yolsuzlukları, (112) Ş. Özden' in Kürtleri kesmeye yemin edişi, (113) Rodoplu'nun sol'dan ümidini yitirmesine yol açar. Ancak hâlâ Ş. Özden' in saflığını, onun doğduğu iklimi ve çilekeşliğini, onları İstanbul'a taşıyan neslin ümit kapısı oluşunu düşünür. (114) Bu neslin klan psikolojisiyle Ş. Özden'i destekleyişi tespitini yapar. "Şafak' ı çok sağlıklı, çok gerçekçi buluyordum. Senin benim olmadığımız kadar gerçekçi ve sağlıklı. Hatta, biliyorsun bu devleti 60 yılda aydınlar bu hale getirdi, bırakalım da biraz da bunlar yönetsinler diyordum" (115) diyen, Rodoplu, M. Sedes'i muhatap aldığı bu ifadeleriyle yanıldığını da ortaya kor. Ş. Özden'in bir yandan SHP içindeki bir hizbe sığınışı, bir yandan da etrafındaki insanlara hükmedişi, birilerinin nefesi oluşu ülke adına da şanssızlık olarak ele alınır. (116) Devrin İstanbul belediye başkanı, Nurettin Sözen' in "önce insan' sloganı gibi bir safsata." Bu slogan TİP'in

"Her şey insan içindir" sloganının farklı bir söylenişidir. ANAP' da "önce insan" şeklinde kullanmıştır, (117) olarak niteleyen Rodoplu, "Dünyaya hükümet etmenin ilk kuralının içtenlik olduğunu, hükümet etmenin birincil yolunun iyi örnek teşkil etmek olduğunu" (118) hatırlatır.

Halbuki Türkiye siyasi tablosunda DSP' de olmaları gerekenlerin SHP' de kâr adına bulunuşu, ANAP' tan DYP' ye geçişlerin menfaat beklentileriyle hareket ettiği bir kaypak zemindir. (119) Bu zeminde F. Girik, Şişli' nin başına geçebiliyor, bir tüpçü meclis üyesi olabiliyor (120) şartları değerlendiren Kürt unsurlar ise DSP' yi Marksist Kürt Partisi gibi kullanıyordu. (121) Ş. Özden ise, dindarları, Nakşileri bile hesaba katıyordu, çünkü o tarihler RP barajı aşamayacak kadar etkisizdi. (122) Bütün bunları gören Rodoplu yaşadıklarının; "Büyük Yalanı" paylaşmak olduğunu, "Düzenin kuralları ile oynayıp, düzenin, düzene rağmen değiştirilemeyeceği gerçeğini pekala da kulak ardı etmişim... kitle partisinin ne olmayacağını bile bile, oradaydım. Sosyal demokrasinin muhakeme sonucu kabullenilmemiş bir ideoloji olmadığını bile bile oradaydım" (123) diyerek çok şeyi açığa çıkarır. Daha da ileri "Türkiye'de her siyasi başarının toplumun temellerine yerleştirilmiş yeni bir dinamit olduğunu" (124) iddia eder. Türkiye'nin hastalığının yoksulluk değil "özgürlük ve özgüven ruhunun ölmesi" tespitini de yapar. (125)

Rodoplu, II. kitabın muhtelif kısımlarında, 12 Eylül, yargı ve Kenan Paşa isimlerini gündeme getirir. (126) Oy karşılığı verilen vaatler, "Adaletsizlik, devlet imkanlarını bir parti lehine kullanma eğilimini doğurduğunu eşitsizlik karşısında sağduyulu seçmenin hürriyet, eşitlik ve kardeşlik bayrağına sarılma" (127) temennilerini buluruz. Necdet Calp, Turgut Sunalp ve tabii Özal sıkça sahnede görülür. (128)

Dörtlü romanların anlatıcı kahramanı M. Sedes, 3. Kitapta hayat macerasını anlatır. M. Sedes sol örgütler içinde büyümüş birisidir. Bu mensubiyet esnasında çeşitli ilişkiler içine girdiği Sakine' den

bahsederken onun, 12 Eylül' den sonra yurtdışına çıkışını, Almanya'da siyasi mülteci oluşunu anlatır. (129) Bu vakıa binlerce örneğin bir tek yansımasıdır. Eylül sonrası birçok kişi bu duruma düşmüştür. Eylül rüzgarı binlercesini sarsmış, polisler akla zeval işler ve anlayışsızlıklar yapmıştır. Bu olup bitenlerden, sağ (ölkücüler) olduğu kadar, sol da şikayetçi olmuştur. Ne var ki sol, "SP ve TBKP dahil olmak üzere, tüm örgütler "12 Eylül' cü generaller ile, Faşist rejimle" uzlaştılar" diyen M. Sedes, Kürt ve Türk sosyalistlerin birlikte hareketini savunur. (130) Bu dayanışma zaman zaman PKK ile ortak eylem şeklinde Doğu ve G. Doğu' da gün yüzüne çıkacaktır. Şiran'ın akrabası Binalı, Rodoplu' yla konuşken PKK'nın renklerini, Kürdistan' ın bayrağı diye zikreder, hadiselerin ve Doğu' nun hangi aşamalara geldiğine işaret eder. (131)

Rodoplu bir çok hususta olduğu gibi, Kürtlere ayırdığı ill. Kitapta da oldukça geniş malumat sıralar. Ansiklopedik olmaktan daha kapsamlı araştırma metni olan bu sayfalar kurgu metni unutturacak kadar uzar. Kürtlerin kökeni, tarihi, kültürü, dili, psikolojik yapısı, sosyolojik yapısı, aşiretler, töreler, her şey makale ciddiyetiyle bu romana girer. Günden hareket eden Rodoplu haliyle teröre giden macerayı tespit ve teşhis amacındadır. Tarihi isyanları sırasıyla ele alır. Ya M. Sedes' e, ya Şiran veya kardeşine nutuk irad eder, form olarak Avrupa bağlantılı teröre izahatlar getirir. Şiranların sol - Kürt hayat standardını, aile yapılarını, Özdenler' de olduğu gibi ta içlerinde yaşayarak ele alır. (132) Nihayet Kürt isyanları için; "Anlatmaya çalıştığım, 1918'lerden itibaren on yıl süreyle her yıl şu ya da bu Kürt aşiretinin isyan etmiş ve bu isyanların tümüyle bastırılmamış olmasıdır" (133) derken, biraz PKK'nın akıbeti hususuna ima da bulunur gibidir. Aynı ciddiyetle araştırma yapan Alatlı, Rodoplu' ya Apo' nun mazisini de söyler. "A. Öcalan' ın adını duyurduğu ilk tarih 1973'tür. O tarihlerde, Apo Kürt sosyalistlerinin ayrı örgütlenmesi gereğini alenen savunan bir çevre oluşturmaya" (134) ta o tarihlerde başlamıştır. Bu

kadar bilgiye aktüel olaylar ise sıkça eşlik eder. Madame Mitterand' ın siyaseti, "Kürt anası" bu bayanın öldürülen Gazeteci Musa Anter' in elini öpüp başına koyduğunu görecektedir kadar da yaşamadığı"nı okuruz. (135)

Rodoplu otuz yıllık gedikli Demirel' in, bu ülkeye bela olduğu kanaatindedir. "Allah'ım bu S. Demirel' in, bu memlekete ettiklerini yanına koyma!" (136) diyerek onu da romandaki rolüne oturtur. Ekranların parlak meşhuru Engin Ardıç ise betimlemeleriyle romanda yerini alır. (137) Mehdi Zana ise, sözde kan dökülmesini istemediğini söyler ve Rodoplu bu ifadedeki riyayı yakalar. (138) Türkiye'nin problemi M. Zana' nın tahlilinde net ele alınırken, "ideoloji ile politika arasındaki ilişkiyi kafa karışıklığına fazla uğramadan aşmak gerekir" şeklinde ifadesini bulur. Zana, "Biz bir Türk'ün de uşak olmasını istemeyiz, Amerika karşısında, Avrupa karşısında iki de bir Avrupalılaştacağız, Amerika'nın bilmem nesi olacağız, deniyor. Bunları da reddediyorum." (139) "Devletim var diye bağımsız olduğumuzu iddia edebilir misiniz? Bağımsızlık her şeyden önce, zihinsel, moral bir yanı içerir. Kişi itibarıyla de öyledir, halk itibarıyla de ideolojik ve ahlaki yönden bağımsızlığı yakalayamamış bir halk, devleti olsa da bağımlıdır." (140)

"Türklerin yolu, Türk bağımsızlığının yolu Batı'ya uyduluktan geçmez." (141) Bu uzun anlatı Türkiye siyasi portresine, devlet yapısına açık tespitler yaptığı için romana yük olmasına rağmen önemli görülüyor.

Bu arada PKK'nın şiddet ve imha taktiğinin Kürt meselesine olumsuz etki yaptığını savunan Kürtlerin varlığını ise, Şiran'ın kardeşi Suat' ın ifadelerinde görürüz. (142) Uzun uzun PKK, sol örgütler tartışma konusu olur. Bu örgütlerin, sistem ve devletle hesaplaşması irdelenir. (143) Rodoplu bu tartışmalarda, Kürt meselesinin, sol örgütlerin, PKK'nın bütün açıklarını ortaya serer, uzantılarını açığa çıkarır. Emperyalizmin maşası oluşlarını tespit eder. Kendi kültürel iklimiyle uyuşmayan sistem arayışlarının tutarsızlığını, sol' dan olduğu

kadar sağ' dan alıntılarla destekler. (144) Rodoplu, sol, sağ, Apo' cu, ülkücü herkesin aynı şeylere karşı çarpıştığını, C. Meriç'ten aldığı, "insanın mücadelesi kaderle değil kelimeyle" mantığıyla irdeler. Kavramların içlerinin boşaltıldığı bir dünya... "Kelimeler uğruna birbirini öldüren gruplar", derken Türk siyasi gruplaşmalarına farklı bir boyut getirir. (145) Bu durum, suni düşmanlıkların açığa çıkışı en açık olarak, 12 Eylül hücrelerinde görüldü diyen Rodoplu, vesika isimler de verir. Çözümü ise "kelimeleri boşlayıp, kadere nufuz etmeye, yüzeyin altında kalanı anlamaya, yaraları sarmaya adanmış bir ruh hali geliştirmek" olarak görür. Ama netice, "öyle yaptım ve bedelini kimseye yaranmayarak ödedim" derken siyasi tercihlerin dar gruplardan uzaklaşınca nasıl dışlandığına da işaret eder. (146)

Doğu da ise durum bambaşkadır, insanlar PKK'nın şerrinden onunla temasa geçerek korunur. Şiran'ın babası kızını bir PKK' lıya bunun için verir. PKK bu bölgede belli bir halk desteğini arkasına almayı da başarır. (147) Zira sıkıyönetim, eli ayağı dolaşan suçsuzları da, kızları da karmaşa içinde tutuklar. (148) Doğu hadiselerinin bir parçası olan Kuzey Irak da romanda yerini bulur. (149) Solcular gibi Kürtçülerin de yurt dışına çıkışları, Rodoplu' nun M. Sedes' e anlatımlarında yerini alır. (150) Kürtçe' nin yasaklanması ise kınanır. (151) Sol' la amansız mücadele eden devlet erkanının 80 sonrası MÇP' de yer alışı ise, devlet ve MHP irtibatına bir göndermedir. (152) Kürtçü, solcu Şiran sonunda sermayenin peşine takılır, avukat olup devre intibak eder. (153) Ev, araba, ticari davalar, yeni çevreler bulur. (154) Baro yöntemine girer. O da kooperatifçidir artık. (155) Ş. Özden' le sol, Şiran'la Kürtçüler paranın peşine takılıp 80'lerin tipik havasına girerler. Bir başka siyasi grup olan ülkücüler ise, Selahattin' in şahsında sembolize edilir. IV. kitap, ülkücülerin siyasi seyrine ışık tutar. Bu devre her şeye rağmen grupların birbirini anlama, sorgulama devresi olur. 80'ler islami grupların ise daha çok kültürel ve ekonomik açılım içinde yer alırken siyasi etkinlikleri

daha ziyade 90'ların RP' siyle öne çıkar. Guruplara bütün yakınlaşmasına rağmen, o soğuk hava hep devam eder. Rodoplu, M. Sedes' e, Selahattin' den bahsederken bu durumu şöyle dile getirir, "Anlamak bile ihanet gibi geliyor değil mi?" "Anlarsan, duygudaşlık geliştirme ihtimalin ortaya çıkar. Bunu kaldıramazsın çünkü, kendi geçmişini irdeleneni getirir. Geçmişini irdelersen, ola ki yanlışlar bulursun. Yanlışlar bulursan, düzeltmeye yönelirsin. Düzeltmeye yönelirsen, Dönek olursun" (156)

Bu çıkarım sol için olduğu kadar 80 sonrası ülkücüleri için de geçerlidir. Türkiye'de "Başa hangi siyasi parti gelirse gelsin "asli hükümet" iç -sömürgecilerin hükümetidir." "Batı "aristokrasiyi oluşturan egemen sınıfların desteklediği "gizli hükümet"tir" diyen Rodoplu, bu gönüllü işbirlikçilerin, hükümet adamlarının her türlü kurumda yer edindiğini, serbestçe faaliyette bulduklarını, "gizli konuşmalar hatta parolalarla kim okunacak, kim yok sayılacak, uluslar arası bir sergiye kim gidecek, Feşmekan ödülü kime verilecek, kim alkışlanacak, kim konuşturulacak türünden binlerce toplumsal faaliyete ilişkin düzenlemeler yaparlar" (157) diye siyasi ve gizli portreyi ortaya koyuverir. Aynı sistemin havarileri, Osmanlıca yazılı haritayı irtica aracı, 'sos' la başlayan eserleri sosyalizm propaganda aracı olarak toplar. (158) Öbür yanda ise üniversitelere polis giremez saplantısına sarılmaktadır. (159) Her iki ucun tutumları Türk siyasi portresine ölçü olacak niteliktedir. Politik serüvene atılan MHP sempatzanları , 12 Eylül' den sonra DYP çizgisine ve diğerlerine kolayca kaymışlardır. (160) Aslında sağ - sol bütün siyaseti bu yıllarda pazar ekonomisi tayin etmiştir (161) ve bu ülke "törenler ülkesinde adalet olmaz - mış gibi olur!" Rodoplu' nun tespitine harfiyen uyar. (162) Ülkücüler ise 80 öncesinde olduğu gibi devletçidirler. Devletin müdafii pozisyonundadırlar. Aslında program olarak Ecevit' le aralarında çok az fark olduğu gerçeğini son yıllar daha da net ortaya koymuştur. (163)

Dokuz ışık' ın, mevcut sistemin çeşitlemesi olduğu ise aşıkardır. (164) Nihayet, Eylül sonrası siyasi oluşumların, pazar piyasasında sonucu, sembol isimlerin akıbetiyle nihayet bulur. "Şafak Özden Nurhak sana güneş doğmaz! diyerek, 1989'da toplam oyların yüzde otuz sekiziyle aldığı Çırpıcı Belediye Başkanlığını, 1994'de büyük bir hezimet sonucu geri verdi" "Şafak Özden tipolojisi SHP' yi de yok etti."

"Asla avukatlık yapmayacağını, bu kokuşuk düzenin parçası olmayacağını haykıran Şiran Ören, yine bu yılda Avukat İhsan' la ortak, Türkiye Cumhuriyeti' nin en karanlık bankacısının en süfli davalarını üstlendi." (165)

Selahattin Ak' a gelince, o, 12 Eylül' de tutuklandı, idam isteğiyle yargılandı. "siz, Marksist karikatürcülerin çizmiş olduğu Turancı karikatürleri yargılıyorsunuz? Daha açık ifadeyle, iddianame baştan sona olduğu gibi, bu konuda da size böylece tebcil edilir, yargılanamaz!" - "Az gelişmiş ülkelerin kendi ordularının işgali altında olmaları durumu meydana çıktı!" diyerek savunmasını yaptı "Türkiye'de demokrasinin yerleşeceğinden emin olmadığını söylüyor, çünkü "askeri eğitim, milletin çocuklarını kendisine yabancılaştırma yüzünden eğitim veriyor, hukuka bağlılık, Anayasa nizamına, millet iradesine saygı telkin etmiyor" "1980'den sonra Askeri okullarda okutulmaya başlanan Atatürkçülük desleri ve bunların muhtevassından anlaşıldığına göre, iç hizmet kanununun vatani kollama görevi, fiilen içe dönük, kendi milletine karşı belli anlayışı koruma görevi haline dönüştürülmek istenmektedir" (166) diye savunma yaptığını anlatan, M. Sedes "Selahattin Ak'ın, 1987 yılında" beraat ettiğini, 1994'de ortağı ile dolar milyoneri, sermayedar olduğunu anlatır. (167)

"Kadere Karşı Koy A.Ş"de ise Çiller' in yükselişi, İlicaklar, İlhan Kesici (168) konu edilir. Fethullah Hoca, Kıbrisi, Refah' ın yeni vitrin transferi sohbetlere konu olur. (169) Hangi siyasi gelirse gelsin otuz yıllık değişmeyen müdürler (170) siyasetin yansıyan yüzleridir.

Genel olarak, Prof. Pavloviç' in köşe yazılarından çıkardığı Türkiye siyasi portresine bakınca umumi bir kanaat edinebiliyoruz. Türkiye her yönüyle kuşatma altında bulunan, Amerika güdümünde, İslam'la barışık olmayan ve kendini İslam ülkelerinden ayrı tutan bir politika gütmektedir. (171) "NATO' da sığıntıyız" "Ne Batılıyız ne Doğulu. Ne Avrupalıyız, ne Asyalı" Her yandan abluka altında, ama savaşmayan bir siyasi konumumuz var. (172) "Türü kendine özgü bir milletiz." Halbuki bu ülke, "Demokratik, borçsuz, müreffeh, çok yönlü ama birleşik, daha adil, daha özgür bir Türkiye, işsizliği yenmiş, insanını gurbette çalıştırmak zorunluluğundan kurtulmuş, sefaleti ortadan kaldırmış bir Türkiye. Eşsiz kültürünün bilincine varmış, uygarlık hazinelerini dünyaya göstermeyi öğrenmiş bir Türkiye." (173)

C. KÜLTÜREL KONULAR

Cemil Meriç'in aşağı yukarı bütün eserlerinde ifade ettiği gibi, Türkiye'nin başından beri çektiği her müşkülât aydınlarının elinden olmuştur. Aydınlar, halkıyla ters düşmekten bir türlü kurtulamamış, sürekli kendi fildişi kulelerini sağlamlaştırmışlardır. Bu ters düşüşün tarihi, Türkiye için iki yüzyıla net belirginleşmiş demek mümkünken, son bir asır yolların yer yer ayrıldığı, yer yer yakınlaştığı görülür.^(*) 80 öncesi karmaşa bir yana, 80 sonrası halkla barışan münevverlerin çoğaldığı, halktan ayrılan aydınların ise kendi kabuklarına çekildiği görülür. Alev Alatlı kurguladığı Rodoplu' ya en fazla aydın problemini irdeletir. Aydın Despotizmi bu mevzuya ayrılmış müstakil eserken, dörtlüde de oldukça fazla yer tutar. Rodoplu bir cenaze töreninde, kenarda duran bu halka muhalif aydınları tasvir ederken oldukça etkili hitapta bulunur.

"Utanç verici bir işti...inan olsun, biz orada işgal kuvvetleri gibiydik! Hem adamların, tanım yerindeyse, mülklerini işgal etmiştik, hem de bize hizmet etmelerini, cenazemizi kaldırmalarını talep ediyorduk, hem de aşağılıyorduk!" (174) der.

80'ler arbede sonrası durulan Türkiye'de kültürel ve fikri oluşumun oldukça geliştiği yıllardır. Özellikle islami düşünceye yönelik tefekkürün arttığı gözlenir. Ancak bütün bu gelişmeler, Aleviliğin kalıplarını, saplantılarını esnetememiş sık sık gündemi işgal etmiştir. Bazı aydınlar sınıfsal tercihle Aleviliğe yakınlık duymuştur. İslam'da yakınlaşmayı kompleks bilen aydınlar, ihtiyaç duydukları dînî vizyonu Alevilikte aramıştır. (175) Cenazesini kılınan şair de bu aydınlar sınıfındadır ve Rodoplu onun için "o da farklı bir adam değildi. Yabancıydı. Olan biteni bir Amerikalı ne kadar yadırgarsa o da ancak o kadar yadırgardı" (176) diyerek bu sınıf aydınların duyarlılığını da açığa vurur. Bu aydınlar için

(*) Bakınız, Cemil Meriç, "Bu Ülke", İletişim Yay., İst., 1992 s.132, Ayrıca Jurnal I, muhtelif kısımlar.

"düzenin öz - uzman aydınları" "Türkiye'nin gündemini saptayan bu insanların, ülkede yaşanan kaosun düzenin öz - uzman aydınları olarak bizzat kendilerinin dayattığı görecelikçi, realitivistik ahlak sisteminden kaynaklanan bir ahlak kaosu olduğunun farkında değilmiş gibi yapıyor olmalarını" saptar. (177) Bu atmosferde tam bir tepkisizlik halkta olduğu gibi Babıali'de de görülür. Türkiye komplo bir yalanı bütün kurumları ve insanlarıyla, rahatsız olmadan yaşıyordur. (178)

Aydınlar grubuna husumet besleyip onları ısrarla eleştiren Rodoplu "Aydınlar, olarak, bağımsız, özerk, kendimize özgü niteliklerle donatılmış sanıyoruz ya kendimizi, terbiyesizlik ruhsatımız var, sanki" diyerek kendini de bu gruptan dışlamaz, bizzat müşahit olarak özeleştirir yapar. (179) O' na göre "Türkiye'de meselenin hızla, "ya biz, ya onlar" meselesi haline geldiğini", söyler ve korkunç kültürel tablo çizer ki; sosyal ve kültürel Türkiye'nin fazlası var eksigi yoktur, dedirtir. Bu ifadeler de yine roman baş hatibi pozisyonundaki Rodoplu' nun dur; "Bir milyondan fazla yüksek okul öğrencimiz var, eğitimimiz yalan; yüz binlerce camimiz var Müslüman olduğumuz yalan; milyarlarca liralık matbaamız var, gazeteciliğimiz yalan; hükümetimiz var, iktidar olduğumuz yalan; Türkçe konuşuruz, birbirimizi anladığımız yalan yalan..." (180) Üniversiteleri de tenkit eden Rodoplu, "Profesör kelimesinin iddia edecek seviyeye ulaşmak demek olduğunu" ama bu seviyenin hiç tutturulamamış olduğunu, sahici profesörlere, "profesör olma yolundakilere geçit vermezler" (181) "Öz - uzman" aydınlarını yetiştiren sistem, İttihat ve Terakkiden beri bir katman oluşturur, "Türkleri uygarlaştırma" görevi üstlenen aydınlardan "Türkiye'nin kurtuluşunun ancak halkın Büyük Yalan' ı yüzümüze vurmasıyla - yani, açık toplumla! mümkün olabileceğine inanıyorum" (182) diyen Rodoplu, Basının bayağılık ve çirkefleşmesini de kültürel ortamın yansıması olarak değerlendirir. Köşe yazarlarının güdüme girmesi, siyasilerin hesapları paralelinde satılmışlıkları bir başka göstergedir. (183) çok

açık olarak da ifade eder, bazen; "Cumhuriyet yazı işleri müdürü aptallığı teşvikten hapse girse yeri!" (184) dir diye bile söyler.

Memleketin asıl sıkıntısı "Bürokratik despotizm! Aydınlar devleti! Oligarşi! Silahlı ve silahsız bürokrasinin, mürekkep yalamışların; dışındakiler üzerindeki tanrısal denetim tutkusu" Kendilerinin dışında, duymak, düşünmek içinde olanların" onaylamadıklarını, algılayamama, aşığılama, eşyalaştırma, yok sayma tutkusu. Sosyal sadizim." İçinde olan insanlara yükleyen G. Rodoplu, Türk'ün hâlâ direndiğini ama ümitli olmadığını, "Bilgi çağına giriyoruz ve dediğim gibi, Batılıların hiçbir insanca hazırlıkları yok. Bir Foom' la, bir Edward Said' le olacak iş değil" (185) deyişle onaylar. Millet olarak dün olduğu gibi bugün de asıl problem düşünmemektir. Bizim başımıza en büyük belâlar düşünmemekten, bir adım ötesini görmemekten, Batı çöplüğüne düşkünlüğümüzden gelir! Çok affedersin, Avrupalı bok yese, biz de yeriz!" (186) keskin ifadeleri yine Rodoplu' nun ızdırap duyan aydın kimliğinden sâdır olur. Roman kahramanı sistemin başından beri tutarsız temellerini, yalama olan temel taşlarını, istismar edilen değerleri ve bu değerlerin köksüzlüğünü, uygulama zaaflarını, hülâsa topyekün iflası ironik bir üslupla anlatır. (187)

Bu sistem "şehir çocuğuna gerekli öğretim başka, köy çocuğuna başka, Endüstrilerde yeterince bilgi, meslek bilgisi veriyoruz... Öncelik tanıyoruz, pratik bilgilere, diye başlar, bunu yıllar yılı ilerlilik diye yutturur, 'en biç devrimci' yazarların köy enstitülerine anıtlar dikerlerse, neden olmasın?... En az 150 yıldır, hâriciyeyi, üniversiteyi, edebiyatı, sanatı, basını, dolayısıyla siyâseti dolayısıyla Türkiye'nin gündemini yönlendiren, ordu destekli bir "Batılı" aristokrasinin varlığından söz ediyordu." (188) dediği F. Baykurt' tan alıntılama, Türkiye'nin kaderi gibi 80'leri de kavramıştır.

Türk eğitim sistemi ise Rodoplu' nun hışmını ziyadesiyle çeker. "Türkiye'nin en iddialı üniversitesinin mezunu, Amerikalı akranından

otuz yıl gerideyse, buna eğitim denmez! Bırak bilgisayarı, Osmanlıca bile öğretmeyip, başbakanlık arşivlerini yabancılara teslim ediyorsan, buna eğitim denmez." Söz konusu imam hatip okulların sayısı olunca, "Her şerde bir hayır vardır" (189) anlayışı bu eğitimin neticesidir. "Daha da korkutucu olanı, böylesi bir eğitim sisteminden geçenlerin hızla tonguçmaları, amansız bir sınıf atlama gayreti içine girmeleri idi." (190) Böyle bir ülkede ve eğitimde adam almadığını haykıran Rodoplu, "Kitapların logosunu seslenir. İstanbul'a karşı "Orda Kimse Var mı? Heey!" "Başını üzgün üzgün salladı" "Varsa bile bir adamın hiç bir işe yaramadığını hala öğrenemedin mi? Bu sisi yarıp kim çıkacak? 2000'e çeyrek var ve hâlâ dalga geçiyoruz"... "Batı'nın çöplüğünü karıştırıp duruyoruz! Gün geçmiyor ki, damperli kamyonlar yaklaşıp tepemizden taze çöpler boşaltmasın! O zaman bir telaş yeni dökülenlere koşuyor, onları eşeliyoruz... Bilgisayarlardan, elektrikli tırbuşonlara, Felsefe kırıntılarından ulvî çevreciliğe feminizmden Madonna yamalarına kadar." (191) Ve Rodoplu egemen sınıfların hiç bir önerisine güvenmez! "Ne demokratları, ne sosyalistleri, ne sosyal demokratları, ne liberallikleri sahici değildir!" "Bu grupların sunduğu teknik değil Batı kültürü geri tepmiştir." (192) Rodoplu bütün bu uzun yanılgılara son vermenin Müslümanların uzlaşması, kültür temelleriyle karışık olmanın zorunluluğunu vurgular. Bu barışıklık özlemi son yıllarda yüksek sesle dillendirilmeye de başlanmıştır. 80'lerin Ali Bulaç' la gündeme gelen Medine Vesikası örneği bu uzlaşmanın en yakın metodudur. Bu anlayışı Rodoplu da benimser ve zikreder. (193) Birlikte yaşamak insanca yaşamak, mecburiyettir ve bunun yolu kültür ortamının olgunluğuyla mümkündür. Türkiye'de motamot tercümelemleri telif diye yutturan akademisyenler varken, "ahlak erozyonu kaçınılmaz" olur. "Ahlak erozyonu, değerlerin kaybı, tepkisizleşmek anlamında" (194) dır ve kültürden nasıl bahsedilebilir? Kültürsüzlük ve ahlaksızlık neticesinde "Bizim aydınımız, totaliter rejime ancak kendi doğrultusunda gitmediği

zaman karşı çıkar. Yoksa, bakanı da olur, umum müdürü de." (195) Siyasilerin bölgecilik saplantılarını Ş. Özden dile getirir. Kürtleri, Alevileri, hemşehrilerini koruyan ayrımcı tutum içine giren sığ siyaset kültürü ise 80'lerin solunu saran şiddetli bir hastalık olur. (196) Selahattin' in anlatımıyla; sol politikacılar; "bölücü mezhep kışkırtıcılığı yapıyorlar. Şimdiye kadar kimsenin aklına gelmezdi, birinin alevi, ötekinin Sünni olduğu" (197) Rodoplu da Türkçülerin neden özbe öz Türk olan Alevilere, Türkçü Bektaşilere düşman olsun, işin içinde başka şeyler var derken bunu teyit eder. (198)

Türk toplumu "Toptan yabancılaşma"yı yaşarken "muhakeme kabiliyetini" yitirmekte, gelişmeleri asla anlamlandıramamaktadır. Biricikliğini yitiren insan "şeyleşiyor!!! "Benim düşüncem; Benim kararım! Benim yargım, Benim eylemim diyebileceği bir şey kalmıyor. Şeylerin benliği yok çünkü! Şeyleşmiş insanların benliği yok!" (199) diye, toplumsal yapısının kültür ortamına ayna tutan yine Rodoplu' dur.

Türkiye toplumu hızlı bir yabancılaşma sürecini yaşarken, dilin de bozulduğu, insanların fitratından uzaklaştığı görülür. Bu bozulmanın kadınlarda erkelerden biraz daha az olduğunu iddia eden Rodoplu; "Kadın, her şeye karşın daha zor yabancılaşıyor. Doğaya erkekten daha yakın" gözleminde bulunur. Duygu Asena' nın yaptığı Feminizm sapmasının "erkekleri eşyalaştırarak intikam alma" gayreti olduğu görüşündedir. (200) "Kadere Karşı Koy A. Ş."de bu kurmaca şirketi kuran bayanlarda ise, bir direniş psikolojisi hakimdir. Başarı idealleşmektedir. (201) Füsun; "Bir Türk kadını olarak neler yapılabileceğini dünyaya, göster"me (202) nutkunda bunu yansıtır. Ne var ki bu ülkede kadınların nasıl kullanıldığı bir yana Nuray' in deyimiyle sermayedarlar asla metresleriyle yakalanmaz. (203) Kadınlar da bu sosyete gruplarıyla sınıf atlama telaşını güder. (204) Dilin bozulması yalnız toplumsal esneklikle kalmayıp, eğitimdeki yanlışlıklara dayanır. Son yılların sıkça gündemini işgal eden, yabancı dil öğretimi ve

yabancı dille eğitim karıştırması Rodoplu' nun da bir fikir beyanına yansır. Aslolan yabancı dili Öğretmeyi beceremeyen sistem tutup yabancı dille eğitime yönelir. "Bir başka kültürün kalıplarını kavramlarını, değerlerini, patolojisini ithal ediyoruz. Yabancı dilde öğretim yapamadıklarımıza da, yabancı çeviri yapıyoruz. Bu defa asimilasyonu kimse durduramaz artık, çok geniş bir tabana yayıldı." (205) Türkiye "ya bilgi çağı ya da intihar!..." tercihi zorlayan Rodoplu çıkışı "açık toplum istiyorum" derken her şeyin konuşulduğu Türkiye'yi özler.

Rodoplu akademik çevrelere de çok yakın bir kahramandır. Bir süre İst. Üniversitesi'nde ders vermiş, anormalliklere tahammül edemeyip, ilmi ahlakın yoğunluğuna katlanamayıp ayrılmıştır. Böyle olunca üniversite anlayışlarımıza da eleştiri getirir. Türk üniversitelerinde araştırmaya para ayrılmıyor; "çünkü neye ihtiyacımız olduğunu bilmiyoruz! Ya da, neye ihtiyacımız varsa, Batıda nasıl olsa vardır deyip, gidip alıyoruz." (206) Akademik olduğunu zanneden üniversiteliler hayattan kopuk, ayakları yere basmıyor, kanaatini taşıyan Rodoplu, fildişi kulede kendisinin de yer aldığını Ş. Özden' nin başkan seçilmesinden sonra idrak eder. (207) Kendi sınıfını hırpalar, "Sınıfım ha! sınıfım! Düzenin uzman aydınları!" (208) dediği aydınları bütün zaaflarıyla ortaya serer. Bu aydınlar şehrin ruhunu unutan, insanı unutan güruhtur. Kendini yiyen şehir nihayet bu insanların eseridir. İstanbul Avrupa şehirlerinden kalıntı sokaklar dura dursun, "Şehrin onurunu kurtaran camileri, bir işportacı tezgahının ortasına yerleştirilmiş çalıntı mallar" mesabesinde bırakıyordu. "Çevrenin adiliği sanki onlara da bulaşıyor, onları da ucuzlaştırıyordu" (209) der.

Yurt dışı akademik çalışmalara da değinen Rodoplu, Türk öğrencileri ciddiye almayan Avrupa ve Amerikalı üniversitelerin, "yabancı öğrencinin akademik standardını uzun boylu der" edinmediklerini yine kendi tecrübelerinden hareketle ortaya kor. Zira G. Rodoplu Amerika'da doktora yapmış bir akademisyendir. (210) Yurt dışı

burslarının yüksek lisans seviyesinde asla verilmemesini, doktora için ayrılmasını ister. (211)

Bu arada Türkiye akademisyenlerini, Prof. Dr. Emin Çertek' in şahsında gözlemleriz. Çertek, solcu, sıkça şikayet eden, yer yer korunmuş, 12 Eylül' de atılmaktan sıyrılmış, YÖK'e muhalefeti iş edinmiş, vara yoğa konuşan, bu yolla ilericiğini koruyan İstanbul Sosyal Bilimler Fakültesine girmiş biridir. (212) Aynı fakülteye misafir öğretim üyesi olarak gelen Amerikalı Pavloviç, Çertek'le dalga geçercesine onun üniversite özerkliğinin tutarsız fikirlerini hicveder. Seçilmemiş idarecilerin olduğu üniversitelerde her tür özerklikten bahsetmenin boş hayal olduğunu söyler. Aslında Türkiye'de özerkliğin sorumsuzluk ve kopukluk anlamına geldiğini, hesap vermenin, öğrenciye, velilere, vakıflara gerekli olduğunu söyler. (213) İdari bağımsızlığın ileri ülkelerde söz konusu olmadığını, kurul yönetimlerinin mevcut olduğunu, bu kurulda akademisyenlerin görev almadığını söylerken örnek bir üniversite modeli sunar.".. Üniversite bağımsız olamaz. Üniversite, tanımı itibariyle toplumdaki çeşitli baskı gruplarının taleplerini bağdaştıran bir milli kurumdur, toplumdan bağımsızlığı söz konusu olamaz", iktidarlar üniversite müfredatına müdahil olabilmeli, denetleyebilmeli. İdari, mali, bilimsel hangisi olursa olsun özerklik denen bir şey dünyanın büyük üniversitelerinde söz konusu değil, valinin atadığı 20 kişilik kurul her şeyi tayin ve tespit etmektedir. (214) Ücretsiz eğitimin doğru olmadığını kendilerinden örnek vererek anlatan Pavloviç, üniversite yapılanmasının her yönüyle Türkiye'de olandan, olmasını istediğinden apayrı olduğunu ortaya çıkarır. Bunun başka bir ifade şekli Türk akademisyenlerinin ne istediğini bilmediğinin, hedefinin belli olmadığını gerçek olduğudur. Türkiye kültür ortamından bu minval akademisyenlerden çok şey beklemek ne kadar doğru olur?

"Prof.Pavloviç devam eder, dersin bittiğini ihtar eden öğrencilere taaccüple bakar , ders kitabının bölümlenmesini , nereden imtihan

olacaklarını soran öğrenciler, meslek icra yetkisi anlamına gelmeyen diplomalar hep kültür seviyemizin göstergesidir. (215) Akıl almaz istekler sıralayan öğrenciler, kopye çekilen imtihanlar, (216) içeriği belli olmayan ders programları teorik anlatılan bilgisayar dersleri, Çince, Rusça, bilmeyen tarihçiler, Eski Türkçe bilmeyen, Türk inanışlarına dahi kapı aralamayan felsefeler, parayla satılan ders notları, ihtiyaç olan bilgiden habersiz akademisyenler, güdük kalan YÖK hep birbirlerini tamamlayan eksiklikler zinciridir. "Akademik hürriyet ideoloji yaymak hürriyeti olmuş" (217) bir ülke, bütün para getiren kurullarda görev alan dekan profesörler, çaldığı kitapları telif gibi sunan ilim erbabı, dört işlemi bilmeyen istatistik doktorası yapan öğrenciler, hepsi bu ülkenin kültür merkezi ve kültürün göstergesi olması gereken üniversitelerin manzaralarıdır (218) ve üniversiteler de yabancılaşmanın sonucu bu hali almıştır. Yabancılaşma ise "insanın kendisini el gibi, yabancı gibi algıladığı patoloji" (219) dir."... Yabancılaşma bireyin muhakeme kabiliyetini azaltır; bireysel vicdan yerini, cemaate uyma, dışlanmama kaygısına bırakır." (220) Aritmetik bilmeyen "doktor"lar, enjeksiyon yapamayan "doktor"lar ve Çertek' lerle bu ülke nereye gider diye soran (221) Rodoplu kendi sınıfım dediği bu insanlara en büyük sorumluluğu yükler. "Şiran, kurda yedirdi, Şafak, son siperlerimi de yıktı, ama ben kendi sınıfımdan gördüğüm hakareti ne birinden ne de ötekenden gördüm! " "Beni değerlerime ihanet etmeye zorluyorlardı, bu hakaret değil midir? Öğrencilerime hakketmedikleri notları verseydim, hak etmediği istihkakı alan müteahhitten ne farkım olurdu" (222) diye sorar. O öğrenciler ki; bütün milletleri gibi, dildeki muğlaklığı düşüncede de yaşayan, berrak düşünemeyen, her şey bir yana özet bile çıkaramayan, ana fikri tespit edemeyen, "ehem mühim sıralaması yapamayan" (223) kalabalıklardan ibarettir. Bu gözlemler Pavloviç' indir, aynı Profesör, gazetelerde yaptığı köşe yazarları hakkındaki araştırmasında, aklı

evvel sınıfında bir yığın açığını bulup çıkarır. Aynı şeyleri yazanlar, tekrar aynı şeyleri yazanlar birbirleriyle uğraşan ya da birbirlerine atıfta bulunan, birbirlerinden aparanlar, bu ülke basınının, kültür kodunun göstergesi olur. (224) Gazetelerin ve basının bu haline rağmen yer yer etkisinin beklenenden fazla olduğu da ayrı bir vakıadır. (225)

Pavloviç, TRT'nin dili, tarafgirliği, yavanlığı dahil, kültürel ortama ışık tutarken, dışa ait yazıların yok denecek kadar az diğerlerinin ise içinin boşluğunu görür. İlkel toplumların cemaat dışına açılmayan tutumunu, okumayan toplum oluşumuzu tespit eder. Türk entellektüellerinin tek idrak ettiği şey ülkesinin "kuşatma altında" olduğudur. (226) İdarenin istediği ise; "kitap okunmasın, gazete satılmasın. Eleştiri olmasın, herkes sussun, alternatif istemez." (227)

Rodoplu kendi sınıfının yanı başında, kendi cinslerinin felsefesini de bütün zaaflarıyla ortaya koyar. Diana; "Büyük fikir kadınlık fikridir. Yeryüzünü kötülüklerden uzak tutan fikirdir... Ben erkeklerin fiziki olarak hadım edilmelerinden yana değilim, ama şiddet hadım edilmeli!" (228) diye felsefesini anlatırken onu onaylar, ama D. Asena, "Şirin Tekeli" gibilerin anlayışı söz konusu olunca; Diana'nın yine olumlu ifadelerini öne çıkarır; "Evet. Feminizmin aptalca bir şey olduğunu düşünüyorum. Çünkü biliyorum ki, kadınlık, bir takım bedensel farklılıkların çok ötesinde bir tanım" (229) dedirtir.

Türkiye'nin seksenlerle başını ağrıtan sosyal, siyasi ve ekonomik vakıası olan Doğu ve G. doğu probleminin aslen kültürel bir temeli olduğu gerçeği Rodoplu'nun en duyarlı olduğu konulardandır. "Tarihi, coğrafyası ve sosyolojisi ile Kürdistan'ı bizim hep birlikte, yani, benim kuşağımın Türkleri ve Kürtleri birlikte keşfetmiş olmamızdır. Yani Kürdistan'ı bize Kürtler anlatmadı. Şöyle de söylenebilir: Biz, resmi tarihin arkasını görmek için yola çıktık. Elimize Kürtler geldi. Hatta bu konuda donanımlı insan sayımızın görece üstünlüğünden olacak, bilgi üretimini çoğunlukla Türkler üstlendi." (230) Kürtçülüğü körükleyen

yegane etmenin solculuk olduğu çok aşikardır. M. Sedes "Zana' nın, DDKO' nun kurucularından olduğunu biliyordum. Buna rağmen geçtiğimiz yıllar içinde müthiş "Kürtleşmiş" olduğunu gördüm. O kadar ki, bir an, provokasyon yaptığını dahi düşündüm" (231) derken bu durumu ele verir. Ramazan' ın; "hedefi bağımsız, birleşik ve sosyalist Kürdistan' dır" düşüncesi çok açık ortadadır. (232)

Rodoplu doğu hadiselerinin kökünde munis bir açı da bulur ama açı yalnız Kürtlerin değil Türklerin de aynı hassasiyetini yansıtır. Mesele "Batı'nın fikir çöplüğünü kusa kusa karıştırıyoruz, ama orada bulduklarımızı yutmayı da kendimize yediremiyoruz. Sanki, Ülkücüler olsun, siz olun (Sol' u kastederek) PKK olsun, aslında buna isyan ediyordunuz; kendinizi yok etmeye isyan ediyordunuz." (233) Onun içindir ki; PKK halk desteğini yakalayabilmiştir. Hatta Avrupa'da olduğu gibi Türkiye'de de Kürtler PKK'dan sonra baş tacı edilmeye başlandı. (234) PKK filizlendikçe ordu puan kazandı, yerini kuvvetlendirdi. Türkiye'nin bütün sistem tutarsızlığının sebebi olduğu halde, halkın gelenekten getirdiği saygı, hürmet bilendi. Halk en derin inançla orduya zaten bağlıydı nedense (235) "Ordu tabu olmaktan çıkmalıdır, ordu tartışılabilir." sözleri Rodoplu' nundur. Selahattin cevap verir; "olmaz. Çünkü, ordunun tartışılması, olası zâfiyetin ortaya dökülmesi, vatani tartışmaya açmak gibi algılanır" (236) Orduda da bazı farklı sesler çıkar, D. Taşer aydını tarif ederken "Münevverin, halka karşı takındığı tahripkar ve aşağı görücü tavrının boşluğunu anlaması lazım" "Halkı anlayacak, onun şuur ve ölçülerine sahip münevver lazım" (237) deme noktasına askeriyeden ayrılınca gelebilmektedir.

Türkiye'de hiç bir şeyin olması gerektiği gibi olmadığını, her şeyin sahte, "-miş" gibi olduğunu sıkça tekrar eden Rodoplu "Türkiye'de faşist yok! Türkiye'de nasıl komünist yok" hiç biri yok. Öyleymiş gibi, ne yaptığını, niye yaptığını, neyi hedeflediğini ve çevresini hesaba katmayan insanlar var diye izaha çalışır. (238) Her şeye rağmen, Türk

köle olamaz, "devlet bize yabancılaşır, biz de ona yabancılaşırız, kuralları ihlal etmek için elimizden geleni ardımıza koymayız" diyen Rodoplu, Türkiye insanının devlete yabancılaştığı tespitini ve sosyal psikolojiyi ortaya kor. (239)

Günümüz insanı, Megamachine' le ancak ve ancak onun kurallarına teslim olan sığınmacı ilişki geliştirebilirse hayatta kalabilir. Toplumun tüm kurumları, okullar, basın, aile, hatta sanat, hatta estetik, uyum kurallarını öğretmek üzere yapılıdır. Somut insan etkisizleşirken, tartışmasız doğruların, mutlakların, kuralların, yasaların sayısı ve dolayısıyla denetim artar. Büyük makinenin teklememesi için insan düşüncesinin onun işleyişine uygun bir kalıba dökülmesi, bağımsız faaliyetlerinin sistematikleştirilmesi şarttır. Megamachine' le örtüşmeyen kalıba girmeyen, sistematikleştirilmeyen faaliyetler aşağılanır, toplumdışı bırakılır. Düzenin adı isterse demokrasi olsun, muhalefet asgariye indirilir, ulusal kültür, kitle kültürü, ya da evrensel kültür denilen kabullenilmiş doğrular bütünü, ansiklopediler oluşturulur. Örneğin, İslam'ın doğrular bütünü Diyanet' in ansiklopedisinde putlaşırken laik! doğrular basının ücretsiz dağıttığı Meydan Laouressa' da kemikleşir, haberin doğrusu BBC' den sorulur." (240) Bu konferans metni misali, bilgi yığını hep olduğu gibi G. Rodoplu' nun Türkiye'yi topyekün dünya içinde anlatmak gayesinin, yanlış yürüyen hayat anlayışı ve mecbur bırakılan oyuna nasıl zorlandığının özetidir. Seksenler Türkiye'sinde oldukça netleşen gerçektir. Halbuki Türkiye dünyanın gidişatına, küreyi hunharca katledişine karşı emniyet supabı olabilirdi. Türkiye geleneği bunu hak ederdi, eğer Batıcılar anlasa ve bu değeri koruyabilseydi ne kadar iyi olurdu görüşü de yine kahramanımızın ağzından dökülür. (241) Ama son onbeş yıl özellikle profesyonelliğin, "yabancılığın diğer adı" olanın yaygınlaştığı insan tipini Türkiye de kabullenir. "Neye ve kime olursa olsun, para karşılığı hizmet yabancılaşmadır. Para değil

midir? Sadakati ayıba, ayıbı erdeme, köleyi efendiye, efendiyi köleye, ahmaklığı akıla, bilgeyi cahile dönüştüren."

Paranın Türkiye'de açtığı yara ne yazık ki; Müslüman toplulukları da şiddetle değişime uğratmış, kapital kültürü hâkim olmaya başlayınca, temel dünya görüşünün ramına bir anlayış yaygınlaşmıştır. Özellikle siyasi İslam bu yeni tip insanı beslemiştir. Bundan kaynaklanan "kalıplaşmış, sistematikleşmiş törenselleşmiş İslamcıların Allah'ın kullarına nasıl yabancılaştıklarını görmez misin?"(242) sorusu Rodoplu' nun gözlemidir. Bununla kalınacağı da yok, "Çağdaş Batı toplumunda, yabancılaşıma tamdır, Türkiye'de daha çeyrek var." (243)

Türkiye yakın tarihinin külliyen yalanlarla örülü, kapalı ve şüpheli bir temeli olduğu, kazanılmış zaferlerden bahis bile edilemeyeceğini, Dr. Rıza Nur' un hatıralarına dayanarak iddia eden Rodoplu, niye resmi tarih doğru olsun ki şüphesindedir ve iddialar daha tutarlı, Rodoplu da haklıdır. Böyle sahte temellere dayalı bir ülkenin kültür ortamı haliyle saçmalıklar yığınınına dönüşebilecektir. (244) Öyle ya Nutuk da hatıra, Rıza Nur' un eseri de, birini öbüründen sahil kılan şey nedir? Şimdi geçer akçe olduğu için milliyetçilik şemsiyesine sığınanlar aslında menfaatlerine zemin hazırlayan, paydan hisse kapmak isteyen zevattır ve bu tutum Cumhuriyet Türkiye'si' yle koşut bir süreçtir. (245) Devletin yanında olmak da aynı beklentilerden kaynaklanıyor. Yoksa adil, nizami sağlayan, insanına hadim devlet mi var ki, ona gönüllü köleler cirit atıyor. (246) Türkiye temellerini yalana dayamanın, tutarsız ve baskıcı ideolojisinin sonucu, sistem topyekün bir tüketiş, iflası, kokuşmuşluğu yaşar olmuştur. Bu sonuç uygulayıcıları kadar ideolojinin kendinden de kaynaklanmıştır. Rodoplu Atatürkçülüğün en az yirmi yıl önce bitmiş oluşunu, askerlerden başka taraftarı bulunmadığını söyler. (247)

Bütün bu sorular yaklaşık olarak aydın Rodoplu' nun, vicdanını kanatan, romanı bir iç dökme, vicdan azabından kurtulma vasıtası kılmaktadır. Bu ülke karmaşasının hakim olduğu, polis, asker,

kontrgerilla ülkesi olduğu sürece, ne ilimden, ne ahlak ve kültürden, ne de adaletten bahsetmek mümkündür, konuşulanlar ise sahifeler arasına sıkışıp kalacaktır. Bütün olup biteni çarpıtan, gizleyen, yönlendiren basın da işin cabası. (248) Halbuki doğruyu afişe edip, hak araması gereken basın olması değil miydi? Hele TRT'nin beyin yıkaması, güdüm politikası artık anlatılacak gibi değil. (249) Türkiye sanatçıları 80'lerle hiç olmazsa alternatif imkanı yakaladı. TRT'den yüz bulamayınca özel kanallara sığındı. Sansürsüz, kalıplardan kurtulmuş gerçekler söylenmeye başladı. Ne yazık ki; zaman özel kanalları da belli isim ve gruplara endeksemekten kurtulamadı. Belli kişiler de ekmek yediği Televizyon' un sözcüsü, yanlışını da savunan durumuna geldi. (250) Doğru yerini raitinge bıraktı. (251) Şehvar ise bu aksaklığı dile getirirken "Bu ülkede ne sanatçılarımızın ne de burjuvazinin üst üslubu vardır." (252) der. Bu durum Televizyonların transfer basitlikleri, programcılarının bir sürü hesabı kaliteyi oldukça düşündürür. (253)

D. EKONOMİK KONULAR

A. Alatlı' nın romanlarına oldukça fazla konuyu sıkıştırdığı, bilgi yüküyle kurguyu zedelediği, sosyal bünyeyi sorguladığını sosyal, siyasi, kültürel yapıyı, özellikle Rodoplu ağzından dinlediğimizi ifade etmiştik. Sosyal yapıyı tamamlamak için, ekonomik gelişmelerin de nasıl ele alındığı ayrıca dikkate sunulmalıdır. Belki en önde mevzu edilmelidir. Çünkü ekonomi son on yılın en etken yönüdür. 80'ler dünyanın paraya endekslendiği yıllar olur. Ülkemiz için Özal' ın açtığı çığırın başında ekonomi gelmekteydi. Bu felsefenin doğurduğu müreffeh insanlar topluluğu oldukça olumlu sonuçlara sebep olmakla beraber, insanlığın tek göstergeye indirgenmesi, ekonomiden başka değer tanımayan kalabalıklar da doğurdu. Yeni zenginler, halkın yepyeni ihtiyaç maddeleriyle tanışması, dünyayı zevkle yaşama amacı bu yıllarda yaygınlaşırken, ölçü kaçırılmış, mutluluk arayan doyumsuz yığınlar duracak noktayı bilmediği için mutsuz, muzdarip olmaya mahkum olmuştur. Yeni atılımlar baş döndürecek hızla yaygınlaşmıştır. Ülkenin bu tür hızlı ekonomik portreye kavuşması, ilki 50'lerde ikincisi ise 80'lerde gerçekleşmiştir. Bütün bunları A. Alatlı' nın romanlarında detaylı olarak yine Rodoplu' dan izlemek mümkündür. Bu yeni dönemin sermaye piyasasını yerleştirme politikaları, gündemin yeni ticari pazarı borsa ve bu tüccar sınıfının hiç de güvenilir insanlardan teşekkül etmediği gerçeği romanda yerini alır. (254) 80'lerin yeni insan tipi, "otomobiline kadına gösterdiğinden daha fazla ilgi gösterir, daha şefkatli davranır oldu" "TRT'nin "KİT' isimli" dizisi en sevilen dizi" oluverdi. (255)

Tüketimin başını alıp gittiği, reklamların cazibesıyla her geçen gün ihtiyaçların sınır tanımaz yükselişi özellikle ev kadınlarının ihtiyaçtan öte sahip olma tutkusu, "Mekanik araçların insani işlev ve amaçlardan" kopuşunu getirmiştir. G. Rodoplu, bu küçük yansımaların daha da

temellendirilmesinde; "Yani, insanın makine tarafından ikame edilebilir bir konuma indirgenmeye başlandığı aşama makinenin insana değil, insanın makineye hizmet eder hale geldiği aşama... karmaşıklaşan bir düzenleme. Bu anlamda devlet, siyasi partiler, iş dünyası, işçi sendikaları gibi bireye her an ikame edebilir kılan düzenlemeler de birer megamachine' dirler..." "Mekanik araçların insani işlev ve amaçlardan kopması, bireyin 'Büyük Makine' nin her an ikame edilir bir parçası haline gelmesi, etkisizleşmesi", toplumda belirgin ve dogmatik bir düzenin yerleştirilmesi" diye izah edişine şahit oluruz (256) ve bizi mahveden şeyin makine olduğu, "sosyal kapitalizm akımı", sonucu özelleştirmelerdeki şaibeler hep bir bütünün farklı yansımaları olur. (257) Arsa tahsisleri, talan anlayışı, bütün bunlar ahlaki zaafa giden, yaygınlaşan bu madde tutkusu hep ticari hayat felsefesinin, bu makineleşen dünyanın sonucudur. (258)

Dönemin iktidar partisi ANAP, toplu konuttan imar ıslaha kadar, yeni şehirleşme şekillerine imza attı. (259) Doğrusu ve yanlışıyla bir şeyler yapan Özal, bir ekonomik başkandı Müslümanlar da bu yıllarda alternatif iktisat politikaları üretirken, sosyal demokratların politikasızlığı Rodoplu' nun işaret ettiği gerçeklerdir. Türkiye 50'lerde Menderes'in söyleyip de yapamadığı özelleştirmeyi, Özal' la gerçekleştirdi. (260) Özal KİT'leri özelleştirmeye giriştiğinde dönemin solu SHP' sini statükocu olarak karşısında buluyordu. Halbuki KİT'ler ülkeyi sömürüyor, beceriksiz illerde çarçur ediyordu. (261) Sümerbank, PTT, devlet bankaları gibi, ne idüğü belirsiz, denetimden uzak kurumlardan kurtulma yolları arandı. (262) Solcular ve diğerleri, Özal hükümetinden şikayet ederken aslında "kapitalist ihtirasların yeterince tatmin edilemiyor olmasından" yakınıyordu. (263) Bu devir, yeni bir insan tipi, "insan görüşü", olan "homo economicus" "ekonomik insan", yetiştiriyordu. Bu yeni görüşe göre "insanoğlu yaratılış itibariyle, sonsuz istekleri olan, aç gözlü ve çıkarıcı bir yaratıktır. Böyle olduğu için,

doyumsuz arzuları ile cimri bir doğanın arasında kalır ve uyanık geçirdiği saatlerin çoğunu istekleriyle karşılaştığında kısıtlı olan kaynakları nasıl kullanması gerektiğine karar vermeye ayırır." Ekonomi bilimi de bu insan tipine tüketimde nasıl başarı kaydedeceğini gösterir. Onun çıkarlarına hizmet eder. İnsanoğlu ise bu tanımda asla doymayacak ve "ekonomik sıkıntı hep sürecektir."(264) Bu ifadeler Rodoplu' nun üniversiteli gençlere verdiği bir konferanstır ve M. Sedes aktarmaktadır.

Rodoplu, bunları anlatırken günümüz ekonomisini ve insan modelini irdelemektedir. Ekonomi ilminin çözüm etmediğini serbest veya komünist, hepsinde kapitalist anlayış çözümsüzlüğü olduğunu vurgulayarak devam eder. Bu anlayışın insani olmadığını, işlevsiz bir bilim olduğunu, evrensel ve geçerli olmadığını söyler. (265) "İnsan hem yiğitliği yüceltir, hem de homo economicus olmaya kalkarsa şizofreni olmaz mı? Eeee? Zaten öyle değil miyiz?" sorusu kapsamlı bir özetdir. Türkiye insanı ise bu son noktaya hala gelmiş değildir. Belli birikimi yapan Türk aç gözlü olmayıp, evine çekiliyorsa, teşvik, destek, vergi indirimine rağmen G. Doğu Anadolu'ya yatırım yapılmayı bu anlayışın göstergesidir. (266) Türk insanı Osmanlı'dan getirdiği yapıyı hala kısmen korur. O toplum, kanaat toplumu olduğu için, refah toplumu, ihtiyaçları cevaplanmış toplumdu. Halbuki günümüz insanı, solcusundan Müslümanına kadar aynı düşünmeye başlamıştır. Özellikle yeni nesiller marka tüketimine, reklamlara, tutkuya, pazar ekonomisinin istediği şekli almaya meyyal, Batılı medeniyetin mahsulü tüketici oluyordu. (267) Günümüz Batı medeniyeti ancak ekonomik insanı medeni saymaktadır. Dolayısıyla ne kadar paranız varsa o kadar insansınız. Fakir ülkenin insanı ise aynı oranla insan sayılmaktadır. Yalnız Türkiye bu izaha ne kadar yaklaşırsa yaklaşsın hala kendi doğruları olan bir ülkedir. Bu ülke insanı, bireysel, ben merkezci,

acımasız değil. 80'lerin bütün hızına rağmen ekonomik insan hala az. (268)

Türkiye ekonomisi söz konusu olunca ister istemez PKK ve G. Doğu irdelenir. Ordu'nun rolü ve emiciliği gündeme gelir. G. Doğu meselesi, ekonomik bir yönü de alan meseledir. Ama bu sebeplerden bir sebeptir. Kürtler de bu bölgeye yatırım yapmış değildir. Kaldı ki ülkenin ekonomik açmazlarından birisi G. Doğu' dur. Misliyle maaş verildiği halde hekim gitmiyor. Bir sürü teşvike rağmen yatırımcı uğramıyor. (269) ANAP istediği halde ekonomik insanı türetemedi, icraatları tutmadı. (270) ANAP' ın açtığı serbesti kapısından, hayali ihracatçılar, vurguncular, sahtekarlar, dolandırıcılar oldukça çoğaldı. Devlet arazisini kapatmalar, kooperatif yolsuzlukları, Rodoplu' nun Ş. Özdenler' le kurdukları kooperatiften çıkarımlardır. (271) İç kurgu olan Rodoplu' nun roman notlarında ise; protesto olan senetler, kredilerin geri ödenmemesini okuruz. (272) Özal' ın uyguladığı "Serbest, yarı serbest ya da her neyse ekonomik modeli, ne komünizm de Batıda uygulandığı gibi uygulana"mamıştır. (273) Uygulanamaz çünkü çekler karşılıksız, senetler protestolu, vergiler unutulmuş bir ülkedir burası." (274)

Bu çağın hangi dinden olursa olsun insanları "Büyük Makine' nin yani çağdaş putperestliğin farkına varamazlar... Tanrı' nın ölümü, en çok kapitalizmin işine yaramıştı" "insanı bir şeye indirgeyen yabancılaşma, emeği sermayenin satın aldığı herhangi bir mala dönüştürdü." (275) "Üretenin ürettiğine yabancılaşması... Yirminci yüzyılın patolojisi buydu" "Bu yüzyılın patolojisi de farklı olacak. Neo - Liberalizm" "Pazar ekonomisinin kendine özgü kuralları sermaye sahiplerini. İşlerini işletmeseler de büyötmeye zorladı. Her şeyin devleştiği bir dünyada durmak düşmek demek olduğundan, temettüleri ertelenir, artı değer tüketilecek yerde yeniden sisteme gömölür oldu." "Büyük Makinenin insanları daha mutlu, efendim, dünyayı daha temiz,

daha yaşanılır bir yer kılmak, açları doyurmak, yoksulları kollamak filan gibi hedefleri yoktur. Tersine, Büyük Makine deyiş yerindeyse, insanların arkasından iş çevirir; çünkü, teknoloji insanların emrine değil, insanlar teknolojinin hizmetine verilmiş, birey Büyük Makine' nin her an ikame edilebilir bir parçasına indirgenmiştir." (276) Modern insan Türkiye'de bilgisayara 80'lerde kavuştu. Renkli televizyonlarla bu yıllarda tanıştı, yatlar, tatiller, hızlı tüketim hep bu oyunun son versiyonlarıydı.(277)

Özal devri yeni zenginlerin türediği, türetildiği Türk burjuvazisinin yapılandırılmaya çalışıldığı bir dönem olmuştur. (278) Anadolu kökenli zengin sınıf palazlanma yoluna girmiştir. Bu tür bir burjuvazi, sermaye sınıfı cumhuriyetin ilk yıllarında M. Kemal tarafından da kurulmaya çalışıldı. O dönem açıktan tahsisler, Özal döneminde, hayali ihracatlar, teşvikler, krediler yoluyla sağlanmaya çalışıldı. Özellikle Doğudan uyuşturucu trafiği hızlandı. Arsalar kapatıldı. Bir tür taşralı zenginler yarışı piyasayı kapladı. Lüks içinde yeni sınıfların kadınları altın stokçusuna dönüştü. Rodoplu' nun numune aldığı 'Uncular' bunlardandır. (279) İyi niyetli ihracat teşvikleri, ne yazık ki sahtekarlar elinde neticesiz kalmıştır. Rodoplu bu durumu ise AT' ye elma suyu satan Aroma' dan örneklerle gösterir. (280) Özal devri bu zenginleştirme siyasetiyle, marjinal gruplar üzerinde özellikle etkili olmuş, eski tüfek solcular, hareketli ülkücüler, Kürt temsilcileri birer para grubu olarak yerlerini almış, sistemle uyum halinde kamufle olmuşlardır. Ş. Özden, Selahattin, Şiran Ören sembol isimlerdir. (281) Prof. Pavloviç bu devrin zihniyet ünitesini çıkarmak için, tüketim şeklinden hareket eder. Zira ""tüketim şekli" ile "zihniyet" arasında bire bir ilişki" vardır. Öncelikle sahip oldukları şeyler devrin aynasıdır. "Oturdukları evin cinsi, mülkiyeti, buzdolabı, renkli tv, ...video gösterici, video kaydedici, merdaneli çamaşır makinası, telefon, otomobil, banka hesabı, kredi kartı, sigorta (282) gibi maddeler göstergedir. Bu yıllar

insanların ısrarla iş peşinde koştuğu, kendine garanti aradığı yıllardır. (283) İşverenin, kapitalizm gereği vahşileştiği yerde işçiler de vahşileşti. (284) Yurt dışına çıkış arzuları artarken yabancı gemilerde, şirketlerde iş bulabilme telaşı yoğunlaştı.(285)

Yine Rodoplu' nun köşe yazılarına dayanarak çıkardığı genel görüntü romana yansır. "İhracat artışının sonuna" gelişini, lüks ithalatın dövizleri kemirmesi, zamanla yatırımların sifirlanması, Özal devrinin son dönemine ışık tutar. İşsizlik çoğalır. Köprü senetlerin artışı, yükselen döviz kurları, dış borç arayışları, piyasa ekonomisini kurma planları devrin en çok konuşulan mevzularındandır. (286)

Bütün bunlar "Turgut Özal' ın Türkiye'ye getirdiği ideolojik liberalizm"inden kaynaklanmıştır. Sonuç fon aktarımları, "transfer harcamaları, malum kamu yatırımlarına gidecek payı azaltır. Üretim düşerken ticaret ve rant artar. Çok geçmez insanoğlu, insanoğlu olduğu için üretimi bırakır, rant peşinde koşar. Toplum, rant kollayan transfer toplumuna dönüşür." (287) ki, içinde bulunduğumuz devir bu hali almıştır. "Uluslararası tekellerle ekonomik alanda girilen ilişkiler sonucunda yeraltı, yerüstü kaynaklarımız yabancı tekellerin sömürüsüne terk edilmiştir." (288) İşte insanı "ekonomik bir hayvan olarak düşünmek, kapitalizmin de en temel saptırmalarından birisidir." (289) İnsanın midesini doyurmak kurtuluş olamaz. Bu yanılgı en eski çarpıklıklardandır. (290) Teknoloji insanın emrine verilmelidir. Bu dönem fabrikaların, KİT'lerin şahıslara devredilmesi, devletin küçültülmesi konularının tartışıldığı liberalizm dönemi olmuş; ancak kesin hiç bir sonuca varılamamıştır. (291)

Alatlı' nın son eseri olan 'Kadere Karşı Koy A.Ş' ye de son dönem ekonomik meseleleri yansır. İmar Bankası'nın yolsuzlukları (292), Özal' ın altın borsası kurma fikri (293), Emlak Bankası (294), son yılların rantiyecileri (295) satır arası yansımalarıdır. Süheyla' nın kocası Sadık Bey tanıtılırken "Özal zengini" ifadesi kullanılır, "Özal' dan sonra

Anadolu sermayesi açığa çıktı." (296) ifadesi de Özal' ın planlı palazlandığı zenginlere dikkati çeker. Arazi mafyası, tefeciler, senet sepet korkusunun kalkması, kredilerin de senetler gibi geri ödenmemesi, devleti soyup (297) hâlâ itibarlı kalışlar, parası olanların baş tacı edilişi (298) Türkiye'den görüntülerdir. Bunlar sevabı ve günahıyla Özal' ın icraatları sonucudur. (299)

Nuray, Türkiye'nin yıldızı parlayan isimlerinin Ankara'yla temas halinde olanlar olduğunu söylerken (300) bunu ifade etmektedir. Nuray, Emlak Bankası yolsuzluğu, G. Taner' in hisse senetleri üzerindeki spekülasyonları, M. Barlas ve Y. Çetiner' in E. Civan' a arsa satışlarını (301) anlatır. Borsanın iniş çıkışı "Ankara hisse senedi piyasasına" Meclisin ilgisi, para piyasasının hareketliliği, dövizin hareketi, özelleştirme hep belli yerlerin ilgili olduğu bir ticaret anlayışını ortaya koymaktadır. (302)

DİPNOTLAR

1. ALATLI, Alev, *Viva La Muerte*, Boyut Yay. İst.(tarihsiz) s.16 .
2. *Viva* s.17.
3. *age.* s.46 .
4. *age.* s.47 .
5. *age.* s.84 .
6. *age.* s.139 .
7. *age.* s.139 .
8. *age.* s.139 .
9. *age.* s.153 .
10. *age.* s.189 .
11. *age.* s.194 .
12. *age.* s.204 .
13. *age.*s.210 .
14. *age.* s.211 .
15. *age.* s.240 .
16. *age.* s.244 .
17. *age.* s.245 .
18. *age.* s.248 .
19. *age.* s.256 .
20. *age.* s.252 .
21. *age.* s.262 .
22. *age.* s.267 .
23. *age.*s.292 .
24. *age.* s.312 .
25. *age.* s.313 .
26. *age.* s.332 .
27. *age.* s.333 .
28. *age.* s.334 .
29. *age.* s.335 .
30. *age.* s.338 .
31. *age.* s.342 .
32. *age.* s.343 .
33. *age.* s.344 .
34. KARPAT, *age.* s.73 .
35. *Viva* s.19-20.

36. Viva. s.350 .
37. age. s.351 .
38. age. s.356 .
39. age. s.357 .
40. age. s.358 .
41. age. s.360 .
42. age. s.361 .
43. age. s.379 .
44. age. s.381 .
45. age. s.9 .
46. age. s.387 .
47. age. s.388 .
48. age. s.418 .
49. age. s.449 .
50. age. s.450 .
51. age. s.456 .
52. age.s.469 .
53. KARPAT, age. s.74 .
54. age. s.75 .
55. ALATLI, Alev, *Nuke Türkiye*, Boyut Yay. İst. 1993 s.51 .
56. Viva s.7 .
57. age.s.8 .
58. Nuke, age. s.81 .
59. age. s.109 .
60. age. s.131 .
61. age. s.176 .
62. age. s.202 .
63. age. s.242 .
64. age. s.287 .
65. age. s.289 .
66. age. s.292 .
67. age. s.293 .
68. age. s.294.(Ayrıca 298)
69. ALATLI, Alev, *Valla Kurda Yedirdin Beni*, Boyut Yay. İst. 1993 s.270 .
70. age.s.271 .
71. age. s.329 .

72. Valla s.374 .
73. *age.* 63 .
74. *age.* s.500 .
75. ALATLI, Alev, *Kadere Karşı Koy A.Ş.* Boyut Yay. İst. (tarihsiz) s.187.
76. *KKK. AŞ.* s.188 .
77. ALATLI, Alev, *İşkenceci*, Boyut Yay. İst. 1987, s.27 .
78. *İşkenceci*, s.54 .
79. *age.* s.54 .
80. *age.* s.81 .
81. *Viva*, s.16 .
82. *age.* s.17 .
83. *age.* s.24 .
84. *age.* s.29 .
85. *age.* s.89 .
86. *age.* s.41 .
87. *age.* s.82 .
88. *age.* s.16 .
89. *age.* s.11 .
90. *age.* s.84 .
91. *age.* s.87 .
92. *age.* s.88 .
93. *age.* s.259 .
94. *age.* s.133 .
95. *age.* s.100 .
96. *age.* s.131 .
97. *age.* s.158 .
98. *age.* s.168 .
99. *age.* s.172 .
100. *age.* s.195 .
101. *age.* s.202 .
102. *age.* s.203 .
103. *age.* s.208 .
104. *age.* s.220 .
105. *age.* s.221 .
106. *age.* s.222 .
107. *age.* s.234 .

108. *Viva*. s.239 .
109. *age*. s.282 .
110. *age*. s.307 .
111. *age*. s.309 .
112. *age*. s.319 .
113. *age*. s.327 .
114. *age*. s.352 .
115. *age*. s.353 .
116. *age*. s.353 .
117. *Valla*, s.89 .
118. *Viva* s.383 .
119. *age*.s.414 .
120. *age*. s.416 .
121. *age*. s.420 .
122. *age*. s.426 .
123. *age*. s.449 .
124. *age*. s.450 .
125. *age*. s.468 .
126. *Nuke*, s.122-189-191 .
127. *age*. s.240 .
128. *age*. s.248 .
129. *Valla*, s.64 ve 120 .
130. *age*. s.121 .
131. *age*. s.151-152 .
132. *age*., s.206-207-208 .
133. *age*. s.209 .
134. *age*. s.214 .
135. *age*. s.245 .
136. *age*. s.285 .
137. *age*. s.286 .
138. *age*. s.414 .
139. *age*. s.415 .
140. *age*. s.414 .
141. *age*. s.415 .
142. *age*. s.420 .
143. *age*. s.420-421 .

144. Valla. s.422-423 .
145. age. s.425 .
146. age. s.426 .
147. age. s.427 .
148. age. s.444 .
149. age. s.468 .
150. age. s.471 .
151. age. s.473 .
152. age. s.481 .
153. age. s.500 .
154. age. s.520-521 .
155. age. s.522 .
156. ALATLI, Alev, O.K. *Musti Türkiye Tamamdır*, Boyut Yay. İst. 1994 s.65 .
157. OKM T. *Tamamdır*, s.68 .
158. age. s.75 .
159. age. s.280 .
160. age. s.304 .
161. age. s.314 .
162. age. s.319 .
163. age. s.353 .
164. age. s.381 .
165. age. s.384 .
166. age. s.384-385 .
167. age. s.386 .
168. KKK. AŞ, s.197 .
169. age. s.325 .
170. age. s.346 .
171. *Nuke*, s.236 .
172. age. s.326 .
173. age. s.238 .
174. *Viva*, s.8 .
175. age. s.9 .
176. age. s.10 .
177. age. s.14 .
178. age. s.17 .
179. age. s.44 .

180. *Viva*, s.46 .
181. *age*, s.47 .
182. *age*, s.49 .
183. *age*, s.89 .
184. *age*, s.90 .
185. *age*, s.140 .
186. *age*, s.182 .
187. *age*, s.184-185 .
188. *age*, s.187 .
189. *age*, s.188 .
190. *age*, s.189 .
191. *age*, s.190 .
192. *age*, s.192 .
193. *age*, s.205 .
194. *age*, s.209 .
195. *age*, s.290 .
196. *age*, s.325 .
197. *OKMT. Tamamdır*, s.285 .
198. *age*, s.316 .
199. *Viva*, s.344 .
200. *age*, s.370 .
201. *KKK. AŞ*, s.10 .
202. *age*, s.12 .
203. *age*, s.49 .
204. *age*, s.48 .
205. *Viva*, s.388 .
206. *age*, s.402 .
207. *age*, s.425 .
208. *age*, s.447 .
209. *age*, s.449 .
210. *Nuke*, s.114 .
211. *age*, s.115 .
212. *age*, s.115 .
213. *age*, s.117-118 .
214. *OKMT. Tamamdır*, s.347 .
215. *Nuke*, s.129 .

216. Nuke. s.134 .
217. age. s.137 .
218. age. s.139-140 .
219. age. s.137 .
220. OKMT. *Tamamdir*, s.357 .
221. Nuke s.141-142 .
222. age. s.142 .
223. age. s.219-220 .
224. age. s.228 .
225. Valla, s.99 .
226. Nuke s.234-235 .
227. age. s.239 .
228. age. s.374 .
229. age. s.408 .
230. Valla, s.207 .
231. age. s.412 .
232. age. s.412 .
233. age. s.424-425 .
234. age. s.427 .
235. OKMT. *Tamamdir*, s.13 .
236. Valla, s.27 .
237. OKMT. *Tamamdir*, s.37 .
238. age. s.82 .
239. Valla, s.170 .
240. Valla, s.175 .
241. OKMT. *Tamamdir*, s.181 .
242. age. s.246 .
243. age. s.248 .
244. age. s.257 .
245. age. s.260 .
246. age. s.261 .
247. Viva, s.14 .
248. OKMT. *Tamamdir*, s.281 .
249. age. s.283 .
250. KKK. AŞ. s.181 .
251. age. s.182 .

252. KKK. AŞ. s.229 .
253. *age.* s.283 .
254. *Viva,* s.91 .
255. *age.* s.125 .
256. *age.* s.125-226 .
257. *age.* s.193 .
258. *age.* s.198-199 .
259. *age.* s.219 .
260. *age.* s.222 .
261. *age.* s.330 .
262. *age.* s.223 .
263. *age.* s.233 .
264. *age.* s.241 .
265. *age.* s.242 .
266. *age.* s.243 .
267. *age.* s.245-246 .
268. *age.* s.248 .
269. *age.* s.253 .
270. *age.* s.254 .
271. *age.* s.287 .
272. *age.* s.304 .
273. *age.* s.251 .
274. *age.* s.313 .
275. *age.* s.339 .
276. *age.* s.343 .
277. *age.* s.365 .
278. *Nuke,* s.248 .
279. *age.* s.81 .
280. *age.* s.275 .
281. *OKMT. Tamamdır,* s.242 .
282. *Nuke,* s.286 .
283. *age.* s.287 .
284. *age.* s.112 .
285. *age.* s.196 .
286. *age.* s.245-246 .
287. *Valla,* s.269 .

288. *Valla*, s.365 .
289. *Nuke*, s.415 .
290. *Valla*, s.415 .
291. *age*, s.425 .
292. *KKK. AŞ*, s.17 .
293. *age*, s.25 .
294. *age*, s.31 .
295. *age*, s.35 .
296. *age*, s.133 .
297. *age*, s.137 .
298. *age*, s.188 .
299. *age*, s.190 .
300. *age*, s.245 .
301. *Nuke*, s.245 .
302. *KKK. AŞ*, s.244 .
-

SONUÇ

Edebiyatın sosyal bilimlerin diğer şubeleriyle ilişkilendirilmesi zaman zaman işlenmiş bir konudur. Ancak bu ilişkilendirilme açık bir metotla yapılamadığı gibi, yer yer hangi sınırdaki bırakılması gereği tespit edilememiştir. Edebiyatın, sosyoloji, psikoloji, tarih vs. sahalarla irtibatına, romanın sosyal yapı ve gerçeklerle ilgisine, derli toplu izah getirmeye gayret ettiğimiz bu çalışmanın en önemli yönü; bir çok açılımla, geniş bir eser taraması sonucu, çok yönlü fikirleri toplamış ve yeni ipuçları sunmuş olmasındadır.

Teorik temellendirmeyi, Türkiye ölçeğinde somut verilerle sunmak için, hızlı bir değişim yaşandığına inandığımız Özal devri Türkiye'sini irdelemeye tabi tuttuk. Bu dönemin insan hareketlilikleri, ekonomik ve kültürel yapısı ele alınırken yeni bir popülist veri izahına ulaştık. Bu yeni ve yaygın olan aktüel, entellektüel bir popülizmdi. Belki halk ayarında ve tavrında değildi ama, halkın yaptığıının entellektüel çevrelerce oluşturduğu bu yeni gündem, özellikle bilgiyi gazete malumatına indiriyor, kalabalıklar üzerinde yönlendirici bir tesir uyandırıyor. Bu yeni dönemde, kültürel yapı, siyaset, sosyal hayat ve ekonomik açıdan zengin bir ülke manzarasıyla karşılaştık.

Ülkenin bu manzarası -edebiyatın hayattan kopuk olamayacağı gerçeğinden hareketle- romana da yansımış olmalıydı. Bu durumun tesbiti için, 1980 sonrası Türk romanının mercek altına alınması kaçınılmazdı; biz de bunu yapmaya çalıştık. Fakat Alev Alatlının romanları dışında incelediğimiz diğer romanların ülke gerçekleriyle bire bir örtüşmediği gerçeğini gördük. Bu sonucun elbette sosyal, siyasî ve psikolojik sebepleri mevcuttu. 12 Eylül ihtilalinin izleri, ülke gündemine yoğun bir şekilde giren liberal ekonomik anlayışın doğurduğu uyum endişeleri, hayatın hızlı değişimi, ideolojik dayanakların yetersiz kalışı, varılan bu noktayı anlamakta bize bir ön fikir vermektedir. Buna rağmen

az veya çok kendilerinde bu dönemi izleyebildiğimiz on romanı ele aldığımızda sosyal yapı ve gerçeklerin farklı bir görünümle ele alındığını gözledik. Bunu yaparken daha çok Alev Alatlî'nin romanlarında bulabildiğimiz verilerle mukâyese edilmesini gözettik. Dış dünyanın verileri Alev Alatlî'nin romanlarında oldukça yoğun ve açık bir ifâde buluyordu. Hayatı enine boyuna, biraz da romana külfet getirecek şekilde işliyordu. Haliyle roman sanatı adına zarar gören bir yön ortaya çıkıyordu. Diğer romanlarda kurmacalık, birinci dereceden gözetiliyor, dış gerçekler dönüştürülerek romanlara giriyordu. Onlarda da ortaya çıkan problem, dış dünyadan kopukluktu ve ideolojik sınırların hâlâ belirleyici konumda bulunuyordu. Ancak diğer romanlar Alatlî'nin romanlarına göre daha sanatkârane bir yapı arz ediyordu.

Bu tür çalışmalarla amaçlanan temel hedef, sosyal hayatın romana ne derece yansıdığını ve bu yansımanın bir sanat eseri olan romanla ne derece ötüştüğünü ortaya koymaktır. Günümüz Türkiye'sinin sanata, şiire, romana daha fazla ihtiyacı olduğunu düşünüyor ve Alev Alatlî örneğinde olduğu gibi sanatkârlarımızın estetik kaygıları bir yana atmaksızın, sosyal hayatı eserlerinde işlemeleri gerektiğine inanıyoruz.

BİBLİYOGRAFYA**I.YABANCI KAYNAKLAR****1. ORJİNAL DİLLERİNDE KAYNAKLAR**

- Albrecht, M.C., *The Relationship of Literature and Society*, American Journal of Sociology, Vol 59 No:5 March 1954
- Barbu, Z., *Sociological Perspectives In Art and Literature* In 3.Creedy, London, Tayistock, 1970
- Bigsby, C.W., *Approaches to Popular Culture*, London, 1976
- Daiches, D., *Literature and Society*, London, 1938
- : *The Novel and The Modern World*, Chicago, 1960
- Escarpit R., *Sociology de la Literature*, 1958 (Türkçe Bas.: Remzi Kitabevi)
- Lowenthal L., *Literature, Populer Culture and Society*, New Jersey, 1961
- Lukacs G., *The Historical Novel*, London, 1962
- Nash, Walter, *Language In Popular Fiction*, London, 1990
- : *The Sociology of Literature*, London, 1972
- Pawling C., *Popular Fiction and Social Change*, London, 1984
- Wellek, R. - A.Warren, *Theory of Literature and Society*, London, 1968
- Williams R., *Culture and Society*, London, 1958

2.ÇEVİRİ KAYNAKLAR

- Adair, Gilbert, *Postmodernci Kapıyı İki Kere Çalar*, İletişim Yayınları,, İstanbul, 1993
- Blanchot, Maurice, *Yazınsal Uzam*, (Çev.: Sündüs Öztürk KASAR), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1983

- Bourneur, Roland-Quellet Real, *Roman Dünyası ve İncelemesi*, (Çev.:Hüseyin GÜMÜŞ), Kültür Bakanlığı, Yayınları, Ankara 1989
- Butor, Michel, *Roman Üstüne Denemeler*, (Çev.: M.Rifat - Ç.Rifat), Düzlem Yayınları,
- Camus, Albert: *Sanatçı ve Çağı*, (Çev.: Yıldırım Keskin), Bilgi Yayınları, Birinci Basım, Ankara, 1965
- Chomsky, Noam, *Modern Çağda Entellektüellerin Rolü*, Pınar Yayınları, İstanbul, 1994
- Cruse, Benedetto, *İfade Bilimi ve Genel Linguistik Olarak Estetik*, İsmail Tunali, *B.Cruse Estetiğine Giriş*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1983
- Eaglaton, Terry, *Edebiyat Kuramı*, (Çev.: Esen Tarım), İstanbul 1983
- Eco, Umberto, *Günlük Yaşamdan Sanata*, Adam Yayınları, İstanbul 1991
- : *Anlatı Ormanlarında Altı Gezinti*, (Çev.: Kemal ATABAY), Can Yayınları, İstanbul 1995
- Eliot, T.S., *Edebiyat Üzerine Düşünceler*, (Çev.: Sevim KANTARCIOĞLU), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983
- Escarpit, Robert, *Edebiyat Sosyolojisi*, (Çev.: Ali Türkay YAZICI), Remzi Kitabevi, İstanbul 1993
- Finn, Robert P., *Türk Romanı*, (Çev.: Tomris Uyar), Bilgi Yayınları, İstanbul 1984
- Forstar, E.M., *Roman Sanatı*, (Çev.: Ünal Aytur), Adam Yayınları, İstanbul 1985
- Frchter, Joseph, *Sosyoloji Nedir?*, (Çev.: Nilgün ÇELEBİ), Toplum Yayınları, Konya
- Grillet, Alain Robbe, *Yeni Roman*, Ara Yayınları, İstanbul 1989

- Kundera, Milan, *Roman Sanatı*, (Çev.: İsmail Yerguz), Ara Yayınları, İstanbul 1989
- Lyotard, Jean François, *Pastmodern Durum ve Postmodernizm*, (Çev.: Ahmet Çiğdem), Ara Yayınları, İstanbul 1990
- Madam Sarup, *Post- Yapısalcılık ve Postmodernizm*, (Çev.: Baki Güçlü), Ark Yayınları, İstanbul 1995
- Nabakov, V., *Edebiyat Dersleri*, (Çev.: Fatih Özgüven - Nihal Akbulut), Ada Yayınları, İstanbul 1988
- Quellet, R., *Roman Dünyası ve İncelemesi*, (Çev.: H.Gümüş), Kültür Bakanlığı Yayınları,
- Pöspelov, N. Gennody, *Edebiyat Bilimi*, (Çev.: Yılmaz Onay), Evrensel Kültür Kitaplığı
- Ruskin, John, *Susam ve Zambaklar*, (Çev.: Türkan TURGUT), 1.bb Tur Yayınları, Ankara 1974
- Sarraute, Nathalies, *Kuşku Çağı*, (Çev.: Bedia Kösemihal), Adam Yayınları, İstanbul 1985
- Schiller, *İnsanın Estetik Eğitimi Üzerine Bir Dizi Mektup*, (Çev.: M.E. Olut, Özgü), MEB Yayınları, İl 1990
- Shayagan, Dargush, *Yaralı Bilinç*, (Çev.: Haldun Bayrı), Metis Yayınları, İstanbul 1993
- Stevick, Philip, *Roman Teorisi*, (Çev.: Sevim KANTARCIOĞLU), Gazi Ün. Yayınları,
- Todorov, Tzvetan, *Yazın Kuramı*, (Çev.: M.Rifat-S.Rifat), Yapı Kredi Yayınları, Birinci Basım İstanbul 1995
- Walleratein, Emmanuel, *Tarihsel Kapitalizm*, Metis Yayınları, İstanbul 1992
- Wellek, Rane, *Edebiyat Biliminin Temelleri*, (Çev.: Ahmet Edip Uysal), Kültür ve Turizm Bak. Yayınları, Ankara 1983

II. YERLİ KAYNAKLAR

II.1. ALEV ALATLI'NIN ESERLERİ

ALATLI, Alev, *Aydın Despotizmi*, İstanbul 1986

-----: *İşkenceci*, İkinci Baskı, İstanbul 1986

-----: *"Nüke" Türkiye*, Üçüncü Baskı, İstanbul 1992

-----: *O.K.Musti, Türkiye Tamamdır*, Birinci Basım, İstanbul 1994

-----: *Kadere Karşı Koy*, Boyut Yayınları, Birinci Basım İstanbul 1995

-----: *Valla Kurda Yedirdin Beni*, İkinci Basım, İstanbul 1993

-----: *Viva La Muerte*, (Yaşasın Ölüm), Boyut Yayınları, İstanbul 1993

-----: *Yaseminler Tüter Mi Hâlâ?* İkinci Basım, İstanbul 1995

II.2. DİĞER İLGİLİ ROMANLAR

AĞAOĞLU, Adalet, *Hayır*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1991

-----: *Romantik*, Yapı Kredi Yayınları, Üçüncü Basım, İstanbul 1993

-----: *Yaz Sonu*, Yapı Kredi Yayınları, İkinci Basım İstanbul 1995

BENER, Erhan, *Anafor*, Bilgi Yayınları, İstanbul 1993

BUĞRA, Tarık, *Dünyanın En Pis Sokağı*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1989

GENÇ, Nihat, *Dar Alanda Tufan*, Mitos Yayınları, Birinci Basım, İstanbul 1993

-----: *Dün Korkusu*, Mitos Yayınları, İkinci Basım, İstanbul 1992

-----: *Soğuk Sabun*, Mitos yyBirinci Basım, İstanbul 1994

KAÇAN, Metin, *Ağır Roman*, Metis Yayınları, 7.basım İstanbul 1995

KARAKUŞ, Hidayet, *Uykusu Derin Şehir*, Cem Yayınları, Birinci Basım, İstanbul 1991

- KUTLU, Mustafa, *Bu Böyledir*, Dergâh Yayınları, Birinci bb İstanbul 1987
- : *Sır*, Dergâh Yayınları, Birinci bb İstanbul 1992
- : *Ya Tahammül Ya Sefer*, Dergâh Yayınları, İkinci bb İstanbul 1986
- PAMUK, Orhan, *Yeni Hayat*, İletişim Yayınları, 9.baskı, İstanbul 1994
- PARLA, Jale, *Babalar ve Oğullar*, İletişim Yayınları, Birinci Basım İstanbul 1990
- TEKİN, Latife, *Berci Kristin Çöp Masalları*, Metis Yayınları 7.Baskı İstanbul 1995
- YAĞCI, Öner, *Gökyüzüne Akan Irmak*, Cem Yayınları, İstanbul 1991
- YALNIZUÇANLAR, Sadık, *Yakaza*, Karakalem Yayınları, İstanbul 1992

II.3. KONUSYLA İLGİLİ;

II.3.1. KİTAPLAR

- AKTAR, Cegiz, *Türkiye'nin Batılılaştırılması*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1993
- AKTAŞ, Şerif, *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Birlik Yayınları, Ankara 1984
- ALANGU, Tahir, *Cumhuriyetten Sonra Hikaye ve Roman*, Türk Dili Roman Özel Sayısı, Temmuz, 1964
- ALEMDAR Korkmaz - ERDOĞAN, İrfan, *Popüler Kültür ve İletişim*, Ümit Yayınları, Ankara 1994
- ANDAÇ, Feridun, *Yazınsal Gerçekliğin Boyutları*, Ümit Yayınları, Birinci Basım Ankara 1995
- AYTAÇ, Gürsel, *Çağdaş Türk Romanları Üzerine İncelemeler*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1990
- : *Edebiyat Yazıları I*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1990

- : *Edebiyat Yazıları II*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1991
- : *Edebiyat Yazıları III*, Gündoğan Yayınları, Birinci Basım Ankara 1985
- AYVAZOĞLU, Beşir, *İslâm Estetiği ve İnsan*, Çağ Yayınları, İstanbul 1989
- BARBAROSOĞLU, F.Karabıyık, *Moda ve Zihniyet*, İz Yayınları, Birinci Basım İstanbul 1995
- BATUR, Enis, *Şiir ve İdeoloji*, Mitos Yayınları, İstanbul 1993
- BELGE , Murat: *Edebiyat Üstüne Yazılar*, Yapı Kredi Yayınları, Birinci Basım İstanbul 1994
- : *12 Yıl Sonra 12 Eylül*, Birikim Yayınları, Üçüncü Basım İstanbul 1993
- CANATAN, Kadir, *Modernleşme*, İnsan Yayınları, İstanbul 1995
- ÇELİK, Naci, *Romanda Hesaplaşma*, Türkiye Defteri Yayınları, bb Ankara 1971
- ÇİZGEN, Nevval, *Kent ve Kültür*, Say Yayınları, Birinci Basım İstanbul 1994
- ÇUBUKÇU, Aydın, *Kültür ve İdeoloji Sorunları*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 1994
- DEMİRALP, Oğuz, *Kutup Noktası*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1993
- DURSUN, Tarık, *Edebiyat Üstüne (Düz Yazılar)*, Bilgi Yayınları, İstanbul 1993
- ECEVİT, Yıldız, *Kurmaca Bir Dünyadan*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1992
- ENGİNÜN, İnci, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1991
- ERKAL, Mustafa, *Sosyal Meselelerimiz ve Sosyal Değişme*, Meyaş Yayınları, Ankara 1994
- ESEN, Nüket, *Türk Romanında Aile Kurumu*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991

- FUAT, Mehmet, *Eleştiri Sorumluluğu*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1994
- GÖKTÜRK, Akşit, *Ada*, Adam Yayınları, İstanbul 1982
- : *Okuma Uğraşı*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1988
- GÖLE, Nilüfer, *Modern Mahrem*, Metis Yayınları, Beşinci Baskı, İstanbul 1994
- GÜMÜŞ, Semih, *Roman Kitabı*, Adam Yayınları, İstanbul 1991
- : *Yazının ve Tarihin Bilinci*, Yapı Kredi Yayınları, Birinci Basım İstanbul 1994
- GÜRBİLEK, Nurdan, *Vitrinde Yaşamak*, Metis Yayınları, İstanbul 1992
- HİLAV, Selahattin, *Edebiyat Yazıları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1993
- İLHAN, Attila, *Gerçeklik Savaşı*, Bes Yayınları, İstanbul 1983
- : *Hangi Edebiyat?* Bilgi Yayınları, İstanbul 1983,
- İPŞİROĞLU, Zehra, *Eleştirinin Eleştirisi*, Cem Yayınları, İstanbul 1992
- KANTARCIOĞLU, Sevim, *Türk ve Dünya Romanlarında Modernizm*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988
- KAPLAN, Ramazan, *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Birinci Basım Ankara 1988
- KARPAT, Kemal, *Türk Edebiyatında Sosyal Konular*, Varlık Yayınları, İkinci Basım İstanbul 1971
- KAPLAN, Yusuf, *Televizyon, Alternatif Üniversite*, Ağaç Yayınları, İstanbul 1992
- KIYMAZ, Ahmet, *Türk Romanında Milli Mücadelede*, Akçağ Yayınları, Ankara 1991
- KÖKER, Levent, *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İletişim Yayınları, Üçüncü Basım İstanbul 1995
- KUDRET, Cevdet, *Türk Edebiyatında Hikaye ve Roman I*, İnkılap Yayınları, İstanbul 1987

- : *Türk Edebiyatında Hikaye ve Roman II*, İnkılap Yayınları, İstanbul 1987
- : *Türk Edebiyatında Hikaye ve Roman III*, İnkılap Yayınları, İstanbul 1990
- MARDİN, Şerif, *İdeoloji*, İletişim Yayınları, Birinci Basım İstanbul 1992
- : *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*, İletişim Yayınları, İkinci Basım İstanbul 1994
- : *Türk Modernleşmesi*,
- MERİÇ, Cemil, *Sosyoloji Notları ve Konferanslar*, İletişim Yayınları, İkinci Basım İstanbul 1993
- MORAN, Berna, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, Cem Yayınları, İstanbul 1993
- : *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I,II,III*, İletişim Yayınları, İstanbul 1994
- MUTLUAY, Rauf, *100 Soruda Roman*
- NACI, Fethi, *Gücünü Yitiren Edebiyat (Eleştiri Günlüğü, İkinci Kitap 1986-1990)*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1990
- : *40 Yılda 40 Roman*, Oğlak Yayınları, İstanbul 1994
- : *Roman ve Yaşam (Eleştiri Günlüğü Üçüncü Kitap, 1991-1992)*, Cem Yayınları, İstanbul 1992
- : *100 Soruda Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme*, Gerçek Yayınları, İkinci Basım İstanbul 1990
- OKTAY, Ahmet, *Türkiye'de Popüler Kültür*, Yapı Kredi Yayınları, İkinci Basım İstanbul 1994
- : *Toplumsal Değişme ve Basın*, Bilim Felsefe Sanat Yayınları,
- ÖZBEK, Meral, *Popüler Kültür ve Orhan Gencebay Arabeski*, İletişim Yayınları, İkinci Basım İstanbul 1994
- ÖZDEMİR, Emin, *Eleştirel Okuma*, Ümit Yayıncılık, Birinci Basım Ankara 1985

- ÖZKIRIMLI, Atilla, *Romanların Dünyasında*, Ümit Yayıncılık, Birinci Basım Ankara 1994
- SARIBAY, Ali Yaşar, *Postmodernite, Sivil Toplum ve İslâm*, İletişim Yayınları, Birinci Basım İstanbul 1994
- ŞÜKRÜ, Ali, *Cumhuriyet Devri Türk Romanında Beyoğlu*, Çoruk Kitabevi Yayınları, İstanbul 1995
- TAHİR, Kemal, *Notlar / Sanat Edebiyat*, Bağlam Yayınları, Birinci Basım İstanbul 1990
- : *Notlar / Batılılaşma*, Bağlam Yayınları, Birinci Basım İstanbul 1992
- TANPINAR, A. Hamdi, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Dergâh Yayınları, İkinci Basım İstanbul 1977
- TİMUR, Taner, *Osmanlı Türk Romanında Tarih*, Toplum ve Kimlik, Afa Yayınları, İstanbul 1991
- TURAL, Sadık Kemal, *Edebiyat Bilimine Katkılar*, Ecdad Yayınları, Ankara 1983
- : *Zamanın Elinden Tutmak*, Ötüken Yayınları, Birinci Basım İstanbul 1982
- UYGUR, Nermi, *Kuram-Eylem Bağlamı*, Yapı Kredi Yayınları, Birinci Basım İstanbul 1996
- : *İnsan Açısından Edebiyat*, Remzi Kitabevi, Üçüncü Basım İstanbul 1985
- ÜLGENER, F. Sabri, *Zihniyet, Aydınlar ve İzm'ler*, Mayoş Yayınları, Birinci Basım Ankara 1983
- YAVUZ, Hilmi, *Üç Anlatı*, Cos Yayınları, Birinci Basım İstanbul 1995
- YETKİN, Suut Kemal, *Edebiyat Konuşmaları*, Remzi Kitabevi, İstanbul
- YILMAZ, Durali, *Romanımız ve İnsanımız*, Kültür Baş. Yayınları Birliği, İstanbul 1985
- YÜCEL, Tahsin, *Anlatı Yerlemleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1993
- : *Eleştirinin ABC'si*, Simavi Yayınları, İstanbul 1991

-----: *Tartışmalar*, Yapı Kredi Yayınları, Ankara 1993

-----: *Yazın, Yine Yazın*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1994

II.3.2. MAKALELER

"Açık Oturum, Türk Romanının Bugünü ve Geleceği", *Varlık*, Aralık 1993, S.1035

AĞABEGÜM, Ayla, "Orda Kimse Var Mı?" *Türk Edebiyatı*, Ocak 1983, S. 111

"Alev ALATLI İle Konuşma", *Türk Edebiyatı*, Nisan 1988, S. 174

ANDI, M. Fatih, "Hayatımız Roman Mı?" *Millî Kültür*, Nisan 1990, S.2

AKATLI, Füsün, "Romanesk Sorular", *Varlık*, Ocak 1994, S. 1036

"Attila İhan İle Söyleşi", *Türk Edebiyatı*, Haziran 1992 S. 224

"Ayla Kutlu İle Sohbet", *Varlık*, Ağustos 1994, S.1043, (Kitap Eki)

AYYILDIZ Mustafa, "Modern Anlatı Tekniği Açısından Leylâ vü Mecnûn Mesnevisine Bir Yaklaşım", *Dergâh*, 1995, S. 61

BAYPINAR, Yüksel, "Yığın Edebiyatı Kavramı Üzerine", *Millî Kültür*, Aralık 1984

BERGEN, Lütfi, "Tekniğin Kitleleştirilmesi", *Dergâh*, S.61,

BERK, Mesut, "Romana Dair", *Türk Edebiyatı*, Mart 1985, S.137

"Bir Romancının Türkiye ve Dünya Yazarlarına Çağrısı", *Türk Edebiyatı*, Ağustos 1989, S.190,

BOZDAĞ, İsmail, "Roman ve Millî Roman", *Türk Edebiyatı*, Nisan 1987 S.162

"Beşir AYVAZOĞLU İle Roman Üzerine Bir Sohbet", *Türk Edebiyatı*, Nisan 1984,

CANPOLAT, Erkin, "(Yaban' dan Aylak Adam' a ve Tutunamayanlar' a) Türk Romanında Aydın Kimliği", *İzlenim*, Mayıs 1993,

"Cogito, Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri", (Kollektif Çalışma), *Hürriyet Gösteri*, Kış 1995, S.3

- DEMİR, Yavuz, "Fatih-Harbiye Romanı ve Bunalımlarımız", *Türk Edebiyatı*, Haziran 1985,
- "Duygu Asena İle "Kadının Adı Yok" Hakkında Sohbet", *Türk Edebiyatı*, Kasım 1987,
- ERGÜZEL, M. Mehdi, "Çağdaş İnsan ve Edebiyat", *Türk Edebiyatı*, Ocak 1987,
- HAKAN, Mehmet, "Popüler Müzik Popüler Mi?" *İzlenim*, Eylül 1993, S.9
- HEKİMOĞLU, İsmail, "Dünyayı Karıştıran Roman", *Türk Edebiyatı* Nisan 1989, S.186
- İBRAHİMHAKKIOĞLU, Belkıs, "Attila İlhan İle Sohbet", *Türk Edebiyatı*, Ocak 1987,
- KAPLAN, Yusuf, "Medyaların Doğası ve Dili Üzerine Kimi Gözlemler ve Aforizmalar, Televizyon Örneği", *Dergâh*, Mart 1994, S.49
- KELLNER, Douglas, "Televizyon ve Yeni Kültürel Hegamonya Bilimleri", (Çev.: Yusuf Kaplan), *Dergâh*, Ocak 1994
- "Kitapları ve Kaynaklarıyla Adalet Ağaoğlu", *Hürriyet Gösteri*, S.168
- KUTLU, Mustafa, "Yerli Roman, Çağdaş Nasihatnameler ve Çiçekler Büyür", *Fikir ve Sanatta Hareket*, Mayıs 1979, S.3
- : "Yerli, Yabancı Roman ve Bizim Diyar", Temmuz 1979, S.5
- OKTAY, Ahmet, "Tepkisiz Kültür", *Varlık*, Kasım 1994, S.1046
- ÖZEL, Mustafa, "Cevdet Bey ve Oğulları", *Millî Kültür*, Haziran 1990, S.4
- ÖZTÜRK, Hasan, "Berna Moran Türk Romanına Nasıl Bakıyor?" *Türk Edebiyatı* Ekim 1990, S.204
- "Selim İleri İle Söyleşi", *Millî Kültür*, Haziran 1990, S.4
- "Soruşturma (Roman)" *Varlık*, Temmuz 1995, S.1030
- "Şimdi Roman Vakti (Roman Dosyası)", *Türk Edebiyatı* Şubat 1994, S.224
- TOSUN, Necip, "Bir Dönem Romanı "Soğuk Sabun"", *Dergâh*, 1995, S.61

- TÜRİNAY, Necmettin, "Bir Roman Bir Devir", *Türk Edebiyatı* Mayıs, 1992, S.223
- TÜRKKAN, Reha Oğuz, "Dünya Romancılığında Yeni Teknikler", *Türk Edebiyatı* Kasım 1987,
- "Umberto Eco ile Roman Üzerine Mülâkat", *Dergâh*, Şubat 1992, S. 24
- YEŞİL, Kâmil, "'Nuke" Türkiye", *Varlık*, Mayıs 1993
- YILMAZ, Durali, "Roman Geleneği ve Aynadaki Yalan", *Fikir ve Sanatta Hareket*, Haziran-Temmuz 1980, S.16-17
- : "Romanımız ve İnsanımız", *Türk Edebiyatı* Temmuz 1986, S.153
- YÜCEL, Tahsin, "Kim, Nerede, Ne Zaman?" *Varlık*, Kasım 1984, S.1046
- : "Yazı Ortamı", *Varlık*, Aralık 1993, S.1035
- : "Yeniden Okumak", *Varlık*, Ocak 1994, S.1036

II.3.3.YILLIKLAR

- * *Varlık Yıllığı* 1980, Varlık Yayınları, İstanbul, 1980
- * *Varlık Yıllığı* 1981, Varlık Yayınları, İstanbul, 1981
- * *Varlık Yıllığı* 1982, Varlık Yayınları, İstanbul, 1982
- * *Varlık Yıllığı* 1983, Varlık Yayınları, İstanbul, 1983
- * *Varlık Yıllığı* 1984, Varlık Yayınları, İstanbul, 1984
- * *Varlık Yıllığı* 1985, Varlık Yayınları, İstanbul, 1985
- * *Suffe Kültür ve Sanat Yıllığı* 1983, Suffe Yayınları, İstanbul 1983
- * *Türkiye Kültür ve Sanat Yıllığı* 1984, Yazarlar Birliği Yayınları, Ank., 1984
- * *Türkiye Kültür ve Sanat Yıllığı* 1985, Yazarlar Birliği Yayınları, Ank., 1985
- * *Türkiye Kültür ve Sanat Yıllığı* 1986, Yazarlar Birliği Yayınları, Ank., 1986

- * *Türkiye Kültür ve Sanat Yıllığı* 1987, Yazarlar Birliği Yayınları, Ank.,1987
- * *Türkiye Kültür ve Sanat Yıllığı* 1988, Yazarlar Birliği Yayınları, Ank.,1988
- * *Türkiye Kültür ve Sanat Yıllığı* 1989, Yazarlar Birliği Yayınları, Ank.,1989
- * *Türkiye Kültür ve Sanat Yıllığı* 1990, Yazarlar Birliği Yayınları, Ank.,1990
- * *Türkiye Kültür ve Sanat Yıllığı* 1991, Yazarlar Birliği Yayınları, Ank.,1991
- * *Türkiye Kültür ve Sanat Yıllığı* 1992, Yazarlar Birliği Yayınları, Ank.,1992
- * *Türkiye Kültür ve Sanat Yıllığı* 1993, Yazarlar Birliği Yayınları, Ank.,1993
- * *Türkiye Kültür ve Sanat Yıllığı* 1994, Yazarlar Birliği Yayınları, Ank.,1994
- * *Türkiye Kültür ve Sanat Yıllığı* 1995, Yazarlar Birliği Yayınları, Ank.,1995